

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 korona.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVI. századbeli nyomtatványok e-jelölései ...	1
PRÖHLE VILMOS: Tatár nyelvjárási adalékok (I.) ...	63
PÁPAY JÓZSEF: Északi-osztják nyelvtanulmányok (V.) ...	111
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (IV.)...	151

Ismertetések és bírálatok.

<i>Dr. Siegmund Simonyi. Die ungarische Sprache. —</i> Ism. SZEREMLEY CSÁSZÁR LÓRÁND ...	180
---	-----

Kisebb közlemények.

HORGER ANTAL: A háromszéki nyelvjárás ügyében ...	184
ERDÉLYI LAJOS: Befejező válasz Horgernek ...	188
PAASONEN H.: Adalék a finnugor ő'hang történetéhez ...	190
Hazai irodalom ...	110
Külföldi irodalom ...	179

Melléklet.

PAASONEN H.: Csuvas szójegyzék. (10—12. ív).

A XVI. századbeli nyomtatványok *e*-jelölései.

A XVI. századbeli nyomtatványokban az *e* hangok jelölésére a következő betűk fordulnak elő: *e*, *é*, *ę*, *ê*, *è*, *ee*, *ë* és *é*. Hogy ezek közül a SYLVESTER *Vy testamentumában* előforduló *ê*, a HELTAI *Szaz Fabula, Mellyeket Ezopvsbol es egyebñnnen egybe gyűtet . . .*, a *Chronica az Magyaroknac vífelt dolgairol . . .* cz. műveiben és a *Váradí Disputációban* az *ę* betű milyen hangot jelöl, azt BUDENZ (MNy. V. és Nyr. I.) helyesen állapította meg. Minthogy azonban ő a HELTAI műveinek s a *Váradí Disputációjának* *ę*-je helyett mindenütt *ê*-t ír s meg is állapítja, hogy ez az *ê* (*ę*) betű nyílt hosszú *e* hangot jelöl, az *ę*-nek más hangértékét megállapítani s bizonyítani elmulasztván, a későbbi kutatók minden XVI. századi *ę*-vel jelölt hangot nyílt hosszú *e* hangnak néztek s viszont *ę*-vel idézték a nyílt hosszú *e*-t oly írókból, kiknél ez a betű egészen mást jelöl, úgyhogy a későbbi *e* kérdéssel foglalkozó értekezésekben vagy a XVI. századból idézett példákban az *e* hangok jelölése rendesen össze van zavarva. Így a Nyr. IX.-ben (8—9. l.) a következőket olvassuk:

«A mely szavak és szóalakok mai hosszú *é*-je némely alakokban vagy némely vidékeken nyílt *e*-vé rövidül, vagyis a mely szavak és alakok ma hosszú *é*-t és rövid nyílt *e*-t mutatnak egymás mellett, azokat régente mind hosszú nyílt *ê*-vel ejtették, azokat ama különböztető írók amaz alul ékezett *ę*-vel jelölik . . .»

A mi a szabály első részét illeti, arra vonatkozólag v. ö. *keñir* SYLV. UT. és *keñeret* SYLV. UT.; ma *kenyér*, *kenyeret*. A második részre vonatkozólag azt jegyzem meg, hogy SYLVESTER is különböztető író volt, de sohasem látunk nála *ę* ~ *e* váltakozást.

Nyr. X. (23—24. l.): «... Sylvester Grammatica Hungarolatin (igy) -jában azt mondja: Vocales omnes in nostra lingua . . . sunt nunc rectæ, nunc obliquæ . . . *E* rectum, ut quæsit *keresę* *űtet*; obliquum, ut: quæsit *kerese enghemet*. Hogy a horgas *ę*-t itt *é*-nek kell olvasnunk, az onnan tűnik ki, hogy lejjebb is csak oly szókban fordul elő az *ę*, melyek a BMC.-ben *è*-vel vannak jelölve s melyekről már ki van mutatva, hogy *é*-nek hangzottak, mint: *két, ęs, eęb* stb.»

SETĀLĀ fejtegetései után ma már kétségtelen, hogy a præteritum képzője *-j, -i*. Nem tehetjük fel, hogy a *ę + i* vagy *ę + i* diftongusból nyílt hosszú hang fejlődött volna. A felhozott három példára pedig a következő megjegyzéseim vannak: a) SYLVESTER a *két, egyéb* szavak hosszú *e*-jét következetesen *é*-vel írja; az *ę*-vel írott alak sajtóhiba. b) Az *és* hangzóját következetesen *ę*-vel jelöli. Nem lehet tehát egy hangnak vennünk a *két* és az *és* szó hangzóját.

Nyr. XXIV.: «Régibb íróink közül legpontosabban jelölik a két-féle *é* hangot ERDŐSI SYLVESTER JÁNOS (*ę* és *i*) . . .»

Pedig a zárt *é*-nek megfelelő *i*-vel szembeállított *ę* SYLVESTER-nél sohasem fordul elő oly szavakban, melyekben nyílt *e*-t tehetnénk fel. Ugyanígy a TMNy. 56. lapján.

TMNy. 60. l.: A nyiltabb hang áll a második személy *-l* ragja előtt a perfectumban s az imperativusban: *estęl, ęhezęl* Orth. Cr., *szerrettęl, vettettęl* SYLV., *estęl, lőtęl, ígertęl* HELTAI, és *kirtęl, szerrettęl* Ft. *szerettęssęl* SYLV., *essęl, eęęl, nevettęssęl* HELT.; *eęęl, emlékezzęl, szerrettęssęl* Ft.»

Itt egyik adat a másikat czáfolja; a nyiltabb hang SYLVESTER-nél egyszer *ę*-vel, másszor *é*-vel van jelölve. — Az Vj testamantumban ez alakok, mint alább látni fogjuk, sem *é*-vel, sem pedig *ę*-vel, hanem másképen vannak jelölve.

TMNy. 60. l.: «Ezeken kívül csak az ikés igéknél nyiltabb az *é* a felszólító és feltételes mód 3. személyének ragjában: *evęk, ennęk*; v. ö. *bízęc, esęc* Orth. C.; *szerettęk, szerettęk* SYLV. Ez az *-ęk* rag csak újabban fejlődött a teljesebb *-ęjęk* alakból s ezért nem lett belőle az *i*-ző nyelvjárásokban sem *i* . . .»

A «felszólító mód» valószínűleg tollhiba præteritum helyett.

A SYLVESTERBŐL idézett alak nem hibás. Az elmélet azonban nem állhat meg, mert tudvalevő dolog, hogy a nyílt *ê* sohasem szokott *é*-vé válni. (Külömben is csak zárt *ê*-ről lehet szó az említett helyeken.)

TMNy. 63. l.: «A rábavidéki nyelvjárás... a nyiltabb hanggal ejti őket; *és, miég*; SYLVESTER is így írja: *még*.»

Nem folytatjuk tovább a téves idézetek felsorolását, csak azt említjük még meg, hogy a felületes vizsgálódások s hibás idézetek nagyon alkalmasak téves nézetek felkeltésére. Maga BUDENZ, ki az egyes szavak hosszú *e* hangjai között levő különbségnek etimológiai szempontból való fontosságát először hangoztatta, néhány hibás adat alapján téves eredményre jut. Nyr. I. 31.:

«... az *ê*-nek megállapítása az etymológiának is jó szolgálatot tehet. Ha p. o. tudjuk, hogy *érteni* régen *êrteni* volt, nem igen fogjuk azt az *érni* (pervenire) igétől származtatni, mely ugyanakkor is *érni* volt; ellenben meg kell engedni, hogy *kérdeni* a *kérni* igének származéka lehessen, minthogy mind a kettő régen *ê*-vel volt (kêrd, kêr).»

V. ö. nem méri vala űtet meg *kêrdeni* SYLV. UT. I. 70. *kêrdi* vala az Jefust SYLV. UT. I. 74a. || Es meg *kêrdéc* ötet HELT. UT. C. 6. || — mert valaki *kêr* | az mit *kêr* | az meg adatik űneki SYLV. UT. I. 10a. stb. ...

E körülmények tették szükségessé a XVI. századi nyomtatványok *e*-jelölésének átvizsgálását. Legnagyobbrészt átvizsgáltam a XVI. századi sajtótermékeket, t. i. azokat, a melyekhez a Nemzeti Múzeum könyvtárában s a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában hozzáférhettem. Nevezetesen a következőket:

KRAKKÓ: KOMJÁTHI BENEDEK: Az zenth Paal leveley. 1533. (nyomt. Vietor Jeromos). SZÉKELY ISTVÁN: Soltar kőñű. 1548. (nyomt. Strikoviabeli Lázár). — Chronica. 1559. (nyomt. Strikoviabeli Lázár). BALASSA B.: Betegh Lelkeknek valo fwues kertecijke. 1572. (ny. Wirzbieth Mathias). DÉVAI: Orthographia Vngarica. 1549. (apud viduam Hierony). — At tiz parantsolat. XVI. sz. (ny. ?).

Újsziget: SYLVESTER: Grammatica Hvngaro-Latina. Neanesi. 1539. (ny. ?). — Vÿ Testamentum. 1541. (ny. Abádi Benedek).

KOLOZSVÁR: A Jesvs Sirah könyue. 1551. (ny. Heltai és Hoffgreff). A Bölts Salamon Kiralnac könyuei. 1552. (ny. Heltai és Hoff-

greff). HELTAI G. Catechismus. 1553. (ny. ?). — Vigasztalo könyuetske. 1553. (ny. Heltai G.). TINODI SEBESTIEN szörzese... Chronica. 1554. (ny. Hoffgreff Gy.). HELTAI G. Soltar. 1560. (ny. Heltai). — ... Wy Testamentom... 1561. (ny. ?). DÁVID F.: Könyuetske... Keresztségről. 1570. (ny. Heltai G.). — Az Egy... Felsőges Istenről. 1571. (ny. ?). VERBŐCZI I.: Decretvm. 1571. (ny. Heltai G.), VALKAI A.: Cronica... Hariademus... Barbarossa... 1573. (ny. ?). HELTAI G.: Chronica. (Végeze Heltaj Gáspárné). 1575. (A kérdőjel itt csak azt jelenti, hogy a nyomdász neve sem a colophonban, sem a címlapon megemlíttve nincs). — 1575. — Historia continens... excidii Troiani 1576. (ny. ?). VALKAI A.: Genealogia. 1576. (ny. Heltai Gáspárné). BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS: Szep Historia... Aszszonyállatokról. 1577. (ny. ?). — Az ötedic refze Mattyas Kiraly dolgainac... 1577. (ny. Heltai Gáspárné). HUNYADI FERENCZ: Historia... vrbis Troianæ. 1577. (ny. Heltai Gáspárné). GÖRCSÖNI AMBRUS: Mattyas Királynac... dolgairol... 1577. (ny. Heltai Gáspárné). Ester dolga. 1577. (ny. Heltai Gáspárné). Salamon... Markalfal. 1577. (ny. ?). MELIUS PÉTER: Herbarivm. 1578. (ny. Heltai Gáspárné). GOSÁRVÁRI MÁTYÁS: Az Regi Magyaroknac első be iövéfokról valo Hiftoria... 1579. (ny. Heltai Gáspárné). KÁKONYI PÉTER: Egy szep Historia... Samsonrol. 1579. (ny. ?). BESENYEI JAKAB: Az hazassagrol 1580. (ny. Heltai Gáspárné). CSENGERI ANDRÁS: Historia Josephvsbol. 1580. (ny. ?). ISTVÁNYI PÁL: Volter... 1580. (ny. Heltai Gáspárné). VALKAI ANDRÁS: Historia... Longobardusoc... 1580. (ny. Heltai Gáspárné). VALKAI ANDRÁS és NAGYBÁNKAI MÁTYÁS: Két szép Historia az első... Bankbanrol az mafodic... Hvnnyadi Janosrol. 1580. (ny. Heltai Gáspárné). SZTÁRAI MIKLÓS: Az viz ezönnec... 1581. (ny. Heltai Gáspárné). Apollonius királyfi... 1591. (ny. ?). BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS: ... Castriot Györgyneec... 1592. (ny. ?). HELTAI GÁSPÁR (ifj.): Magyar Arithmetica. 1591. (ny. ?). ÁDÁMI JÁNOS: ... Baratsagrol valo Énec. 1599. (ny. Heltai G. ifj.).

Debreczen: MELIUS: Az Aran Tamas... tevelgesinec... 1562. (ny. Huszár Gál). — Valogatot Predicatioc. 1563. (ny. Töröc Mihály). VERBŐCZI: Magyar Decretvm... 1565. (ny. Hoffhalter Raphael). KÁROLI PÉTER: Az eg igaz Istenreol. 1570. (ny. Komlós András). MELIUS: Az egéz szent irasbol... tvdoman. 1570. (ny. Komlós András).

Várad: MELIUS: A szent Job... 1565. (Hoffhalter Raphael). — Az Szent Janosnac tött ielenesneec... 1568. (ny. ?. Szabó K. szerint Hoffhalter Rudolf).

Gyulafehérvár: DÁVID FERENCZ: Az Szent Irafnac Fvnda-mentomabol... Magyarazat 1568. (ny. ?). — Elő Refze... predicaciocnak. 1569. (ny. Wagner György).

Sem pte: BORNEMISZA PÉTER: Elő Resze... tanvságoknak.

(Nyomatatasa Comiatin keszdetet Huszar Gal által, vegesztetet Sempten). 1573. — Mafik Resze 1574. (ny. ?). — Harmadic Resze 1575. (ny. ?). — Negyedic Resze 1578. (ny. ?).

Detrekő és Rárbok: BORNEMISZA P.: Prædikatioc. 1584. (ny. ?).

Alsó-Lindva: KULCSÁR GYÖRGY: Postilla. 1574. (ny. Hoffhalter Rudolf).

Bártfa: KULCSÁR GYÖRGY: Postilla. 1579. (ny. Gutgesell Dávid). — 1597. (ny. Gutgesell Dávid).

Német-Ujvár: BEYTHE ISTVÁN: Az Evangeliomok magyarázati. 1584. (ny. Manlius János). — Az Zentők Fő Innepiről. 1584. (ny. Manlius J.).

Nagy-Szombat: MONOSZLAI A.: Dē cvltv Imaginvm. 1589. (ny. ?).

Sicz: BALASSA B.: Beteg lelkeknek... 1593. (ny. ?).

Vizsoly: KÁROLYI G.: Szent Biblia. 1590. (ny. Mankovit B.).

Bécs: PESTI GÁBOR: Nomenclatura. 1538. — 1550. — 1561. (ny. Joannes Singrenius).

Salamon Királynak... Markalfal... Monyorókerék 1591. (ny. Manlius J.). — Kolozsvár é. n. XVI. sz. — XVII. sz. — Lőcse. XVII. sz. (ny. ?).

A felsorolt nyomtatványok közül következetesen jelölik az *e* hangokat: SYLVESTER mindkét munkája, HELTAINAK 1553-ban megjelent: *Vigasztalo könyuetske-je, Catechismus-a*; — *Soltar-a, Wy Testamentom-a, Chronica-ja*; VERBŐCZI *Decretvm-a* (kolozsvári), VALKAI *Cronica-ja*. Bizonyos következetesség észlelhető a HELTAINÉ vezetése idejében nyomott nyomtatványokban s az ifj. HELTAI idejében megjelent nagyobb betűkkel nyomott széphistóriákban. A többi vagy egyáltalán elhanyagolja az *e*-k jelölését, vagy ha jelöli, következetlenül jelöli.

SYLVESTER Grammaticájából nem idéztem példákat, mert ennek nyomása, mint már TOLDY is megjegyzi (Corp. Gr. VIII.) nagyon tisztátalan, úgyhogy sokszor nem tudni, hogy a hangzó felett jel van-e vagy véletlenül odakerült nyomdafesték. Ez az oka annak is, hogy a KAZINCZY kiadása is, a TOLDYÉ is hibás az eredetihez viszonyítva.

SYLVESTER Vÿ testamentumában az *i* betű felett a legtöbb esetben nem látni sem pontot, sem ékezetet; ha igen, akkor a betű *i* vagy *î*.*) Minthogy pont okvetlen van mindkét esetben,

*) SYLV.-nél pontos fedeles *î*. Ez *i* helyett itt mindig *î*-t használunk.

csak pontot teszek a hiányzó pont vagy ékezet helyett, még akkor is, ha az illető *i* hang ma általában hosszú, mert nem tudni, hogy pont tört-e le az *i*-ről vagy pontos ékezet.

Olykor *e* betűt látunk oly helyen, hol valami ékezetes *e*-t váránk. Ez aránylag ritkán fordul elő; s minthogy az *e* betű a feldolgozott nyomtatványokban kétségtől a rövid *e* hang jele, akármilyen hosszú hangzó helyén lássuk is, hibának kell vennünk. (Vagy sajtóhiba, vagy pedig az ékezet letört róla.) Ezek felsorolását, minthogy semmi bizonyító értékük nincs, mellőztem. — Ha azonban *ê* helyén *ę*-t találtam, vagy megfordítva, vagy bármiféle más jelzett *é*-t, azt a maga helyén mindig megemlítem. — Aránytalanul kevesebb példát sorolok fel azoknál a szavaknál, melyeknek mai *e*-je helyén SYLVESTER *î*-t (*ι*, *i*)-t ír. Ezeknek hangértéke t. i. pusztán a SYLVESTER jelöléséből is nyilvánvaló volna. Azonban itt is mindenütt megemlítem, ha a SYLV. *i* *i*, *ι*-je s a többiek *é*-je helyén más jelt találtam.

I. Mai *é* helyén Sylv. *ê*, Helt., Verb., Valk. *ę*, Melius Herb. *ę* és *ê*, Mel. Job. *ę*, *ê* és *é*.

1. Az első szótagban.

Bécs: melly Bęts országba vagyon Helt: Chron. 5.

az ió merő Bęczy Gallát Mel: Herb. 16.

dér: egyfzerf mind el fűtő az *dęr* Helt: Chron. 5.

Dés: és allá megyen *Dęfig*. Helt: Chron. 5a. *Dęfņęl* Helt: Chron. 7.

Dees Helt: Chron. 5a.

ęg (colum): Fordijezátok az tū fzeiteket az *ęghi* madarakra Sylv: UT. I. 9a. az *ęghi* madaraknak fízkec vaęon. Sylv. UT. I. 12... I. 53a. 54a. az *ęnek* czillaghi leefnek Sylv. UT. I. 71a. 71a. 74a. az *ęg* *ęs* az föld el mulik Sylv: UT. I. 72.

Efzt é dolgot az *ębe* vigyargóc à *chillagoknac* tulaydonittyác Helt: Vigk. G5a.

Tekintfétéc meg az *ęgi* madarakat Helt: UT. B3a. az *ęgi* madaraknac fízkec Helt: UT. B6a. D3. D8a. ki mint az *ęgi* fel magafzaltattátál Helt: UT. C5a.

Fűt mia el vétetéc *ęg* villága Valk: Cron. Gijj. Meg nyilatkozéé világa az *ęgnc* Valk: Cron. Gijj. Tetzic hogy lefzen *ęgből* fzaekado-

zás Valk: Cron. Jij. Jól szolgál az ég mértékleteffége Valk: Cron. Kij4. Sceva egét egéfégefneec tarttya Valk: Cron. Lij3.

? igen ieles io egű hely Helt: Chron. 3. — egneec Helt: Chron. 2. 6a. 6a.

? Tűz és egh természetű Mel: Herb. 12.

mind az égig Mel: Job. 48. Az égből alá iűtt szén Mel: Job. 49a. czák az éggel bir Mel: Job. 54a. 1. sz. az égen Mel: Job. 61a. az égnek Mel: Job. 61a. az égbe Mel: Job. 61a. az ég alatt Mel: Job. 61a. 1. sz. . . . az égnél földnél nagio. Mel: Job. 54. 1. sz. illien mezfsze túlünk az Isten mint az eg Mel: Job. 54. az gló eget Mel: Job. 61a.

? *érik*: Egyéb fele gyűmölczeec mind vgy érneec Valk: Cron. Lij3. Lij3.

A mely kedig igen meg ert és édes Mel: Herb. 1. Az ert édes kőrtuély Mel: Herb. 1. 6. 6a. mikor meg eric Mel: Herb. 1a. 1a. 24. eretlen szőlő Mel: Herb. 6. 7.

ércz: mint egg czengő érczf auag egg pengő cimbalom. Sylv: UT. II. 36.

à meghólt ertz kégyő Helt: Vigk. Ka.

az ő Banyait és ertzeit Helt: Chron. 2. 6a. 6a.

érez: es teftiben ezt meg erzę Sylv. UT. 56a.

grecic az életet Helt: Vigk. F4. Ezokáért mikor gzed Helt: Vigk. L3a.

ha meg gzi Mel: Herb. 31.

érteni: fenki meg nem érte Sylv. UT. II. 25. meg fem értheti Sylv. UT. II. 25a. iol értük Sylv. UT. II. 25a. ha meg értettik volna Sylv. Ut. II. 25a. érce Sylv. UT. II. 38. 38. értelmit Sylv. UT. II. . . . a II. részben általában *é*-vel. Az I. részben (a vizsgált helyeken) csak két adatot találtam *é*-vel; a többi ékezet nélkül. értelmit Sylv. UT. I. 54a. értelemből Sylv. UT. I. 70.

erts az Wr Istenec igéiét Helt: Vigk. B8. De kérlec meg gched Helt: Vigk. Da. hogy meg ertsem Helt: Vigk. G2a.

meg ertekőzzec Helt: UT. A. A3. mellyről szorgalmatofson à Magufoktól ertekőzet vala. Helt: UT. A4. haluán nem hallanac, sem gtenec Helt: UT. Da. Mert tūngktec adatot, hogy gczétec à meny-orfzāgnac titkait Helt: UT. Da. fūlekel ne hallyanac es szūuóc ne ertsenec Helt: UT. D2. nem ertitec Helt: UT. D2. meg nem erti Helt: UT. D2a. erttyūc Helt: UT. D4. meg gczétec Helt: UT. D7. Még fem ertitekē Helt: UT. D7. ertelemrēlkūl Helt: UT. D7. . . . de: Ertétekē Helt: UT. D4.

gzed minden wrakat Verb: Decr. a6. b1. b3. a magzatoknac

neuezetin értetnec Verb: Decr. b4a. grezed mind az egézf falut Verb: Decr. b8. c1. d1a. vgyanefzt kel érteni Verb: Decr. c2. d2. ennec értelme Verb: Decr. c5a. d2a. d3. d4. d4. . . de: Erthetô képpen mondam Verb: Decr. b5a.

egyet értuén Valk: Cron. Aiiij3. Akarattyát Ibraimtol értene Valk: Cron. C2. Czáfzár akarattyát értuén Valk: Cron. C2. értuén Valk: Cron. C2. D2. E. érte Valk: Cron. Ciiij. Kérdezéfből értôc meg czalatáfunc Valk: Cron. E. egy értelme lôt vólna Valk: Cron. Eij2. iol érti Valk: Cron. Fij2. Jij2. értôttem Valk: Cron. Kiiij. érteni Valk: Cron. Miiij.

nagyob értelmet Helt: Chron. 2.

az en lólkóm értelme felettet Mel: Job. 48. paranczolatidnak nem akariuk az értelmét uenni, érteni Mel: Job. 51. grezé Mel: Job. 51a. értem Mel: Job. 52. hitlen népek értelmét Mel: Job. 54a. értelembe Mel: Job. 57. értelméuel Mel: Job. 61a. értünk Mel: Job. 62. 62. De: nem érté Mel: Job. 49. Gomorat érti Mel: Job. 54a. 1. sz. megis érteném Mel: Job. 56. auag nem értijé Mel: Job. 60a. (magyarázatban*) 62 magy. értik Mel: Job. 62 magy. — erthetted ezt Mel: Job. 48.

ész: Vegitek efzetekbe Sylv. UT. I. 6. 49a. Te efztelen Sylv: UT. I. 7a. efze meg iútt volna Sylv: UT. I. 55a. el vefzett efze Sylv: UT. I. 53. efzefeñ Sylv: UT. I. 70.

kic efzfzel es ióságockal meg halladgyác à tób embereket Helt: Vigk. L2a.

nem vefzed efzedbe? Helt: UT. B4. haffonlitom az efzes férfiuhoz Helt: UT. B5a. efzetekbe Helt: UT. B7.

mint ég efznélkül valo ember Mel: Job. 61. 1. sz. az efzes ember Mel: Job. 53a. 55a. magy.

fél (dimidium): Nimell mag az vt félen efek Sylv: UT. I. 53a. Valamit en túlem kirendefz orfzögomnak fél rifzeiglen Sylv: UT. I. 58. I. 58. az ut feleñ Sylv: UT. I. 54.

fél kétfégben efet fzúuel ki mulnac Helt: Vigk. E5a.

à más felt nem halgatnám Verb: Decr. a5a. kic az oldal fél valo linnyan vadnac Verb: Decr. b7. mind à két félnek Verb: Decr. d7a. egyic félnek Verb: Decr. d7a. à mafic fél által Verb: Decr. f2a. à más félnek Verb: Decr. f3a. félre vonfzac Verb: Decr. g7a.

Két fél viadalnac hogy ott fzomben áll Valk: Cron. Aija. két fél kôfzt Valk: Cron. Aiiij2. . . . Diiij . . . Diiij3 . . . E2. Kúlfô félre nagy

*) A magyarázat s lapszéli jegyzet (magy., 1. sz.) más betűtípussal van nyomtatva. Ezért tartom szükségesnek ezek feltüntetését.

foc gilyobis szórás Valk: Cron. Dii. félnecc Valk: Cron. Fiiij² félben Valk: Cron. Gij, Hiiij . . .

nemelly mag első az út fele Helt: UT. D. à ki út fele vette be à magot Helt: UT. D². iob teneked félzömél az életre menned Helt: UT. E4a. felét Helt: UT. B.

de midőn még félce à nép nem kelt volna által Helt: Chron. 1. 3. 3. 8. . . .

fél dragma Mel: Herb. 2. Fél drachma gyömbert Mel: Herb. 19. 19. 19. 21a. 22. . . . — de: egy fél drachma Mel: Herb. 20a. fél részént Mel: Herb. 1. fél részént Mel: Herb. 2. 5. 21.

az ő életi hólnapinak à száma vgian félbe ki vágattatik Mel: Job. 51a.

féle: efféle emberek Sylv: UT. II. 28a. 30. efféle dologban Sylv. UT. II. 28a. 34. . . .

minden féle gyöttrelem Helt: Vigk. B3a. minden féle szomorfágos gondolat Helt: Vigk. B3a. A Halál kéféle Helt: Vigk. B4a. Imè két féle halálról való példanc Helt: Vigk. B7a. miképen két féle élet vagyon . . . azonképen két féle halális Helt: Vigk. C2a. minden féle Helt: Vigk. C2a. C7. à féle chendesz szünet Helt: Vigk. Da. . . . E féle Helt: Vigk. D3a. . . . F4. . . . F8a.

gyogyituán mindéféle betegféget Helt: UT. A6a. E3a. E5. mellyel minden félce fogattatnac Helt: UT. D4. . . .

efféle nemefeknec fiai Verb: Decr. a3. efféle nemeffec Verb: Decr. a3. A féle ioszág Verb: Decr. a3a. efféle Verb: Decr. a4. . . . a8. . . . b3. . . . b8. . . .

Minden féle gyümölczec bouen vadnac Valk: Cron. Liiij². Egyeb féle gyümölczec Valk: Cron. Liiij². Semmi féle pénst Valk: Cron. Mij. foc féle Valk: Cron. Miiij. minden féle Valk: Cron. Miiij.

hét: Hét atafiak valanak mű közöttünk Sylv: UT. I. 69a. mind az hétnek felefighe volt Sylv: UT. I. 69a. kiből hét ördögöt üzött vala ki Sylv: UT. I. 69a. . . .

más hét lelket Helt: UT. C8a. vőue à hét kenyeret Helt: UT. D8. hét tellyi kofárt Helt: UT. D8a. Hét, es egynyhány hallatfka Helt: UT. D8. hét kenyér Helt: UT. E. szinte hétzer? Helt: UT. E5. Nem czac hétzer, hanem mind hetuen hétzer Helt: Ut. E5. . . . tiz, tizenhet hufz Verb: Decr. g8.

Hogy volnánac czac ötuen hét haiockal Valk: Cron. B. Pogan kézbe efénecc szép hét haioc Valk: Cron. Bij. Ez mellett negyven hét louagi vadnac Valk: Cron. Ciiij². F. . . . Fij². . . . Jiiij⁴. . . .

majd hét mélyföldie Helt: Chron. 5a. 8a.

jég: mikorön az gyegre mennec Helt: Chron. 1a.

kép: (= lándsa. Vö. MNy. V. 391.), egy képes és vértés pallás képe ál Helt: Chron. 5.

kérd: kérdi vala ütet Sylv. UT. I. 66. nem méri vala ütet meg kérdeni Sylv: UT. I. 70. kérdi vala az Jefuft Sylv: UT. I. 74a. enghemet kérdenek Sylv: UT. II. 31.... Gyakoribb *e*-vel kerdi Sylv: UT. I. 55a. kerdek Sylv: UT. I. 54. 65a. 75. 75. 76a....

Es meg kérdéc ötet monduán Helt: UT. C6a. kerde az ő tanitványit Helt: UT. E. Es meg kérdéc ötet Helt: UT. E2a.

kérdéfnec Verb: Decr. a1a... Ha kerdie Verb: Decr. b5. És kérdenéd Verb: Decr. b7. femmi kérdés Verb: Decr. b7a. Ez a kérdés Verb: Decr. g2. kérdészködéffekkel Verb: Decr. g8. kérdetteffeneck Verb: Decr. g8.

Ibraim kérdezi nagy foc dolgokrol Valk: Cron. C2. Kérdezéfből ertóc meg czalatáfunc Valk: Cron. E. Czoda igen kérdezi Valk: Cron. Fij2. Meg kérdezc ő tölle a Hadnagyoc Valk: Cron. Hij.

Auagy nem kérdehtéteké meg Mel: Job. 52. 57a.

két: két ata fiat lata Sylv: UT. I. 6a. egéb két atafiat lata Sylv: UT. I. 6a. menú két millföldet velle Sylv: UT. I. 8. Senki két vrnak fzolgalattára magát nem kötelezheti Sylv: UT. I. 9a. 12a. 13... 49. 55... 65a... 72. tizenkét eztendeiglen Sylv: UT. I. 13a. ... minek előtte a fuk kétfzer fzol. Sylv: UT. I. 73a. 75....

A félelmes és kétféges emberi természet Helt: Vigk. B3. kétfégnec helye ne legyen Helt: Vigk. B4. A Halál kéfjele Helt: Vigk. B4a. kétfégsbe esvén Helt Vigk. B5a. miképen kétfjele élet... két fele halál is Helt: Vigk. C2a. mind a két dolog Helt: Vigk. C3. két dologban áll Helt: Vigk. E3. fél kétfégsben eset szünel Helt: Vigk. E5a. ... F3.

lata más két atyafiat Helt: UT. A6a. lata két atyafiat Helt: UT. A6a. kic két eztendöfec es küffebec vlánac Helt: UT. A4. B3. C... E4a... E5... az ő tizenkét tanyitványit Helt: UT. C2. gyótródet vala tizenkét eztendeig Helt: UT. C. C4a. D5a... miért kétkeltóttel Helt: UT. D6.

Melly nemefec mind két képpen tétettec Verb: Decr. a4. a4. b3. A király adományá két fele Verb: Decr. a7a. a iofzágoc két okbol fzállanac Verb: Decr. a8. mind a két fele nemnec Verb: Decr. b5. mind két ágat Verb: Decr. b7. b7. b8... vgy mint kétféges Verb: Decr. c2a. — kétfége el vétetnec Verb: Decr. c2a....

Két törec toluaynac nagy forgodasat Valk: Cron. Aij. Mert két wra lón Valk: Cron. Aija. Aija. Aij2. Aij2. Aij2... Bij... Imé kétzer már oftrom vala Valk: Cron. Dij ne kétkelkediünc Valk: Cron. Jij2. kétfégsbe eféffedet Valk: Cron. Hij2....

két dologról Helt: Chron. 1. 3. 3. 4. 5. 5a. 5a. . . KET-fele
Helt: Chron. 1.

de két pénz nyomon legyen Mel: Herb. 7a. két fele Mel: Herb.
11. 11a. . . 14. . . tizenkét Mel: Herb. 19. 22. 22. 22a. . .

hát bár kétfébe efném Mel: Job. 50a.

kéz: az embernek fia kézbe adattatik Sylv: UT. I. 71. kézbe
adnak tütököt Sylv: UT. I. 71. mellett kézuel raktanak Sylv: UT. I. 74a.
mell nem kézuel rakott lifzen Sylv: UT. I. 74a. . .

nem kézzel chinált Helt: Vigk. J6a. à mi ellenünc valo kézi
írált Helt: Vigk. L6a.

halá, hogy Janos kézbe adatot volna Helt: UT. A6. Mert kézbe
adnac tüteket Helt: UT. C2a. De mikor kézbe adnac tüteket Helt:
UT. C3. mofodatlan kézel enni Helt: UT. D7a.

még parafzt kéz is meg fokhattya Verb: Decr. a5a. ha más
vdegen kéznél volna is Verb: Decr. c3. hatalmas kézel iaróc Verb:
Decr. g1a.

Pogan kézbe effenek ot foc raboc Valk: Cron. B. Pogan kézbe
Valk: Cron. Cij. Melly keugs viadallal kézbe iuta Valk: Cron. Cij.
ellenfég kézben Valk: Cron. D. kézbe Dij . . . Hiiij4. Kézzel Valk:
Cron. Liiij.

egy egy kéz iy Helt: Chron. 8.

vgyan ragad az kézhez Mel: Herb. 33.

az kézijeff ki vonfza Mel: Job. 49a.

? lép: Lépneć inac fayaffát Mel: Herb. 7a. 12a. 19. 37. . . .

Lépneć Mel: Herb. 33.

név: szenteltessik az te newed Sylv: UT. I. 9. . . (Olyan alakot,
melyben hosszú *e*-nek kellene lenni, nem találtam.)

az ő neuét Helt: UT. A2a. Itt sem találtam olyan alakot, mely-
ben hosszú *e*-t várnánk.

Mellyet azzon neuel tulaydonánac neuezneć Verb: Decr. a3a.
meg engetetic az öröckes new Verb: Decr. b5. vagy magua szackat
neuen Verb: Decr. c3a. auagy egyeb neuel Verb: Decr. c7. femmi
new allat Verb: Decr. c8. minemű neuel Verb: Decr. d2.

Mikor viragzanéc illy hirrel neuel Valk: Cron. Biiij3. aiándékit
véué igen ió neuel Valk: Cron. C. Penus new méltofaga ért Valk:
Cron. Dij2. Vakmerő bátorság io hirünc neüñc Valk: Cron. Eiiij2.
dicziretes hir new Valk: Cron. G2. az ió hir newneć Valk: G2. neuet
Valk: Cron. Hij2. neuetec Valk: Cron. J. neuedet Valk: Cron. Jiiij2.
neue Valk: Cron. Jiiij3.

hires neues vólt Helt: Chron. 1. 4a. 5a. 8a. neuet Helt: Chron. 4.
neuefztettenec kedig e neuel à Budinofoktól Helt: Chron. 3a.

Pécs mellyet mostan Pętsnec neuezűnc Helt: Chron. 3a.

? *pép*: Ha ezettel, pęppel őlgited Mel: Herb. 9.

réz: ręz és ezűft Banyác Helt: Chron. 4. à szent Lázlo ręz képét is Helt: Chron. 4a. 4a. 4a. 6. 7.

Ręz roftán által szűrűd Mel: Herb. 27. ręz banyában Mel: Herb. 39a.

szék: mert az szeki az iftennek Sylv: UT. I. 8. — általában e-vel. Egy helyen ê-vel: akar székes angalok legenek Sylv: UT. II. 73a. ne eskűdgyetec: fe az mennyre, Mert Iftennec széki Helt: UT. B. az ő dűczűsűgének székiye Helt: UT. E8.

Es az egyházi székrűl Verb: Decr. a1a. Vagy Vármegye székre Verb: Decr. b1a. à tűruény székbę Verb: Decr. c4.

Székiben őr vala Valk: Cron. H.

az ő pohár székec Helt: Chron. 8.

Ott az Iften itélű széki elűt Mel: Job. 56a. itélű székeig Mel: Job. 56. széki Mel: 56a. I. sz. az ő székinę Mel: Job. 61a.

Szék: Báluányosnac napkeletre vagon Szęc város Helt: Chron. 5a.

szék (megye): az ő földęc Székekre vagon ofztuán Helt: Chron. 6. 6.

Székesfejűvár: 10. Vármegye à Székesfeiurári Helt: Chron. 3. 3.

székely: ezec mellet vadnac annac vtánna à Székellyec Helt: Chron. 6. 6a. Székellyec Helt: Chron. 6.

? *székfű*: Székfű virágával Mel: Herb. 22a.

szél (ventus): mind az szél | f mind az tengher enghed v neki Sylv: UT. I. 55. ęs meg szűnę az szél Sylv: UT. I. 55. 55. 55. — mert az szél aręzul fuyuala ű reaiok Sylv: UT. I. 59. ęs az szél meg czendeszedę Sylv: UT. I. 59. ...

fockan is szęlęzbe vęsznec el Helt: Vigk. G4a. Prophetály à szęlre Helt: Vigk. G8a. mond eřt à szęlnec Helt: Vigk. G8a. Jűy ide szęl Helt: Vigk. G8a. Es szęl iűve Helt: Vigk. G8a.

mert à szęl elenec vala Helt: UT. D5a. meg ala à szęl Helt: UT. D6. melly à szęltűl ingattatic Helt: UT. C4a. ...

A nap enęřzeti szęl szépen fuuán Valk: Chron. Fij.

szęlre ne mennyen Mel: Herb. 31a.

à forgű szél elűtt Mel: Job. 51a. à szél elűtt Mel: Job. 51a. à szél ellen. Mel: Job. 51a. I. sz. ...

tęgla: auagy tęgla ház. Verb: Decr. d2.

tél: az tű futűftok tēlbe ne legen Sylv: UT. I. 71a.

Ezenkęppen tēlben is Helt: Chron. 1a.

ęlhetz vęlę tēlben is Mel: Herb. 43a. à ki tēlben is zűld Mel: Herb. 8.

tér (térni): hűg azok tűreatok tēruin | el ne szaggallanak tűtű-

tököt Sylv: UT. I. 10a. hog az ó bünökből ki téninek Sylv: UT. I. 57a.
 És emegleñ Jerufalembé téninek Sylv: UT. I. 68a. azokra meg ne
 ténien Sylv: UT. I. 71a. Valaki az hűtre ténd Sylv: UT. I. 77a.
 77a. . . II. 55. II. 55.

Térietec meg Helt: Vigk. B8. legottañ vízfza tē à Lélec à
 teftbe Helt: Vigk. H8a. mayd egybe tēnec Helt: Vigk. K2a.

haza tērtec vólna Helt: UT. A3a. Herodesfhöz vífza ne tērnénc
 Helt: UT. A3a. Galileaba vífza tēre Helt: UT. A6. ackor tērmeg Helt:
 UT. A8a. tū reatoc tērien Helt: UT. C2a. tērec ifmet az én házamba
 Helt: UT. C8a. . . E4

foha meg nem tērhet az ó fiaira Verb: Decr. b3. az előbeli
 állapatra tēnec Verb: Decr. e4a.

Auria Andras meg tēre Valk: Cron. Bii. Illua szigetre ó vtábol
 tēre Valk: Cron. C. Tērien meg Valk: Cron. Dij2. tēre Valk: Cron.
 Dij2. Mind két fēlre nagy őrem vígafág tēr Valk: Cron. E2. . . J2. . .

meg tērnén annac vtánna Helt: Chron. 7a.

két tyikmony heban à mennyi tērne Mel: Herb. 39.

meg tērfz Mel: Job. 55. 55. 57a.

vész: És imę nag vész tāmada az tengheren Sylv: UT. I. 12a.

lātā tüköt hog az vésznek miatta | nehezeñ vífelhetnek az haiot Sylv:
 UT. I. 59. . .

fockan is szelűzbe vésznc el Helt: Vigk. G4a.

nagy vész tāmada à tengheren Helt: UT. B7.

à Tengeris meg szūnik à nag úesztūl Mel: Job. 54a.

2. A többi szótagban.

egyéb: egéb hēt atafiāt lāta Sylv: UT. I. 6a. egéb tartomanok-
 bol Sylv: UT. I. 6a. megenni egébnek Sylv: UT. I. 52. fenki nem
 egéb Sylv: UT. I. 66. És egéb több affzóni állatok Sylv: UT. I. 76a.
 ne legen más ūnalánl egéb Sylv: UT. I. 70. de: egéb ez vilaghi dol-
 goknak kiuanfaghi Sylv: UT. I. 54. kicsoda boczathatta meg ember-
 nek bűnit egéb Sylv: UT. I. 51.

egyeb Lelkes álatokat Helt: Vigk. A2a. az őrec halálnál egyeb
 Helt: Vigk. B4. femmi nem egyeb Helt: Vigk. B4a. B6. melly nem
 egyeb Helt: Vigk. B7a. C7. ebbe egyeb nem lehet Helt: Vigk. C8.
 egyeb lelkes álatokat Helt: Vigk. D4. egyeb dolgaidat Helt: Vigk.
 E3. . . F7a. F8a.

Ninczen itt minękűnc egyeb őt kenyérñel Helt: UT. 5.

egyeb dolgoc felől tāmadnac Verb: Decr. a1. egyeb igaffágos.
 iofzággal Verb: Decr. a3. egyeb orfzágbeli nagy wrakat Verb: Decr. a6.

egyéb Egyházi férfiaknac Verb: Decr. a6a. egyéb valami iofzagot Verb: a7a. egyéb dolgot felől a7a. egyéb országbelieknek Verb: Decr. a7a. b1a. . . . b4. . . . c1. . . .

Egyéb dolgokat hatra hadiatoc Valk: Cron. Aij. Egyéb fele gyümölcszec Valk: Cron. Lijj2.

loc egyéb Papockal Helt: Chron. 3. 3a. 4a. 6a. 8. 8. . . .

egyéb vakfágot Mel: Herb. 31. egyéb Mel: Herb. 2a.

?! *elég*: Igaz elég egg napnak az ű gótrelme Sylv: UT. I. 10. nem uagok elég erre Sylv: UT. I. 11. de: elég erre nem uagiok Sylv: UT. I. 49. íugogátok | igaz elég | el iútt az ora Sylv: UT. I. 74.

nem elég Helt: Vigk. B2. Ez elég minékünc Helt: Vigk. C7a. meg eléődgyünc Helt: Vigk. E2.

mert öc meg elégitetnac Helt: UT. A7. Elég à napnak az ö tulaydon nyauallyáia Helt: UT. B4. C3.

elégteleneknek alitatnac Verb: Decr. c8a.

hol nem elég fubánac Valk: Cron. B. ezft elégnec alita Valk: Cron. B2. C2. legyen elég Valk: Cron. E. elég vólna Valk: Cron. Hiiij2. Elég iráft Valk: Cron. Mijj.

meg elégednac Helt: Chron. 2.

széna közöt elég vagyon Mel: Herb. 41a. elég Mel: Herb. 37. 41a.

(E szó *e* hangzóját ezek alapján megállapítanunk nem lehet. Ha a szó *é*-je tényleg zárt hosszú *é*, a mint hogy a HELTAI Vigk., UT. és Chron., továbbá a VERBŐCZI Decr. s VALKAI Cron. alapján (melyek kétségtelenül következetes jelölések, míg a MELIUS Herb.-a csak bizonyos mértékben következetes s így nem bizonyít semmit) annak kell lennie, miért nem lett belőle SYLVESTERnél *ê*, mint a többi zárt hosszú *é*-kből? Úgy látszik, a SYLVESTER nyelvjárásában ez az *e* nem volt zárt hosszú *é* abban a korban, a mikor a zárt hosszú *é*-kből *ê* lett. Hogy a mikor SYLVESTER élt, mi volt, azt megint nem tudjuk megállapítani, mert két példánk van *ê*-vel, kettő *ê*-vel (s több *e*-vel, melyről akár egyik, akár másik jel könnyen letörhetett). Arra sem gondolhatunk, hogy a SYLVESTER nyelvjárásában nyílt volt, s egy másik nyelvjárásban (a HELTAIÉKÉBAN), a melyben a nyílt hosszú *e*-k általában megvannak, zárt lett volna. Ha meg a HELTAIÉK zárt *é*-jét veszszük irányadónak, s zártnak veszszük a SYLVESTER nyelvjárásában levő alak hosszú *e* hangját is, — hogy magyarázzuk meg annak megmaradását? Avagy talán abba a csoportba tartozik, a melybe az *és*, *még*, *felé* szavak *é*-je?)

Erdély: Totorfzágbol, Erdélből Verb: Decr. a1a. Kalotaszekben végezéc Erdélben Valk: Cron. Kij2.

Erdély országban Helt: Chron. 1. 1. 4a. 5. 5. 5. 5a. 5a. 5a. 6. 6. 6. . . .

fillér: az vtolló füllyeriglen meg füzetz Helt: UT. A8a. Nemde két verebetsket adnaké el egy füllyerkén Helt: UT. C3a.

görbécses: görbécses es igen hegyes föld Helt: Chron. 6.

? *gyökér*: es ninczen ű bennek gúker Sylv: UT. I. 54. (csak e-vel való alakokat találtam).

à faknac gyökerére Helt: UT. A5.

feb gyógyítani iò az gyúker Mel: Herb. 8. iò az gyúkere Mel: Herb. 20. gyöker Mel: Herb. 36a.

? *gyömbér*: fél drachma gyömbért Mel: Herb. 19.

hóhér: adà ötet à hohéreknece kezébe Helt: UT. E6.

? *körég*: Hét száz körég haióckal közel vólna Valk: Cron. Fij2.

kevés: de keues az műes nip Sylv: UT. I. 14a. csak e-vel való alakokat találtam.

mert keues mulua meg kel halnod Helt: Vigk. A5a. keues gondot vifelnece Helt: Vigk. C2a. keues befzéddele izóltunc Helt: Vigk. E3. keues idő mulua Helt: Vigk. M5a.

keuefb füzetéffél szabaditanac meg Verb: Decr. C3a. egy keues údóre Verb: Decr. f8.

Melly keues viadallal kézbe iuta Valk: Cron. Ciiij. Szép keues Numida louagia vala Valk: Cron. Diiij. Keues hogy rabfágba ot nem akada Valk: Cron. Diiij2. Egy keues Töróc fzin népe ki vagyon Valk: Cron. Hiiij2. czac keues görög louagia Valk: Cron. Hiiij. Jiiij3.

keuesb várafoc Helt: Chron. 2a. egy keueffél fellyeb Helt: Chron. 3a.

keues melegfé Mel: Herb. 1a. 10a. 38. valami keueffé Mel: Herb. 1. 2. 9a.

kövér: mert è népnece fzüne meg keuegredet Helt: UT. D2.

köueg ökrec Helt: Chron. 6.

köueg Mel: Herb. 31. 32. . . .

közép: közeparánt közettec meg álata Helt: UT. E4.

köz és közep renden valo nemes ember Verb: Decr. c4.

Közepben németeket és álgyukat Valk: Cron. Hiiij4. Czászár helyét hadià közep záfzlóknál Valk: Cron. Hiiij4. Mikor közelgetnenc à böyt közepben Valk: Cron. Kij2.

Kezében kedig lakkac à Leuionac Helt: Chron. 1a. közeparant Helt: Chron. 7. — de: középire Helt: Chron. 3a.

közeparánt Mel: Herb. 40.

levél: aggon neki leuelet az el váláfrul Sylv: UT. I. 8. (csak e-vel való alakokat találtam).

vgyan azzon levélbe Helt: Vigk. L7a.

adgyon mendéc leuelet Helt: UT. B.

Auagy az iktato leuelel Verb: Decr. a4a. ki hamis leuelel nyil-

uan él Verb: Decr. b1. ha oc leuľbe be tefzic Verb: Decr. b5. mert az oc leuľbe be nem iriác efzt à cikelt Verb: Decr. b5. auagy vallas leuľben is Verb: Decr. b7a. az adomány leuľvel magát auattya Verb: Decr. c5. akar kinalo leuľ legyen Verb: Decr. c6. A melly leuľben Verb: Decr. c6. az iktato leuľvel egyetembe Verb: Decr. c6. A leuľ eróttlen leľzen Verb: Decr. c6. c6a. c6a. c6a. . . .

Az fzóló leuľnec Mel: Herb. 6a.

ledér: auagy egyeb ledér embereckel Verb: Decr. e2.

nehéz: Fiaim vay mell' ighen nehéz azoknak az iftennek orzfágába menniek Sylv: UT. I. 66. többi példák *e*-vel.

nehez vgyan efzt műnelni Helt: Vigk. E6. E6. . . .

ighen nehéz dolog Helt: Chron. 2.

Mű fel támadáfunc ért nehezleni Valk: Diiij4. A fegyver nehéz Valk: Cron. Fij2.

Nehezfkes affzonnac ártalmas Mel: Herb. 20a. (többi alakok is *e*-vel).

szekér: két fzeķer Helt: Chron. 5a. fzeķeres louac Helt: Chron. 6.

temérdek: Temérdeki nagy kazdagfágokat Valk: Cron. Eij. Temérdeki eléľfel kazdagfággal Valk: Cron. Fij. Temérdeki kazdagfága Valk: Cron. Liiij2. Mij.

temérdec róuid fzarú gomba Mel: Herb. 28a. temérdec à fzára Mel: Herb. 32a.

tenyér: egy tenęri fzeľeffec te elótted. Helt: Vigk. G2a.

teryék: melly à Lélekneć egyetlen egy hafznos orvofága és teryęke Helt: Vigk. B2a.

vezér: vakoknac vac vezęri ezzec Helt: UT. D7. egyic vac à máfikat kezdi vezęleni Helt: UT. D7.

Az vezę Baffác közzé ótet véué Valk: Cron. Ciiij. Vizi Vezęféget neķi engede Vak: Cron. Ciiij. Legyen vezęre Leľkúnkneć Valk: Cron. Eiiij. lón vezęre Valk: Cron. Eiiij4. vezęréneć Valk: Cron. Kij2.

vitéz: kicsoda vitézkeķik Sylv: UT. II. 31. a többi példák *e*-vel.

Vitezineć lón tóle diczirete Valk: Cron. Bij. Vitęzló férfiackal kéľziteć Valk: Cron. Bij. F. F. F2. Fij. Vitęzeket fzórze Valk: Cron. F. vitęzec Valk: Cron. Fiiij. . . . Gij. Gij. . . . az vitęzló wrac Helt: Chron. 2. 6. 8. 8a. . . .

[? *metél*: az kórnyűl metéľift Sylv: UT. II. 29. — a többi példák *e*-vel.

Mert vadnac à kórnyűlmetéľkeķéľbe Valk: Cron. Liiij. 3. Kórnyűl metéľéľfe ofzson népećneć Valk: Cron. Liiij3.

meg metéľtéć Mel: Herb. 36a. 41a.

? *vetéľkeķik*: femmi keķdés auagy vetéľkeķés Verb: Decr. 67a. vetéľkeķéľfec, és egyenetlenféćneć nemeķ Verb: Decr. e5.]

3. R a g o k b a n.

a) *Igeragokban.*

A perfectum s imperativus egyes sz. 2. sz.-nek *l*-je előtt.

mélet az iftennek szerzettél Sylv: UT. I. 7a. az meliekre esküt-
tél Sylv: UT. I. 8. Hamiffan ne eskéggél Sylv: UT. I. 8. 8. miczoda
aiándikod vaõon kedigleñ az mellet maftul nem vuttél Sylv. UT. I. 26a.
Emelkeggél fel Sylv: UT. I. 68a. nem vitkeztél Sylv: UT. II. 30. afz-
talához úttél Sylv: UT. II. 31. . . .

Ember, emlekõzzel végedról Helt: Vigk. A5a. És végedról elmél-
kõdgyel Helt: Vigk. A6. emlekõzzel à te végedról Helt: Vigk. B4a. D5.
erre igyekõzzel Helt: Vigk. D6a. kegyelmes Iftent szerzõttél Helt: Vigk.
D7a. kiknec vétõttél: Vigk. E3. békélyel meg à te attyadfiával Helt:
Vigk. E4. Tzélt tõttél nekie Helt: Vigk. G2. . . . ne effel kétfégbé Helt:
Vigk. L3a. . . . M7.

Ha iftenec fia vagy szekellyel alá Helt: UT. A6. hogy láboddal
meg ne vtküzzel à kóbe Helt: UT. A6. à tõmlõtzbe vettéssel Helt:
UT. A8a. à te feiedre ne esküdgyel Helt: UT. B. B. békélyel meg à
te attyád fiával Helt: UT. A8a. hogy ne tessél embereknek bõytelni
Helt: UT. B3. Es miképpen hittél Helt: UT. B6a. Nem de ió magot
vetettélè Helt: UT. D2a. Miért kételkõttél Helt: UT. D6. vettéssel
Helt: UT. E4a. E4a.

Kézfõtöttél most hadat Partusokra Valk: Cron. Cij2. Jõttél meg
rontani kegyetlenféget Valk: Cron. H2. Kin iob rézére vettél gyõze-
delmet Valk: Cron. H2.

békéliél Mel: Job. 55.

b) *Névrágokban.*

-nél.

fzomiuhozzák az iftennél valo meg igazulást Sylv: UT. I. 7.
kezinél fogua fel emelg ütet Sylv: UT. I. 50. vetemiéknél Sylv. UT.
I. 54a. Vala kedigleñ ott az hegeknél nag náy difzno Sylv: UT. I. 55.
Ez az embernél lehetetlen dolog Sylv: UT. I. 66. az iftennél Sylv:
UT. I. 66. 66. mindeneknél gúlõlfigben lifztek Sylv: UT. I. 71. . . . —
mû nálunk nélkül Sylv: UT. II. 26a. kórñul metelkedis nélkül Sylv:
UT. II. 29a. kouā/z nélkül Sylv: UT. II. 27a. házaffāg nélkül Sylv:
UT. II. 29. szakadás nélkül Sylv: UT. II. 30. felefig nélkül Sylv:
UT. II. 30. Az első részben általában *e* vel.

kiknél az Wr Iftennec tífza Euangelioma vagyon Helt: Vigk. A4. az ezseffeknél nem czac az vres lámpáfoc vadnac Helt: Vigk. B7a. à kinél à halálúnac hatalma vagyon Helt: Vigk. E8a. kinél a mi esztendeneknek Izáma Helt: Vigk. G5. G7. H3. . . Irgalmaffág nélkül valo Helt: Vigk. C. Iftennec ismereti nélkül Helt: Vigk. Da. igaz hitnélkül Helt: Vigk. Da. szomorufág nélkül Helt: Vigk. D7a. hire nélkül, akarattya nélkül Helt: Vigk. G3.

iegybe volna Jofephnél Helt: UT. A2. Mit műeltec többet az egyebeknél Helt: UT. Ba. Nemde nagyobé az élet az eledelnél Helt: UT. B3a. Nem fellyeb valo à tanituány az ó mesterénél Helt: UT. C3. foc verebeknél böczületesbec Helt: UT. C3a. Es gonozban leszen annac az embernece vtólfo alapattya az elfőnél Helt: UT. D. Nincsen itt minékünc egyeb öt kenyérnél és két halnál Helt: UT. D5a. E7. E7a. minélkül szükölköttec Helt: UT. B2a. mind ezekenélkül szükölköttec Helt: UT. B4. à tū Atyátoknac akarattya nélkül Helt: UT. C3a. példa beszédec nélkül Helt: UT. D3. gyermekec nélkül Helt: UT. D5a. D8a. . . .

nagyob a nemefeknél Verb: Decr. a2. ha más vdegen keznel volna is Verb: Decr. c3. à töb atyafiác részénél Verb: Decr. D5a. más idegen keznel Verb: Decr. e6. külfő ellenfégeknél Verb: Decr. e8. köz böcznél fellyeb Verb: Decr. e8a. taualy valo vouéknél Verb: Decr. f1. — törüeny nélkül Verb: Decr. a5a. hitettlenfégnec notaia nélkül Verb: Decr. a6. király confessufa nélkül Verb: Decr. a6a. mag nélkül meg fogyatkoztae Verb: Decr. a8. à Király kegyelme nélkül Verb: Decr. c1. Király engedelme nélkül Verb: Decr. c1a. fiu ág nélkül c2a. pénz nélkül Verb: Decr. d2a. . . .

minden népeknél vala neuzetes Valk: Cron. Bii2. Szabadfág kiuánas nagy az népeknél Valk: Cron. Lij2. Noha nem volna iob az egy hiwfégnél Valk: Cron. Lij2. Régi és id móddal meg szokott rendnél Valk: Cron. Lij2. — Mulatság nélkül vifeli ő hadat Valk: Cron. Cii2. Minden felől pénz nélkül foc wr fiac Valk: Cron. Eii2. Füzetés nélkül Károlynac szolgálnac Valk: Cron. F2. Lii2.

kiknél ieles louac és drága vad börec vadnac Helt: Chron. 1a. melynél fzeb épütöt házat Helt. Chron. 3a. 7 — oc nélkül Helt: Chron. 7a. 8. 8. 8. . . .

mennél edefb Mel: Herb. 27. laffu szennél főzöd Mel: Herb. 27. terem az szóló mefdgyéknél Mel: Herb. 33.

az égnél földnél nagioab Mel: Job. 54. 1. sz. feiedelmeknél Mel: Job. 54. 1. sz. acki az Iftennél vagion Mel: Job. 56a. 60. 60a. magy. 60a. magy. — marhaiok nélkül Mel: Job. 49. fúuáfnélkül Mel: Job. 49a. 51. 53a. 58. 61a. 1. sz.

A *nek*- személyragozott alakjaiban.

meg mutatā ű neki Sylv: UT. I. 6. 6. 6. 6. . . . 12. . . . Prózában mindenütt *e*-vel. De a distichonban, hol a szótagok hosszúságarövidsége nagyon fontos, *ê*-vel. Profeták által szolt righen nêked az iften. Buzgo lilekuel szol moft es nêked ez által. Nêked azirt ez lûn prophetad | doctorod | ez lûn. Itt ez irásban szol moftan es nêked ez által. Szol vala righen | szol nêked az itt Magyarul.

Jelench meg Wram ennêkem Helt: Vigk. G2a. G8. G8a. . . keueset hafználnc tenêked Helt: Vigk. G6. Mind egy nêki à szegény küldôs Helt: Vigk. A6. Mit tehetec nêki Helt: Vigk. D8. lehetetlen az vtán ô nêki Helt: Vigk. E6a. ninchen maradando város it minêkûnc Helt: Vigk. B2. ad ezft minêkûnc Helt: Vigk. B4. B7a. B7a. B7a. B7a. . . meg adom tûnêktec Helt: Vigk. B8. tûnêktec meg kélzitôttet Helt: Vigk. D2a. D3. E3a. E3a. E4. E4a. . . fok ió adatic ônêkie Helt: Vigk. F5. chendes álom ô nêkie Helt: Vigk. F8a.

Ennêkem szókfég Helt: UT. A5a. B5. B6a. meglen meg mondom tenêked Helt: UT. A3a. A6. A8a. A8a. A8a. . . nêked Helt: UT. B3. ô nêki meg hatta vala Helt: UT. A2a. . . A6. A6. A6. A6. . . meg ielenêc nêki Helt: UT. A2a. A5a. A5a. B. B. . . illic minêkûnc betellyefsiteni Helt: UT. A5a. nêkûnc Helt: UT. B2a. B7. B7a. . . kiczoda ielentôtte meg tûnêktec Helt: UT. A5. A5. A8. A8. A8. A8a. . . monda nêkie Helt: UT. A5. A6a. B6. B6a. B7. . .

a királnac graciaia fem szûkféges ônêki Verb: Decr. b4. adhatoiat adta nêki Verb: Decr. b4. ônêki is hasonlo mértéckel vizfontac mérettséc Verb: Decr. c2. d1. d2a. d4. . . e6a. . . mondatie mûnêkûnc Verb: Decr. c6. c6a. c6a. . .

Lesbus sziget nêki hazáia vala Valk: Cron. Aij. B. Dii2. Dii4. Dii4. . . E. Egy dologrol moft nêktec emleközem Valk: Cron. Aij. diezire ônêkie minden dolgokat. Valk: Cron. Bij. Fij2. Fii4. . .

ennêkem vgy tetzie Helt: Chron. 1a. 5a. ônêkie Helt: Chron. 6. 8. ennekem Mel: Job. 56. általában *e*-vel.

A *vel*- személyragozott alakjaiban.

ne gondoll véle Sylv: UT. II. 29a. A többi adatok *e*-vel.

ôrecké ô vele élyûnc Helt: Vigk. E6a. meg rëzfefült velec Helt: Vigk. E8a. ô vele elô hozza Helt: Vigk. F7. I6. I6a. I6a. . . ô velec lefzen Helt: Vigk. H8.

egész Jerufalem ô vele Helt: UT. A3. A8a. A8a. Ba. C6a. . . meglen à völegény velec vagyon Helt: UT. B4a. B8a. D8. D8a. . . femmi rëfzt velec fem vehetnec Verb: Decr. b5a. vele be nem

mehetnec Verb: Decr. b7a. annac vtanna él vele Verb: Decr. d1.
 kie vele meg eskőfnec Verb: Decr. d1. vele nem teheti Verb:
 Decr. e6a. tartozickè vele Verb: Decr. g2.

kie vele szõmbe lefnec Valk: Cron. B. Vele együt Algeriom
 országát Valk: Cron. Bii4. Cii3. szép szin nép vele vala Valk: Cron.
 Bii4. C2. Cij. Dij. Dij2. . . . Mind velec egy hiten valo Wraknac
 Valk: Cron. E. vellec Valk: Cron. Eij.

mofo vele Mel: Herb. 6. vele Mel: Herb. 13a. 13a. 13a. 16. . . .
 fõt mos vele Mel: Herb. 2. 2a. 4. velle Mel: Herb. 8a. 8a.

feletet en uelem Mel: Job. 48. ha szinte véle pörnök fem félek
 Mel: Job. 56a. 53a. 1. sz. 53a. 1. sz. 53a. 1. sz. . . .

4. A futurumban. (-énd).

az ű äga genghe lënd Sylv: UT. I. 7a. 7a. 8. . . . mert az holott
 lënd az tú reytek-marhatok Sylv: UT. I. 9a. az te szemed eggügü
 lënd Sylv: UT. I. 9a. ha az te szemed gonofz gonofz lënd Sylv: UT.
 I. 9a. az ház feliben lënd Sylv: UT. I. 71a. 71a. általában ê-vel
 (természetesen olykor e-vel is), hóg ha felesighet vëndefz Sylv: UT.
 II. 30. || Valaki annak okairt meg szeghënd egget Sylv: UT. I. 7a.
 auag ha halat kirënd Sylv: UT. I. 10a. az ű labainak ala vetëndi
 Sylv: UT. II. 39. mikoroñ oda menëndek Sylv: UT. II. 40. 40. 40a.
 40a. . . . ha az ur iften enghedëndi Sylv: UT. II. 40a. . . . mikoroñ
 alkalmatoffágot ñerhetënd Sylv: UT. II. 40a. betellefijtëndi Sylv: UT.
 II. 57. (e-vel való alakok is vannak).

Ha kedig à te szõmed gonofz leiënd Helt: UT. B3. C2a. hogyha
 az ház méltó leënd Helt: UT. C2a || à iõuendõ haragot Helt: UT.
 A8. e-vel. . . .

noha fiu leiënd Verb: Decr. a3a. leiendõket Verb: Decr. b3.
 leiendõc Verb: Decr. b3a. leiendnec Verb: Decr. b5. — kegyelmet
 teiend Verb. Decr. b7a. veiendnec pénzen Verb: Decr. b5a.

5. «Hangnyújtó» tövekben.

felette ighen fonék valanak Sylv: UT. I. 12a. az ighõ kemen-
 czebe vettetik Sylv: UT. I. 10. Nemde szedneki az tõiiffekrõl szõlõt |
 auag az tõiiffe flapukrul figheket Sylv: UT. I. 11. de: ha nem minden
 ighiuel Sylv: UT. I. 6a. ez ighikuel Sylv: UT. I. 6a. eluifzi az ighit
 Sylv: UT. I. 54, csak õt ighit Sylv: UT. I. 37. 37. 54. . . . teuinek
 szõribõl vala Sylv: UT. I. 49a. egg mefiben Sylv: UT. II. 36.

è kis kõnyuetskebe Helt: Vigk. A4 efüz è kõnyuetsket Helt:

Vigk. A4a. az ő kifidet gyermetskére miat Helt: Vigk. D5a. mint à kifidet gyermetskére Helt: Vigk. G1a. à szent Kerelztról valo könyvetskére Helt: Vigk. G6a. de: ez Igét Helt: Vigk. C. Az illyen Igékből Helt: Vigk. G3a.

ved hozzád a gyermetskére Helt: UT. A3a. A3a. A3a. A4. ... E4. Nem de két verebetskére adnakè el egy füllyerkén Helt: UT. C3a. hólnap à kementzére vettetic Helt: UT. B3a. D3a. (? Obed nemze Jefsét Helt: UT. Aa.). De: egy füllyerkén Helt. UT. C3a. minden igéuel Helt: UT. A5a.

mellyeket a szűlőre pénzelt vőttenec Verb: Decr. b5a. b5a. ki vgyanazon varmegyében lakic Verb: Decr. c4. külemb-külemb vármegyékben Verb: Decr. d5. halznos czeret tehet Verb: Decr. f7a. czerébe nekic adnac Verb: Decr. f7a. à czerelés löt volt Verb: Decr. f7a. à czeret Verb: Decr. f7a. czerébe adattatotnac lönnie Verb: Decr. f8. f8. à mellyet el czerelt Verb: Decr. f8. f8a. ... à kis földnec részetskében Verb: Decr. g2. afzt à részetskére Verb: Decr. g2. de: elménec iofágiual Verb: Decr. a3. Ez déac igétske Verb: Decr. b8a. — vármegyéből Verb: Decr. a1a.

Tulaydonfága ez à Szerenczenec Valk: Cron. Bii2. Bii2. Ennyi Szerenczes had viffeléféuel Valk: Cron. Bii3. Szerenczere most magadat nem biznod Valk: Cron. D. Szerenczefec lefztec Valk: Cron. Dii3. E. Gii4. — Czac a Velentzefec meg maradánac Valk: Cron. F. ió izü dinnyec es fűgec teremne Valk: Cron. Lii2. missét szolgálatnac orgona szókba Valk: Cron. Lii3. de: gonofz elméuel Valk: Cron. Aija. békét hagyà Valk: Cron. Aiija.

meg ofztattot hetuen öt Vármegyékre Helt: Chron. 2. 5. foc Vármegyec Helt: Chron. 2a. 2a. 5. Vármegyében Helt: Chron. 3. 3. 3a. 4. 5. Vármegyébe Helt: Chron. 4. Prini Imrét Helt: Chron. 4a. hogy órcé Messét tartánac Helt: Chron. 5. Befztertzenec neuezic Helt: Chron. 5a. 6. de: háborgo és békétlen Helt: Chron. 2a.

de ártnac à magoc a Vefékne Mel: Herb. 1a. Vefénec Mel: Herb. 7a. az Figét Mel: Herb. 2a. 14. az Figében Mel: Herb. 2a. haragos epét Mel: Herb. 4. 6. mint egy Geztenyét Mel: Herb. 14a. 15. Geztenyéc Mel: Herb. 15. két fele Czipkéne Mel: Herb. 11. à Szómórkéne bugai Mel: Herb. 18. 18.

II. Mai é helyén Sylv. i (i). Helt., Verb., Valk. é, Mel: Herb.
e, é, Job. e, e.

1. Az első szótagban.

béke: Bodogok az bikefighefek Sylv: UT. I. 7. mennél bike-
figuel Sylv: UT. I. 56a. hamar meg bikillél Sylv: UT. I. 7a.

Iftennec Kegyelmeiségét es Békeiségét Helt: Vigk. A2. békélyel
meg à te attyadfiáual Helt: Vigk. E4. meg békéltöttet az attya
Iftennel Helt: Vigk. F. F4a. F5.

Bódogoc à békeiségeffec Helt: UT. A7a. hogy békefféget bo-
czáffac Helt: UT. C4. C4. . . .

békeiségés io szertartafnac Verb: Decr. b1. noha meg békélio
is Verb: Decr. b4. . . .

békét hagyà Valk: Cron. Aij. Békeféggel onnat el eresztene
Valk: Cron. Cij.

békó: az bikok aprora romlanak vala Sylv: UT. I. 55a. bikok-
ual | es lanczokual meg kötöztetett volna Sylv: UT. I. 55a.

béna: hauaffokat, és bénakat Helt: UT. A7. monda à bénának
Helt: UT. B7a. bénafágba Helt: UT. B6.

bér(es): Zebedeuft el haguān az haioban az birefekuel Sylv:
UT. 50.

czél: az fel tútt czil szerint Sylv. UT. II. 71.

az előttem feltöt tzélyhöz Helt: Vigk. D8a. Tzélt töttel nekie
Helt: Vigk. G2. bizonyos tzéle tétett Helt: Vigk. G4.

dél (regio australis): à Dél felől Helt: Chron. 1. 2. 5a. 6.
Délyre Helt: Chron. 1.

? *dél* (tempus meridianum): Az ki penig fokot éfzic az Figében,
delyeft Mel: Herb. 2a.

édes: à mi édes atyánkncac kebelébe Helt: Vigk. D2a. én édes
fiam Helt: Vigk. D7a. az én édes Iftenemnc Helt: Vigk. D8. az ő
édes teremtoiektől Helt: Vigk. D6. . . .

igen meg ért és édes Mel: Herb. 1. 1. 7a. 12a. édes Mel:
Herb. 3. 13. 24. . . .

mint ég édes falatot Mel: Job. 48a. 48a. 52a. 59. édeffek Mel:
Job. 53 magy. 53 magy.

ég (ardet): az gehennek igő tűzire Sylv: UT. I. 8.

ha kinek az ű műe meg ighend Sylv: UT. II. 26.

à pollyuát kedig meg égeti Helt: UT. A5.

Falu égétéfbn Verb: Decr. a5a. hazákat fel guuytnac, és égetncac
Verb: Decr. b1a.

Jól láttyác mikor ég szomfzédioc háza Valk: Cron. Biiij2. égete és rabola Valk: Cron. Ciiij. . . .

éj: neguen napon es neguen ijel Sylv: UT. I. 5a. . . az ember fel kellen ijel Sylv: UT. I. 54a. mind ijel | 's mind napual Sylv: UT. 55a. az ijnek neged vigázafa fele Sylv: UT. I. 59.

fel vóué à gyermeket, es az ő annyát éyel Helt: UT. A3a. És midón negyuen éye nappa böytelt vóna Helt: UT. A5a.

Étzaka vte ő Spaniolokra Valk: Cron. A2. B.

femmi éyec ninczen Helt: Chron. 1a. éy vagyon Helt: Chron. 1a.

Ha szemedet mosod à vizéuel éyel Mel: Herb. 4a. 26a. 31a.

éijel meg alsák Mel: Job. 58a. az éyeli látás Mel: Job. 48a.

ék(es): ikéffek Sylv: UT. 35a. íkes dolog Sylv: UT. II. 34. . . . iktelen tagiainak büebb ikéffige vagon Sylv: UT. II. 35a.

őrecké valo egélségel ékes Helt: Vigk. H4.

à Nemeffec még ékefüttetnec Verb: Decr. a2a. meg ékefítetie neméffégnec méltofágáual Verb: Decr. a2a.

ékefen szolo Helt: Chron. 1. 1. 3.

az én ékes befzédemetis Mel: Job. 50a. 56. 61. meg ékefítette Mel: Job. 61a. ékes Mel. Job. 53 magy.

él: iobbijzatok meg az tú íleteteket Sylv. UT. I. 6. nem csak keñiruel il az ember Sylv: UT. I. 6. szorgalmatosok ne legetek az tú íletetekrül Sylv: UT. I. 9a. fogiatok ilni ióuendöre Sylv. UT. I. 9a. . . . meg eleuenedik Sylv: UT. I. 13a.

à négy éltető álatokból Helt: Vigk. A2a. az őrec élettire teróm-tította Helt: Vigk. A3. az őrec életnec reménfégébe Helt: Vigk. A4. miért élíz Helt: Vigk. A5a. tellyes életedben Helt: Vigk. A6. . . . B. Ba. . . .

kic à gyermeknec életét akariác Helt: UT. A4. B3a. B4a. C4. C4. Nem czac kenyérrel él az ember Helt: UT. A5a. . . . Az ő eledele Helt: UT. A4a. . . .

tóruényec egy folyaffauual élnec Verb: Decr. a2. mellyben élnec Verb: Decr. a2. a6. b1. b1. . . . meg élednec Verb: Decr. b7. e4. de: vđónec éltemes voltára Verb: Decr. e3a.

Soc éléffel álgyúckal Valk: Cron. Ciiij.

Madaraknac hufáual élnec Helt: Chron. 1a.

az élő gyermeket meg őli Mel: Herb. 8a. 30a. 32. ély Mel: Herb. 2. 21. 31a. élfz Mel: Herb. 2. 16. 19a. 21. . . . élyyen Mel: Herb. 31. de: Czimáz élő fú Mel: Herb. 40.

az ő iauát (es életit) Mel: Job. 49. 51. 51. 51. . . . a gonofság têuő gonofzok élnec Mel: Job. 50a. 52a. 52a. . . . élt Mel: Job. 48a. 1. sz. 51a. 1. sz. 55a. magy. . . . élnec Mel: Job. 50 magy.

57a. 1. sz. 59a. magy. (E szó mutatja legvilágosabban a Herbarium és a Job k.-nek következtelen jelölését.)

ének: Ineklift tífzek Sylv: UT. I. 37.

Igy énekel à szent Anna afzfzony is Helt: Vigk. G3. G3.

Jálz éneket mondotnanc Helt: UT. C5.

Országoknak változást énekleme Valk: Cron. Aij.

ép: megippüle az ű keze Sylv: UT. 52a.

Sűrűléggel való ép tartományoc Valk: Cron. Cij3.

A gonofzok magua éppen marad Mel: Job. 56a.

épit: mert köfzikkán épitöttet volt Helt: UT. B5a. ki az ő házát à főenre épitötte Helt: UT. B5a.

azért nem épüthöttene Helt: Chron. 2. 2. 2a. 3. 3. . . .

meg épijt Mel: Job. 55 1. sz. épitette Mel: Job. 49.

ér(ni) (pervenire): Mikor hamar à nagy Portufra érne Valk: Cron. Aij3. Czac hogy érheffe ő Ibraim Baffát Valk: Cron. C2. Kiket hon érhetne Valk: Cron. Cij 2.

érnek Mel: Job. 50a. ernéis Mel: Job. 48.

ér(ni) (accidere): nem éri azzokat femmi kény Helt: Vigk. F4a.

ér(ni) (valere): Hogy à fellyül meg mondot adatot iofzag alig érne azt Verb: Decr. 68.

? *érni* (maturari): a Helt: Vigk.-ben *érni* (érne Lij3); a Mel: Herb.-ban *e*-vel többször. Minthogy a Mel: Herb.-, mint már az eddigiekből is láthatjuk következtelen, éppen azért e szónak a Herb.-ban való következtetes *e*-vel való jelölése nem dönti el a kérdést.

érdem: az ő érdemec szerént Verb: Decr. b2a. érdemlenéne vennie Verb: Decr. b6a.

érkez(ni) (elérkezni): enne ideie elérközic Helt: Vigk. B5.

Mikor ez az idő elérközic Helt: Vigk. B7a. G4. G6.

érkezés: Mert vadnac mindenfelé érközéfben Valk: Cron. Aijja. Bij2. Bij. . . .

észak: Az északi tengerben Helt: Chron. 1a. 1a. 2. 5a.

fél(ni) (timere): Mijrt vattok filelmefek Sylv: UT. I. 12a. Mire filtek enñire Sylv: UT. I. 55. ne fill Sylv: UT. I. 56a. fil vala Sylv: UT. I. 56a. 56a. . . .

A féelmes es kétféges emberi természet Helt: Vigk. B3. ackor fél az ember Helt: Vigk. B4. féelemne helye Helt: Vigk. B4. B4. B4a. B8a. . . .

Ne fély hozzád venned Mariát felefégül Helt: UT. A2a. Miert vattok féelemne Helt: UT. B7. fél vala a néptől Helt: UT. D4a. . . .

Senkitől nem fél Valk: Cron. Aijja. Mert fél vala Valk: Cron. Aij4. Semmit félni váras népe nem tudot Valk: Cron. Cij2.

- etetéftől ne fély Mel: Herb. 17.
 rófzkettető félelem Mel: Job. 50a. 51. 54. az Iftentől nem félij
 Mel: Job. 56 s. 56 s. féltettek Mel: Job. 56 l. sz. féltébe Mel: Job. 53a.
 de: nem félnek Mel: Job. 56 l. sz. félek Mel: Job. 57.
fény: nem fénet minékünc Helt: Vigk. B7. félenec óc Helt:
 Vigk. F5. tífzta, fénes es lelki Helt: Vigk. H4.
 vgy fényéc à tú világoffágtoc Helt: UT. A7a.
 vgian fénlík az epè sárgafágáual Mel: Job. 49a. 49a. 1. sz.
 55a. 60. . . .
fér(ni): közel valo hefekre fem firninek Sylv: UT. I. 51.
féreg: S à férgöckel leszen lakáfod Helt: Vigk. A5a. ez ama
 féreg Helt: Vigk. B7a.
 mérges ferget Mel: Herb. 15. 17a. 19. 23. . . . féreg Mel: Herb. 40.
 a féregék rággiák Mel: Job. 52. à féregeknek gdes gctke Mel:
 Job. 59. féregczke Mel: Job. 60a. ferg Mel: Job. 60a. féreg Mel:
 Job. 60a. 1. sz.
férj, férfi: Valának kedigleñ az kik üttenek vala firfiak Sylv:
 UT. I. 58a. az ű firijtűl Sylv: UT. I. 65a. firfiu Sylv: UT. I. 65a.
 firfiunak Sylv: UT. I. 65a.
 az ő férye Helt: UT. A2. Marianac féryét Helt: UT. A2.
 haffonlitom az eszes férfiuhoz Helt: UT. B5a.
 egyeb Egyházi férfiaknac Verb: Decr. a6a. fériénc óléfét Verb:
 Decr. b1. Akar férfiac, akar leanyoc Verb: Decr. b4a. b5. b8a. . . .
 fzip férfi gyermekét Valk: Cron. C.
fészek: az éghi madaraknak fízkeek vagon Sylv: UT. I. 12.
 fízket gúytheffenek Sylv: UT. I. 54a.
 az égi madaraknac fízkeec vagon Helt: UT. B6a.
 ? *kék*: à Kéc lilíom tóuét Mel: Herb. 1a. 36a. 38a. 40 meg
 kékíti Mel: Herb. 16. kęc Liliom olayal Mel: Herb. 34a. 37. 38a.
 43a. . . . Hogy nyilt-e vagy zárt a hangzó, azt a Herb. alapján el-
 döntenünk nem lehet; még akkor sem, ha a Herb. egész következe-
 tesen jelöli a kérdéses szó *e* hangját.
 ? *kém*: kémlettek vala Mel: Job. 58a.
kényszerít: ha valaki kényszerít tégedet Helt: UT. Ba.
 nem kényszerítésből . . . meg hal Helt: Vigk. D2.
kép, -képpen: Ekkippen tegen világoffagot Sylv: UT. I. 7. 7a.
 8a. 51. 51. 54a. . . . Semmikippen ne eskeggetek Sylv: UT. I. 8. kiualt-
 kippen valo gondot vífelletek erre Sylv: UT. I. 8a. . . .
 De miképen hogy Helt: Vigk. A3a. B. B. B6a. . . . főképen à
 Pfalmofokba Helt: Vigk. Ca. azzonképen Helt: Vigk. C2a. . . . az ő
 képére teremttötte Helt: Vigk. C4a. képmutato Helt: Vigk. E5a.

mint à képmutatoc Helt: UT. B2. B2. B4. kúáltképen tetzen emlekőzetet Helt: UT. A. magy. kiúáltképen Helt: UT. A. magy. Miképpen Helt: UT. A2a. femmiképen Helt: UT. A3. A8. A8a. eképen Helt: UT. A3. A5a. A8. . . .

egyenlő képpen örünc Verb: Decr. a2. Miképpen ide allá Verb: Decr. a3a. másképpen is Verb: Decr. a4. két képpen Verb: Decr. a4. ecképpen Verb: Decr. a4. a5. a5. a5.

Eképen ő vétkeik meg füzete Valk: Cron. Aij3. Főképpen Valk: Cron. Aij3. Aij4. . . .

miképpen Helt: Chron. 1. azonképpen Helt: Chron. 1a. fő. képpen Helt: Chron. 2. ecképpen Helt: Chron. 2a. . . .

azonképpen Mel: Herb. 2. czoda képpen Mel: Herb. 40a.

miképpen Mel: Job. 53 magy. 59. minémüképpen Mel: Job. 51a. Czúdaképpen Mel: Job. 53 magy. . . .

kér: Agg annak az ki tetüed kir Sylv: UT. I. 8. az ki kölczönt kir Sylv; UT. I. 8a. mert valaki kir | az mit kir az meg adatik űneki Sylv: UT. 10a. auág ha halat kirënd Sylv: UT. I. 10. 10a. 12a. . . .

Kérem ezokáért te nagyfág Helt: Vigk. A5. De kérlec meg erched Helt: Vigk. Da. vétkeidnc bochánattyát kéryed Helt: Vigk. E3.

A ki kérend tőled Helt: UT. Ba. B4a. B4a. à ki kér Helt: UT. B4a. B7a. B7a. . . .

fenki kéréffére Verb: Decr. a5a. mert à ki à iofzagot el kérte Verb: Decr. b4. . . .

Jamboroc kérlec moft Valk: Cron. Aij. Aij. az egyre kezdlec moftan kényi Valk: Cron. Cij. kezdé várat kérni Valk: Cron. Cij4. kérlek Mel: Job. 50a. 54a. 55. bozsú álláft kér Mel: Job. 58a.

készít: egg millföldint valo utra kifzerijt Sylv: UT. I. 8. az hazbol kifzerijtettik volna kimenni Sylv: UT. I. 14. kifzerijczen műefeket menni Sylv: UT. I. 14a.

Es készijrtnek à feleletre Mel: Job. 48. 58.

kész: Tegitek hog kifz legen Sylv: UT. I. 49. az lilek kész Sylv: UT. I. 73a.

miképen kelyen az embernc készülni Helt: Vigk. B. az örec életre valo készülés Helt: Vigk. B2. . . . hogy à füzetéssel kézlec legyünc Helt: Vigk. C8. kéz legyen Helt: Vigk. C8. készületlen Helt: Vigk. C8a. . . . Ha. . . .

készítétec meg az Wrnak vttát Helt: UT. A4a. ki meg készít à te vtadat Helt: UT. C5.

Szép kéz Spaniol had Valk: Cron. Aij3. fel készüle Valk: Cron. Aij4. B2. Bij2. . . .

azert enis kész uagiok Mel: Job. 48. fel készítet Mel: Job. 56.

? kéve: ackik Vij kéuè gabonát hofztak volt Mel: Job. 58.

lélek: az szent lilektúl Sylv: UT. I. 5a. nemde az lilek szterint valo szeghiék Sylv: UT. I. 7. az szent lilek Sylv: UT. I. 49a. . . . II. 22a. 22a. 22a. . . . illiki az lelket meg tartani Sylv: UT. I. 52a. ez világnak lelkit Sylv: UT. II. 25. . . .

à szent lélekkal Helt: Vigk. A4a. à Lélekneec egyetlen egy hafznos oruofsága Helt: Vigk. B2a. à lélec eluálic à testől Helt: Vigk. B4a. B5. B5a. . . .

szent Lélektől Helt: UT. A2. A2a. A5a. Bódogoc à kie Lélekben szegényec Helt: UT. A7. . . . lelke Helt: UT. A5a. C3. lelkec Helt: UT. C2. . . .

nağ keferő fziuel es léleekkel Mel: Job. 52. lölköm Mel: Job. 48. 50a. 53. lölke Mel: Job. 57. 58a. . . .

lép(ni) (gradi): Mikor Romából hadáual ki lépéc Valk: Cron. Cij3.

? *mécs*: à mécznek kis világát Mel: Job. 60a. magy.

méh (uterus): meg az en aámnak mihiben Sylv: UT. II. 55. Mezitelen iöttem az annyámnac méhéből Helt: Vigk. Ea.

méh (apis): nem maradhatnac femmi méhec Helt: Chron. 1a. A Szilfa virága árt az Méhekneec Mel: Herb. 12. meg őli a méheket Mel: Herb. 12a. Méhferben Mel: Herb. 19. . . .

méltó: méltán neuefztetic Helt: Vigk. B6. méltóc ő hozzáia Helt: Vigk. F5.

à penitenciánac méltó gyümölcszet Helt: UT. A5. méltatlan Helt: UT. A8. . . .

à parafztoknál méltoságofbac legyenec Verb: Decr. a1a. méltosfagnac iosagauul Verb: Decr. a2. méltán vetetnec elő Verb: Decr. a2. a2a. a2a. a7. a8a. . . .

Mert nagy az Ibraimnac méltosága Valk: Cron. Bij.

mély: es hamar kikele hog miuel mill földé nem volna Sylv: UT. I. 51.

ménes: nagy czordákkal és ménefeckel Helt: Chron. 6a.

mérföld: egğ millföldint valo utra kifzerijt Sylv: UT. I. 8.

ha valaki kénfzerit tégedet egy mélföldre Helt: UT. Ba.

czac tiz mélföld Ebufumhoz vala Valk: Cron. B. harmintz mélföld vala Valk: Cron. Cij4.

majd het mélyföldic Helt: Chron. 5a. 5a. 5a. 5a. . . .

mér(ni) (metiri, dimetiri): Az mell mirtikuel mirték | uganazonauul mirnek tünektek egebek Sylv: UT. I. 10a. mirték Sylv: UT. I. 54a. . . .

à melly mértéckel mértec, viffzontac auul mérnec tünktec Helt: UT. B4.

méreg: en nec à mérgét Helt: Vigk. C8. Mérges kégyóknac fayzati Helt: UT. A5.

Az méreg ellen igen io Mel: Herb. 4. 7. 28a. . . . mérget v̄z Mel: Herb. 4. 7a. . . . mérges Mel: Herb. 4a. 9. . . . de: merget Mel: Herb. 19. 26. 31. 34a. mérges Mel: Herb. 23. 28a. 28a. . . .

mérges kégio Mel: Job. 49. Az Afpis kégiók mé(r)ge Mel: Job. 49. 52a. . . .

méz: falkákual il uala es erdei mizuel Sylv: UT. I. 49a.

eledele kedig fáka es erdei méz vala Helt: UT. A4a.

ves mézet belé Mel: Herb. 1a. mézzel egyed Mel: Herb. 3. 4. 4. 4a. 6a. . . . de: mezzel Mel: Herb. 35.

az méznek, es à uainak foliô uizeijt Mel: Job. 49.

-né: Királyné afzfzonnac Helt: Chron. 6.

néne: az ô nyénéknec auagy hugoknac Verb: Decr. b5.

négy: kit nig ember vifel vala Sylv: UT. I. 51. . . . az ijnek neged vigázala fele Sylv: UT. I. 59. . . .

à négy éltető álatokból Helt: Vigk. A2a. à négy fzelekből Helt: Vigk. G8a.

tizennégy nemzetfég Helt: UT. A2. A2. A2. negyuen éye nappa Helt: UT. A5a.

kiuáltképpen valo szabadfágoc négy Verb: Decr. a5a.

Le vágánac Olafzokban négy fzázat Valk: Cron. Bii3. Ezer ótt fáz, harmintz négy eíztendóben Valk: Cron. Bii3.

négy rézfze Helt: Chron. 1. 2a. 6. 6a. . . .

négy kis kalánit igyál Mel: Herb. 19a. 22a. 27. . . .

né(ki), né-(mely), né-(hány) stb.: Es imę nikik az iraftudoknac kózzólle Sylv: UT. I. 13. Valanak ott kedigleñ nikik Sylv: UT. I. 51. 54. 54. 54. 54. . . . egg nihañ napnak vtanna Sylv: UT. I. 50a. egg nihañ korokat gogijta meg Sylv: UT. I. 57. Nimell mag az vt félén efek Sylv: UT. I. 53a. 53a. 53a. . . .

egy nyihány vigafztalo capitulumot Helt: Vigk. E7. egy nyihány kiuáltképen valo vigafztalo mondáfokat Helt: Vigk. E7. egynyihányfzor az esic Helt: Vigk. G5. G5a. G5a. G5a. de: nemellyec is Helt: Vigk. G4a. G5. nemellyec az iraftudoc kózzül Helt: UT. B7a.

Egy nyehány magával Valk: Cron. Aii3. egy nehány helyen Valk: Cron. Aii3.

egy nyihány Helt: Chron. 7. Még meg látzanac nyihól nihól à kóritéfec Helt: Chron. 3a.

némely helyeken Mel: Herb. 1.

A kégio értik nekik à Tenger béli nag halakat, nekik . . . , nekik Mel: Job. 62 magy.

néma: hozanak ű neki egg nima embert Sylv: UT. I. 14. meg
szolala az nima Sylv: UT. I. 14. Nimull meg Sylv: UT. I. 50.

szóla à néma Helt: UT. Ca. Ca.

német: Czac száz és hufz Német gyalogat tartnac Valk:
Cron. Cij2.

Német orfzág melet Helt: Chron. 1. 1. 2a. 3. 3. . . .

nép: Az nip | ki főtifigben vl vala Sylv: UT. I. 6. 6a. 6a.
latta volna az nipeknek fereghit Sylv: UT. I. 6a. czudalkozneg az
fereg nip Sylv: UT. I. 11a. 11a. 13. 14. . . .

mind è széles világon valo népec Helt: Vigk. A4. femmi fele
népec közet Helt: Vigk. D3a.

az én népemet Helt: UT. A3. az ő népét Helt: UT. A2a. A7.
A7. B5a. . . .

védegen népeket Verb: Decr. 61a.

A fő népnee Valk: Cron. Aija. foc népeknee Valk: Cron. Aij3.
Aij4. Aij4. . . .

à népekről Helt: Chron. 1. 1. 1a. 1a. 2a. 2a. . . .

az alfzonnépek Mel: Herb. 33a.

háza népéuel Mel: Job. 51a. 54a. 54a. I. sz. . . . E gonofz nepek
Mel: Job. 54a. fok nepek Mel: Job. 52a. 58a.

néz: nizenek Sylv: UT. I. 8a. nizenzi Sylv: UT. I. 7a. minden
felől elnifzte volna űköt Sylv: UT. I. 52a.

à földet nézic Helt: Vigk. D4a. kic hátra nézénec Helt: Vigk.
E4a. nem nézzunc azzokra Helt: Vigk. 2a.

szómélyeknek okara nézne Verb: Decr. a1. nemzetfég fzerént
fügne Verb: Decr. a6a. Királyunkra nézendóc Verb:
Decr. a7. b3. b4a. b5a. . . .

mert nem néze foc vóltát Pogánoknac Valk: Cron. B2. Alla-
pattyát nézi Valk: Cron. C.

ki nézne Mel: Herb. 33.

ha Iftent nézsem Mel: Job. 50a. 50a. 58a. . . .

példa: Pilda befzidnelkül Sylv: UT. I. 54a. pildaul Sylv: UT.
II. 71. . . .

halálról valo példanc Helt: Vigk. B7a.

megbüntetéffeknee példaiáról Verb: Decr. a8a. példát vegyene
Verb: Decr. b3.

Horuc ebben példa lehet Valk: Cron. Aij3.

pénz: mell pinz quadranfnak mondatik Sylv: UT. I. 7a. az
vtolfo pinzigleñ Sylv: UT. I. 7a. . . .

A pénzen vótt iofzagbol Verb: Decr. a4a. még pénfzt is Verb:
Decr. a7a. a kic hamis pénfzt vernee Verb: Decr. b1. b5. b5a. . . .

foc pénzért Valk: Cron. Aij2. Cij3. három pénz nyomonye
Mel: Herb. 2. 6. 7a. 10. 11. 19. . . .

régi: meg volt mondatuān az righieknek Sylv: UT. I. 7a.
7a. 8. . . .

kit mi régente chuff gyanánt . . . tartottunc Helt: Vigk. B6a.

à régieknek mondattatot legyen Helt: UT. A8. A8a. B.

è régi ioua hagyot fzoas Verb: Decr. a6a. b4a.

igen régieket Helt: Chron. 1a. 2. 2. 3. 3a. . . .

à regice Mel: Herb. 13a. Régi febeket Mel: Herb. 21. 30. 30.

rész: Ótódik rizf Sylv: UT. I. 6a. . . . Masodik rizf Sylv: UT.
I. 50a. 53a. 55.

à nagyob rész Helt: Vigk. Ba. ötódik részébe Helt: Vigk. B6a.

B7a. D6a.

első részében Verb: Decr. a1. mafodic részében Verb: Decr.
a1. a1a. a4a. a4a. a4a. . . .

ELSŐ RÉSZ Helt: Chron. 1. négy részre Helt: Chron. 1.
1a. 2. . . .

belfő része Mel: Herb. 3. fél részént Mel: Herb. 2. 5. . . .

E része Mel: Job. 50. à Toluaijok része Mel: Job. 59. de:
részeczkéj Mel: Job. 62.

részeg: amaz kedigleñ rizzeg Sylv: UT. II. 34.

ezért részegülne meg Helt: Chron. 3a.

Részegfégből eset fő fayás ellen Mel: Herb. 5a. 12a.

szégyen: Soc gyözedelmeit így szégyenite Valk: Cron. Aij3.
Izégyen vallása Valk: Cron. Aij3. B. Bij4.

mit szégenkettek Mel: Job. 60a. magy.

szél (margo): mennetek be | mert fziies az kapu Sylv: UT.
I. 10a. ruhaiānak fzilit hadnā illetniek Sylv: UT. II. 59.

mind è széles világon valo népek Helt: Vigk. A4. è széles
világnak Helt: Vigk. B2. D2a. D3a. G2a. G7a.

fzéles az vt Helt: UT. B4a.

è széles világon Helt: Chron. 2. 5a. 7.

az leuele széle Mel: Herb. 3. 6a. 41a. czac hogy szélefb à
leuele Mel: Herb. 38. 40a. 44.

széllyel: Soc toluayláft tengeren szélel tétel Valk: Cron. Bij2.

Melyekhöz foc faluc vadnac ot mind szélel Helt: Chron. 3. 3. 6.

széna: ha valaki ez fundamentumra felül rak arañat | ezűftöt |
drāga kőueket | fakot | fzināt Sylv: UT. II. 26.

Széna kéc Mel: Herb. 36a. 41a. 42.

mint à széna polyua à fzel előtt Mel: Job. 51a.

szép: mell ma az ű fzip állapotában vágon Sylv: UT. I. 10.

az iftenec szép házába Helt: Vigk. D5. igen szép ablakoc
Helt: Vigk. D5. . . .

Szép Historias Enec Valk: Cron. Aij. bifztattyác szép szauockal
Valk: Cron. Aij2. Aij. Aij2. Aij2. Aij3. . . .

szép bölcz Deác szóckal Helt: Chron. 1. 2a. 2a. 3a.

szép házakat Mel: Herb. 18a. szép haiat czinal Mel: Herb. 2.

tégedet: kezekbe víznek tighedet Sylv: UT. I. 6. 7a. . . .

tégedet féllýűnc Helt: Vigk. B4. à kic *tégedet* meg bántottanac
Helt: Vigk. E3a. Ha.

téged Mel: Job. 54. 54a. *tégedet* Mel: Job. 54. 54.

tészta: mind az eghiffz tíftát meg koualfzofita Sylv: UT.

II. 27a.

tévelyeg: Ne tinealetiek Sylv: UT. II. 60.

vég: vigre meg ehezék Sylv: UT. I. 5a. ez vigre hog . . . Sylv:
UT. I. 8a. 9. hanem vighe vaçon Sylv: UT. I. 53. . . .

à vékfő nyomorufág Helt: Vigk. A3. Ember emlekdözöl véged-
ről Helt: Vigk. A5a. A6. életet igaz Hitbe végöz Helt: Vigk. A6.
B2. B3. B4a. . . . B5. . . .

é végre Helt: UT. A3a. A7a. B2. eluégelzte volna Helt: UT.
B5a. C4a. . . .

vége szakadafsirol Verb: Decr. a1a. vgy végeztéc Verb: Decr.
a8a. b2. . . .

Végre egy haiót öc kettén orzánac Valk: Cron. Aij. Aij. vége
löt Valk: Cron. Aij3. végeze Valk: Cron. Bii3.

az vége vagyon napnyugat felől Helt: Chron. 1. végfő Helt:
Chron. 1a. 1a. . . .

vél: szükfighes dolognak vilím Sylv: UT. II. 70.

kit ingyen sem vélteneç volna Helt: Vigk. B6a. bolondfágnac
vélyűc vala Helt: Vigk. B6a. véledé Helt: Vigk. G8.

ne vélyűtéc Helt: UT. A5. Mert azoc vélic Helt: UT. B2.

Vélekedni fokot ő nem akara Valk: Cron. Aij4. Nem vélekdédéc
fokat Barbaroffa Valk: Cron. C2. . . .

vér: fekkütt vala virkorfágban Sylv: UT. I. 13. 56. Ejs legottan
megfzarráda az ű virinek foláfa. Sylv: UT. I. 56. virem Sylv: UT.
I. 73. 73.

à gyermekóc teftből es vérből valoc Helt: Vigk. E8a. szentinec
vére Helt: Vigk. H4.

gyótttródet vala tizenket ezttendeig à vérkórfágba Helt: UT. C.

vér szerént valo rokonfágít Verb: Decr. b1. b1. à vérneç ki-
nyutataffaért Verb: Decr. b5. . . .

io vért czinal Mel: Herb. 3. 3. 7. 15. 16. 16. 17. 22. . . . de

igen io verhas és nyers nyalás has ellen Mel: Herb. 3. a verpökökneec
Mel: Herb. 3a. rothat vért Mel: Herb. 8a. 9a. 10. 10. 24. . . .

meg öröfztettek à vérrrel Mel: Job. 52. 53 magy. 56a l. sz.
uéres Mel: Job. 58a. l. sz. . . .

vért: egy képes és vértés pallás képe ál Helt: Chron. 5a.

vét: foha nem vétközzel Helt: Vigk. B4a. miért hogy vétköfztec
Helt: Vigk. B5. kikneec vétötttel Helt: Vigk. E3. E3. E3. E3a. . . .
elúétötttúc vólt az igaz vtat Helt: Vigk. B7.

à véteknec helylén Verb: Decr. a5a. véteknec helyléról Verb:
Decr. a5a. meg bantafsanac vétke Verb: Decr. b1. b1a. b4. b4.

vétkeik meg füzete Valk: Cron. Aiiij3. vétkeikért Valk: Cron. Aiiij3.

2. A többi szótagban.

aczel: ha à tűzes atzelt meg óltod Mel: Herb. 12a.

aczelbol czénált Mel: Job. 49.

ágyék: ágyékin Helt: UT. A4a.

beszéd: minden gonosz befzidet Sylv: UT. I. 7. ez legen az tû
befzidetek Sylv: UT. I. 8. szidalmas befzidekuel illetendnek Sylv: UT.
I. 7. 8. . . .

Ezért kőzbeszédbe is Helt: Vigk. B3. keűes befzédel szóltunc
Helt: Vigk. E3.

Legyen az tû befzédetec Helt: UT. B. az ó foc befzédékért
Helt: UT. B2. B2a. B5a. B5a. . . .

Okofágán, befzédin czodalmozéc Valk: Cron. C2. Hariadenus
befzédét Valk: Cron. Cij. D. D. D. . . .

Elől iaro befzéd Helt: Chron. 1.

befzédédért Mel: Job. 48. az en igaz befzédem Mel: Job. 50a.
50a, 55. 55. 56. befzédem vtán Mel: Job. 50.

edény: Senki az erőfnek draga edíñit . . . el nem predalhatfa
Sylv: UT. I. 53.

egész: körül iaria vala eghiffz Galileat Sylv: UT. I. 6a. ki-
teriede az ű hire eghiffz Siriaban Sylv: UT. I. 6a. az te eghiffz tested
Sylv: UT. I. 8. 8. . . .

az egézf emberi nemzetre Helt: Vigk. A3. az egézf világ Helt:
Vigk. B. ió egéfségbe vagy Helt: Vigk. D6a. D7a. E. . . .

mind az egézf nemzetlég Helt: UT. A2. egézf Jerufalem ó vele
Helt. UT. A3. A4a. A6. . . .

mind az egézf orfzágbeli Nemeffec Verb: Decr. a5a. mind az
egézf falut Verb: Decr. b8.

egész Olasz országot Valk: Cron. Bii3. egész világot Valk: Cron. Bii3. Cii4. . . .

negyven egész napig Helt: Chron. 1a. 2. 2a. 2a. . . .

az egész tettet Mel: Herb. 39a. de: nem egéfféffec Mel: Herb. 14a.

Nagyio egéffégbé Mel: Job. 51. 52. 52 l. sz. . . .

? *emlékez(ni)*: Ember emléközzel Helt: Vigk. A5a. gyakorta lefzen emléközet Helt: Vigk. Ca. es arrol emléközzünc Helt: Vigk. D5. emléközzel Helt: Vigk. D5. E4. . . .

Egy dologrol most nektec emléközem Valk: Cron. Aij. vanna emléközetben Valk: Cron. Aii2. emléközet Valk: Cron. Bii2. emléközni Valk: Cron. Cij.

öröc emléközetre Helt: Chron. 5.

(Mint látjuk, az összes példákban *e*-vel. Arra nem gondolhatunk, hogy valamilyen ékezet az összes esetekben letört volna az *e*-ről; más szavaknál az olyan *e*-k számát, melyekről az ékezet letört, 2—3 százalékra tehetjük. Valószínűbb, hogy ennek a szónak egykori nyelvjárási alakja *emlekezni* volt.)

? *fazék*: egy fazékban Mel: Herb. 6. 22.

? *fekély*: fekélyeket gyógyít Mel: Herb. 7. 8a. 9. 13.

gelét: Kic meg szaggattyac és meg törice à közenféges hit auagy frigy leuelet, auagy egyeb gelét leuelet Verb: Decr. b1a.

Görgény: Görgénybe Helt: Chron. 5.

ilyetén: mert az illetinek az menneknek országa Sylv: UT. I. 65a. ollatinok azok es Sylv: UT. II. 39a.

kemény: kemény itileti elöt Helt: Vigk. B4. keményen ahöz tartoznak Helt: Vigk. F4.

törüénnecc keménfégeért Verb: Decr. a8a.

Pogant meg veréc kemény viadallal Valk: Cron. Aii3. Kemény szüuel Valk. Cron. Aii3.

meg keményiti Mel: Herb. 1a. minden keménféget Mel: Herb. 13a. 13a. 24.

kenyér: nem csak keniruel il az ember Sylv: UT. I. 6. az öt kenirru Sylv: UT. I. 59. . . . de: keüeret kir ű tüle Sylv: UT. I. 10a. . . .

Nem czac kenyérral él az ember Helt: UT. A5a. à köuec kenyérré legyenec Helt: UT. A5a. öt kenyérnel Helt: UT. D5a. . . . kenyeret Helt: UT. B4a. D8. . . .

? *körtvély*: Az körtvélynecc termézzeti az, hogy igen hidegitö Mel: Herb. 1. 1. 1. 1a. . . .

? *köszvény*: köszvényes tágot könyebit Mel: Herb. 10a. . . .

legény: ű velek vaĝon az völeghiñ Sylv: UT. I. 13a. 13a. az völeghinnek fiai Sylv: UT. I. 13a. . . . 51a. 51a. 51a. . . .

mikor eluöttetic tölec à vélegény Helt: UT. B8a. méglen à völegény velec vaĝyon Helt: UT. B8a.

mellék: Föképpen tenger mellyéke lakoknac Valk: Cron. Aiiij3.

merész: Jelen vaĝyon az okos merézfeknec Valk: Cron. Biiij2.

Okofága fzolĝált merézfégénec Valk: Cron. Biiij2.

negédeség: mit hafznált minékünc à negédeség Helt: Vigk. B7.

remény(ség): io reminfigben lig Sylv: UT. I. 13. . . .

minden reménféget Helt: UT. Ba. Ba, C3a. F5. nem reménket-hetnec Helt: UT. C3a.

igen reménli vala Valk: Cron. B.

io reménfégi Helt: Chron. 4a.

nincz arrol reménféĝ Mel: Job. 50. magy.

? *semlyék*: Vĝian diczékedik ha femliékbe temethetik Mel: Job. 53 magy. Edeffek ő neki à czörgő patak fzemliéke Mel: Job. 53 magy. . . .

setét: ki főtítfigben űl vala Sylv: UT. I. 6. ha főtítfig lënd Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12. . . .

őrecké valo fetétségbe Helt: Vigk. B6. fetétségbe valo efsés Helt: Vigk. B6.

A nép, melly űl vala fetétféĝben Helt: UT. A6a. B3. à föttétség ő magában melly nagy Helt: UT. B3. fettét Helt: UT. B3.

mint à föttétféĝ Mel: Job. 54. 57. 58a. 58a. . . .

szegény: Bodogok az lilek fzerint valo fzeĝhiének Sylv: UT. I. 7. . . .

de fzeĝényec vakoc völtanac Helt: Vigk. A3. à fzeĝény egy-házoknac Helt: Vigk. A4a. A4a. A6. . . .

à kie Lélekben fzeĝényec Helt: UT. A7.

Igen fzeĝény parafzt rendből Valk: Cron. Aij. fzeĝénféĝekből fzaĝadulnánac Valk: Cron. Aij. Aiiij. Aiiij. . . .

mint a kűdűlok meg fzeĝéniűlnec Mel: Job. 48a. a fzeĝény niomorűltakat Mel: Job. 49. 49. 49a. 1. sz. 50 magy. . . .

személy: az te fzemilednek előtte Sylv: UT. I. 49.

az ő fzemélére terőmtötte vala Helt: Vigk. A3a. Efzt az ő fzőmélýét Helt: Vigk. A3. A3a. . . .

à fzőmélýnec okara néznec Verb: Decr. a1. ezekről à fző-mélýekről Verb: Decr. a1a. a1a.

? *szemérem*: dagat fzemérem teftét Mel: Herb. 13a. 24a. 29a.

szomszéd: Zabalonnak es Neptalimnak fzomfzidfaghiban Sylv: UT. I. 6.

- Jól láttýác mikor ég fzmzfédíoc háza Valk : Cron. Bii2.
szövétnék : Az teftnék fzuindeke az fzem Sylv : UT. I. 7.
 világos fzuvétnékec vadnac Helt : Vigk. D5.
természet : az emberi természetnec folyáfsába Helt : Vigk. A2a.
 az emberi természet Helt : Vigk. B3. B3. B5.
 aiandékozaffanac ereiét és természetit Verb : Decr. A5. ter-
 méfzet fzerént Verb : Decr. a8.
 términozet Helt : Chron. 7a.
 az faknac fuveknec természetekről Mel : Herb. 1. términozeti
 Mel : Herb. 1. 2. 3. 3. 3a. . . .
történik : azt es az mi törtint vala Sylv : UT. I. 12a. És tör-
 tinék az | hog Sylv : UT. I. 51a. 53a. 55a. 55a. . . .
 ez dolog történeti mutattya Valk : Cron. Aii3. Törtinéc miatta
 Valk : Cron. Bii2. történhetéc Valk : Cron. Cii3.
törvény : el nem mulik az o töruiából Sylv : UT. I. 7. hog az o
 töruint auag az profetaknak irafit el töríem Sylv : UT. I. 7. teueled
 akar törúinkedni Sylv : UT. I. 8.
 törúeny házos tárfsánac Helt : Vigk. A2. az Wr Istenec tör-
 uényét Helt : Vigk. B5. B8.
 hogy fel bonczam à Törüént Helt UT. A7a. à törúenyből Helt :
 UT. A8. à ki törúenkedni akar Helt : UT. B.
 törúenyből valo Verb : Decr. a1a. törúenybeli igafsagokrol Verb :
 Decr. a1a. egy törúenyel Verb : Decr. a2. a2. a3. . . .
 Mahometnec ó törúenyéről Valk : Cron. Cij. Mahomet törúenye
 Valk : Cron. Cij2.
 törúeniet Mel : Job 51a. 1. sz. Törüenie Mel : Job. 56a. 1. sz.
vendég : az lakodalombeli vendigheknek Sylv : UT. I. 58.
vidék : Galíleanac vidékébe Helt : UT. A4.

3. Igék második szótagjában l és r előtt.

- álmélkodik* : meg rettenec es elamélkodnac Helt : Vigk. B6a.
beszél : meg bezillék az varofban Sylv : UT. I. 55a. . . . es
 mindeneket meg bezillínek Sylv : UT. I. 12a. . . .
békél : hamar meg bikillél Sylv : UT. I. 7a.
 békéllyel meg à te attyad fiaual Helt : Vigk. E4. F.
 noha meg békélic is Verb : Decr. b4.
 meg békelt Mel : Job. 50 magy. 55.
kisért : És ű hozza iaruluan az kifirtó Sylv : UT. I. 5a. kifir-
 tetnég Sylv : UT. I. 5a. 6. 9. 49a.
 rettenetes kéfértetibe Helt : Vigk. B2a. kéfértetibe Helt : Vigk.

D6a. E7. F5. F6. G5. G5a. . . egyszer *e*-vel kéfertetekbe Helt: Vigk. Ba.

ió à kéfértéfnec Valk: Cron. Bii2. D.

kéfértette Mel: Herb. 15a. 16a. 16a. 24.

meg is kéfértették azt Mel: Job. 52.

szemlél: Igen szömléli váras népe színét Valk: Cron. D.

tökél(etes): tekéletesen à mi è világba valo életünkbe nem lehet

Helt: Vigk. H6. H6.

tökéletes Mel: Job. 56. 57. 57. 57. 57. . . .

[*dicsér, itél, igér, kimél é*-je általában *i*-vel. dűchirnűnk Helt:

Vigk. G6. || dicziretes Verb: Decr. a3a. b4a. || Diczirefég kiuano Valk:

Cron. Aii4. Bii2. Bii2 || . igírte Helt: Vigk. E5. G3a. H6 || .

kemény itéleti Helt: Vigk. B4. B5. B8. C. F4a. F7a. G4a. G5.

G5. G5 || itlettre kötteles Helt: UT. A8. A8. B4. B4. B4. B4 || az itéledben Verb: Decr. a2. a4a. a5.

nem kimfly Helt: Vigk. A6.]

4. *sz*-vel bővülő *v*-tővű igékben.

Bodogok lifztek | mikoron szidalmazbefzidekuel illetendnek Sylv: UT. I. 7. . . . 71. az te eghiffz tested vilagos lifzen Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12. . . . 57a. 65a. 69a. . . . hafonlatof befzid fzerint lifznek mindenek Sylv: UT. I. 54. 57. 66a. 71. 71. 71. . . .

Es hamar léfz (te) Helt: Vigk. A5a. H2. Irgalmaffág nélküli itilete léfzen Helt: Vigk. C. lefzen Helt: Vigk. E5.

Egy fzűz terhes lefzen Helt: UT. a2a. Ba. B2. B6. C4. mindene meg léfzne Helt: UT. A8. léfzen Helt: UT. D8. de: lefzen Helt: UT. D.

lefzne és tétetne Verb: Decr. a4. lefzen Verb: Decr. b1a.

es en ezt tífzem Sylv: UT. I. 6. az fzűindeket nem tífzik kóból ala Sylv: UT. I. 7. 7. 8a. 9a. . . . fizetift tífz az utolfo pinzigne Sylv: UT. I. 7a. galkoffágot tífzen Sylv: UT. I. 7a. 9. Nemde az fukarok es ekkippen tífz neki Sylv: UT. I. 8a. 8a. 13a. azt tífzi hog az parazna legen Sylv: UT. I. 8. 12. Ha külömben tífztek Sylv: UT. I. 8a. 10a. . . . a II. részben gyakran *i*-vel. femmie tífzi Sylv: UT. II. 28a. 30a. 30a. . . .

ezt is tífzi mellé Helt: Vigk. F6a. tézfec Helt: Vigk. G3a. de: tefzen Helt: Vigk. D8a.

paráznáua tífzi azt Helt: UT. B. à ki akarattyát tífzi Helt: UT. B5. B6. D. tézfec Helt: UT. E5a. de gyakran *e*-vel is.

örökfe tefzi Verb: Decr. a5. tefzne Verb: Decr. b1a. *é*-vel való alakot nem találtam.

kezekbe uifznek tighedet Sylv: UT. I. 6. 7. felefighet vífzen maganak Sylv: UT. I. 8. az te fzedmedben valo karofzalat mij(r)t nem vífzed efzedbe Sylv: UT. I. 10a. . . . a II. részben gyakran *i*-vel is: kik valamit aron vísznek Sylv: UT. II. 30. iutalmat vísznek Sylv: UT II. 31a. . . .

Ezért véfzec igen ió keduet Helt: Vigk. D4. fáz ezer annyit véfz ot (te) Helt: Vigk. E5. fáz annyit véfzen helyébe Helt: Vigk. E5. el véfzed Helt: Vigk. G2.

valaki az eluáltat felefégül véfzi Helt: UT. B. D3a. C4. D4. kiktól véfznec rouáft Helt: UT. E3a. . . . gyakran *e*-vel is.

Præteritum: hirre tiue Sylv: UT. I. 77. hirre tiuek Sylv: UT. I. 77.

hiré téuéc Helt: UT. D5.

az máfodik el viuę az felefighet Sylv: UT. I. 69a. az keęeret kezibe viuę Sylv: UT. I. 73. De ű el nem viuę Sylv: UT. I. 75. 76a.

Es hozzá vóué felleféget Helt: UT. A2a. fel vóvé à gyermeket Helt: UT. A3a. A4. A4. D5a.

Imperativus: G'alkos ne lig Sylv: UT. I. 7a. 9. 11a. 13. . . . 55. 66.

tellyes életedben légy iámbor Helt: Vigk. A6. ne légy fzorgalmatos Helt: Vigk. D7a.

ne légy ott Helt: UT. A3a. B2. . . .

(Az *sz*-vel bővülő *v*-tövű igéknek e XVI. századi nyelvjárásokban nagyon érdekes alakjai fordulnak elő. Ezekkel itt bővebben foglalkoznunk nem lehet és nem is kell. Nekünk csak arra van most szükségünk, hogy milyen volt az *sz*-vel bővülő igék hangzója. Mint a felsorolt példákbl is látjuk, zárt volt.)

5. Képzőkben.

a) *Idő- és módképzők.*

a) Præteritum.

ű vtanna meninek Sylv: UT. I. 6a. 6a. 12a. 14. . . . 49. es arvizek ióuinek Sylv: UT. I. 11. az difznok az vízbe uelzinek Sylv: UT. I. 12a. le telepedinek az Jefufual Sylv: UT. I. 13a. 58a. hog en vizuel keresztelilek tütököt Sylv: UT. I. 49a. mert azirt ióuikki Sylv: UT. I. 50a. nag fokan gúlinek ű hozza Sylv: UT. I. 51. az kinek en feit vitetim Sylv: UT. I. 57a. tele fzedinek Sylv: UT. I. 58. Genezaretnek földire meninek | es kikótinek Sylv: UT. I. 59. A II. részben

gyakrabban hosszú *î*-vel: de nem ilik az en hatalmamual Sylv: UT. II. 31. mikor az fene vadakual meg viuik Efefufban Sylv: UT. II. 39. menik Sylv: UT. II. 55. 55a. 55a.

Magufoc iouéneec Helt: UT. A3. B5a. B5a. B7. örüléneec Helt: UT. A3a. meghaluán elmenéneec Helt: UT. A3a. B7a. B8. C. leüléneec Helt: UT. B8.

Meg vereténeec Maurufoc Valk: Cron. Aij2. B. Bugea ala menéneec Valk: Cron. Aij. Bij. fzeégyenüléneec Poganoc Valk: Cron. Aij. remüléneec Valk: Cron. Aij2. El nyereténeec Valk: Cron. B. nyereténeec Valk: Cron. Bij. . . .

iouéneec Helt: Chron. 1a. ióheténeec Helt: Chron. 1a. meheténeec Helt: Chron. 1a. . . .

β) Feltételes mód.

el mennineek az tenghernek tulfo partára Sylv: UT. I. 12. közel valo helekre sem firrineek Sylv: UT. I. 51. hog *û* vele lennineek Sylv: UT. I. 52a. ug hog ingen sem ehetnineek Sylv: UT. I. 53. hog *ô* körülle ülnineek Sylv: UT. I. 53a. két kóntófsbe ne óltóznineek Sylv: UT. I. 57. kiuágott cipelláft vifelnineek Sylv: UT. I. 57. hog az *û* bünókból ki térnineek Sylv: UT. I. 57a. . . . mint ha ielen volnik Sylv: UT. II. 29a. mint ha nem órúlnineek Sylv: UT. II. 30. szabad rendben lehetnül Sylv: UT. II. 29a. mint ha nem ílnineek Sylv: UT. II. 30. ha Sido volnik Sylv: UT. II. 32.

De: ? hog magatokot az paráznalkodoknak kózibe ne eluegijtenétek Sylv: UT. II. 27a.

? Ezenkippen *tû* es ha *oll* beszidet nem tíztek kózóttetek az *tû* íelueteknek általa | mellett meg érthetngk mikippen fogia meg érteni valaki Sylv: UT. II. 36.

iámborul élhethéneec Helt: Vigk. Ba. lehetetlen dolog, hogy iduózúlthethéneec Helt: Vigk. C. ha ennye loc eíztendót élnéne is Helt: Vigk. C5. hogy *à* halálba eluefznéneec Helt: Vigk. F6. le nem vetkefzhetnéneec Helt: Vigk. H3. felóltóíztetnéneec Helt: Vigk. H3.

minec előtte *óc* együtt lennéneec Helt: UT. A2. vílza ne ternéneec Helt: UT. A3a. minec előtte *tû* kérnéteec Helt: UT. B2a. nem íótem, hogy békóíseéget boczátnéec Helt: UT. C4. el mennéneec Helt: UT. C4a.

Hogy afzt magoknac vennéec Valk: Cron. Aij. Hogy Auria András ellen vethethéneec Valk: Cron. Bij3.

még ha élnéneec is Verb: Decr. a8a. biraffanac allapattyaban lehethéneec Verb: Decr. b3a. fzőrzenéneec Verb: Decr. b3a.

kétféegbe efném Mel: Job. 50a. ha en hafzudnéek Mel: Job. 50a.

efmérném Mel: Job. 56. rendelném Mel: Job. 56. . . . de: ha en azt
mielném Mel: Job. 53. magy. Ha eleibe mehetnék Mel: Job. 56.

γ) Felszólító mód.

Vegitek ezetekbe Sylv: UT. I. 6. 10. ha nem hog' ki vetteffik
Sylv: UT. I. 7. az emberektől el ne nomottaflfik Sylv: UT. I. 7. láffak
es diczirijk Sylv: UT. I. 7. őrizzitek magatokat Sylv: UT. I. 11. Tegit-
tek hog' kifz legen Sylv: UT. I. 49. 49. hog' látuañ láffak es ne nizzik
Sylv: UT. I. 54. hog' haluañ hallak es ne erczik Sylv: UT. I. 54. hog'
à kóból ala tegik Sylv: UT. I. 54a. 54a. mint ha mell' ember földbe
magot vefsen es elaloggik Sylv: UT. I. 54a. A II. részben gyakrabban
ê-vel: titeffik Sylv: UT. II. 24. 26. el ne vállik Sylv: UT. II. 29. az
ű vrāual meg bikállik Sylv: UT. II. 31. meg ne bāntaflfik Sylv: UT.
II. 33. vg' egik az keñirbűl | es vg' igik az pohārbol Sylv: UT. II. 34a.
Mondom ezt azirt hog' meg fziženlítek magatokat Sylv: UT. II. 39. . . .

izennyétec meg Helt: UT. A3a. kézfítétec meg az Wrnac vttát
Helt: UF. A4a. ne vélyétec Helt: UT. A5. hogy kőbel ala reytféc
Helt: UT. A7a. gyōrttyātartora tegyéc Helt: UT. A7a. dűczōdiczéc à tū
menynyei Attyátokat Helt: UT. A7a. mindektől meg nyommattaséc
Helt: UT. A7a. vgy fénlyéc à tū világofságtoc Helt: UT. A7a. szeref-
féc Helt: UT. Ba. szenteltéséc te neued Helt: UT. B2a. űfféc Helt:
UT. B2a. . . .

hog' meg ne esmériék Mel: Job. 58a. vessétek kezeteket attij
száiatokra Mel: Job. 50a. . . .

δ) Perfectum.

Mikoroñ kedigleñ a bāzbol kifzerijítettik volna kimenni Sylv: UT.
I. 14. kik űtet kōvették Sylv: UT. I. 51a. mert megleñ meg nem
esmértik vala az ű hatalmasságāt Sylv: UT. I. 59. az ilfen bűnben
ilō embert ű kōzzōlōk ki nem űztik Sylv: UT. II. 23. temettitek
Sylv: UT. II. 74a.

kereftéc à pogānoc Helt: Vigk. A2a. munkáit meg vetōttéc
Helt: Vigk. B6a. hogy gyűlōltéc à tudományt Helt: Vigk. B8a. űtet
meg nem ismertéc Helt: Vigk. C3a. mikor meg kōueftéc volna Helt:
Vigk. F7.

igy űldōztéc à Prophetákat. Helt: UT. A7a. elvōttéc az ű iutal-
mokat Helt: UT. B2. B2. B3. aiāndékon vōttétec: Helt: UT. C2a.

magoknac kereftéc Verb: Decr. a7. vgy végefztéc, es meg erō-
fittéc Verb: Decr. a8a. véghōz ne vittéc legyen Verb: Decr. b4.
kōuettéc volna Verb: Decr. b7.

mint vettéc meg Valk: Cron. Aij. vittéc vala Valk: Cron. Bij.
 Czak imigy amugy tóttéc Helt: Chron. 2. neufztéc aszt Helt:
 Chron. 2a. 3. építóttéc Helt: Chron. 6. győfztéc Helt: Chron. 7a.
 mintha meg meteltéc volna Mel: Herb. 36a.
 Auagy nem kérthették meg Mel: Job. 52. megis kéfértették
 Mel: Job. 52. esmérték Mel: Job. 52. . . .

b) *Határozói igenév.*

-vén.

Es Jესus felelűn monda Sylv: UT. I. 5a. elő menuin Sylv: UT.
 I. 6a. 7a. 13. 14. ha előttem leelűn enghemet imadandafz Sylv: UT.
 I. 6. 49a. hog' azok türeatok tēruin | el ne szaggaffanak tütököt Sylv:
 UT. I. 10a. Es az felkelűn ű vtanna mene Sylv: UT. I. 13. 13a. 50a.
 megferiujtűn űtet Sylv: UT. I. 50a. . . .

eszt az ő szómélyét vifeluén Helt: Vigk. A3. Elő menuén Helt:
 Vigk. A5a. kétfégbe efluén Helt: Vigk. B5a. mennyekben menuén Helt:
 Vigk. E6a. felöltőfztetuén Helt: Vigk. H3. H3.

álmából felferkenuén Helt: UT. A2a. A3a. elkűldűn őket Bet-
 lehembe Helt: UT. A3. őfzve gyűytvén Helt: UT. A3. bemenuén Helt:
 UT. A3a. intettetuén Helt: UT. A3a. felkelűn Helt: UT. A3a. A4.

kőuetkőzűn à mű Feiedelműnkre Verb: Decr. a2a. a3. alá ve-
 tetűn Verb: Decr. a7a.

tellyes léuén Valk: Cron. Aijja. Egyet értűn Valk: Cron. Aijj3.
 el menuén Helt: Chron. 2a. által kelűn Helt: Chron. 3a. . . .
 meg tőruén Mel: Herb. 9.

léuén Mel: Job. 50 magy. 58. űzettetuén Mel: Job. 58.

c) *Névszóképzők.*

-ék, -dek, -ték.

hog' be iűy az en haylikomba Sylv: UT. I. 11a. ű hozza illendő
 toldalikát Sylv: UT. I. 13a. minden vārofokat es falukot el iār vala
 az kőrnikben Sylv: UT. I. 14. 14. Es az elfzөгdelt keűereknek mara-
 dikibol Sylv: UT. I. 58a. . . . ha fel viēded az oltarra az aiandikot
 Sylv: UT. I. 7a. aiandikodat Sylv: UT. I. 7a. . . . I. 50a. . . . az mell
 mirtikuel mirtek Sylv: UT. I. 10a. 54a. . . .

mert mig è haylékban vagyunc Helt: Vigk. H3. . . . annac aiān-
 dékából Helt: Vigk. A2. eszt à kis aiāndékotskát Helt: UT. A5. E4. E4.
 aiāndékozzác Helt: UT. A3a. aiāndékodat Helt: UT. A8. A8a.

B4a. B6 . . . adgyon menedéc levelet neki Helt: UT. B. . . à melly mértékel mértéc Helt: UT. B4.

el aiándékozáffnac tehetfége Verb: Decr. a2a. a3. a3. a3. a5. . . .
örökös maradékinac Verb: Decr. a3. b4a. à negyed fűzetéfnec mende-
déc leuele is elég Verb: Decr. a4a. szándékkal valo gyilkoflagban Verb:
Decr. a5a.

loc aiándékot ofztnac Valk: Cron. Aija. Bij. Vagyon szándéka
neki napkeletre Valk: Cron. Bij3. Bij3. tón haladékat Valk: Cron. C.
az ő maradékioc Helt: Chron. 2a. 6. aiándékot Helt: Chron. 2a.
el aiándékoza Helt: Chron. 6.

ízáyában valo fakadékokat Mel: Herb. 5. 13. 14.

az önnön hailékába Mel: Job. 49a. 55. az ő maradéka Mel: Job.
49. 49a. 50. 54a. veritékébe Mel: Job. 58a. aiándékot Mel: Job. 59a.
59a. 1. sz.

-mény.

az vetemineknek kalafzit Sylv: UT. I. 52. vetemín között menne
Sylv: UT. I. 52. 54a.

az ő kerefményéből Verb: Decr. a3a. a3a.

veteményit Helt: Chron. 2.

A ízegény ember veteméniét Mel: Job. 58.

-és.

hog láffak az tú io műelkeditteket Sylv: UT. I. 7. házáffagtó-
rifnek büniben Sylv: UT. I. 7a. 7a. mignem fizetift tíffz Sylv: UT. I.
7a. hideglelifnek betegfighe Sylv: UT. I. 12. 50. az illetifnek ideitől
fogna Sylv: UT. I. 14. az maguetis közben Sylv: UT. I. 53. menné-
dórgifnek fiai Sylv: UT. I. 53. üldözis Sylv: UT. I. 54. . . . a II.
részben gyakran í-vel: vetekédift Sylv: UT. II. 25a. neuekedift Sylv:
UT. II. 25a, 25a. párt útifek Sylv: UT. II. 25a. De: tetteteffzentfighú
emberek Sylv: UT. I. 8a. 69a.

Keresztyéni intéffel Helt: Vigk. B. à halálról valo elmélkődés
Helt: Vigk. B2. az örec élettre valo készülés Helt: Vigk. B2. lelki
gyótródésbe Helt: Vigk. B2. vetekédéfnec ideién Helt: Vigk. B3. Ha-
lálnac rettegéséről Helt: Vigk. B4a. B5a. . . .

à te elkéfidet Helt: UT. B. az ő vetéffeket Helt: UT. B2a. B2a.
B6a. B8a. . . .

ídegenitéfféről, czereléfféről Verb: Decr. a1. jegyruha fűzetéff-
ről . . . meg beczüléfféről Verb: Decr. a1. kérdéfnec vta Verb: Decr.
a1a. Ez è külembezés Verb: Decr. a2. íléfből közelbec Verb: Decr.
a2a. czelekedéfféből Verb: Decr. a2a. ífzue szörkeffzetéfféuel Verb:
Decr. a2a.

Tunętum országnac elveszfére Valk: Cron. Aij. Fűzetéért for-
gódnac Valk: Cron. Aija. rőttegfben Valk: Cron. Aiija. érközéfbn
Valk: Cron. Aiija. Aiij3.

à kóritéfeből Helt: Chron. 3a. 3a. őrzéfére Helt: Chron. 3a. 3a.
töltéfeckel Helt: Chron. 4. be vetéfére Helt: Chron. 6a. . . ieles ter-
méfé Helt: Chron. 6a. . . .

ízay vezés ellen Mel: Herb. 2. kőfd az egéfre Mel: Herb. 2.
reckedéft, toroc gyikot meg gyógyit Mel: Herb. 2a. 4. egyéb keléft
Mel: Herb. 2a. czengéféft Mel: Herb. 2a.

az en gialázatomra valo feniegetéft Mel: Job. 48. 56. sőtétségek
es büntetéfék Mel: Job. 49. 52a. 60a. halalos rőttegfek Mel: Job.
49a. 60a. . . .

-ség.

nağ düczófigben valo voltokat Sylv: UT. I. 6. 9. ki főtítfigben...
ül vala Sylv: UT. I. 6. örőkfighet nérnek Sylv: UT. I. 7. ellenfighed-
uel hamar meg bikillél Sylv: UT. I. 7a. 7a. 8. . . . nağ czendéffig lón
Sylv: UT. I. 12a. 55. minden betegfighet Sylv: UT. I. 6a. neheffighe
vağon Sylv: UT. I. 7a. Bodogok à bikefighefek Sylv: UT. I. 7. valaki
el küldi az ű felefighit ű túle Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12a. . . . a II. rész-
ben gyakran i-vel: bikefighet Sylv: UT. II. 23a. bölczefighit Sylv:
UT. II. 24. tizteffighire Sylv: UT. II. 33. . . .

Iftenec Kegyelmeiségét Helt: Vigk. A2. es Békességét Helt:
Vigk. A2. szentféges es ártatlan életét Helt: Vigk. A2. mennyi betek-
fége Helt: Vigk. A2a. chendefségel elalutanac Helt: Vigk. A4. az őre
életnec reménfégebe Helt: Vigk. A4. keuélfégebe Helt: Vigk. A5. . . .

Chriftnac nemzetfégeről Helt: UT. A. A2. A2. A2. A2. az
Vrias felefégetől Helt: UT. Aa. A2a. A2a. ötet külfébfége eyteni Helt:
UT. A2. melly űl vala fetétfégben Helt: UT. A6a. betegféget Helt:
UT. A6a. örökfégül Helt: UT. A7.

kőffég közet való wrac Verb: Decr. a1a. vduófféges Verb: Decr.
a1a. neméffégeknec okáért Verb: Decr. a2. a2. el aiandékozaffnac
tehetfége Verb: Decr. a2a. à közénfégről, És à közénfégnec méltosá-
gáról Verb: Decr. a2a. a2a. a2a. a3. . . .

ízegenfége . . . nagy vala Valk: Cron. Aij. Aij. Soc nyerefégeken
lón vigafságoc Valk: Cron. Aija. meg óléc afzt oc hertelenféggel Valk:
Cron. Aija. Illyen szerenczétlenfége Valk: Cron. Aiij. Kerefztyénfégbn
Valk: Cron. Aiija.

felféges Istenec Helt: Chron. 1. 2. Istenec segitfégeből Helt:
Chron. 1. 2a. 2a. 2a. szűkfég Helt: Chron. 1. 1. 1a. . . .

keués melegfég Mel: Herb. 2.

6. Ragokban.

a) *Viszonyragokban.*

-ért.

fzenuednek az kerefztyeni io illetirt Sylv: UT. I. 7. egg foghirt
 más fogat Sylv: UT. I. 8. fok szolafokirt Sylv: UT. I. 9. annakokairt
 Sylv: UT. I. 7. 7a. 8. 8a. 9. 9a. 9a. 10. . . . azirt Sylv: UT. I. 13a. . . .
 50a. 54a. 54a. . . . hog en irettem tifizik Sylv: UT. I. 7. 66a. tt iret-
 tetek Sylv: UT. I. 23a. 24. 26a. . . .

miért hogy az embernek teste Helt: Vigk. A2a. A3a. A4a. . . .
 azzért azoknac tulaydonyitottac Helt: Vigk. A2a. ezokáért Helt: Vigk.
 A4a. A5. ő szent fiaért Helt: Vigk. A5. miért Helt: Vigk. A5. ezzért
 Helt: Vigk. A6. én éröttem Helt: Vigk. C3a.

ez okáért Helt: UT. A2. A5. A8. B2. B2a. . . . szömet szömért
 Helt: UT. B. fogat fogért Helt: UT. B. imádgyatoc azokaért Helt:
 UT. B4. B4a. miokaért. Helt: UT. B8a. . . . én érettem Helt: UT.
 A7a. én éröttem Helt: UT. C3. C4.

nemélségeknec okáért Verb: Decr. a2. ez világi ioszágokért Verb:
 Decr. a2. az ő diokért szaz girat Verb: Decr. a2. nem à szabadfágnac
 okáért vagon közetec Verb: Decr. a2. tifiztekneec okáért Verb: Decr. a2.
 tekintetjért Verb: Decr. a2. . . .

szömbe vini az orszáért Valk: Cron. Aija. foc pénzért Valk
 Cron. Aija. füzetéfért forgódnac Valk: Cron. Aija. foc vétkeiért Valk:
 Cron. Aij3. voltaért Valk: Cron. Aij3. czufoláfért Valk: Cron. Aij3. . . .
 ezokaért Helt: Chron. 1. 1a. 1a. 2. 2a. à felette valo nagy hidegért
 Helt: Chron. 1a. miért Helt: Chron. 2. 2. 2. 2a. 2a. . . .

Kezdetic azért előfzer à Fákrol Mel: Herb. 1. 15. 28a. 29a. . . .
 az ő titkos bűneiért Mel: Job. 49a. czák à bűnért vér Mel: Job.
 50a. 1. sz. Törüentelenfégért Mel: Job. 49a. 1. sz. kedueiért Mel: Job.
 50. 50. vétkeiért Mel: Job. 53. magy. . . . de: erte Mel: Job. 51a. 52.
 befzédédért Mel: Job. 48. . . .

-ként, -nként.

mikint egg galambot ű reā lefzällani Sylv: UT. I. 49a. Ejs mi-
 koron izenkid eltörte volna az embert Sylv: UT. I. 50. hanem inkább
 naponkid megnehezedik vala Sylv: UT. I. 56. szazankint es ötuenen
 kint Sylv: UT. I. 58a.

-képpen l. kép alatt.

b) *Birtokos személyragban.*

Látta volna az nipeknek fereghit Sylv: UT. I. 6a. templomnak leuegőire állata ütet Sylv: UT. I. 6. házaffagtórifnek büniben lelecezt Sylv.: UT. I. 7a. 8. más embernek felefighit Sylv: UT. I. 7a. Sylv: UT. I. 7a. leld kedwit Sylv: UT. I. 7a. az itilő melternek kezibe kezibe Sylv: UT. I. 7a. 7a. az gehennek igötüzire Sylv: UT. I. 8. 8. illetve az ű kezit Sylv: UT. I. 12. 14. az te atáfianak szemiben Sylv: UT. I. 13a. az őrdőghőknek ű feiedelminek általa Sylv: UT. I. 14. az nipek nag fereghit Sylv: UT. I. 14. 55. az ű virinek foľafa Sylv: UT. I. 56. . . . a II. részben gyakran ű-vel: az vr Jefus Christufnak newit Sylv: UT. II. 23a. Christufnak meg ielenifit Sylv: UT. II. 23a. bölczeknek bölczefighit Sylv: UT. II. 24. 24. bölczefighiben Sylv: UT. II. 24. bölczefighinek Sylv: UT. II. 24. felefighit Sylv: II. 29. 29. . . .

Iftenec Kegyelmségét es Békefségét Helt: Vigk. A2. Az Wr Iftenec Igeié Helt: Vigk. A3. az ő fzómélere terómtótte Helt: Vigk. A3. Eftz az ő fzómélyét Helt: Vigk. A3. à megtiltot fánac gyümölcsébe Helt: Vigk. A3a. reménfégébe Helt: Vigk. A4. minden reménfégét Helt: Vigk. Ba.

az Vrias felefégtől Helt: UT. Aa. Christufnac nemzetfégtől Helt: UT. A. Marianac féryét Helt: UT. A2. fellefégtét Helt: UT. A2a. megieienéfének ideieéről Helt: UT. A3. Izrael földébe Helt: UT. A4. A4. Galileanac vidékébe Helt: UT. A4a.

első részében Verb: Decr. a1. a1. a1a. vdegenitéfféról, Czerelefféról . . . meg beczüléfféról Verb: Decr. a1. fel viteléról Verb: Decr. a1a. fel viteléról Verb: Decr. a1a. őszue szörkefzetetifféuel Verb: Decr. a2a.

Tunętum orszag eluefzéféról Valk: Cron. Aij. Horuc az őczüel Valk: Cron. Aija. io fűzeteféuel Valk: Cron. Aija. ő vdeiét Valk: Cron. Aija. Emberec szerenceieit Valk: Cron. Aiiij. fztuében Valk: Cron. Aiiij. helyén aluán Valk: Cron. Aiiij.

Mattyás király vdeiébe Helt: Chron. 2. 3a. Magyar országnac földéról Helt: Chron. 2. az ő io egét Helt: Chron. 2. vizéneec Helt: Chron. 2a. feregét Helt: Chron. 2a. ellenébe Helt: Chron. 4. be vetéfére Helt: Chron. 6.

A Szedery ki nyomot leuét Mel: Herb. 1a. à fzedery vizében Mel: Herb. 1a. à kéc lilium tóuét Mel: Herb. 1a. à fzedery leuelet Mel: Herb. 2. 8a. az Fül czengéfét Mel: Herb. 2a. à Somnac gyümölcsét Mel: Herb. 3. 8a. vefzeieéneec à felfő teteieit Mel: Herb. 3a. à Barafzkfánac az enyuét Mel. Herb. 3a. 3a. 4. . . .

heliére Mel: Job. 48a. be hátuán az epéiére Mel: Job. 48a.

mérgét boczáttia Mel: Job. 49a. az ő étkénec Mel: Job. 49. Iften tífzteffégére Mel: Job. 50 magy. étkébe Mel: Job. 50 magy. fzerencziét Mel: Job. 50a. . . .

III. Mai é helyén Sylv. e, Helt. Verb. Valk. é, Mel: é.

1. Szótövekben.

és: És Jefus feleluiñ Sylv: UT. I. 5a. és neguen ijel Sylv: UT. I. 5a. és meg mutata Sylv: UT. I. 6. és az templomnak leuegöire állata ütet Sylv: UT. I. 6. És onnan elő menuiñ Sylv: UT. I. 6a. . . általában e-vel. Olykor, különösen akkor, ha nagy betűvel van írva e vel, pl. Es mikorõn itten volt volna ott Sylv: UT. I. 5a. . . (1. laptól 13-ig 286 e, 1 e.)

ízfentféges es árttatlan életet Helt: Vigk. A2. es miért hogy Helt: Vigk. A2a. es nem tudtác Helt: Vigk. A3. es à vékfõ nyomorfág Helt: Vigk. A3. es nagy világofon meg ielőnti Helt: Vigk. A3. es hogy à hozta Helt: Vigk. A3. A3a. A4. A4a. . .

Es hozzá vóué fellefégét Helt: UT. A2a. es afzt meg nem ifmere Helt: UT. A2a. es fiat fzúl Helt: UT. A2a. es az ő neuét Imanuelnec neuezed Helt: UT. A2a. Es neuezze az ő neuet Jefufnac Helt: UT. A2a.

és ahoz illendöc Verb: Decr. a1. negyed és Jegyruha füzetéf-ről . . . és . . . Verb: Decr. a1. És egyeb dolgoc felöl Verb: Decr. a1. És onnat Verb: Decr. a1. És azokban Verb: Decr. a1. . .

és Tunetum . . . eluezféféröl Valk: Cron. Aij. és Barbaroffnac dolgat Verb: Decr. Aij. Bij. . .

A mindenható és felféges Helt: Chron. 1. és io akarattyából Helt: Chron. 1. 1. 1. 1. 1a. . . 1a. . .

A mely kedig igen meg ért és édes Mel: Herb. 1. 3. 3a. . .

es kélzerijtne Mel: Job. 48. és az en lölköm értelme Mel: Job. 48. 48. 48. 48. . .

is: Mikippeñ mü és meg enghéggük Sylv: UT. I. 9. azonkippen az földön és Sylv: UT. I. 9. . . ruhadot és Sylv: UT. I. 8. 8. 8a. . .

Határid is rendelve vadnac Helt: Vigk. A6. élnénc is Helt: Vigk. C5. honnét is à mi megfzabaditónkat Helt: Vigk. D6. . . te is Helt: Vigk. E3a. . .

még à feiedelmekhoz . . . is Helt: UT. C3. még à feietöc fzálai is Helt: UT. C3a. . .

Honnét is Verb: Decr. a2. másképpen is Verb: Decr. a4. à negyed füzetéfnecc menedéc leuele is elég Verb: Decr. a4a. . .

Vadnac ot Graniuoc is Helt: Chron. 1a. . . .

meg is indittyta Mel: Herb. 1a. . . . à fog faiaítol is Mel: Herb. 2. . . .

azert enis kéz uagiok Mel: Job. 48. ha szinte à földhöt ernalis

Mel: Job. 48. 48. 48. . . .

még: mert hatalmaffagāual meg az fertelmes szelleteknek es paranczol Sylv: UT. I. 50. mikoron meg nag fōtit vala Sylv: UT. I. 50a. vra meg az szombat napnak es Sylv: UT. I. 52. mire untatod meg es az mefert Sylv: UT. I. 56a. Egg dologban vagon meg foglalkozafod Sylv: UT. I. 66. mert meg az fighe irifnek ideie nem vala Sylv: UT. I. 68. 72. 73a. . . . általában e-vel. Négy helyen talaltam e-vel: meg annak elotte Sylv: UT. 9. 10. 12. 15a. (1—47a: 8 e — 4 e.)

még az életben is Helt: Vigk. F2a. nem iot el még az én orám Helt: Vigk. F3.

még Salamon fem Helt: UT. B3a. még à feiedelmekhöz is Helt: UT. C3. még à feietoc szalai is Helt: UT. C3a. . . .

még parafzt kez is Verb: Decr. a5a. még à Feiedelem is Verb: Decr. a5a. még pénfzt is Verb: Decr. a8. a8a. a8a. b3. . . .

De midon még felic à nép nem költ volna által Helt: Chron. 1a. 3a. 3a. 3a. . . .

Még az faya is hafonlo Mel: Herb. 28.

Még az egek is Mel: Job. 49a. 50a. 58a. mégis Mel: Job. 50 magy. 50a. 50a. 53a som. 59a. l. sz. de: meg csak a maradéka fem Mel: Job. 49. 50a. 51. 51a. 54a. 59. 59. 61. 61.

mert megleñ meg nem efmertik vala Sylv: UT. I. 59. mikoron megleñ egg szerelmes fia volna Sylv: UT. I. 69. De megleñ ninczen az uig Sylv: UT. I. 71. . . . efmeg Sylv: UT. II. 58. Es kimene efmeglen az tengherre Sylv: UT. I. 51. 65a. 65a. 65a. 66. 66a. 67a. de emellett nagyon gyakori az e-vel való irás is: efmegleñ Sylv: UT. I. 53. 53a. 56. 68a. 69. . . .

méglen szüle az ó elfō szūlettét Helt: UT. A2a. Méglen) ez ige megleñ, nem afzt akaria ielenteni Helt: UT. A2a. magy. megleñ el mulik à menny Helt: UT. A8a. A8a. A8a. A8a. B8a. de: megleñ Helt: UT. A3a. A3a. A3a.

Ifmet Helt: UT. A6. A6. B. Ifmeg Helt: UT. B.

Ifmet Helt: Vigk. Ca. C2. C2. C3.

Efmet Verb: Decr. b2a. b7.

efmet Valk: Cron. Aij. Aij. Aijja.

efmet Helt: Chron. 1a. 6a.

Ifmet Mel: Herb. 19.

Ifmeg Mel: Job. 55. l. sz.

2. Képzőkben.

a) *Birtokképző.*

mert az illetinek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 65a. azoké Sylv: UT. I. 67. aggátok meg czáfzárnak azokat az mellek az Czáfzáré Sylv: UT. I. 69a. 69. kię ez pinzeñ valo kip Sylv: UT. I. 69a. az mellek az iftenę Sylv: UT. I. 69a. mellikę lifzen az felefig Sylv: UT. I. 69a. En bizoñ Palę vagok | en kedigleñ Apollofę | en kedigleñ Cefafę Sylv: UT. II. 24. . . (1—47a: 87 e — 3 e.)

mert őuek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 7. Mert tięd az ország es az hatalmaffag Sylv: UT. I. 9. mięnk lifzen az örökfig Sylv: UT. I. 69. mindenek tiętek Sylv: UT. II. 26. 26. 40a. Senki az ű hafznát ne keressę | hanem minden az mäfet Sylv: UT. II. 33. hanem az mäfert Sylv: UT. II. 33. az őueit Sylv: UT. II. 69. 70. de: mert őuek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 7.

és a Tyrannufoknac kezébe auagy hatalmába, auagy valamely törömtet álotéba Helt: Vigk. Ga.

mert őuéc mennyeknec országa Helt: UT. A7. A7.

A kic Király embereket, vagy Captalanét, vagy Conuentét . . . mególnec Verb: Decr. b2. mellyec az hittlenné voltanac Verb: Decr. b7.

azé vala à föld Mel: Job. 54. 55 magy. az hitleneké czak árniék Mel: Job. 54a. Angialoké, à napé, holdé, à Cyllagoke Mel: Job. 60a. magy. azé most à föld Mel: Job. 55a. magy.

b) *Idő- és módképzők.*a) *Præteritum.*

Egyesszám 3. sz. (tárgyas ragozás).

kouetę ütet Sylv: UT. I. 6a. 52a. fel viuę ütet az őrdög Sylv: UT. I. 6. 12. illetę az ű kezit Sylv: UT. I. 12. ű viselę el Sylv: UT. I. 12. meg fedę az fzeleket Sylv: UT. I. 12a. 50. el mene es fęit viuę űneki Sylv: UT. I. 58. teremtę Sylv: UT. I. 65a. az ű kezeit ű reaok tiuę Sylv: UT. I. 66. ezt kezdę űneki mondani Sylv: UT. I. 66. es legottan meg viuę szeméinek vilagoffagat Sylv: UT. I. 67a. nem enghedę Sylv: UT. I. 68. egę mas vtañ mind el dýtę Sylv: UT. I. 68. . . (1—47a: 87 e — 3 e.)

el uesztę az Iftennec fzőmélýét Helt: Vigk. A3a. mint à Loth fellesęge műuelę Helt: Vigk. E4a. neuzę à szent irás à mi Halálunkat álomnac Helt: Vigk. E7. de: minden felę meg kőrűlteté velem azokat Helt: Vigk. G7a.

Es hozza vóué felleféget Helt: UT. A2a. Aekor viué ötet az ördeg Helt: UT. A5a. A6. köüeté ötet Helt: UT. A7. C. illeté Helt: C. Ca. . . .

Ez fél kezü ember vgyét igr vefzté Valk: Cron. Aii3. haióit el fállvefzté Valk: Cron. Bij2.

el vóué Helt: Chron. 4a. meg véué Helt: Chron. 2a. 6. meg erefzté Helt: Chron. 4a.

nem érté ezt Mel: Job. 49. efméré Mel: Job. 50 magy. vizfel vefzté el Mel: Job. 55a. magy.

Többszám 3. sz.

fel ferkenték ütet ezt monduān Sylv: UT. I. 12. köüetek ütet az ű tanijtuāni Sylv: UT. I. 12a. és diczirek az vr iftent Sylv: UT. I. 51. és kezdék az ű tanijtuāni az vt között az vetemineknek kalafzit szaggatni Sylv: UT. I. 52. az éghi madarak el meninek és meg inék az magot Sylv: UT. I. 53a. meg kerdek ütet az hofonlatos befzidról Sylv: UT. I. 54. ű hozzáok viuék ütet Sylv: UT. I. 55. kirni kezdék ütet Sylv: UT. I. 56. meg befzillek az varofban Sylv: UT. I. 55a. 55a. el meninek és fel viuék az ű holt teftit | és azt koporfoba helhezteték Sylv: UT. I. 58. 58a. meg efmerek ütet Sylv: UT. I. 58. . . . de: meg hagigalāk az szolgát | és be törek az ű feit Sylv: UT. I. 69. (1—47a: 42 e — 1 e.)

Adam es Eua meg fzegéc az Wr Iftenec parancholattyát Helt: Vigk. C4.

köüetéc ötet Helt: UT. A6a. A6a. felkóltéc ötet Helt: UT. B7.

Pogant meg veréc kemény viadallal Valk: Cron. Aii3. Spaniol orfzágba küldéc be Valk: Cron. Aii3. Egyedól Hariadenuft efmerec Valk: Cron. Bij3. Meg óléc Valk: Cron. Aija. Aii3. meg veuéc Valk: Cron. Aii3. óregbitéc Valk: Cron. Aii3. . . . de: kerdezek Valk: Cron. Hij.

β) Feltételes mód.

Egyesszám 3. sz. (tárgyas ragozás).

hóg az āgban fekennek és az hideg lelne Sylv: UT. I. 12. itilne Sylv: UT. I. 22a. nem enghede hóg ualaki ütet köüetne Sylv: UT. I. 56. hóg kezéit azokra tenne Sylv: UT. I. 65a. 65a. el iútt az teme-
tifre hóg az en teftemet meg kenne Sylv: UT. I. 72a. És az Peter kezdé igen atkozodni | és ighen efkenni | hóg nem efmerné az embert Sylv: UT. I. 75. És kifzerijtinek egg Simon newü embert | hóg felvenne az ű kerofzt faiāt Sylv: UT. I. 75a. hóg femmie tenne azokat Sylv: UT. II. 24a. . . . (1—47a: 4 e.)

minden mi adolságinkat meg fizetnéie Helt: Vigk. E8. meg gyözné à pokol mind è fzéles világon valo embereket, es benyelne öket Helt: Vigk. Ha.

ò maga hogy meg venné Perfiat Valk: Cron. Biiij3.

a fòlhòt erné is az ò feie Mel: Job. 48.

Többszám 3. sz. (Tárgyas ragozás.)

hóg ütet az szoroffagban meg ne fértenek Sylv: UT. I. 52a. hóg ütet elveztenek Sylv: UT. I. 52a. hóg ütet illetnek Sylv: UT. I. 52a. meg ne ielentenek ki legen Sylv: UT. I. 52a. És paranczola únekiek hóg mind leültetnek úkòt eggé eggé lakodalom helt osztuan az zòld pãlton Sylv: UT. I. 58a. meg szeghe az keñereket | és az ú tanijtuahinak ada hóg a vésznek miatta nehezeñ vifelhetnek az haiot Sylv: UT. I. 59. mikippeñ vezthetnek el ütet. Sylv: UT. I. 68. mimodòñ az Jefuft czalardfãgual meg fognak és meg òlnek Sylv: UT. I. 72. ki viuek ütet hóg meg felzijenek Sylv: UT. I. 75a. . . .

igen meg szegyenlenéc ezft à munkát Helt: Chron. 2.

7) Ikes igék.

Præteritum. Egyesszám 3. sz.

vigre meg ehezek Sylv: UT. I. 5a. Kapernaumban lakozek Sylv: UT. I. 6. zapor efò efek Sylv: UT. I. 11. 11. Mikoron ezeket hal-lotta volna Jefus | el czudãlkozek Sylv: UT. I. 12. És meg nilek az ú szemek Sylv: UT. I. 14. az feregnip el czudalkozek Sylv: UT. I. 14. megkerefztelkedek az Janoftul Sylv: UT. I. 49a. labaihoz efek Sylv: UT. I. 50a. legottañ eltãvozek írula az pokloffag Sylv: UT. I. 50a. törtinek az Sylv: UT. I. 51a. Nimelf mag az vt féleñ efek Sylv: UT. I. 53a. 53a. 53a. 54. 54. 54. vitetek Sylv: UT. I. 55a. elèibe folamek Sylv: UT. I. 55a. 66. meg efkùek Sylv: UT. I. 58. . . . de: meg szúnek az fzél Sylv: UT. I. 55. (1—47a: 39 e — 1 e).

raboknac kellettéc lenni Helt: Vigk. E8a. Es, vgy mond elalunéc Helt: Vigk. F7. de: alunec Helt: Vigk. H2.

találtattatéc terhefneç lenni Helt: UT. A2. az Wrnac Angyala álmába meg ielenéc neki Helt: UT. A2a. szorgalmatofon tudakozéc tólec Helt: UT. A3. Herodes király meg haborodéc Helt: UT. A3. Josephneç álmába meg ielenéc Helt: UT. A4. Szózat hallatéc magaf-ságban Helt: UT. A4. Ackor tellyefsedékbe Helt: UT. A4.

Meg halléc mennyekben ò kiáltáfoc Valk: Cron. Aiiij. Meg ve-

retéc Pogan mia à Király Valk: Cron. Aijja. ki űzetéc à Király Valk: Cron. Aijja. Meg futaméc, népe lón le vágatuan Valk: Cron. Aijj3. Soc Spaniol eféc ot is rabfágra Valk: Cron. B. űtkózzéc oldalba Valk: Cron. B2. meg haborodéc Valk: Cron. Biij. iell adatéc Valk: Cron. Biij. foglya eféc Valk: Cron. Biij. rabba eféc Valk: Cron. Biij. éleltre tartatéc Valk: Cron. Biij. Biij2. . . .

be efséc végre à tengerbe Helt: Chron. 1. es el futaméc előttec Helt: Chron. 7a.

đ) Ikes igék feltételes módja. — Egyesszám 3. sz.

kifirtetnek Sylv: UT. I. 5a. És lún . . . hog elczudalkoznek az fereg nip Sylv: UT. I. 11a. látā az ű napāt hog az āgban fekennek Sylv: UT. I. 12. hog be telfednek az mi meg vala monduā Sylv: UT. I. 12. És lún ez | hog az Jefus letelepednek Sylv: UT. I. 13. ennek Sylv: UT. I. 51a. es eheznek mind űmaga | es mind az ű nipi Sylv: UT. I. 52. látta volna az Petert | hog fűytóznek Sylv.: UT. I. 74a. az Pilatus el czudalkoznek Sylv: UT. I. 75. . . . (1—47a: 15.)

hogy è meghalando benyeletenéc az élettől Helt: Vigk. H3. vétkünknek nagy vólta támafztatnéiéc az által Helt: Vigk. H5a.

akara, hogy titkon ő tôle meg válnéc Helt: UT. A2. Lón kedig mindez, hogy betellyefsédnéc Helt: UT. A2a. A4. B6a. hogy ő tôle megkeresztelkódnéc Helt: UT. A5. De mikor hallotta vólna, hogy Archælaus vralzkodnéc Helt: UT. A4a. vitettéc Jefus à pulztába, hogy meg kélértetnéc az órdegtől Helt: UT. A5a.

Hogy ha valamelly Király . . . űgyekóznéc valamit tónni Verb: Decr. a6.

hogy à predálás el hadiatnéc Valk: Cron. Biij. Minden ember haiókra takarodnéc Valk: Cron. Biij. ez törtennéc Valk: Cron: Biij.

* * *

Tehát I. SYLV. é-t, HELT., VERB., VALK. e-t látunk a következő esetekben:

a) oly szótövekben, melyeknek mai hosszú é-je e-vel változik. Ezen é ~ e-nek a vogulban ā ~ oā (óā) ~ ä (ē) felel meg, pl.:

fél: ÉV. pāl, KV. poāl, TV. pāl

hét: ÉV. sāt, KV. soāt, TV. sāt

jég: ÉV. jāņk, KV. joāņk, TV. lāņ

kéz: ÉV. kāt, KV. koāt, kōāt, TV. kāt

tél: ÉV. tāl, KV. toāl, TV. tēl (NyK. XXV. 172.).

b) Néhány török eredetű szóban (*szék, térd*), melyeknek hangzója helyén némely nyelvjárás a nyiltabb *é*-nek megfelelő hangot ejti, pl. *szék* Ráb., *térd* Ráb. (Vö. TMNy. 163—164).

c) Ismeretlen eredetű szavakban (*egyéb*).*)

d) A *-nél* határozóragban.

e) A második személy *-l* ragja előtt a perfectumban és az imperativusban. A borsodi *s* a szlavóniai *nyj.*-ban nyilt rövid *e*-vel: *öregettel, nyertel, kértel; egyel, kérjel* (bors.), *vetel* (szlav.). SETÄLÄ szerint az ilyen alakok a feltételes mód 2. személyének analógiájára jöttek létre. Ámde: SYLV. *kirtél* és *kirnél*; HELT. *kértél* és *kérnél*. Valószínűbb a SZINNYEI nézete: **vártál* + **vártá* = *vártál*; **kértel* + *kérté* = *kértél*.

f) A *nék*-(*em, -ed, -i*)-ben, melynek *é*-je nyilt rövid *e*-vel váltakozik.

g) A *vél*-(*em, -ed, -e*)-ben, melynek *é*-je nyilt rövid *e*-vel váltakozik.

h) A *tész, lész, vész* futurumában (*lënd*), s ezek analógiájára más igék futurumában is (*menënd*).

i) A «hangnyújtó» tövekben (*szerencse, -és*).

j) Oly szavakban, melyeknek hangzója lehet hosszú is, rövid is: nem *méri* vala ütöt meg kérdeni Sylv: UT. I. 70. nem oľlan teftes állatot vecöz el | az mell rayta *kél* Sylv: UT. II. 39. el *vész* az te atáfia Sylv: UT. II. 31.

BUDENZ az *a*), *f*), *g*) pontok alapján állapította meg az *é*, illetőleg *e* értékét:

«A *nékem* stb. *vélem, véled* stb. tehát *nék* és *nél* (sajtóhiba. e h. *vél*), melyet HELTAI kizárólag használ, ERDŐSINÉL a rövidült *nék*-, *vel*-lel is vegyül. Ennek *e*-je pedig nyilt *e* azaz *ä*, mint a megfelelő *nak, val* mutatják.»

«Az *é* ollyhelyt felel meg mai *é*-nek, hol ez a ragozásban, vagy képzők hozzájárultával *e*-re, azaz *ä*-re rövidülhet meg. v. ö. *fél fele*...»

«E szerint, hogyha *é*-ből annak rövidje *e* azaz *ä* ered, következik, hogy amaz ennek hosszúja, hangzás szerint is; továbbá, ha a HELTAI-féle *é* ugyan, de nem az *é, i* hangba szeret átmenni, következik, hogy ezen *é* hangzás szerint távolabb áll az *i*-től, mint az *é*...» (MNY. V.)

*) Az *egyéb* szó eredetére nézve vö. NyK. XXXI. 237.

A szerk.

Látjuk tehát, hogy a nyílt hosszú *ê* hangnak a XVI. században való létezéséről BUDENZNEK volt tudomása; azonban, a mint a bevezető sorokban láttuk, önkényes jelöléseivel olyan zavart idézett elő, hogy az utána dolgozó nyelvészek XVI. századi adatai a legtöbb esetben hibásak. A zavar főoka az volt, hogy a HELTAI *ę*-je helyett *ê*-t ír, a SYLVESTER *ę* jelének hangértékét meg nem állapítja meg. Pedig, a mint látni fogjuk, a SYLVESTER *ę*-je egészen mást jelöl, mint a HELTAI *ę*-je.

Különös a *lész, tész* stb. igék *lënd, vënd* stb. futuruma. Hogy az *ê* nyílt hosszú *ê* hangot jelöl, az a többi esetekből következtetve kétségtelen. S vajjon miért írta volna a nyílt hosszú *ê* jelét oly helyen, hol nem ejtett nyílt hosszú *ê*-t? Itt is kétségtelenül nyílt hosszú *ê*-vel van dolgunk, melyet más-képpen nem tudunk megmagyarázni, mint hogy a zárt *ë* hasonult az *-end* futurumi képző nyílt *e*-jéhez.

* * *

II. SYLV. *ę*-t, HELT., VERB., VALK. *é*-t látunk a következő esetekben:

- a) Az *és* szóban.
- b) A *még* szóban. (A *ma* szónak *-ig* ragos alakja lehet, s ez esetben régebben **majég*, vagy akár **má-ég*, **ma-ég* volt. Ez az eredet a zártabb hang mellett bizonyít. Vö. TMNy. 63).
- c) Az *-é* birtokképzőben.
- d) A birtoknévmások második szótagjában.
- e) A praeteritum és a feltételes mód egyes- és többesszámi 3. személyében.
- f) Az ikes igék praeteritumának és feltételes módjának egyesszámi 3. személyében.
- g) A lativusi *-é*, *-vé*-ben.

Mindezen *é*-k (az *és* kivételével) eredetibb *·+i*-re mutatnak. Hogy ezek az *ę*-vel jelölt hangok miért maradtak meg az *í-ző* nyelvjárásban, azt egyelőre nem tudhatjuk. S nem is tudjuk meg mindaddig, a míg azzal tisztában nem leszünk, hogy az *í-sítés* a nyelvünkbe később került szavakban is végbement-e, vagy sem. Ezt pedig mindaddig nem is fogjuk megtudni, míg az *í-ző* nyelvjárás mai nyelvanyaga, szókészlete összegyűjtve nincs. Azt hiszem, hogy ennek összegyűjtése után nem lesz nehéz

annak a kérdésnek eldöntése, hogy vajjon az *i*-vé válás (az *é*-k zártabbá válása) mint hangfejlődés csak bizonyos ideig volt-e érvényben, s azután megszűnt, vagy pedig egy nyelvterületen századok óta érvényben levő hangfejlődés-e.)*

Ha az előbbi áll, akkor azt mondhatjuk, hogy az *e*-vel (SYLVESTER) jelölt hangok az *i*-vé válás korában még nem voltak zárt hosszú *é*-k. Ha az utóbbi áll, akkor a *tennę*, *tennęk* alakok helyén *tennü* s *tennük* alakok vannak a mai *i*-ző nyelvjárásban.

De mi itt a SYLVESTER nyelvjárásáról folyton úgy beszélünk, mint *i*-ző nyelvjárásról. Maradjunk csak ennél a kifejezésnél: «SYLVESTER nyelvjárása» mindaddig, míg a mai *i*-ző nyelvjárás hangtanát nem ismerjük, mert nem tudhatjuk, hogy a SYLVESTER nyelvjárása és a mai *i*-ző nyelvjárás mennyire fedik egymást. Mert a SYLVESTER nyelvjárása nemcsak azért érdekes, hogy *i*-ket használ a zárt hosszú *é*-k helyén. Érdekes azért is, mert más hangzóknál is látunk benne szabályos zártabbá válást. Pl.

ó > *ú*, *ö* > *ü*: ütet UT. I. 11a. 12. . . . üneki UT. I. 11a. 12. . . .
 hog be iüy UT. I. 11a. 12. . . . iünni UT. I. 12. 13. büytölnek UT.
 I. 13a. 13a. fű ember UT. I. 13a. úköt UT. II. 67a. 67a. . . . ünnön
 UT. II. 67a. 67a. . . . iftentül UT. II. 67a. 69. . . . búfiguel UT. II.
 67a. kikről UT. II. 71. iünnne UT. II. 71. — még néhány szótóban s
 az összes *sz*-vel bővülő *v*-tövű igék praeteritumában, stb., pl. lün UT.
 II. 1a. II. 2. II. 12. . . . 92a. lünek UT. II. 82a. 86a. . . . vüm UT.
 II. 4. vün UT. II. 84. 87a. vünk UT. II. 10a. vütök UT. II. 12a. lük
 UT. II. 15a. lül UT. II. 16a. lütök UT. II. 10a. stb. Következétesen
 mindenütt.

i > *ü*: hütöt UT. I. 12. hütököt UT. I. 13. hütben UT. 67a.
 67a. . . . ? az *ö* szűköt UT. II. 67a. müfeknek UT. II. 67a. mü UT.
 II. 68. tū rulatok UT. II. 68. üdvöffigtekben UT. II. 69a. üdőben UT.
 II. 70. ügekezem UT. II. 71. münköt UT. II. . . . stb.

e, *ë* > *ö*: úköt UT. II. 67a. 67a. tütököt UT. II. 69a. hütöt UT.
 II. 72a. hütötököt UT. II. 73. teftünköt UT. II. 71. stb.

(?) *a* > *o*: fzaukot UT. II. 67a. hafokot UT. II. 67a. azokot
 UT. II. 68. táfom UT. II. 70. álatokot UT. II. 70a.

*) A M. Nyelvtudományi Társaság segélyével a szatmármegyei, szaniszlói nyelvjárást tanulmányoztam. Ez alakok itt *é*-vel ejtetnek, — vagyis a XVI. sz. óta *i*-sítés nincs.

$o > u$: le burula UT. I. 11a. 13a. el czudálkozának UT. I. 13. fohul UT. II. 67a. tû rulatok UT. II. 68. 74. naptul fogua UT. II. 68. nagubban UT. II. 68. nagubb UT. II. 68a. 69. táuul UT. II. 69a. ... stb.

E néhány példával nem adtam teljes képét a SYLVESTER-féle nyelvjárás vocalismusának. Csak az volt a czélom, hogy bemutassam azt, hogy nemcsak a zárt hosszú $é$ -k lettek zártabbakká.

Állításaim egy részét megerősíti ARANY JÁNOS értekezése: «Az $É$ -t I -re váltó tájszólásról.» (Hátrah. ir. II. 313—324.)

a) $é < aj$: «Mindig megmarad az $é$ végbetű (képző), ha aj szótaggal (képzővel) felcserélhető. És így: *paraj-paré, karaj-karé, taraj-taré, ganaj-gané*. Az ily $é$ végbetű, ha aj formája nincs is már meg, hasonlóul éles $é$ -vel hangzik: *csáté, góré, gobé, komé, purdé* stb.» (318).

«A tiszántúli ember nem minden $é$ -t mond $í$ -nek, nem is önkényesen változtatja a kiejtést majd $é$ -re, majd $í$ -re. Emberemlékezet óta, apáról-fiúra, az egész $í$ -ző tájon bizonyos tőszók-, képzők- és ragokban mindig és mindenütt tiszta éles $é$ hallatszik; más tőszók, képzők és ragok pedig $é$ helyén $í$ -vel ejtetnek» (316).

b) $ó > ú$, $ő > ü$: «Sajátlag csak az $é$ hangnak $í$ -re változását tűztem ki vizsgálatom tárgyául, de nem hagyom egy futó pillantás nélkül az $ó$ -t, mely $ú$ -ra, az $ő$ -t, mely $ü$ -re hajlik. E három (és néhol a közép e tiszta ejtése) teszi jellemét a tiszántúli — (körös-marosközi) — tájszólásnak.» (315).

$ő, kő, fő, bő, cső, tő$; — $lő, nyő = ü, kú, fű, bú, csü, tü$; — $lű, nyü$. — $ló = lú$ (315).

Az ARANYtól feldolgozott nyelvjárás közel áll ugyan a SYLVESTER nyelvjárásához, de nem azonos vele. E nyelvjárásban — szerinte — nincs nyílt hosszú e , s így egy kalap alá fogja azokat az e -ket, melyekről megállapítottuk, hogy a SYLVESTER nyelvjárásában nyílt hosszú e -k voltak, s azokat, melyek $*_i + \dot{i} > é$ -k, s a SYLVESTER nyelvjárásában sem változtak $í$ -re. Így a «Ragok» cz. fejezetben:

1. $-nál, -nél$, 2. $-val, -vel$, 3. $-nak, -nek$, 4. $belém, 5. -vá, -vé$. Ezek mindig tiszta $é$ -k. 6. Az $-ént, -ként, -anként, -enként, -ég, -kép, -képen, -ért$ mind $í$ -re változtak.

Præteritum: $-ém, -éd, -é, -ők, -étek, -ék$. — Feltételes m.: $-ném, -néd, -né, -nök, -nétek, -nék$. — Felszólító m.: $-jem, -jed, -je, -jük, -jitek, -jik$.

ARANY gyűjteménye az *i*-zés korára vonatkozólag nem nyújt döntő bizonyítékokat. Az ő általa feldolgozott nyelvjárasterületet nagy távolság választja el attól a nyelvjárasterülettől, a melynek nyelvén SYLVESTER írt. (E nyelvjárás legnagyobb valószínűség szerint felsőtiszai nyelvjárás.) S így nem lehetetlen, hogy ez a két *i*-ző nyelvjárás egymástól függetlenül, önállóan fejlődött, s hogy a maros-körösközi nyelvjárásnak feltételes módbeli alakjai nem is hangzottak soha *i*-vel. E szerint a maros-körösközi nyelvjárásban az *i*-vé válás előbb befejeződött volna, mint a SYLVESTER-féle nyelvjárásban; vagyis még akkor, a mikor a feltételes mód **niznejm*, **niznejd*, **niznej*-nek hangzott. A SYLV.-féle nyelvjárásban pedig akkor fejeződött be az *i*-vé válás, a mikor már az egyes és többes szám 3. sz.-nek kivételével az összes feltételes módbeli alakok *é*-vé fejlődtek. Tehát abban a korban, a mikor a feltételes mód *niznüm*, *niznid*, **niznej*-nek hangzott.

Természetesen ez csak akkor lesz igaz, ha a mai szatmár-megyei *i*-ző nyelvjárásnak a SYLVESTERÉVEL való egyezése bebizonyítja azt, hogy a SYLV.-nél látható *ę*-vel jelölt hangok ma sem hangzanak *i*-nek soha.

ARANY gyűjteménye e kérdés eldöntésénél irányadó már csak azért sem lehet, mert ezen a nyelvjárasterületen a nagy városokban kétféle nyelvjárást lehet ma megkülönböztetni: az eredeti református lakosságét, mely tisztán *i*-ző, és a törökvilág után bevándorolt katolikusokét, kik rendesen *é*-t ejtenek (SIMONYI, Magyar nyelv. 154. l.). Itt az *é*-vel való alakok a két nyelvjárás keveredése folytán létrejöttek lehetnek. Hogy csakugyan azok-e, vagy eredeti alakok, azt végérvényesen e nyelvjárásnak egy a katolikus telepítést megelőző korból való emléke dönthetné el. Nagyon fontosnak kell tekintenünk azt a körülményt, hogy a SYLV.-nél talált *ę*-k helyén a körös-marosközi nyelvjárás sem ejt *i* t soha. Ez azt látszik bizonyítani, hogy az *é*-k *i*-vé válása csak bizonyos ideig tartott, s a későbbi *é*-vé fejlődött hangok nem váltak *i*-vé.

Az *e* betűk használata a XVI. században.

a) *e*: általában nyílt rövid *e*.

b) *g*: α) A század elejéről való Gyöngyösi Szótártöredékben az *A*. kéz írásában nagyon gyakori, s úgy látszik, zártságot akar jelölni.

β) SYLVESTERNél zárt hosszú *é*.

γ) HELTAINál nyílt hosszú *ê*.

Eredete: A latin oklevelekben s régibb XV. századi nyomtatványokban az *ae* jele, a melyet az olasz iskolákban a legrégibb időktől fogva nyílt *e*-nek olvastak. (Vö. MELICH, Szláv jöv. szav. I. 2. r. 51). Ez magyarázza a HELTAI stb.-féle jelölést. A másik kettő jelölésének eredetét nem találtuk meg.

c) *ê*: SYLVESTERNél a nyílt hosszú *ê* jele. MELIUS Job.-ban ritkán s következtlenül. Eredete?

d) *è*: HELTAINál eleinte a szóvégi *e* hangok jele (*felè, tevè, è* stb.). Később a szóvégi rövid *e* jele. MELIUS: Præd.?

e) *ë*: SYLVESTERNél különböző pont.

f) *é*: SYLVESTERNél fordul elő, de ritkán.

g) *ee*: α) az Érdy- s a Jordánszky-k.-ben a zártság jele (Vö. SUHAJDA, NyK. XXXI.).

β) PESTI G. Nomenclatura-jában a hosszúság jele. (Német eredetű.) Pl.:

1550.	1561.	1568.
een 19.	een 20.	een 19.
ees . . . ees 19.	ees . . . ees 20.	ees . . . ees 19.
neep 19.	neep 20.	neep 19.
zemeelij 19.	zemeelij 20.	zemeelij 19.
beel 21. 22.	beel 24. 26.	beel 21. 22.
teerd 21. 21.	teerd 24. 24.	teerd 21. 21.
weer 22.	weer 26.	weer 22.
eer 22.	eer 26.	eer 22.

h) *é*: általában a zárt hosszú *é* jele.

Legkövetkezetesebb a jelölés a HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI feldolgozott könyveiben, s legérdekesebb a SYLVESTER Vű-test.-ban. A másik két feldolgozott nyomtatvány közül a Job.-k. jelölése következtelen, a Herbarivmé bizonyos mértékben következetes.

Ezeken kívül az összes elül felsorolt nyomtatványok *e*-jelölése (a kolozsváriak kivételével) következetlen.

* * *

Az első részben láttuk, hogy SYLVESTER helyesírása merőben különbözik a HELTAI, VALKAI, VERBŐCZI és MELIUS helyesírásától; HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI helyesírása teljesen egyező; MELIUS Herbarivmának helyesírása csak abban különbözik az előbbi hárométól, hogy az *e*-ket nem tudja következetesen megkülönböztetni. MELIUS Job-jának helyesírása nem egyező sem a SYLVESTERével, sem a HELTAI-, VERBŐCZI-, VALKAIÉVAL, sem a Herbarivméval. SYLVESTER Vÿ testamentoma Sárvárrott, HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI művei Kolozsvárrott Heltai műhelyében, MELIUS Herbarioma Kolozsvárrott Heltainé műhelyében s MELIUS Job-ja Váradon Hoffhalter Raphael műhelyében készült.

Különös! Az egyik kolozsvári sajtótermék, s a váradi sajtótermék szerzője egy személy (MELIUS), s a két sajtótermék helyesírása merőben különböző. Láttuk, hogy a Herbarivmban *e*, *é*, *ę* és *è* betűk fordulnak elő az *e* hangok jelölésére, a Job könyvében *e*, *é*, *ę*, *ê* és *è* betűk, s láttuk azt is, hogy ugyanazon betűk nem ugyanazon hangok jelölésére szolgálnak.

Minthogy a Herbarivmot Heltai Gáspárné MELIUS halála után hat évvel adta ki (1578-ban) («Az ki nyomtatátnac munkája és kölczége enyim. Elst én tölem szegény őzuegy Afzifzontól az Magyar nemzet ið neuen vegye» Mel: Herb. Elöl iaro beszéd.), gondolhatunk arra is, hogy Heltainé nem a MELIUS kézírata, hanem valami más, az ő helyesírásuk alapján készült másolat alapján dolgozott. Vizsgáljuk meg tehát, hogy MELIUSnak, életében megjelent könyveiben milyen helyesírást látunk. Olyat-*e*, a milyent a Herbarivmban, vagy olyat, a milyent a Job könyvében?

«Az Aran Tamas... tevelgefínec... meg hamifistási...» Debretzömbe, 1562. A nyomtatás kétségtelenül Huszár Gál nyomdájában történt (Vö. SZABÓ K. Régi m. ktár I. 23.). E nyomtatványban látunk *e*, *ę*, *ê*, *é* és *è* betűket. Nagyon gyakran fordul elő valamennyi. Alkalmazásukban nincs következetesség.

«Az szent Janofnac tött ielenefnec... magyarazasa... Melius Peter...» Várad, 1568. E könyv nyomtatója kétségtelenül Hoffhalter Rudolf. (Vö. SZABÓ K. i. m. I. 37). Az előbeszédfélékben, melyek nagyobb betűkkel vannak nyomtatva, a

különféle *e* betűk nagyon gyakran fordulnak elő, a prédikációkban azonban csak elvéve egy-egy ékezetes vagy alul jelzett *e*. Vagyis *e* nyomtatvány az *e*-k jelölését teljesen elhanyagolja, jóllehet a nyomdában megvannak a különféle *e* betűk, minthogy az előbeszédfelekben s olykor a prédikációkban is előfordulnak.

«Az egez szent irasbol valo igaz tudoman...» Melios es Ithaz Peter. Debreczembe. Nyomdász: Komlós András. 1570. Elvévte látunk a szövegben egy-egy *e*-t s *ê*-t.

MELIUS munkái közül tehát az *e* hangokat bizonyos következetességgel (melyről alább lesz szó) jelöli: Herbarivm (Kolozsvár); nem jelöli: «Az egez szent irafbol valo... tudoman...» (Debreczen, Komlós András) s «Az szent Jánofnac...» (Várad, Hoffhalter Rudolph.) Jelöli, de következetlenül: «A Szent Job...» (Várad, Hoffhalter Raphael) s «Az Aran Tamas...» (Debreczen, Huszár Gál.)

Nem tehetjük fel, hogy míg MELIUS az «A Szent Job...» és az «Az Aran Tamas...» kéziratában igyekezett megkülönböztetni az *e* hangokat, «Az szent Janofnac...» és az «Az egez... igaz tudoman...»-ban teljesen elhanyagolta volna, s azt sem, hogy a Herbarivm-nak minden valószínűség szerint élete utolsó éveiben készült kéziratában már következetesen jelölte volna.

Szóval MELIUS-nak műveit a különböző nyomdáknak különböző helyesírással nyomták ki.

* * *

A kolozsvári nyomdában jelent meg VERBŐCZI Decretvm-nak második magyar nyelvű kiadása. Az első kiadás Debreczenben jelent meg 1565-ben Hoffhalter Raphael nyomdájában. — Heltai Gáspár, a második kiadás nyomtatója így ír e kiadás előbeszédében:

«Im valaményére meg tisztítottam és meg iobbitottam: de nem szinte annyira, mint én akartam auagy kéuantam volna. Mert műuel hogy egyeb fele soc dolgokban, az ió Istenec akarattyából vagyoc foglalatos, Nem lón űdöm hoza, hogy az egész Könyuet wyonnan à Deakbol meg tolmaczolhattam volna Magyar nyelure: De hogy az iambor olvaso meg ne akadion az oluasassban, el hántam à nehez Orthographiat, auagy irasnac modiat, és a szo-

kottra hoztam.» (Vö. SZABÓ K. i. m. I. 45. T. i. az általam használt példányból az előbeszéd hiányzik.)

Nyilvánvaló, hogy a nyomdász tudatosan s szántszándékkal változtatta meg a műhelyébe került szövegek helyesírását, mert egyedül csak a saját maga helyesírását tartotta jónak. Vö.:

Debreczen.

Ez Decretomnak elsw rezeeben zollok az dolgokrol mellyek az személyeknek okara neznek, es ahoz illendewk, twdný illýk az my nemefzýgewnknnek eredetyrewl, szabadfagarol, iozagoknak kerrefefewrl, byrodalmarol, ozlafarol, el adafarol idegenyeferewl chyereleferewl, idew mwlafról, szalagofýtáfról, hatar iaráfról, leany negyed, es iegý rwha fýzetýfrewl, ingo marhanak es allo iozagnak meg bewchýwllererewl.

Kolozsvár.

E Decretomnac elfő részében fzollunc à dolgokrul, mellyec à fzóméllyeknec okara néznek, és ahoz illendöc, Tudni illic, A Magyar nemzetnec eredetiről, Birodalmarol, Ofzláffarol, Eladaffarol, vdegenitéfféról, Czerelléfféról, vdomuláfról, Zalogofsitafról, Hatariaráfról, Leany negyed és Jegyruha füzetéfről, Ingo marhanac, és állo iofzágnak meg bezűléfféról.

Fennebb már láttuk, hogy a Kolozsvárott megjelent különféle szerzőktől való művek ugyanegy helyesírással vannak nyomtatva. Csak az *e*-k jelölésének következtelenségében különbözik HELTAI, VERBŐCZI s VALKAI helyesírásától a MELIUS Herbarivmának helyesírása. Mi lehet ennek az oka?

Ha a kolozsvári nyomda termékeit vizsgáljuk, kezdve a legrégebbekben, a következőket tapasztaljuk:

a) «A Jelfs Sirah könyue . . .» 1551. Betűi kisebbek, mint a későbbi (pl. Chronica) nyomtatványokéi; *e*-jelölése még nem következetes. Minthogy az *g* betű még ritkán fordul elő benne, gondolhatnánk arra is, hogy talán a nyomda nem volt kellően ellátva ilyen nagyságú *g* betűkkel, ha a két évvel később megjelent Catechismusban nem látnánk kellő mennyiségű ilyen nagyságú *g* betűt. Így azonban arra kell gondolnunk, hogy talán 1551-ben HELTAI még nem érezte az *e* és *g* közötti különbséget (az *e* betűt már itt is sűrűn használja), csak bizonyos helyeken és szavakban, a melyekben meg is különböztette. Így tehát az, hogy az *e*-k jelölése e nyomtatványban még nem sikerült, nem az akaratán, hanem tudásán mult.

b) Különös, hogy az 1552-ben megjelent «A Bölts Salamon...» csak *e* és *é* hangokat különböztet meg.

c) A «Catechismus» 1553. Ugyanazokkal a betűkkel nyomva, a melyekkel az előbbi kettő; *e*-jelölése következetes.

Nem lehetetlen, hogy az első években (1551—1553) korrektora volt, a ki a kéziratokat kijavította.

d) HELTAI GÁSPÁR: Vigasztalo könyuetske 1553. Nagyobb alakú betűkkel; *e*-jelölése következetes.

e) TINODI SEBESTIEN: Chronica. 1554. Ennek nyomtatója Hoffgreff. — Az *e*-ket egyáltalán nem különbözteti meg.

f) HELTAI G: Soltár 1560. — Wy Testamentom. 1562. — Chronica 1575. DÁVID F.: Az egy ő magatol valo felléges Iltenről ajánlása 1571. VERBŐCZI: Decretvm 1571. VALKAI: Cronica 1573. Nagyobb alakú betűkkel nyomva; *e*-jelölésük következetes.

g) Az 1575 után (HELTAI halála után) megjelent kolozsvári nyomtatványok *e*-jelölése már nem olyan következetes, mint az 1560—1575 között megjelent nyomtatványoké. Meglátszik rajtuk, hogy a HELTAI által használt helyesírást akarják követni, de hiába. Heltainé, úgy látszik, már nem érezte az *é* és *e* közötti különbséget, de azért sűrűn használja mind a két betűt. Bizonyos szavakat következetesen nyílt hosszú *e*-vel ír, de gyakran ír nyílt hosszú *e*-t oly szótagokban is, a melyeknek *e*-je zárt. 1575 után már nem is találkozzunk egész következetes *e*-jelöléssel. (Csak a 4. lapon felsorolt körülbelül 20 db. 1575—1600 közötti nyomtatványt láttam.)

h) Az ifj. Heltai által 1591-ben nyomott: Arithmeticában az *e*-k megkülönböztetésének már nyoma sincs. Igaz, hogy később is előfordulnak még az *e* betűk, de a következő század elején már kimennek a használatból.

Az idősebbik HELTAIT mindenesetre nagy elismerés illeti meg, hogy nem magyar eredetű s ajkú létére az ő helyesírása a legpontosabb s legkövetkezetesebb. Mert hogy HELTAI — legalább 1560-tól — maga volt a korrektor, az kétségtelen. Bizonyítják a következő körülmények:

a) A Hoffgreff idejében megjelent Chronica... Tinodi... szörzese nem különbözteti meg az *e* hangokat. A HELTAI idejében megjelent nyomtatványok *e*-jelölése következetes s az ő halála éve határpontja az *e*-k következetes jelölésének.

b) "...el hántam à nehez Orthographiat, auagy irafnac módiat..." (VERB: Decr. 1571). Ha ezt a munkát korrektor végezte volna, mi oka lett volna rá, hogy azt eltitkolja?

c) Az annyira közlékeny HELTAI, HELTAINÉ s ifj. HELTAI nem említik sehol, hogy korrektoruk lett volna.

* * *

A XVI. századi nyomdász tehát nem ragaszkodott a kézirat (vagy nyomtatvány) helyesírásához, hanem mielőtt a szedéshez hozzáfogott, átjavította a saját helyesírási elvei szerint. A XVI. században ennél fogva nem volt egységes helyesírás, s ez nemcsak az *e*-k jelöléséből látható, hanem a) a palatalizált hangok jelöléséből (Újsz. ny.: *l, g, t*, kolozsv. ny.: *ly, gy, ty*); b) a *k*-nak szó közepén és szó végén másképpen való jelöléséből (Újsz. ny.: *czak*, kolozsv. *czac...*); c) a *v* és *u* jelöléséből; d) a *cs* jelöléséből stb.... Hogy ezt az olvasó világosabban lássa, bemutatok egy kis egyező szöveget három, más-más nyomdából kikerült nyomtatványból:

SYLVESTER.

Mű atánk ki az menneken vağ | szenteltellik az te newed | Jiűőnel az te orzfagod | legen az te akaratód | mikippen meűben azonkippen az földön es. Az mű keűerűnkűt | az mindennapiat agğad nekűnk ma. Es enghedd meg mű nekűnk az mű adoffaghinkat | mikippen mű es meg enghegűk azoknak az kik műnekűnk adoffok. Es ne hagg műnkűt kifirtetbe iutnunk | de zabadijcz meg műnkűt az

HELTAI.

Mi Atyánc, ki vagy mennyekben: Szenteltelléc te Neved. Jűyten orzfagod. Legyen te akaratód miképpen menyben azonképen földén is. Mi minden napi kenyerrűnkűt ad meg nekűnc ma. Es boczafđ meg à mi vétkeinket, miképpen mi is meg boczatunc nekűnc vétetteknek. Es ne vidgy minket kéfertűtbe. De szabadits minket à gonofztól: Mert tied az orzfag, à hatalom es à dűczűffleg mind őrűcké Ameu.

KÁROLL.

Mi Attyánc ki vagy az menyekben, szenteltelléc meg à te neved. Jűjjen el az te orzfagod: Légyen meg à te akaratód, mint az menyben, vgy it ez földűnnis. Az mi minden napi kenyerrűnkűt add meg nekűnc ma. Es botfáffad meg az mi vétkeinket, miképpen mijs meg botfátunc azoknac, az kie mi ellenűnc vétkeztenec. Es ne vgy minket az kéfertűtbe: De szabadits meg minket az gonoztól, mert tied az orzfag, az ha-

gonofztul. Mert tiéd
 az orfzāg | es a hatal-
 mallfāg | es az dūczó-
 fig | örōkkeñ örōkke
 Amen

talom, az ditfőfég mind
 örōcké Amen.

Az eddig mondottakból az következik, hogy

a) Egy XVI. sz.-i szöveg helyesírásából a XVI. sz. helyesírására általános következtetéseket vonnunk nem szabad, mert nem volt egységes helyesírás.

b) Valamely írónak egy munkájában látható helyesírásából az ő többi műveinek helyesírására következtetnünk nem szabad, mert — mint láttuk — a nyomdász a saját helyesírási elveit érvényesítette a hozzákerült kéziratokban. Vagyis pl. a Herbarivm helyesírására nem mondhatjuk, hogy az a MELIUS helyesírása.

c) Egyes szövegek nyelvében konstatálható fonétikai jelenségekből az egész XVI. századi magyar nyelvre általános következtetést vonnunk nem szabad, mert az illető jelenségek a legtöbb esetben csak az illető szöveg nyelvjárásán belül konstatálhatók.

d) A XVI. századi magyar nyelvben sem volt általános a kétféle hosszú *e* hang; egyes nyelvjárásokban élt csupán, éppen úgy mint ma. Mégis abból, hogy a legtöbb XVI. századi nyomtatványban előfordul az *ē* jel, talán azt szabad következtetnünk, hogy a nyilt hosszú *ē* általánosabb volt, mint manapság. Hogy pedig oly sok nyomtatvány közül oly kevésben találunk következetes *e*-jelölést, azt talán úgy magyarázhatjuk, hogy a melyekben következetlen, azokban a megkülönböztetés irodalmi (nyomdai) hatás.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Tatár nyelvjárási adalékok.

(Első közlemény.)

Az itt közölt nyelvi anyagot baskirföldi tanulmányútamon szedtem össze Ufa városában részint odavaló tatárok társaságában, különösen pedig egy CSANÜSEV nevezetű derék tatár tanító segítségével, kinek tollbamondása után jegyeztem fel a gyűjteményemben foglalt dalokat s a közmondások egy részét.

Hogy az ufa-i tatár nyelvjárás alaktani vázlatát mennél hamarabb összeállíthassam, CSANÜSEV úrral áttanulmányoztam egy kis könyvecskét, mely 1896-ban jelent meg Kazánban «*Xikäjät, un ikä xikäjät, öc törlö guzül bajtlär häm biš jözdän ärteyrak makallär*» czímmel.

Kérelmemre CSANÜSEV úr, a hol szükséges volt, az eredeti szöveget az ufa-vidéki tatárok nyelvjárása szerint átalakította diktálta le.

A mi ezt a nyelvjárásról illeti, az a kazáni tatártól nem sokban különbözik, de azért külön nyelvjárás jellege megvan. Ezt a nyelvjárásról beszélnek különben a művelt baskirok is.

Arab és perzsa eredetű elemei már meglehetősen alkalmazkodtak ugyan a tatár hangtan sajátosságaihoz, de az írástudó emberek ebben a tekintetben szeretnek az eredeti kiejtés megtartásával tüntetni, sőt azt is volt alkalmam tapasztalni, hogy azok, a kik oszmanli történelmi könyveket olvastak, különös kedvvel kevernek beszédükbe oszmanli alakokat.

A köznyelven különben az orosz hatás is egyre jobban érvényesül. *Paçti önöttöm* (majdnem elfelejtettem; *paçti* = почти); *sobstvenno govarja min änglamajmen* (tulajdonképpen én nem értem; *sobstvenno govarja* = собственно говаря)-féle felemás mondatokat oroszul tudó tatároktól lépten-nyomon lehet hallani, és

nagyon valószínű, hogy az a kis fellendülés, a mely az utóbbi időben a tatár irodalomban észlelhető, nem lesz képes az orosz jövevényszavaknak napról-napra erősödő szaporodását megakadályozni.

Végül megjegyzem, hogy RŪBAKOV, a ki 1894—95-ben tanulmányozta az uralvidéki mohammedánok népdalait, Ufában és vidékén számos tatár népdalt jegyzett fel s azokat dallamaikkal együtt közölte 1897-ben Музыка и пѣсни Уральскихъ Мусульманъ съ очеркомъ ихъ быта czímmel; de mivel a nyelvet nem ismerte, szövegei nagyon hibásak, úgyhogy RADLOFF, ki a szövegeket átvizsgálta, az 53. lap alján jegyzet alakjában a következőket mondja: «A szerző a tatár nyelv ismerete nélkül írta le ezeket a dalokat s fordításukat oroszul tudó tatárok segítségével állította össze. Ezért kénytelen voltam kiigazgatni a szöveget is, a fordítást is. Ezen rendezésnél megelégedtem a szavak helyes elosztásával és valamennyire egységes helyesírás bevezetésével, közelebb vivén azt a keresztény tatárok helyesírásához. Sok kétes dolgot kiigazítatlanul hagytam, mivel gyakran fel lehet tenni a helyi énekesek és személyek nyelvjárásának befolyását, kik a szerzőt a fordítások összeállításában támogatták, oly befolyást, melyet ellenőrizni nem volt módomban. Ez a munka nehéz és hálátlan volt, és kénytelen voltam a példák egy részét, mivelhogy teljesen érthetetlenek voltak, egészen törölni.»

RŪBAKOV ufai dalszövegei meggyőződésem szerint jelen alakjukban nyelvészeti szempontból teljesen értéktelenek.

I. Nyelvtan.

I. Hangtani megjegyzések.

Az ufai tatár nyelvjárás hangjainak jelzésére a következő betűket találtam alkalmasaknak: *a, á, ä, b, c, č, ċ, d, é, e, f, g, ġ, h, ħ, i, j, k, l, l', m, n, ó, ö, p, r, s, š, t, t', u, uu, w, z, ž, ž'.*

Ezek közül *c, č, h, l, t, ž* csak jövevényszavakban fordulnak elő: *gastińica* (orosz: гостиница) vendéglő, *kancéllar v. kancéllareja* (orosz: канцелярія) iroda, *gullät ütärgü sétálni* (orosz: гулять), *här* (p. هەر) minden, *cižowka dutyi*.

χ tatár szavakban néha *k*-val váltakozik: *áχca* v. *ákca* pénz, *jáχše* v. *jáksē* jó. Néha arab *ħ* v. ح helyett áll: *χáwa* (arab: هوا) levegő, *χäjlä* (arab: حيلة) ravaszság.

j úgy tatár, mint idegen eredetű szavak elején váltakozhatik *š*-vel, sőt sokszor épp úgy mint az utóbbi, majdnem magyar *gy*-nek hangzik: *jil* v. *šil* szél; *šan* v. *jan* (perzsa: جان) lélek. Az *uj* *uj*, *ej*, *ej* kapcsolatban, ha a szótag hangsúlytalan, és mássalhangzó előtt áll, gyakran kiesik: *sujläšergä* v. *suläšergä* beszélgetni; *ujneĵ* v. *uneĵ* játszik, de: *ujneĵlar* v. *uneĵlar* játszanak.

k átírásomban ق és ك helyett áll; e két hangérték között azonban a különbség csak annyi, a mennyit az ember a vele kapcsolatban lévő magánhangzónak magas vagy mélyhangú volta szerint önkénytelen megtesz.

w-vel azt a gyenge ajakhangot jelölöm, mely például az *ua* hangcsoport ejtésekor az *u* és *a* között a hangür kitöltésére keletkezik.

č nem felel meg teljesen a török چ hangnak s olyanformán keletkezik, mint hogyha az utóbbit *t* és *š* elemekre bontva a *t*-t csak alig hallhatólag az *š*-sel egybe olvadva ejtenők. Gyakorlatlan fül az *š*-től alig tudja megkülömböztetni, de azért nem *š*, mint a hogy PAASONEN «Zur tatarischen Dialektenkunde» című tanulmányában (KSz. 1902) jelzi.

š a tiszta چ hangtól éppen úgy különbözik, mint a fentebb leírt *č* a چ-től; de azért nem *š*. RÜBAKOV felületes megfigyeléssel gyakran ж-vel írja. Egyébként lásd a *j*-ről mondottakat.

Labializálás.

Tiszta *a* az első szótagban úgyszólván csak idegen szavakban hallható; különben mindig *ä* helyettesíti: *ät* ló; oszm. *at*; *käzək* karó; oszm. *kazık*. Ha az első szótagban *ó* vagy *u* van, akkor a második szótagnak — kivéve, ha rag, vagy élő képzőelem — *a* hangja szintén labializálódik: *tóják* pata, *turáj* mező, de *jelra* folyó.

Ha a második szótag, képző vagy rag, akkor *a* hangja az első szótag *u* vagy *ó* hangjának befolyása alatt kissé labializálódik.

a nélkül azonban, hogy az *á* fokát elérné. Ugyanily befolyása van a második szótag *a*-jára az első szótagbéli *á*-nak. Ezt a gyengébb labializálást jelöletlenül hagytam. E szóban: *jámanlar* tehát az első szótag *á*-ja azonos a magyar *a*-val, az utolsó szótagé az olasz *a*-val, míg a középső szótag *a*-ja a kettő közötti átmenetet alkotja.

A megelőző szótag *ö* vagy *u* hangzója az *ä* hangot is labializálja, de csak nagyon gyengén: *töjä* teve, *kubäläk* pillangó szavakban a *jä*, *bä* szótagok *ä*-je kissé kerekébb szájnnyílással ejtődik, mint a rendes *ä*, melynek teljes labializálódásával találkozunk például az *uzöggé* (csag. *özängü*, oszm. *üzengi*) kengyel szóban.

Kettőshangzók.

Igazi kettőshangzók az ufai tatárságban *äu* és *äu* erősen labializált *ä*, *ä*-vel: *čäukä* csóka, *äuna*- hemperegni, *säu* (csag. *saγ*, oszm. *sā*) egészséges, *ujnäu* játszás, *jäsäu* élés, élet; míg a kazáni *ju*, *eü* majdnem kivétel nélkül *ü*, *ü*-vé változott: *äjü* (kaz. *ajju*) medve, *kelü* (kaz. *kylju*) csinálás, tevés, *kutäru* (kaz. *kütäreü*) felemelés.

Magánhangzóilleszkedés.

A képző vagy rag mély- vagy magashangú voltára nézve a hangrendileg még ki nem alakult jövevényszavaknál az utolsó szótag magánhangzója dönt, és így pl. *tähärät* (arab. طهارت) mosakodós, magashangú járulékokat vesz föl.

Mélyhangúak után a képző vagy rag magánhangzója *a* vagy *e*, magashangú szavakban *ä* vagy *é*: *äsa*- enni: *äsaran* evett; *kel*- tenni: *keldem* tettem; *bölöt* felhő: *bölötle* felhős; *kul* kéz: *kuleγ* kezed; *jäsä*- élni: *jäsägän* élt: *kil*- jönni: *kildém* jöttem; *bél*- tudni: *béldém* megtudtam; *köc* erő: *köclé* erős; *kuz* szem, *kuzéγ* szemed. Azonban itt is érezhető a labiális hangzók befolyása, a mennyiben megelőző *ó*, *u* hang mellett a képző vagy rag magánhangzója lehet a szokottabb *e* helyett *ö* vagy *u*, és *ö* és *u* hangzós tövek után *é* helyett *ë* vagy *u*: *bölötlö* = *bölötle*, *kuluy* = *kuleγ*, *köclö* = *köclé*, *kuzuy* = *kuzéγ*; *ëj* ház: *ëjem*, *ëjem* v. *ëjum* házam.

A magánhangzók időmértéke.

A szó első tagjában *á*, *u*, *u*, *i*, ha a szótag rag vagy képző hozzájárulása nélkül is nyílt, rendszeren megnyúlnak, a legtöbb esetben azonban csak félhosszúra, s csak kevés szóban találunk teljes hosszúságot, a mi *á* hangzóval csakis az *át* név szónál fordul elő következetesen, míg az *át* ló szónak *á*-ja rövid. Ha azonban a szótag ragozás folytán zárttá lesz, a kezdő szótag magánhangzója okvetetlenül megrövidül: *urēn* (félhosszú *u*-val) vagy *ūrēn* hely, de *urnēm* (rövid *u*-val) helyem. Félhosszan, néha szinte egészen hosszan ejtődik az *-a* *-ä* igenévképző: *tábāmen*; *äjtälär* mondják, majdnem: *äjtälär*.

A *-ran*, *-gän*, *-kan*, *-kän* képzős igenév magánhangzója is rendszeren megnyúlik személyragozás esetén: *sējgän* szeretett (rövid *ä*-vel), de *sējgänēm* szeretöm, kedvesem, majdnem *sējgänēm*.

Némi nyújtás tapasztalható szóvégi magánhangzókön is, különösen ha ragozás közben szótagjuk nyílt marad: *bāla* gyermek, *bālānē* a gyermeket, majdnem *bālānē* *e*-ből, mely az *i*-hez egyébként is nagyon közel áll, ily esetben rendszeren *i* lesz: *kēsē* vagy *kēsī* egyén, ember, míg az *e*, ha hasonló helyzetben erősen nyújtják és hangsúlyozzák, majdnem egészen úgy hangzik, mint az orosz *и*: *kezne* a leányt, ha ragja különös nyomatékkal ejtődik, majdnem *keznej*-nek hangzik.

A nyújtással szemben megvan a rövidülés, sőt teljes kiesés jelensége is, mely különösen az *ó*, *ö*, *é* hangokat, ritkábban az *e* hangot éri, ha nyílt szótagban vannak és hangsúlytalanok; így *tórām* állok, *kētū* nyáj, *bélām* tudok szavakban az *ó*, *ö*, *é* hangok nagyon rövidek. Az ilyen hangzók, ha elhagyásuk a kiejtést nem nehezíti, úgyszólván teljesen kiesnek, úgyhogy pl. *tóra* áll, *kälterej* reszket, *kērā* bejön, *kēsē* ember és hasonlók majdnem állandóan így hangzanak: *tra*, *kälterej*, *krā*, *kšī*. Természetes, hogy ilyen esetekben a mondatbéli helyzet is dönt, nemcsak magának a szónak hangalakja, mert míg pl. egész könnyen ejthető, mint a hogy ejtik is: *enā blän* tüvel, addig csakis így helyes: *át bélän* lóval.

Hangsúly.

A hangsúly rendszeren a szó utolsó tagján van, s mint láttuk, a magánhangzók hosszúságát is befolyásolja. A tatár hangsúly nem oly erélyes, mint a baskir, de azért a folyó beszéd elég pattogó.

Hangsúlytalanok a járulékok közül az *i*-lenni igének egytagú alakjai: *kitkärndé* ment volt (*dé* = *idé* volt), továbbá a *-men* (*-mèn*), *-sen* (*-sèn*), *-bez* (*-bèz*), *-sez* (*-sèz*) igei személyragok: *bàra'bez* megyünk, *kèrgä'nmen* bementem. Egyéb járulékok hangsúlyosak: *âtka'* lónak, *kuzé'ŋ* szemed, *bàre'p* menve, *jerlamajenča'* nem énekelvén.

Tővégi hangváltozások.

Magánhangzóval kezdődő képző vagy rag előtt mélyhangú szavak végén álló *k* *γ*-vá, magashangúak végén álló *k* *g*-vé változik, *p* hasonló helyzetben *b*-vé lesz: *köläk* fül: *kölä'ge* füle; *çgk-* kimenni: *çęyar-* (*çękar-*) kivenni; *işäk* szamár: *işägem* szamaram; *jik-* befogni: *jigęp* befogván; *tip-* rúgni: *tibä* rüg. A *-p*, *-ęp*, *-ęp*-képzős igenév *p*-je magánhangzós kezdetű szó előtt gyakran *b*-nak hangzik.

Idetartozó jelenség: *ärtek* különb, comparativus: *ärte'ęrak*; *kęçkerep* kiáltva: *kęçkerebrak* kiáltóbban, hangosabban.

Az *äu*, *äu*, *ü*, *ü*-végű szavak mássalhangzós végzetűeknek tekintődnek, s oly ragoknál, melyeknek magánhangzós kezdetű alakjaik is vannak, ezeket veszik fel, miközben a hangür betöltésére egy *w* hangot fejlesztenek: *äu-* dölni: inf: *äuwaręa*; *säu-* fejni: *säuwa* fej; *bärü* menés: *bärüwem* menésem; *ęsläu* dolgozás: *ęsläuweę* dolgozásod.

Ragok és képzők kezdő mássalhangzója.

A torok- és foghangon kezdődő képzők és ragok *ç*, *f*, *k*, *p*, *s*, *ş*, *t*-végű tövekhez *k*, *t* kezdetű alakjukban, minden más tőhöz *ę*, *g* illetve *d* kezdetű alakjukban járulnak, pl. *käç-* futni; *käçkan* elfutott; *işäk* szamár: *işäkkä* szamárnak; *käk-* verni: *käktem* vertem; *ut-* elmúlni: *uthän* elmúlt; *käl-* maradni: *kälęan* maradt; *ker-* bemenni: *kergän* bement; *küzä* kecske: *küzägä* kecskének; *äl-* venni: *älđem* vettem.

II. Alaktani vázlat.

Helykímélés végett a szóképzést külön nem tárgyalom. Az érdeklődőnek ebben a tekintetben elegendő anyagot nyújt a szójegyzék, melyet lehetőség szerint etymologikusan szedtem rendbe. Ezért egyenesen áttérek az egyes beszédrészek ragozására, a kazáni tatársággal ismerősnek a szükségesnél valamivel többet, a csak az oszmánlihoz vagy csagatajhoz értőnek éppen eleget nyújtva ahhoz, hogy a közlendő nyelvanyagot megérthesse.

A) A főnév.

A többesszám képzője névszóknál általában *-lar, -lär*, melynek *l*-je csak ritkán hasonul megelőző *n*-hez: *áta* atya: *átalar* atyák; *ét* kutya: *étlär* kutyák; *käjén* nyírfa: *käjénlar*, néha *käjennar* nyírfák; *kön* nap: *könlär*, néha *könnär* napok.

A birtokos személyragok magánhangzón végződő főnevek után a következők: Egyesszám 1. szem. *-m*; 2. szem. *-ŋ*; 3. szem. *-se*; *-sé*; többesszám 1. szem. *-bez*, *-böz* (néha *-mez*, *-möz*); 2. szem. *-gez*, *-göz* (néha *-hez*, *-höz*); 3. szem. *-se*, *-sé*, vagy *-lare*, *-läre*; mássalhangzón végződők után: egyesszám 1. szem. *-em*, *-ém*; 2. szem. *-eŋ*, *-éŋ*; 3. szem. *-e*, *-é*; többesszám 1. szem. *-ebez*, *-ébez* (néha *-emez*, *-émöz*); 2. szem. *erez*, *-égöz* (néha: *-ehez*, *-éhöz*); 3. szem. *-e*, *-é* vagy *-lare*, *-läre*, azzal a megjegyzéssel, hogy a magánhangzók illeszkedéséről mondottak szerint az *e*, *é* magánhangzók helyébe esetleg *ó*, *u*, illetőleg *ö*, *u*, is léphet. Példák: *árba* szekér, *kämä* csónak, *kämčg* korbács, *közgö* tükör, *ät* ló, *kunak* vendég, *ét* kutya, *iték* csizma: *árbam* *árban*, *árbase*, *árbabez* (v. *árbamez*), *árbagez* (v. *árbagez*), *árbase* | *kämäm*, *kämän*, *kämäsé*. *kämäbez*, *kämägez*, *kämäsé* | *kämčgem*, *kämčeŋ*, *kämčese*, *kämčebez*, *kämčegez*, *kämčese* | *közgöm* *közgöŋ*, *közgöse* (v. *közgösö*), *közgöbez*, *közgögez*, *közgöse* (v. *közgösö*) | *ätém*, *äteŋ*, *äte*, *ätebez*, *ätegez*, *äte* | *kunaŋem*, *kunaŋeŋ*, *kunaŋe*, *kunaŋebez*, *kunaŋegez*, *kunaŋe* | *étém*, *etéŋ*, *eté*, *etéböz*, *etégöz*, *eté* | *itégém*, *itégéŋ*, *itégé*, *itégébez*, *itégégez*, *itégé* | *árbalarem* *szekereim*, *árbalareŋ*, *árbalare*, *árbalarebez*, *árbalaregez*, *árbalare* | *étlärem* *kutyáim*, *étläreŋ*, *étläre*, *étlärebez*, *étläregez*, *étläre*.

Jegyzet. A *-lare*, *-läre* végzet ritkán használatos egy birtok mellett; *árbalare*, tehát rendszeren «szekerei» v. «szekereik,» csak

ritkán «szekerük.» A birtokos személyrag kettőzésével találkozunk ilyen szavakban mint: *kajsege* melyik, *bérésé* v. *bérsé* egyik, *kubésé* a legtöbbje; sőt a harmadik személyű birtokos személyrag értékének egész elhomályosodása tapasztalható pl. a *kajsegez* melyikünk? a melyikünk; *kajsegez* melyitek? a melyitek alakokban.

Viszonyragok. A főnév tö- vagy személyragos alakja lehet határozott vagy határozatlan alany, vagy tárgy, bizonyos esetekben jelző vagy határozó: *čäukä öca* a csóka röpül; *čebén-lär kerä* a legyek bejönnek, v. legyek jönnek be; *bäsem äwurta* fáj a fejem; *tölké töttöm* rókát fogtam; *timér larak* vasfésű; *kič* este (adv.); *köz könö* ősszel; *mén jel jäsäü* ezer évig élni; *ätne išük dirsen* a lovat számárnak mondd.

A genitivus ragja *-ney* (*-nuj*, *-nönj*), *-nēj* (*-nuj*, *nēj*): *ätnej* a lónak, *étlärnēj* a kutyáknak, *kulnej* v. *kulnuj* a kéznek; *košnej* v. *košnönj* a madárnak; *ätamnej* atyámnak; *esäklärenēj* szamarainak v. szamaraiknak; *kuznēj* v. *kuznuj* a szemnek; *köccönēj* v. *köccönēj* erejének. — A genitivus ragjával ellátott birtokos jelző mindig határozott: *pärinēj keze* a boszorkánynak a leánya; míg a genitivusi rag elmaradása azt jelenti, hogy a birtokos határozatlan s tulajdonképpen jelzői összetétellel van dolgunk: *päri keze* boszorkányleány v. a boszorkányleány.

A dativus *-ra*, *-gä*, *-ka*, *-kä*, mely harmadik személyű birtokosrag vagy *-ke*, *-ké*, *-re*, *-gé* képzős szavak után *-na*, *-nä*, egyesszámú első és második személyű birtokosrag után *-a*, *-ä* alakban jelentkezik: *ätara* atyának; *ätabezra* atyánknak, *tějägä* tevének; *étégégä* kutyátnak; *ätka* lónak, *išäkkä* számárnak; *ätasena* atyjának, *tējälärenä* tevéinek v. tevéiknek, *bäšema* fejmenek, *kruzemä* szememnek, *bäšena* fejednek, *kuzenä* szemednek; *ätamneke* (= *ätamnej-ke*) atyámé: *ätamnekena* atyáménak, *tējänéké* (= *tējänēj-ké*) a tevéé: *tējänékänä* a tevéének, *juldarę* az úton levő: *juldaręna* az úton levőnek, *jirdägä* a földön levő: *jirdägänä* a földön levőnek. A dativus részeshatározón kívül különösen helyhatározókat képez a «hová»? kérdésre: *jirgä jitä* földre ér, földig ér; *kjāzazra jazarra* papirosra írni; *öjönä kájtkan* hazatért.

Az accusativus ragja *-ne* (*-nu*, *-nö*), *-nē* (*nu*, *-nő*), mely harmadik személyű birtokosrag, továbbá a fentebb említett *-ke*, *-ké*, *-re*, *-gé* képzők után rendszeren *-n* (ritkán *-ne*, *nē*) alakban

jelenik meg: *kulemne* kezemet, *kulne* v. *kulnu* a kezet; *kóšne* v. *kóšnö* a madarat, *kuzéyne* szemedet, *kēcne* v. *kēcne* az erőt, *mullane* a mollát, *čumäläne* a boglyát, *išägen* szamarát, *burék-lären* süvegeiket; *átamneken* (v. *átamnekene*) atyámét. *jirdägen* v. (*jirdägené*) a földön levőt. Az accusativus ragjával ellátva a főnév rendesen határozott tárgy, ha csak nincs előtte a *bér* (egy) határozatlan névelő: *kubälükne töttöm* a pillangót megfogtam, *míg: kubäläk töttöm* v. *bér kubälükne töttöm* (egy) lepkét fogtam.

A locativus ragja *-da*, *-dä*, *-ta*, *-tä*; harmadik személyű birtokosrag, vagy *-ke*, *-ké*, *-ge*, *-gë* képzők után *-nda*, *-ndä*: *kulemze*da kezünkben, *gubudä* köpüben v. a köpüben, *jerakta* távolban, *täräktä* fán, a fán, fában; *kuzändä* szemében, *köläk-larända* füleiben, *átamnekenä* atyáméban, *jirdägendä* a földön levőben. A locativus rendesen a «hol?» kérdésre képez helyhatározót, ritkábban a «hova?» kérdésre. *čänada* szánkóban, ritkán «szánkóba». A locativushoz járulhat a *-ge*, *-gë*, képző, mely a «levő» értelmű: *jirdäge* a földön levő.

Az ablativus ragja *-dan*, *-dän*, *-tan*, *-tän* (néha *n*- után *-nan*, *-nän*) harmadik személyű birtokosrag vagy *-ke*, *-ké*, *-ge*, *-gë*, képzők után *-ndan*, *-ndän* (ritkán *-nnan*, *-nnän*): *átadan* atyától, az atyától, *išägendän* szamaradtól, *ättan* lótól, a lótól; *ättän* kutyától, *ikmäktän* kenyértől, kenyérből, *kulendan* (ritkán *kulennan*) kezéből, *kuzlärendän* szemeiből; *átamnekenän* atyámétől, atyáméből, *jirdägendän* a földön levőtől, a földön levőből. Költői nyelven előfordul e ragnak *-den*, *-dän*, alakja is: *järdän* szeretőtől, *jékättän* legénytől. Az ablativus, mint a fentebbi példákból is látható, különféle helyhatározókat képez a «honnan?» kérdésre; azonkívül képezhet eredet-, ok-, hasonlítási és egyéb határozókat is: *börnöndan kän ära* oromból vér folyik, *buktan këräk buljan* trágyából lapát lett, *bu täbeštan sējendäm* ennek a leletnek megörültem, *bér kemsäné kölärendan tärtärrä* valakit fülénél fogva húzni, valakinek a fülét meghúzni, *täl keläčtan utkän* a nyelv élesebb a kardnál.

Az abessivus ragja: *-sez*, *-söz* (néha: *-suz*, *-soz*, *-suuz*, *-söz*): *äkčasez* pénz nélkül, *ikmäksöz* kenyér nélkül. Az abessivus egyszersmind fosztóképzős melléknév: *köcsöz* v. *köcsöz* erőtlen, *bälasez* őj gyermektelen ház, s mint ilyen ellentéte a *-le*, *-lë* (*-lu*, *-lö*, *-lu*, *-lë*) képzős mellézneveknek: *täšle* köves, *köölë* erős.

A casus comparativus ragja *-daj, -däj, -taj, -täj*: *jelandaj* mint a kígyó; *išäktäj* mint a szamár, szamár módjára. Ugyanez a casus jelzőképen is használható, különösen névmá-soknál: *nindäj jímés* milyen gyümölcs.

Hasonló értékű körülbelül a *-ča, -cä* rag is, mely harmadik személyű birtokosrag után *-nča, -ncä*, alakú: *tátarča* tatárul, *änę suzënë* v. *änę suzë bujenča* az ő szavai szerint. Ennek is van jelzői használata: *bëznę tatarča télëbëz* a mi tatár nyelvünk.

Jegyzet. Ritkán előforduló rag *-en, -ën (-ön), -nä*: *keşen* télen, *tönnü* éjjel.

B) A melléknév.

A melléknév mint jelző se többesképzőt se viszonyragokat nem vesz fel, s mint állítmány is rendszeren változatlan: *jáman át* rossz ló, *jáman átlar* rossz lovak, *jáman átlarça* rossz lovaknak, *bu átlar jáman* ezek a lovak rosszak.

A tulajdonság magas foka a török-tatár és mongol nyelvekben egyaránt bőven előforduló reduplicatióval, csekélyebb foka *-sel, -elt* képzőkkel fejezhető ki: *ák* fehér: *áp-ák* nagyon fehér, hófehér, *áksel* v. *áysel* fehéres, halovány, *säre* sárga, szőke: *sáp-säre* igen sárga, egészen sárga, *säręelt* sárgás sat.

A középfok képzője *-rak -räk*: *mätur* szép: *mäturrak*, *kup* v. *kub* sok: *kubrük* v. *kubäräk*, *bik* nagyon: *bigräk* jobban, inkább, *ártek* fölös: *árteęrak* több, külömb. Középfokot képezhetünk azonban úgy is, hogy a melléknév elé a *bigräk* v. *ártek*, *árteęrak* szót tesszük: *bigräk mätur* szebb; továbbá maga a pusztá melléknév is comparativus értékű, ha a hasonlító határozó, mely mindig ablativusban áll, ki van tevé: *keleştan utkën* kardnál élesebb.

Jegyzet. Hogy hasonlító határozó nélkül a pusztá melléknévnek lehet-e középfok értéke, mint például az ilyen csagataj kifejezésben: *kajsi jazşı* «melyik jobb?» nem volt alkalmam megfigyelni.

A felsőfok úgy alakul, hogy a melléknév elé az *iy* szócskát tesszük: *iy mätur* legszebb. Megjegyzendők még az ilyen kifejezések: *bär jékëtnę jámanę* (minden legénynek a rossza) a legrosszabb legény, vagy: legrosszabb legények.

Jegyzet. A melléknév főnévül használva minden tekintetben a főnév ragozását követi.

C) A számnév.

Töszámnevek. A töszámnevek melléknévi alakjai: 1 *bér*, 2 *iké*, *iké*, 3 *öc*, 4 *duirt*, *duirt*, 5 *biš*, 6 *álté*, 7 *jidé* 8 *sigéz*, *sigéz*, 9 *tuzez*, *tūgez*, 10 *un*. 11 *unbér*, 12 *uniké*. 20 *jigérmé*, *jigérmé*, 30 *utez*, *ūtez*, *ūtuz*, 40 *kegek*, 50 *illé*, 60 *áltmeš*, 70 *jitmés*, 80 *siksän*, 90 *tuksan*, 100 *jéz*, 1000 *mey*.

Csak önállóan használatnak: *béräu*, *beräu*, *b'rau* egy, egyik, *ikäu* kettő, ketten, *öcäu* három, hárman, *duirtäu* v. *duirtäu* négy, négyen, *bišäu*, *ältäu*, *jidäu*, *sigézäu*, v. *sigézäu*, *tuzezäu* v. *tūgezäu*, *unäu* sat.

Sorszámnevek: *bérencé* v. *äuwäl* (ar. أول) első, *ikencé* v. *ikencé* második, *öcencé*, *duirtencé*, *bišencé*, *ältencé* *jidencé*, *sigézencé*, *tuzezencé*, *unencé* sat. A sorszámnevek végső magánhangzója gyakran egészen hosszúnak hallatszik: *bérenci*, *ikenci* sat.

Osztó számnevek mássalhangzón végződő töszámokból *-ar*, *-är*, magánhangzón végződőkből *-sar*, *-sär* képzővel alakulnak: *bérär* egy-egy, egyenként, *ikesär* kettenként, kettesével, *duirtär* néggyével, négy-négy *ältésär*, *unar*, *jigérmésär* sat.; megjegyzendő: *béram*-*béram* egyenként.

Hozzávetőleges vagy szorzó számnevek alakulnak *-lab*, *-läb*, képzővel, mely tulajdonképpen igenévnék látszik olyformán, hogy a számnévből előbb a *-la*, *-lä*. denominális ige-képzővel «egyezni», «kettőzni» sat. értelmű igék alakultak: *bérläb* v. *béärläb* körülbelül egy, vagy egyszer; *unlab* v. *unarlab* körülbelül tíz, vagy tizszer; pl. *jözläb ärtek* százszor is több.

Szorzó számnevek *täpker*, *kät* rét, *kärrä* (ar. كتر), *märtübä* (ar. مرتبة) fok, *rät* (orosz: рядъ) rend szókkal alakulnak: *öc* *kärrä*, *öc* *täpker*, *öc* *märtübä* háromszor, *duirt* *kät* négyszeres, *duirt* *rät* négyrét, négyszer.

Törtszámnevek a következő minta szerint alakulnak az *ölés*, *ölös* rész. szó segítségével: $\frac{2}{3}$ = *öctän iké ölés*, $\frac{5}{10}$ = *undan biš ölés*. Ezenkívül megjegyzendők: $\frac{1}{2}$ *järte*, *bér järe*m egy és fél, *öc järe*m három és fél, harmadfel. $\frac{1}{4}$ = *öc* *irék* (p.

چهاريك, چيرك), $\frac{1}{8}$ = *âcmuxa* (or. *oçmuxa*), rendszeren $\frac{1}{8}$ font értelemben.

Határozatlan számnevek: *kup, kub* sok, *bér nicä* egynéhány, *bér nicä tâpker* egynéhányszor sat.

A számnevekkel kapcsolatban megjegyzendők még a következő kifejezések: *nicä, kub-mé* hány, mennyi? *nicäncé* hányadik? *nicä kârrä, nicä märtäbä, nicä tâpker, nicä rät* hányszor? *rätëndä nicä, nicäläb* hányanként? *sârat bërdü* egy órakor, *sârat durttä* négy órakor. — *âjneñ nicäncé köné* a hónapnak hányadik napja, hányadika? *âjneñ unençé köné* a hónap tizedik napja, tizedike, tizedikén.

Jegyzet. A *-lab, -lâb* képző, ha a számnév jelzőül áll, a főnév után teendő: *këndä nicä sâratlab ukejsen* naponként hány óráig szoktál olvasni?

A számnév után rendszeren egyesszám áll.

D) Névmások.

Személynévmások: *min, én, G. minëm v. minëñ, D. miyü* nekem, *A. minë* engem, *L. mindä* bennem, *nalam, Ab. mindän* tölem. — *sin* te, *G. sinëñ sänëñ, D. siyü, A. sinë, L. sindä, Ab. sindän.* — *ül ö, G. äneñ, D. äya, äyar äzarça, A. äng, L. ända, äyarda. Ab. ändan, äyardan.* — *bëz* mi *G. bëznëñ, D. bëzgü, A. bëznë, L. bëzdä, Ab. bëzdän.* — *sëz* ti, *G. sëznëñ, D. sëzgü, A. sëznë, L. sëzdä, Ab. sëzdän.* — *âlar* ök, *G. âlar-nëñ, D. âlarça, A. âlarng, L. âlarda, Ab. âlardan.*

Megjegyzendő, hogy *bëz* és *sëz* mellett előfordul *bëzlär, sëzlär* is rendes ragozással. A költői nyelvben használatosak a következő alakok: *bän* én, *G. bänëm, A. bänë, L. bändä, Ab. bändän v. bändën.* — *sän* te *G. sänëñ, A. sänë, L. sändä, Ab. sändän v. sändën.*

A személynévmások genitivusa használatos a névmási birtokos kiemelésére, mely esetben az első és második személynél a birtokszó rag nélkül is állhat: *minëm ät* az én lovam, *siznëñ öjdä* a ti házatokban.

Visszaható névmás: *uz* maga: *uzëm* magam, *uzëñ* magad, *uzë* maga, *uzëbëz* magunk, *uzëgëz* magatok, *uzlärë* maguk. Mindezek az alakok főnevek módjára szabályosan ragozódnak s

függő eseteik az *uz* szóval még erősíthetők: *uz uzéyne* magad magadat, *uz uzénü* maga magának. Ugyancsak személyrag nélkül áll birtokosraggal ellátott főnevek előtt: *uz öjemdä* a magam házában.

Jegyzet. Elvértve — Törökországban járt tatároktól — hallottam *uz* helyett a *kündé* szót is.

Egymásraható névmások. Az egymásraható névmásokat általában az *-s* (*es*, *-es*) igeképző helyettesíti: *up*- csokolni: *ubés*- csokolózni; s azért csak ritkán fordulnak elő ily értelemben *ber*- *bér*- (a második *bér* mindig többes számú birtokos személyraggal függő esetben), továbbá a ragozhatatlan *kâra-kârşę* (*kâra* nézni, *kârşę* szemben): *béz bér-béremęzgü kârendâşlâr bulamez* mi egymásnak testvérei vagyunk; *kâra-kârşę ubéstêlâr megölelték* (megcsókolták) egymást; *kâra-kârşę kul tötöstök kezét* fogtunk egymással.

Kérdő névmások: *kém* ki, kicsoda? G. *kémnêy*, D. *kémgä*, A. *kémne*, L. *kémdä*, Ab. *kémdän*. — *kémlâr* kik? — *nî*, *nî*, *nêj* mi, micsoda? G. *nînéy* v. *nînéy* D. *nîgä*, A. *nî*, *nî*, *nêj*, *nîné*, L. *nîdä*, Ab. *nîdän*. — *nästä* v. *nârsä* mi, micsoda? G. *nästänêy*, *nârsänêy*. D. *nästügä*, *nârsügä*, A. *nästänê*, *nârsänê*, L. *nästädä*, *nârsädä*, Ab. *nästädän*, *nârsädän*.

A *kâj* tőből, mely magában is használatos jelzőképpen: *kâj töştä* mely helyen? hol?-fele kifejezésekben, személyragozással származik: *kâjşę* v. *kâjşęşę* melyik? G. *kâjşęnêy*, D. *kâjşęnda*, A. *kâjşęne* (igy!) L. *kâjşęnda* (v. *kâjşęda*), Ab. *kâjşęndan* (v. *kâjşędan*). — *kâjşębez* melyikünk? *kâjşęşęzğa* melyiteknek?

A kérdő névmásokkal kapcsolatban megjegyzendők: *nîček*, *nîček* hogyan, milyen? *nîk* miért? *nîndäj* milyen? *kâcan* mikor? *kâjda* hol? hová? *kâjdan* v. *kâjan* honnan?

Mutató névmások: *bu* ez, G. *munêy*, *münêy*, *bunêy*, D. *muğa*, *muğar*, *müğar*, *muğarğa*, *buğa*, *buğarğa*, A. *munê*, *bunê*, L. *munda*, *bunda*, Ab. *mundan* *bundan*. Többese: *bular* ezek. sat. — *şul* az, G. *şunêy*, D. *şunar*, *şunarğa*, *şuğa*, A. *şunê*, L. *şunda*, *şunarda* Ab. *şundan*, *şunardan*. Többese: *şular* azok, ezek. — *şuşę* az, *amaz*, *tégę* az, az a bizonyos, *älęę* az a bizonyos, az az illető, *şul nârsä* az a valami.

Jelzőül használva *bu* ez, *şul* az, valamint *ul* az, változatlanok éppúgy mint *tégę*, *älęę* is.

A mutató névmásokkal kapcsolatban megjegyzendők még: *älaj* olyan, úgy; sokszor a német «ja» értelmében: *ändaj* olyan, *ända* oda, ott, *ändan* onnan, *bulaj* ilyen, így; *mundaj* ilyen, *munda* ide, itt, *mundan* innen; *šulaj* olyan, úgy, *šundaj* olyan, *šunda* ott, oda, *šundan* onnan; *šušenda* itt; *tégendä* ott, amott, amoda, *tégendän* onnan, amonnan; *bukadar* ennyi, *šulkadar* annyi.

Jegyzet. Más beszédrészeken is, de különösen mutató névmásokon fordul elő az *-uk*, *-uk*, erősítő szócska: *uluk* ugyanaz, éppen az, *šulkadaruk* éppen annyi, ugyancsak annyi.

Önálló birtoknévmások főnevek és névmások genitívusából alakulnak a *-ke*, *-ke* képzővel olyképpen, hogy a genitívusnak utolsó mássalhangzója kiesik: *ätamneke* atyámé, *etläreneke* a kutyáké; *mineke* enyém, *sinéke* tied, *ängke* övé, *bézneke* mienk, *sezneke* tietek, *älarneke* az övék, *minekelär* enyéim, az enyéim. E képző magánhangzója majdnem mindig hosszúnak hangzik pl: *kémnekī* kié? sat.

Határozatlan névmások: *béré* *bérése*, *bersé* valaki, *béreméz* egyikünk, *béregéz* egyitek; *bér kém* valaki, *bér kémsä*, *bér kémsänä*, *bér kesé* valaki, *älläkém* valaki. — *bér närsä*, *bér nästä* valami, *bér närsäkāj* valamicske, *fälänčä* (ar. فلان) valamely, egy bizonyos, *niček-tér* valahogyan.

Ha a «valaki», «valami» jelentésű névmásokhoz és hasonló kitételekhez a *da*, *dä* és, is kötőszót csatoljuk s az igét tagadó alakba tesszük, «senki», «semmi», «semikor», «soha» «semennyi» értelmű kifejezéseket kapunk: *bersé dä kilmäj* egyik se jön el, *bér nästä dä juk* semmi sincs, *bér kém dä miyü äjtmädé* senki sem mondotta nekem. — *hič* (p. هیچ) senki, egysem.

Här (p. هر) minden: *här jirdä* mindenütt, *hämmä* (p. همه), *hämmäsé*, *hämmäsé dä* mind, valamennyi, *här kesé* mindenki, *kullu* (ar. كل) minden: *kullu jirdä* mindenütt; *bär* minden, egész, *bäre* *bärese*, *bärsé*, *bärsé da* valamennyi, az egész, *här käjsésé* mindegyik, *här käjsémez*, *bäremez* mindnyájunk mindegyikünk. Ezen névmásokhoz, ha főnévi használatúak, minden értelmi változás nélkül járulhat a *da*, *dä* kötőszó, míg, ha jelzői használatúak, a *da*, *dä* a főnévhez csatlakozik: *béz bäremez da* mi mindnyájan, *késälneņ* *bären da jäläb* *betergän* az

egész kását felnyalta, *bär ikmäkné dä ášap bétërgän* az egész kenyeret megette.

A «bár», «akár» szavakkal összetett határozatlan névmásokat a tatár úgy fejezi ki, hogy a megfelelő névmás mellett az igét feltételes módba teszi és azt megtoldja a *da, dä* kötőszóval: *här kém kilsä dä* bárki jön is, *här nī kursän dä* bármit látsz is, *nikadar kečkersaęez da* bármennyit kiabáltok is.

Megjegyzendők még: *këšë* más, mások = oszm. *el*; *bäška butän, ikëncë* más; *ikëncë këšëgä* más valakinek, *ikëncë tölö* másféle.

A vonatkozó névmásokat a török-tatár nyelvek sajátosságos mondattani szerkezete és annak megfelelően alakult ige-ragozása szinte feleslegessé teszi, s azért nem is gyakoriak a hasonló kifejezések: *ädäm bär kém xäjwan ändan jäjšë der* van ember, a kinél az állat jobb (*kém . . . ändan* = hogy annál = a kinél). Határozottan pronomén relativum értékű azonban pl. a *käjšë* ilyen mondatban: *käjšëņę jāratsaņ, šüņę äł* a melyiket szereted, azt vedd el.

Jegyzet. A közlendő szövegekben előforduló névutókat, határozószókat, kötő- és indulatszókat az olvasó a szótárban találja.

E) Az ige.

Összetett igék. Az *it-*, *kël-* tenni, csinálni, *bul-* lenni igék fő- vagy mellékneveknek igei értelmet adnak: *namaz* (p. نماز) imádság: *namaz kël-* imádkozni: *xäjran* (ar. حيران) bámuló, elképedt: *xäjran bul-* elámulni, elképedni. Ily czélra különösen arab és perzsa infinitivusok és participiumok nyernek bő alkalmazást.

Deverbalis igeképzők:

a) *-n*, *-en* (*-un*, *-ön*), *-ën* (*-un*, *-ön*) képzővel bővülve a cselekvő ige a nyelvhasználat szerint visszahatóvá, állapotot jelzővé vagy szenvedővé válik: *jü-* mosni: *jüwen-* mosdani; *kur-* látni: *kurën-*, *kurun-* látszani, láthatónak lenni; *älda-* megcsalni: *äldan-* csalódni, megcsalattatni. Az *-l*-végű igék szenvedő alakja mindig ezzel a képzővel alakul, pl. *äl-* venni; *älën* vétetni.

Szenvedő jelentés esetén a cselekvés alanya dativusban áll: *min äņa äldanmam* nem fogok tőle megcsalattatni, nem csaltam meg tőle magamat.

b) *-l*, mássalhangzó után *-el* (*-ul*, *-öl*), *-él* (*-ul*, *-öl*) képző hozzájárulása folytán a cselekvő ige szenvedővé válik: *jása*-csinálni, készíteni; *jásal-*, *tót-* megfogni: *tótól-*, *éšet* hallani: *ésetél-* v. *éstel*. Néha benható értelemmel: *jek-* ledönteni: *jejel*-összerogyni. Az *-l*-képzős szenvedő ige mellett a cselekvés alanya soha sincs kitéve: *bér tawuš éstélä* hang hallatszik; *munda kemez tábelmaj itt kumisz nem találatik*.

c) *-š*, mássalhangzó után *-eš* (*-uš*, *-ös*), *-eš* (*-uš*, *-ös*) képzővel cooperatív, reciprok, néha gyakorító igék alakulnak: *kára-* nézni: *káraš-* egymásra nézni; *isänlä-* üdvözölni: *isänläš-* egymást üdvözölni; *täng-* ismerni: *tängš-* ismerkedni; *bul-* osztani: *bulš-* osztzkodni; *kér-* bemenni: *kérés-* együtt, közösen, kölcsönösen bemenni; *sörä-* kérdezni: *söräš-* kérdezősködni. Eltérő értelemmel: *kil-* jönni, *kilés-* illeni (tulajdonképpen összejönni.)

d) *-t*, *-der* (*-dör*, *-dur*), *-dér* (*-dur*, *-dör*), *-ter*, *-tér*, *-ez*, *-éz*, *-gez*, *-géz*, *-kez*, *-kéz*, *-ar*, *-är*, *-er* (*ur*, *-ör*), *-ér* (*ur*, *-ör*), képzőkkel az átható igéből műveltető, a bennható igéből cselekvő ige lesz. Eme képzők hol való alkalmazását általában a nyelv-
szokás szabályozza: *äšu-* enni: *äsat* etetni; *kér-* bemenni: *kért-* bemeneszteni, beereszteni; *äl-* elvenni: *älder-* elvétetni; *tü-* (*tuy-*) születni: *tüder-* szülni; *us-* nőni: *ustér-*, *ustur-* növeszteni; *äk-* folyjni: *ägez-* folytatni, kiönteni; *im-* szopni: *iméz-* szoptatni; *kej-* felöltetni: *kegéz* öltöztetni; *käjt-* visszatérni: *käjtar-* visszatéríteni, visszaadni; *tös-* esni: *tösör-* ejteni, elejteni. Képzőhalmaz van például ebben: *éc-* inni: *écért-* itatni; töelváltozás ilyenekben: *ul-* meghalni: *utér-* (néha *ulter-*) megölni; *kil-* jönni: *kitér-* hozni. Az itt említett képzőkkel alakult igék leg többje lehet megengedő értelmű: *ägez-* folyjni hagyni, *älder-* elvenni engedni sat.

e) *-yala*, *-gälä*, *-kala*, *-kälä* képzővel gyakorító igék alakulnak: *üter-* ülni: *üteryala-* üldögelni; *éc-* inni, *éckälä-* iddoggálni.

Tagadó igék. Tagadóvá lesz az ige ha tövét *-ma*, *-mä* képzővel megtoldjuk: *äl-* venni: *älma-* nem venni; *ézlä-* keresni: *ézlämä-* nem keresni *utér-* megölni; *utermä-* meg nem ölni; *üteryala* üldögelni: *üteryalama-* nem üldögelni. A bár van ige tagadója: *juk* nincs.

A tagadó ige ragozása a maga helyén megemlítendő eset kivételével teljesen egyezik egyéb *-a*, *-ä* végzetű igék ragozásával.

Mód- és időképzés.

a) A felszólító mód egyes második személye a pusztá igető: *ál végy! ézlämä ne keress! A felszólító mód többi személyei a következőképpen alakulnak: ál- venni: álaǰem vegyek, ál végy álsen vegyen, álaǰek vegyünk, áleǰez vegyetek, álsenlar vegyenek. — bir- adni: biräjem, bir, birsén, béräjek, biréǰez, birsenlär. — áša- enni: ášajem, áša, ášasen, ášajek, ášaǰez, ášasenlar. — ézlä- keresni: ézläjem, ézlä, ézläsén, ézläjek, ézläǰez, ézläsénlär. — kilmä- nem jönni: kilmäjem, kilmä, kilmäsén, kilmäjek, kilmäǰez, kilmäsénlär.*

A egyesszám második személye *-sana, -sänä* vagy *-le, -lé* szótaggal bővíthet: *ášasana* egyél hát! *kilsänä* gyere hát! *káralǰ* nézd csak!

Az első személynek néha szándékossági értelme van: *biräjem* adni akarok, *biräjek* adni akarunk.

b) A pusztá igetőből *-sa, -sä* képzővel feltételes mód alakul, a következő személyragozással: *ášasam* ha eszem, ha enném (a jövőben), *ášasay* ha eszel, ha ennél, *ášasa* ha eszik, ha ennék, *ášasak* ha eszünk, ha ennénk, *ášasaǰez* ha esztek, ha ennétek, *ášasalar* ha esznek, ha ennének: — *kit* menni: *kitsäm, kitsäy, kitsä, kitsäk, kitsäǰez, kitsälär.* — *älma-* nem venni: *älmasam, älmasay, älmasa, älmasak, älmasaǰez älmasalar.* — Az *i-* «lenni» igéből: *isäm, ha* vagyok, ha volnék, *isäy, isä, isäk, isäǰez, isälär,* mely alakok, ritkán ugyan, a megelőző szó hangrendjéhez is alkalmazkodhatnak.

A *da, dä* kötőszóval a feltételes módnak ezen befejezetlen jelene megengedő értelmet kap: *ášasam da* ha eszem is.

A *bul-* «lenni» ige jövő idejének egyes harmadik személyével ugyanez a mód a cselekvés lehetőségét fejezi ki: *kitsäm buler* mehetek, *kitsäy buler* mehetsz. satb.

Az *i-* lenni ige határozott múlt idejének egyes harmadik személyével feltételes vagy óhajtó értelmű múlt időt kapunk: *ášasam ide* ha ettem volna, ha enném, bár ehetném satb.

c) A *-raǰ, -gäj, -kaj, -käj* képző hozzájárulásával óhajtómód alakul az ige tiszta tövéből: *äl-* venni: *älraǰmen* venni akarok, venni szeretnék, vennék, *älraǰsen, älraǰ, älraǰbez, älraǰsez älraǰlar.* — *ulmä-* meg nem halni: *ulmäǰajmën, ulmäǰäjsën,*

ulmägaj, *ulmägäjbéz*, *ulmägäjséz*, *ulmägäjläär*. — A *bul*-lenni igéből *bulyaj*, v. *buraj* bár lenne, lehet. — *kit*-menni: *kitkäj-mén* satb. Megjegyzendő azonban, hogy ez a mód nem egyértelmű pl. a szanszkrit *ditsâmi* «adni szeretnék»-féle desiderativ alakokkal, mert míg *ditsati* pl. azt jelenti, hogy «ő szeretne adni,» addig a tatár *birgäj* = bár adna, csak adna; szóval az első személy óhajtását fejezi ki:

d) *-de* (*-du*, *-dö*), *-dê* (*-du*, *-dö*), *-te* (*tu*, *-tö*), *-tê* (*tu*, *-tö*) képzővel határozott múlt idő alakul a következő személyragozással: *al*-venni: *âldem* vettem, *âldey* vettél, *âldê* vett, *âldêk* vettünk, *âldeyez* vettetek, *âldelar* vettek. *töt* fogni: *töttöm*, *töttön*, *töttö*, *töttök*, *töttögez*, *töttölar* (v. *töttem* satb.) — *kurmä*-nem látni: *kurmädem*, *kurmädên*, *kurmäde*, *kurmädek*, *kurmädegez*, *kurmädelär*. — *utért*-megöletni: *utérttém*, *utérttên*, *utérttê*, *utérttêk*, *utérttêgez*, *utérttêlar*. — *tësör* elejteni: *tësördöm* v. *tësördem* satb. Az *i*-lenni igének ezen ideje *idém* valék *idên*, *idê*, *idêk*, *idêgez* *idêlar*, legtöbbszörre hosszú *i*-vel: *idém* satb. Ugyanezek az alakok előfordulnak *d* helyett *j*-vel: *ijem*, *ijên*, *ijêk*, *ijêk*, és gyakori eset az is, hogy az *i* kiesik s a megmaradt rész encliticusan csatlakozik a megelőző szóhoz, felvéve annak hangrendjét is: *käljan* *idê* v. *käljandê* maradt; *âjtkänlär* *idê* v. *âjtkänlär-dê* mondták.

Eme múlt időre nézve megjegyzendő, hogy épp úgy, mint oszmani mása azt fejezi ki, hogy a beszélő biztos abban, hogy az, vagy úgy történt, a hogy mondja.

A *-de*, *-dê* képzővel kétségtelenül összefügg a hasonló alakú főnévképző, melyet például a tatár *jâkte* fény, oszmáni *serpinti* szóradék szóban találunk s melyből a már ismert *-ke*, *-ké* képző hozzájárulásával alakulhatott ki a *-dek* (*-duk*, *-dök*), *-dêk* (*-duk*, *-dök*) képző és *t* kezdetű mása: *kâldêk* maradék, *maradás*, *kildêk* jövetel, *jövés*, mely főnév módjára ragozható: *âltên jukareda jözdöktä döröstlêk bâtar* mikor az arany a felszínen úszik, az igazság elsüllyed.

e) A *-ma*, *-mä* képzővel jelenidejű igenév alakul: *âsama* evés, *kilmä* jövetel. Ennek dativusa végső magánhangzójának kiesésével *-mak*, *-mäk*, mely teljesen önálló igenév, jelentése szerint főnév, vonzata szerint azonban megtartotta igei természetét: *köjâs tötölmak* napfogyatkozás, *jâyyer jâumak* az esőzés,

das regnen. Ezen igenév főnév módjára ragozható: *bélmäk* tudás, a mit az ember tud: *bélmägenné* tudásomat, a mit tudok. Előfordul *-lek*, *-lök* képzővel is: *ášamaklek* evés, *kilmäklök* jövetel, míg *-če*, *-cé* képzővel desideratív értelmet kap: *ášamakčē* a ki enni óhajt, enni kíván. *kitmäkčē* a ki menni akar, menni kívánó: *ükemakčemen* olvasni akarok, olvasni fogok. A *bul-* lenni igének minden alakja összekapcsolható ezzel az igenévvvel s így alakul ki egy egész desideratív igeragozás, mely az említett szanszkrit alakkkal értelem szerint teljesen egyezik: *écmäkčē bulamen* inni akarok, inni kívánok, *écmäkčē bulanda* meg akarván inni, mikor meg akarta (v. akartam — a verbum regens személye szerint) inni satb.

f) Az *-ū*, *-ü* képzővel, mely az igető *a*, *ä* végzetével *äu*, *äu* ikerönhangzót alkot, az oszmani *-ma*, *-me* képzős igenévvvel egyértelmű személyragozható igenév alakul: *täp-* találni, *täbü* találás, das finden; *ütérel-* megöletni (pass.): *ütérelü* megöletés, oszmánli: *öldürülme*; *ášu-* enni: *ášäu*, *kitmä-* nem menni, *kitmäü* nem menés, oszm. *gitmeme*. — *ujnarğa bärü kuşellē* játszani menni kellemes, *minēm kälara bärüwunda* (v. *bärüwendä*) *nē ešēy bär* mi közöd az en városba menésemhez?

A *-če*, *-cé* képzővel bővülve ezen igenévből nomen actoris lesz: *ték-* varrni: *tégü* varrás, *tégücé* varró szabó; *kej-* merészlni: *kejü* merészelés, bátorság, *kejüče* vakmerő, bátor; *kursät* mutatni: *kursätüče* = oszmani: *gösteriži*.

g) Az *-š*, mássalhangzó után *-eš* (*-uš*, *-oš*), *-eš* (*-uš*, *-öš*), képzővel is igenév alakul, mely azonban a volgai tatárságban már teljesen főnévi használatú és gyakran konkrét jelentésű, nem úgy mint az oszmaniiban: *täp-* találni: *täbeš* lelés, találás, nyereség, *täbešle* nyereséges; *suk-* ütni: *suş* harc, csata, ütközet.

h) A *-meš* (*-muš* *-mös*), *-mēs* (*muš*, *-mēs*) végzetű nomen actionis kevés kivétellel teljesen főnévi használatú eltérőleg az oszmaniitól, hol multidejű participium képző: *kilmēs* jövés, jövetel, das kommen v. gekommen sein; *tör-* állani: *törmös* állás, lét, élet: *mänēm kilmēsēm äņa sukēmsez kuréndē* az én jövetelem neki kellemetlennek látszott. *čē xäten bērlän törmös* három asszonynyal való együttlét.

Az *i-* lenni igének ezen alakja személyes ige az egyes és többesszám harmadik személyében: *imēs* volt, *imēšlär* voltak.

i) A *-yan, -gän, -kan, -kän* képzős igenévnek igen sokféle használata van. Birtokos személyragokkal vagy viszonyragokkal ellátva rendszeren multidejű vagy jelenidejű nomen actionis: *bâr-menni: kâlâra bârganem városba menésem, kâlâra bârganemda* mikor a városba mentem. — *ê inni: sejerlar sũ êkândä* mikor a tehenek vizet isznak. Az *i-* lenni igének ezen alakja lehet verbum finitum: *ikän ist, sind, volt, voltak.*

Ugyanez az igenév lehet cselekvő vagy szenvedő participium melléknévi vagy főnévi használatlalt: *Alla birmägännë mulla birmäs* a mit Allah meg nem adott (v. meg nem ad) a molla sem adja meg. *têlägänënnë ä*l vedd el óhajtottodat, vedd el azt, a melyiket akarod, *kâladan kîlgän kesë* városból jött v. jövő ember, *ulgän tëlke* döglött róka. Átható igéknek ez az alakja jelzőül használva, ha a tárgy ki van téve, cselekvő, ha nincs ki téve, szenvedő jelentésű: *kâz âlÿan lâçen* ludat fogott sólyom; olyan sólyom, a mely ludat fogott; de: *âjtkän suz* kimondott szó, *âtkan uk* kilőtt nyíl. Ugyanezen participium előfordul *-lek, lêk* képzővel mint főnév: *kurgänlëk* = oszm. *görmüş olma* v. *görmüş olmaklık*.

Birtokragozva *bâr* igével állító, *juk* nincs tagadó szóval tagadó multat képez: *kurgänem bâr* láttam, *kurgänëy bâr* láttál, v. láttad, *kurgänë bâr* látott v. látta, *kurgänëbéz bâr* láttunk v. láttuk, *kurgänëgëz bâr* láttatok v. láttátok, *kurgänlärë bâr* láttak v. látták. — *kurgänem yuk* nem láttam satb. Ez az alak teljesen olyan jelentésű mint az oszmani *gördüjüm var, gördüjüm yok* féle képzésű multidő.

Az óhajtó módból ismert igei személyragokkal ellátva ez a participium határozatlan multidőt képez, mely értelme szerint teljesen fedi az oszmani *-mişim, -mişin, -miş* satb. végzetű multidőt: *kit-* menni: *kitkänmen* mentem, *kitkänsen* mentél, *kitkän* v. *kitkän dêr* ment, *kitkänbéz* mentünk, *kitkänsez* mentetek, *kitkän dêrlär* v. *kitkänlär dêr* mentek. — *kâlma-* nem maradni: *kâlmaçanmen* nem maradtam, *kâlmaçansen, kâlmaçan* v. *kâlmaçan der, kâlmaçanbez, kâlmaçansez, kâlmaçan dêrlär* v. *kâlmaçanlar der* v. *kâlmaçanlar*.

Az *i-* lenni ige *-dë* képzős multjával határozott, *-mës* végzetű mult idejével határozatlan végzett mult képezhető a *-yan, -gän* képzős igenévből: *âjtkän idëm* (= oszm. *söjledim idë* v.

söjlemiş idem) *äjtkän idëy äjtkän ide* v. *äjtkän-dë satb.* — *äjtkän imëş* = oszm. *söjlemiş imiş*, *äjtkänlär imëş* = oszm. *söjlemiş-lermiş*. Ugyanílyen jelentésűek az *ikän* alakkal összetett formák: *äjtkän ikän* mondott volt (állítólag, úgy hallottam másoktól).

j) Az *-a*, *-ä* képzős igenév folyamatos jelenidejű cselekvést jelent. A képző alakja mássalhangzók után félhosszú *-a*, *-ä*, magánhangzók után *-j*, mely előtt az *-a*, *-ä* tövégzet nem változik oly rendszeresen *e-*, illetőleg *e*-vé, mint a kazáni tatárságban: *tâp-* találni: *tâba*, *utër* ölni: *utërä*, *âsa-* enni *âşaj* (v. *âşëj*), *jërlama-* nem énekelni: *jërlamaj* (v. *jërlemej*), *üke-* olvasni: *ükej*, *ëzlä* keresni: *ëzläj* (v. *ëzlëj*), *ëckälämä-* nem iddogálni: *ëckälämäj* (v. *ëckälämëj*). Ez az igenév lehet módhatározó: *suläj suläj üüränä* beszélgetve beszélgetve (azaz: folytonos beszélgetés által) megtanul; *tóra tóra* álldogálva. Tagadó igékből képezve «a nélkül, hogy» értelmet fejez ki: *jil tejmëj ulän bâşë sëlkenmäs* a nélkül hogy a szél érné, nem rezeg a fű teteje.

A *tör-* állani, *jät-* feküdni igék különféle alakjaival kapcsolatban azt fejezi ki, hogy a cselekvés tartós, huzamos, hivatás szerint üzött, vagy egy más esemény lefolyásakor még mindig folyamatban van v. volt: *kâra-* nézni: *kârej tör-* v. *kâraj tör-* elnézni, elnézegetni; *jâsa* csinálni, készíteni: *kemezney jâşşë-senë jâşaj törjan jir* olyan hely, a hol a java kumiszt készítik; *bâra jätkanda* menés közben.

A *bâşla-* kezdeni igével csatolva a cselekvés beállítását, a *bir-* adni igével kapcsolva a cselekvés határozottságát jelenti: *jeyla-* sírni: *jeylaj bâşladë* sírva fakadt, elkezdett sírni; *jërö-* menni: *tëgüçë uz julëna jërëj birgän imëş* a szabó ment tovább a maga útján; *âşaj bir* edd meg!

A *kur-* látni ige felszólító módjával összekapcsolva kérést, óhajtást fejez ki: *duâda bula kur* imádkozzál csak; *jâuwemlar bula kurmäsën* csak esős idő ne legyen.

Az *âl-* venni igének tagadó alakjaival kapcsolatban ez az igealak a cselekvés lehetetlenségét fejezi ki; és megtörténhetik, hogy az *âl-* ige ily esetben kezdő magánhangzóját elveszíti és a megelőző ige hangrendjéhez simul: *âşaj âlmadëm* nem tudtam megenni, nem ehettem meg, *käjta almasaj* v. *käjtalmasaj* ha nem tudsz visszatérni, ha nem térsz vissza; *kërä âlmaşan* nem

mehetett be. *kurä álma-* nem nézhetni, rendszeren *kurälmä-* alakban fordul elő és «ki nem állhatni», gyűlölni» jelentésű.

A *-men, -mén, -sen, -sén*-féle igei személyragokkal ez az igenév adja a jelentőmód folyamatos jelenidejét: *bél-* tudni: *bélämén* v. *béläm* tudok, tudom, *béläsén, bélä* v. *bélädér, béläbéz, béläséz, bélälär.* — *tör-* állani: *törämen* v. *töräm* állok, *töräsen, tóra* v. *tóra der, töräbez, töräsez, törälar.* — *éslä-* dolgozni: *ésläjmen, ésläjсэн, ésläj* v. *ésläj der, ésläjbez, ésläjsez, ésläjlar,* vagy: *ésläjmén, ésläjсэн, éslēj, éslējbez, éslējsez, éslējlar.* — *ášama* nem enni: *ášamajmen* nem eszem, *ášamajsen, ášamaj* v. *ášamaj der, ášamajbez, ášamajsez, ášamajlar,* vagy: *ášamejmen, ášamejсен, ášamej, ášamejbez, ášamejsez, ášamejlar.*

Ugyanez az igenév az *i-* lenni igének *-de* képzős multjával határozott, *-més* képzős és *-kän* képzős alakjával határozatlan folyamatos multat képez: *kil-* jönni: *kilä idēm (ijēm)* jövök vala, *kilä idēj* jössz vala stb., *kilä imés* jött vagy jön vala (mint mondják), *üter-* ülni: *ütera ikänmén* = oszm. *oturujormušum, ütera ikänsén* = oszm. *oturujormušun, ütera ikän* = oszm. *oturujormuš* vagy *oturmakta iken, üteralar ikän* = oszm. *oturujorlarmés* v. *oturmaktalar iken.*

k) *-r, -er (-ur, -ör), -ér (-ur, -ör), -ar, -är* képzővel beálló jelen- vagy jövőidejű participium alakul. Tagadó igékből ez az alak *-s* képzővel képződik, egyébként magánhangzón végződő igetövek mindig *r-t*, az egytagú, mássalhangzón végződő igetövek az alább felsorolandók kivételével *-ar, -är* képzőt, a többtagú mássalhangzón végződő igetövek *-er, -ér,* képzőt vagy annak hangrendszerű változatait veszik fel: *álda-* csalni: *áldar* csaló, csalás; *ézlä-* keresni: *ézlär* kereső, keresés; *ul-* meghalni: *ulär* meghaló, meghalás; *töt-* fogni: *tötär* fogó, fogás; *ütert-* ültetni: *üterter* ültető, ültetés; *önöt-* elfeledni: *önötör* v. *önöter* elfeledő, elfeledés; *ütérel-* megöletetni (getötet werden): *ütérelér;* *ášama-* nem enni: *ášamas* nem evő, nem evés; *kilmä-* nem jönni, nem jövés. Az egytagú, mássalhangzós végzetűek közül a többtagúakat követik: *äl-* venni: *äler, äjt-* mondani: *äjtär, bél-* tudni: *bélär, bir,* adni: *birär, bär-* menni: *bärer, bul-* lenni: *buler, jät-* feküdni: *jätär, jár-* hasítani: *järer jör-* (*jörö-*) menni: *jörör,* v. *jörör, käl-* maradni: *käler, kur-* látni: *kurär, ör-* verni, ütni: *örör, tärt-* húzni: *tärtär, tör-*

állani: *törör*, *ur-* aratni: *urgr*. Az *i-* lenni igének ezen alakja: *der*, *dír*.

Ez az igealak használható melléknévül és főnévül egyaránt s jelentése hol az oszmanli *-r* képzős igenévnek, hol az *-ažak*, *-ežek* képzősnek felel meg: *buler ädäm* olyan ember a kiből válik vagy válhatik valami, *bulmas ädäm* olyan ember a kiből nem válik vagy nem fog válni semmi; *kâčan uläreyné belmäjsen* = oszm. *ne vakıt öležejiyi bilmejšorsun* = nem tudod, mikor fogsz meghalni: *ikmäk urlar öcön* kenyérlopás czéljából. Ezen igealak dativusa felel meg legjobban annak, a mit infinitivuson érteni szoktunk: *kis-* vágni: *urmança üten kisärgä bärđem* elmentem az erdőre fát vágni; *munę äjtärgä tejäs tüğel* ezt mondani nem illik; *mänem nijjätäm käläçä bärerça* nekem szándékom a városba menni. Külön felemlítést érdemel ilyenforma használata: *min äwulça kitmäskä ujlap töräm* azon gondolkozom, hogy nem fogok falura menni; *tiz käjterça äjtte* azt mondotta, hogy hamar vissza fog térni: *bu äçäc äwarça töra* ez a fa dülöfélben van.

Ez az igenév előfordul *-lek*, *-lek* képzővel is: *bulerlek* jóra-valóság, nagyratermettség, *kurälmä-* gyűlölni: *kurälmäsläk* gyűlölet. Csak nyomtatásban olvastam, beszédben azonban nem hallottam az ilyen halmozott tagadást, mint: *imëzmässëzlek* nem szoptatás, az *imëz-* szoptatni igéből.

Igei személyragokkal ebből az igenévből beálló jelen vagy jövő idő alakul, mely közmondásokban körülbelül a görög aoristos gnomikust helyettesíti és sokszor a folyamatos jelennel váltakozik.

jäsa- csinálni: *jäsarmen* csinálok, csinálni fogok, *jäsarsen*, *jäsar*, *jäsarbez*, *jäsarsez* *jäsarlar*. — *bël-* tudni: *bëlërmën*, *bëlërsën*, *bëlër*, *bëlërbëz*, *bëlërsëz*, *bëlërlär*. — *üterma-* nem ülni: *ütermasmen* v. *ütermam* nem ülök le, nem fogok leülni, *ütermassen*, *ütermas*, *ütermäbez* (*ütermasbez* helyett) *ütermassez*, *ütermaslar*. — *ëcmä-* nem inni: *ëcmäsmën* v. *ëcmäm*, *ëcmässën*, *ëcmäs*, *ëcmäbëz*, *ëcmässëz*, *ëcmäslär*.

Megjegyzendők még az ilyen kapcsolatok: *jeçlar idëm* sírnék, sírtam volna; *jeçlar imëš* sírt v. sír (mint mondják). A *bul-* ige különböző alakjaival kapcsolva ezen igenévből számos új alak keletkezik, melyeknek értelme azonban könnyen felfogható s azért külön nem sorolom fel őket.

l) Szándékolttságot és jövőidejűséget fejez ki az *-asę -äsę* képzős igenév, melynek *a, ä* hangja legtöbbszörre nyújtva ejtődik s mely magánhangzók után a tatárok nyelvén csak *-sę, -sę* alakban jelenik meg, holott jelentése is, alakja is arra mutat, hogy itt tulajdonképpen a *j*) pont alatt említett igenévnek harmadikszemélyű birtokosszemélyragos alakjával van dolgunk: *äl- venni: älasę a ki venni akar, a mit az ember elvenni akar; bël- tudni: bëläsę a ki tudni szeretne, a mit az ember tudni akar, a kinek tudnia kell; äsa- enni: äsasę a ki enni akar, enni fog. Személyragozva: äsasem, äsäseę, äsasę(!) äsasębez satb. Példák: minem sähärgä bärasęmbär a városba kell mennem (fogok menni); äneę säbakne bëläsę bär neki a leczkét kell tudnia; älasem bär kapnivalóm van; älasę bär kesę äkellä mint olyan ember, a kinek kapnivalója van.*

A *kil-* jönni ige különféle alakjaival ezen igenév birtokosragos alakjai ilyen jelentésű módalakokat adnak: *äsasem kilä* enni akarok, éhes vagyok; *ęcäsę kilgän* megszomjúhozott (mint mondják); *tüzan jiremne kuräsem kildé* vágyam támadt szülőföldemet látni, oszm. *doŗdurum jeri görežejim geldü.*

Jegyzet. A tatárban is előfordul, de korlátolt használatban egy *-ačak, -äčäk* képzős igenév: *kiläčäk zaman* a jövőendő idő; *nä kiläčäkne bëlmejmän* nem tudom, mi lesz a jövőendő.

m) A *-rač, -gäč, -kač, -käč* képző előidejű határozói igenevet képez: *mung bär nicä täpkęr äjtkäč kittę* ezt egy néhányszor elmondván, elment; *ęjgä käjtkäč durt särat uttę* négy óra mult el azóta, hogy haza jöttem (v. jött satb.). *čen kmęıldän jerlaräč suker kuздän jäš čęrar* tiszta szívből ha sír valaki, világtalan szemből is könny jön.

n) A *-ranča, -gänčä, -kanča, -känčä* képzővel, mely nyilván összefügg a *-ran, -gän* igenév képzővel határvető igenév alakul: *sin kilgänčä* addig míg te eljössz, míg te megjössz.

o) Csak tagadó igékhez csatolva találtam a *-jenča, -jencä* határozói igenévképzőt: *jerla-* énekelni: *min jerlamajenča kém jerlasęn* ha én nem énekelek, ki énekeljen? — *nuzdälar kurmä-jenčä* bajt nem látva.

p) A *-p*, mássalhangzó után *-ęp (-up, -öp), -ęp (up, өp)*, képzős határozói igenév tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az

igében foglalt cselekvés közvetlenül megelőz egy másikat: *ájü šalkannej jáfraklaren jejep älep enenä kájtkan* a medve a répa leveleit összegyűjtven, vevén barlangjába visszatért. A *di-* mon-dani igének ezen alakja *dip* v. *dijep*, a *dip* alak legtöbbször az oszmani *deje*, *dejü* értelmében használatos: *čáwadače törnäne tötäm dip kulendare čepčekne jibärmä* oszm. *havädaki turnajë tutažarim deje elindeki serčejü uçurtma*.

Sokszor szerepel a *-p* képzős igenév mint módhatározó, s innen magyarázható, hogy a comparativus ragját is felveheti: *kečkerep* kiáltva = hangosan: *kečkerębrak* hangosabban; továbbá hogy nagy szerepe van egyéb nyelvek igekötős igéinek visszaadásánál: *káz-* ásni, *čekar-* kivenni, kihúzni: *kázep čekaręra* kiásni; *kis-* vágni, *tössör* ejteni: *kisęp töšöręgü* levágni, ki-vágni: *áša-* enni, *bétér-* bevégezni: *ášap bétérdem* megettem; *öš-* fagyni, fázni, *bét-* végzödni: *öšęp bättęm* megfagytam, telje-sen átfáztam.

A *tör-* állani, ritkábban a *jörö-*, *jör-* menni járni igével kapcsolatban a cselekvés folyamatosságát fejezi ki a nélkül hogy, mint hasonló kapcsolatban az *-a*, *-ü* képzős igenév, dura-tív jelentésűvé tenné: *kárap törämen* nézem, szemlélem; míg *káraj* v. *kärej törämen* elnézem, elnézdegelem; *bēr uzęn bik řakęllęra újlap jöręän kęšę* egy ember, a ki magát nagyon okos-nak tartá.

A *bul-* lenni igének tagadó alakjaival a cselekvés lehetet-lenségének kifejezésére szolgál: *bälęp bulmas* nem lehet tudni.

Létigék.

Az *i-* lenni igének, mely általában copula természetű, csak külön felemlített alakjai fordulnak elő, hiányzó és meg-lévő alakjait általában a rendes ragozású *bul-* lenni igének alakjai pótolják. A jelen időben a copula általában hiá-nyozhatik.

A copula jelen idejének tagadására szolgál *tüęel*: *bütęjęš tüęel* ez nem illő.

A *bär* van, *bär idé*, *bär imęš* satb. ige egyértelmű a német «es gibt»-tel, tagadója: *juk*.

Kérdés és részleges tagadás.

A kérdőmondat szórendje általában nem különbözik a kijelentő mondat szórendjétől. Ha a mondatban kérdőnévmás nincs, akkor ahhoz a mondatrészhez, melyre a kérdés vonatkozik, a *-me* (*-mu*, *-mó*), *-më* (*-mu*, *-më*) kérdőszó járul: *irtägü kälara bärersen holnap a városba mégy*; *irtägü-më kälara bärersen holnap mégy a városba?* *irtägü kälara-me bärersen a városba mégy holnap?* *irtägü kälara bärersen-me mégy holnap a városba?* — *-me*, *-më* helyett állhat nyomatékosan a mondat végén: *-me ikän*, *-më ikän* v. *-mikän* is.

A részlegesen tagadó, illetve megszorító «csak» szócskát a tatár a *çena*, *gënë*, *këna*, *kënë* szóval fejezi ki, mely a szóhoz, melyre vonatkozik, enclitikusan símul és *e*, *é* hangzóját gyakran el is veszi: *mînem öleşem bër äkca-çena-me* hát az én részem csak egy pénz? *mung üreslar-çena äşap tóra* ezt csak az oroszok eszik; *sin kilgäc-kënë jäza bäsledem* csak akkor kezdtem olvasni, mikor te megjöttél.

Ugyanez a szócska egyébként mint bevezető képző is előfordul: *tämäkënenë tämgënëse* a dohánynak izecskéje.

Jegyzet. Mondattani szempontból még csak annyit jegyzek meg az igére vonatkozólag, hogy a többes harmadik személy *-lar*, *-lär*-je igen gyakran elmarad.

III. Szövegek.

A) Dalok.

1.

*Jil jilläj, düstem, äjazra,
mulla jëkët jäza kjäzazra;
bäsendarë burkën lenyer sälep
mönaja der jëkët jänjezra.*

1.

Szél fujdogál, barátom; kiderül,
tudós ifjú irogat papirosra;
fején levő süvegét félre csapva
unja magát a legény egyedül.

2.

*Jilbërdäy jilbër pëcän çäpkanda,
 çäljelarem téjädë bülcëkka.
 Alla riza bulsen räzmät jäusen
 şul mäturne täpkan kärçekka.*

3.

*Sänduçaclar säjraj öjädä ;
 öjälare jäşel pejala ;
 sänduçaclar këbek säjraj säjraj
 çumer itsäk idë dunjädä !*

4.

*Ujlajmen, düstem, ujlajmen,
 ujlaremden kibän köjmajmen,
 şul ujlaremne ujlaj ujlaj
 tätle jekelarema tujmajmen.*

5.

*Jerlajmen, düstem, jerlajmen.
 nik jerlajmen ikän min bulaj ?*

2.

Leng a szellő, a mint szénát kaszálok,
 a kaszám hantba vágódott.
 Allah áldja, (isteni) kegyelem hulljon
 arra az asszonyra, a ki azt a szépet szülte.

3.

Csalogányok szólnak fészükben ;
 fészük zöld kristályüveg,
 csalogányok módjára, hej, ha dalolgatva
 élhetnénk mi is a világon !

4.

Tünődöm, barátom, tünődöm,
 tünődésemtől boglyát nem rakok ;
 ama tünődéseimet tünődve tünődve
 nem tudok eltelni édes álmaimmal.

5.

Énekelek, barátom, énekelek.
 Hogy miért énekelek én így ? —

*min jerlamajenča këm jerlasen?
säuugän järden äjerde bër çudaj.*

6.

*ufudä buje tuřäj, tuřäj;
bër tuřäje äney käriskä.
ädämlärdän ädäm ärtäk tügel,
ädämlärdän ärtäk firistä.*

7.

*Buräj da buräj kâr jäusa,
bejekmaj der bölän bälase,
bër nuždälaren*) kurrmäjencä
Ir bulmaj der äta bälase.*

8.

*Tämäkënen jäfraklare
bäla läcgen kânate;*

Ha én nem énekelek, ki énekeljen?
Szeretett kedvesemtől elválasztott az isten.

6.

Az Ufa (folyó) mente mező, mező;
egyik mezeje käriskä fű.
Embernél ember nem különb,
embernél különb az angyal.

7.

Ha fergetegesen hull is a hó,
nem bánja azt a szarvasborjú.
Ha semmi vesződséget át nem él,
férfi nem lesz az atya fia (az ifjú ember).

8.

A dohánynak levele
fiók sólyom szárnya,

*) A *nuždälaren* szóban levő birtokos személyrag magyar nyelvérték szerint felesleges, de a tatárban hasonló esetekben elég gyakori, épp úgy mint a költőies többszám: *čälçelarem* «kaszám» (1. a 2. sz. dalt!). — *ufu*, oroszul Уфимка, az Ufimka folyó, mely Ufa városánál ömlik az *Ak-idélbe* (oroszul: Бѣлая рѣка).

tämäkê târtkan jêketlär
pädeşaney sänate

9.

Tämäkênëñ tämgênäse
bäla körtnöy bälçenase:
tämäkê târtkan jêketlär
matur kezney járçenase.

10. Tâkmak.

Tâkmak bâşę şul buler:

äk kelätkä jul buler.
äk kelätkä kergän idëm:
äbez tuatkäj bizänä,
bizänä dä tözänä.
min jäkçerak bärçan idëm:
kusäk älep kizänä.
«äbez tuatkäj, çäcëy özön,
äj-häj, tänkä târçarça!»
äbez tuatkäj wärdä kujde
kiç täräzä kâçarça.

a dohányozó legények
a király tanácsadói.

9.

A dohánynak izecskéje
ifjú méhnek mézecsskéje:
a dohányozó legények
szép lányoknak szeretői.

10. Tréfás versezet.

A versnek a kezdete ez:

Fehér házba út vezet.
Bementem a fehér házba:
a kisasszony cziczomázza magát,
cziczomázza és szépítgeti magát.
Én közelebb találtam menni:
dorongot fog s eldönget. —
«Ej kisasszony! hajad hosszú,
ej-haj, tenkét ráakasztani!» —
A kisasszony meghagyta,
hogy estére kopogtassak az ablakon.

*käktem, suktem, — çekmade,
mena töräm äpterap,
ösöp bettäm hälterap.
šunden kittäm cārasez,
ätəm jigep cānasez.*)*

B) Közmondások.

1. *iké kujän ärtendan jégörsäj, bėrsen dā tōta älmassen.*
2. *bār jāsél dā káz tēzäge tügel.* 3. *sāber itkän murādena jitkän.*
4. *et kōrsāyena säre māj kilėsmāj.* 5. *sejerlar sū ečkändä bōzāular*
bōz jālaj. 6. *yālem bārda tēlej tej, östā bārda kulej tej.* 7. *äp-*
terajan urdäk kutē belän cūma. 8. *kört älmangy āslena tōšā.*
9. *tilėnē namaz ūkerja kušsaj māyrajen tišep bētėrer.* 10. *sābak*
ūkemak ejnā belän keje kāzmak. 11. *iké bārmak ārasena it us-*
māj. 12. *šē tājan tājmaj.* 13. *ärt sābařen ūkerjan* 14. *ärt sāba-*
řen ūketer. 15. *bāškert bėr belėngā bėr bōlön birā der.* 16. *üres*
dusej bulsa bilėndä bālta bulsun. 17. *sulārajdan bāšlajan jāzūya*

Kopogtattam, zörgettem, — nem jött ki.
Ím, én ott állok tanácstalan,
átfáztam csak úgy vaczogtam.
Onnan elmentem, nem tehettem máskép,
befogván lovamat szánkó nélkül.

1. Ha két nyúl után szaladsz, egyiket sem tudod megfogni. 2. Nem minden lúdtrágya, a mi zöld. 3. A ki kitar, célhoz ér. 4. Eb gyomrába nem való fött vaj. 5. Mikor a tehenek vizet isznak, a borjak jeget nyálnak. 6. A hol tudós van, tartsd vissza nyelvedet; a hol mester van, tartsd vissza kezedet. 7. Meggabalyodott récze fenekével bukik alá. 8. A féreg a java almába esik. 9. Ha bolondot imádkozásra fogsz, homlokát lyukasztja ki. 10. Tanulni annyi mint tüvel kutat ásni. 11. Két ujj közé hús nem nő. 12. Három támasztófa nem dől el. 13. Utólagosan (maga kárán) tanult. 14. Utólagosan tanít (= eső után köpönyeg). 15. A baskir egy fánkért egy kaszálót ad. 16. Ha oroszal barátkozol, fokosod övedben legyen. 17. Balfelől kezdődő írásban ne bizzál. (Az orosz írásra vonatkozik, mely az

*) *Tānkā*: ércpénz, a miből fűzért csinálnak és a hajfonathoz fűzik; *ābez tutkāj* eredetileg «művelt leányzó» ezért fordítom a «kisasszony» szóval.

*ešanma. 18. báj täpsa: kötlö bulsun; järle täpsa: kâjan âlden? 19. âlten jukaređa jözdöktü döröstlök bâtar. 20. päri âlesteryan. 21. kâkré kâjen terätkân. 22. alla birmägänné mulla birmäs. 23. ât mênmägân ât mênšü çäba çäba uterér, tun kéjmägân tun kejsä kâra kâra betérér. 24. âsel köš âjarendan eläger. 25. irtäse täwuktan bögönké jómörka ârtek. 26. irgä däulät jitärdä kârğa sälsa da kâz âler, irdän däulät kâcarda lâçen sälsa da âz âler. 27. âwur-
 ran bâška timér târak. 28. äjtkân suz, âtkan uk, uzğan çumer, bersedü kire kâjmas. 29. uzey järle bulsan da äkçan kup bulsen. 30. irtägü uläreyné belgändäj ebädüt kel, mey jel çumer söräçäk kebe käsp it. 31. âk bulmasa da pak bulsen. 32. âten âlderyaç kâpkasen biklägân. 33. ât âunayân jirdä tük kâler. 34. ädäm bâr kem ädamlärneñ näkše der, ädäm bâr kem çajuan ändan jäyseder. 35. et simersä ejäsén tešlär. 36. iskésöz jäng bulmas, jämansöz jäjšö bulmas. 37. äçneñ kuze ikmäktü, tukneñ kuze çikmättä. 38. âlü ürätmäj, sätü ürätä. 39. einen çejreyen*

arabbal ellentétben balról jobbfelé halad). 18. Ha gazdag talál valamit (azt mondják): boldog legyen (= gratulálok), ha szegény talál valamit (azt mondják): honnan vetted? 19. Ha az arany felszínen úszik, az igazság elstüllyed. 20. Kicsérélte a boszorkány. (Gyermekre mondják, ha rosszabb mint az ember szülei után várná. A japáni közmondás szerint is: *oya ni ninu ko wa oni no ko da* = a szülőjéhez nem hasonló gyermek ördög fia.) 21. Ferde nyírfát támasztatott valakivel (= rászedett, lóvát tett. v. ö. a 12. számú elbeszélést!). 22. A mit Allah meg nem ad, a pap sem adja meg. 23. A ki még lovon nem ült, ha lóra ül, addig hajtja míg meg nem öli; a ki subát nem viselt, ha subát ölt, addig veri, míg el nem nyúvi. 24. Az igazi madár lábával ül (az ágra). 25. Holnapi tyúknál jobb a mai tojás. 26. Ha az embernek szerencséje van, ha varjat ereszt is, ludat fog; ha az embert a szerencse kerüli, sólymot eressen bár, keveset fog. (A *lâçen* v. *âlâçen* nevü sólyomfélék különösen vadkacsa vadászatra használják.) 27. Fájós fejre vas fésű. 28. Kimondott szó, kilőtt nyíl, elmúlt élet, egyik sem tér vissza. 29. Ha magad szegény vagy is, csak pénzed legyen sok. 30. Úgy imádkozzál, mintha azt tudnád, hogy holnap meghalsz; úgy szerezz, mintha ezer évig élnél. 31. Ha nem is fehér, csak tiszta legyen. 32. Akkor zárta be kapuját, mikor már el hagyta lopni a lovát. 33. A hol ló hempereg, ott szőr marad. 34. Van ember, a ki az emberek dísze; van ember, a kinél az állat külömb. 35. Ha a kutya meghízik, megharapja a gazdáját. 36. Ócska nélkül nincs új; rossz nélkül nincs jó. 37. Az éhes szeme a kenyéren van, a jólakotté bölcseségen. 38. A vétel nem tanít, az eladás tanít.

kém kisä, äyar şul jâzşe. 40. et uz kejreren uzê kutärmäsä, äng kém kutärer? 41. alma äraçendan jerak tösmäs. 42. äwul äwuz, urman koläk, ker kuz. 43. äkçang julda täpsay da sänab äl. 44. ikê kârbuz bër kultekka sejmas. 45. ikê täkä bâşe bër kâzança sejmas. 46. äna kuwle bälada, bälä kuwle dälada. 47. äşayan belmäs, turäyan belër. 48. urdäk birsän, kâz älersen. 49. ätey jâman bulsa, sätey kötelersen, çäteney jâman bulsa, nîçäk itârsen. 50. äjaçendare itegëy târ bulsa, dunjä kinlëgendä ni fâjda? 51. uksëz bälä uz këndëgen uzi kisä imëş. 52. işäk tuşäk kâdren belmäs. 53. äcû jötü tâu jötü. 54. ältën jirdü jätmas. 55. ät äzgenë täjra ejärer. 56. ir këşenëy här buwunëna bër çäten. 57. örä belmägän et ej ejäsänä kunak kiterër. 58. jukare uren bârdu tubän ütërma. 59. utmäs bälta söjäk çäbarya järej. 60. ir säfärdä belëner, ät çänada belëner. 61. ädäm sulär, takdir kölä. 62. jâşne ät bâzarendä sörejar. 63. äna sötë belän kermägän tâna sötë belän kermäs. 64. äjakka târtsay, bâşka juk; bâşka tartsay, äjakka juk. 65. irtü öjlängän ulëna kezëna kinängän.

39. A ki a kutya farkát levágja, annak az jó. 40. Ha a kutya maga nem emeli fel a maga farkát, ki emeli föl? 41. Az alma nem esik messzire fájától. 42. A falu száj, az erdő fül, a róna szem (= mindenütt kell az embernek szavaira és tetteire ügyelnie.) 43. Ha a pénzt az úton találod is, megoldvasva vedd magadhoz. 44. Két dinnye nem fér egy hón alá. 45. Két kosfej nem fér egy üstbe. 46. Az anya szíve a gyermekén, a gyermek szíve a réten. 47. Nem az tudja, a ki eszi, hanem az a ki aprította. 48. Ha kacsát adsz, ludat kapsz. 49. Ha rossz a lovad, ha eladod, megszabadulsz tőle; ha feleséged rossz, mit csinálsz? 50. Ha a lábadon levő csizma szűk, mi hasznod van abban, hogy széles a világ. 51. Mint mondják, az árva gyermek maga metszi el köldökét. (Itt a «mint mondják» v. «a mondás-kint» értelmét az imëş fejezi ki, mint alább is több helyen úgy példabeszédekben, mint elbeszélésekben.) 52. A számár nem tudja a derékalj értékét. 53. Haragot elnyelni annyi mint hegyet nyelni. 54. Az arany nem hever a földön. 55. Hitvány ló csikó után megyen. 56. Férfi embernek minden izére egy asszony. 57. Ugatni nem tudó kutya a házi gazdának vendéget hoz. 58. Ha fent van hely, ne ülj alant. 59. Életlen balta csontot törni való. 60. A férfi hadban tűnik ki, a ló szánkóban tűnik ki. 61. Az ember beszél, a sors nevet. 62. A kort lóvásáron kérdik. 63. A mi az anyatejjel bele nem ment (az emberbe), az a tehén tejével sem megy be. 64. Ha a lábakra húzod, fejedre nines; ha a fejedre húzod, lábakra nines. 65. A ki korán háza-

66. *irněj suzė bėr buler.* 67. *irtä namaz kič namaz, äbzarenda yajwan kälmas.* 68. *üres bajsä, čirkäu säler; tatar bajsä, zäten äler.* 69. *et uz öjäsenda ireklė.* 70. *ät kibändän erėkmäs.* 71. *äwulne mäktä, sähärdä tör.* 72. *üteryan kez urenle buler.* 73. *ät kešnäsėp täneša, ädäm soräsėp täneša.* 74. *urmanya uten tejäp bärmejlär.* 75. *uzė jimäs, kešėgä birmäs.* 76. *äte juk urända, käjyese juk burända.* 77. *et disän kejrere juk, sejer disän muzeze juk.* 78. *uzėy täpmağan mälnėy kädre bulmas.* 79. *ulgän sejer sötle buler.* 80. *äček äwuz äc kälmas.* 81. *äkča äkčəng täba.* 82. *äkča čėkkanne ir tejmas, tir čėkkanne tirė tejmas.* 83. *äjüdan kurekkan urmanya bärmas.* 84. *äše juk ruza tötär, eşė juk namaz uker.* 85. *jukareya kăräp fikər it, tubängü kăräp šėkər it.* 86. *et äuzəndan sėjäk älep bulmas.* 87. *ätasė bőlän ätmağanne y bälasė kölän ätmas.* 88. *bälalė öj bazar, bälasėz öj mazar.* 89. *bėz kápčėkta jätmas.* 90. *bėräu äkča jejar, bėräu kápčėk tęgär.* 91. *bäl dimäk belän äwuz tätle bulmas.* 92. *bäter jərəsez bulmas.* 93. *bäter bulsan äsarlar,*

sodik, fiának leányának örül. 66. Férfinak egy a szava. 67. Reggel imádság, este imádság (= későn korán imádság), istállóban állat nem marad. 68. Ha az orosz meggazdagszik, templomot épít; ha a tatár meggazdagszik feleséget vesz. 69. Az eb is ür (= szabad) a maga vaczkában. 70. A ló nem ijed meg a boglyától. 71. Dicsérd a falut és lakjál városban. 72. Várt leány várat nyer (szó szerint: ült leány helyet kap). 73. A ló nyertve ismerkedik, az ember kérdezősködve ismerkedik. 74. Erdőre nem hordanak fát. 75. Se maga meg nem eszi, se másnak nem adja. 76. A kinek lova nincs az utczán, nincs gondja a hóviharban. 77. Ha azt mondod, hogy «eb», farka nincs; ha azt mondod «tehén», szarva nincs. 78. Nincs értéke az olyan vagyonnak, melyet nem magad szereztél. 79. Döglött tehén jó tejelővé lesz (= minden döglött tehénre ráfognak, hogy jó tejelő volt). 80. Nyitott száj nem marad éhesen. 81. A pénz a pénzt megtalálja. 82. A pénz kiözönlését az ember nem tarthatja vissza, a verejték kijövetelét a bőr nem akadályozhatja meg. 83. A ki medvétől fél, nem megy az erdőre. 84. A kinek nincs mit ennie, böjtöl; a kinek nincs dolga, imádkozik. 85. Felfelé nézve gondolkozzál, lefelé nézve adj hálát. 86. Eb szájából nem lehet kivenni a csontot. 87. A kinek az apja nem lőtt szarvast, annak a fia nem lő vad szamarat. 88. Gyermekes ház vásár, gyermektelen ház temető. 89. Az ár nem marad meg a zsákban (= kibujik a szeg a zsákból). 90. Egyik ember a pénzt gyűjti, a másik zsákot varr (hozzá). 91. Azzal, hogy az ember azt mondja, hogy «méz», nem édesül meg a száj. 92. Vitéz nincsen seb nélkül. 93. Ha vitéz lesz, felakasztanak; ha gyáva lesz, eltaposnak; ha közép-

jávaš bulsaŋ bäsarlar, urtäča bulsaŋ žän jäsarlar. 94. bājneŋ möržase kejek bulsa da, tötöne tuŋre. 95. äuze kejek bulsa da, bāj ule suläsän. 96. bājneŋ äuze kejek bulsa da, suze tuŋre. 97. bäräu sejer säuwa, bäräu mujezen töta. 98. bijädän äla da tuŋa, kolä da tuŋa. 99. bötön dunjäne sü älsa, urdäkkä ni žäm bär? 100. birsän älersen, iksän urersen. 101. bejeŋ belmägän äjüŋa uräm tä. 102. birgängä bär dä kup, äŋanŋa älte da äz. 103. bär belčerak sejer bötön kätüne belčrata. 104. bär ir žäten älsa, ältmeš žäten jeŋlar imeš. 105. buré dä tuk bulsen, kuj da bötön bulsen. 106. buler ädäm un jäsändän bäs buler, bulmas ädäm kerekka jitešsä dä jäs buler. 107. bärmaqlar da bärse da tigéz tügel. 108. bukka këräk täbeler. 109. bāj östëndü jäne kejem kursälär, mubäräk bulsen, dirilər; järe östëndü kursälär, këm-nèké? dirilər. 110. bājneŋ mäcesé dä kujän töta. 111. belmäjmen bär suz belämen iké suz. 112. bäl tötkan bärmaŋen jalar. 113. bājüčeŋa bärma, bäsene kajru äлма. 114. bājne mäl bäsar, järeleŋ bala bäsar. 115. bälèk èzlär, kájda tiränräk; ädäm èzlär, kájda jäysarak. 116. bité ädäb belmägän, kuté tähärät kurmägän. 117. buré kártajsa ètlir kölköse bula imeš. 118. buj èslämäj,

szertü lesz, királynak tesznek. 94. Ha ferde is a gazdag kéménye, egyenes a füstje. 95. Ha ferde is a szája, gazdag ember fia szóljon. 96. Ha ferde is a gazdag szája, egyenes (= helyes) a szava. 97. Az egyik feji a tehenet, a másik a sarvát tartja (v. ö. a 90. számút). 98. A kanczától tarka is születik, fakó is születik. 99. Ha az egész világot elönti is a víz, mit bánja a kacsá? 100. Ha adsz, kapsz; ha vetsz, aratsz. 101. Táncolni nem tudó medvének szük az utca. 102. Az adónak egy is sok, a kapónak hat is kevés. 103. Egy sáros tehen az egész csordát besározza. 104. Ha egy férfi házasodik, hatvan asszony sír (imeš = mint mondják). 105. A farkas is jóllakjék, a juh is egész legyen. 106. A valamire való ember tíz éves korától fő (ember), a semmire való ember, ha negyven évet ér is, fiatal. 107. Az újjak se mind egyenlők. 108. Trágyához akad lapát. 109. Ha gazdagon látnak új ruhát, azt mondják: áldott legyen (= kötlő bulsen), ha szegényen látnak (új ruhát), azt mondják: kié? 110. Gazdagnak a macskája is nyulat fog. 111. «Nem tudom», egyszó; «tudom» két szó. 112. A ki mézhez nyúl, megnyalja a ujját. 113. Javashoz (bübájoshoz, jövendőmondóhoz) ne menj, fejedre gondot ne végy. 114. A gazdagot a vagyon nyomja, a szegényt a gyermek nyomja. 115. A hal azt keresi, hol mélyebb; az ember azt keresi, hol jobb. 116. Arcza tisztességet nem tud, a fenéke mosást nem látott. 117. A mondásként, a farkas ha megvénhedik, ebek csúfja lesz. 118. Nem a test

kul esläj. 119. *bajrämdägä äšej bulmas, aljandaye xätenej bulmas.* 120. *bäxetsez bälaney äuze äška tejsä, börnöndan kân arar.* 121. *tätarya telmäc kiräkmäs.* 122. *telenčeney kâpçere tulsä da, kuzä tuymas.* 123. *tintäk tipsä ünär özä.* 124. *tuymayan bälara bišek elmäjläj.* 125. *tisek jertektan kölä imësh.* 126. *tatarnej räkele töštän suj kilä imësh.* 127. *tuyan jirdän tujjan jir jähse.* 128. *tilädän tuyre xabar.* 129. *bär tökergän tökөркәнә kirä jötmajlar.* 130. *töjä kejrere jürgä jükänen kem kuurgän bär?* 131. *tuyre tel täš järer.* 132. *tilädän söräma, ul uzä äjter.* 133. *tilä kezelyä äšek.* 134. *çen kuşeldän jejlaraç suker kuzdän jäš çayar.* 135. *çuwäs belän düst bulsañ, çäbatasen tuurgä kujar.* 136. *çalk kajrusen çän çikär, çän kajrusen kem çikär?* 137. *hisablaşkan duslar öröşmas.* 138. *däwlätnäj kädre bethäc belänär.* 139. *dinä başkaney filä başka.* 140. *düst kârar başeña, duşman kârar ajařeña.* 141. *dunjä bär biten kursätä, bär kuten kursätä.* 142. *üresnej räkele mejek ästenda.* 143. *suläsä belmägän keshän örä belgän et ärtär.* 144. *söjäksez tel nej dimäs.* 145. *sulü sulü kuränmäš söjgän sulü kuränär.* 146. *suřuš bethäc bäter kubäjär.*

dolgozik, a kéz dolgozik. 119. Nem az lesz ételed, a mit ünneponon eszel; nem az lesz feleséged, a ki volt, mikor elvetted. 120. Ha szerencsétlen gyermeknek a szája ételhez ér, elered az orra vére. 121. Tatárnak nem kell tolmács. 122. A koldusnak, ha zsákja megtelik is, szeme nem lakik jól. 123. Ha bolond rüg, vasat tör. 124. Meg nem született gyermeknek nem akasztanak (nem készítenek) bölcsöt. 125. Lyukas nevet a rongyoson. 126. A mondásként a tatár esze későn jön meg (*töštän suj*: az alkalom, az eset után). 127. A szülőföldnél jobb az a föld, a hol az ember jóllakik. 128. Bolondtól igaz híradás. 129. Az egyszer kiköpött köpést vissza nem nyelik. 130. Ki látta, hogy teve farka földig ért. 131. Igaz nyelv (szó) követ hasít. 132. Bolondtól ne kérdezz, az maga megmond (mindent). 133. A bolond a vörösbe szerelmes. 134. Ha igaz szívből sírnak, világítalan szemből is kicsordul a könny. 135. Ha csuvással barátkozol, bocskorát a főhelyre teszi. 136. A nép gondját a király húzza (viseli), a király gondját ki viseli? 137. Egymással leszámolt barátok nem verekesznek (= clara pacta, boni amici). 138. A jómód értékét fogytával tudja meg az ember. 139. Más vallásúnak más a cselekedete. 140. A barát a fejedre néz, az ellenség a lábadra néz. 141. A világ hol az arcát mutatja, hol a hátulját mutatja. 142. Az orosznak az esze a bajusz alatt van. 143. Beszélgetni nem tudó embernél többet ér az ugatni tudó kutya. 144. A csonttalan nyelv mit nem mond? 145. Nem a szép látszik szépnek, a szeretett látszik szépnek. 146. A harcz végez-

147. sában több säre alten. 148. sáuwarya söté juk, kerekarya füne juk. 149. säulek bik zur bájlek dejlär. 150. süda kimä ezé belémmäs. 151. süker kuyp kurér, äksak kuyp jörér. 152. táwuk simersä, kute bérésér. 153. tuj upkäsöz bulmas. 154. tatlé tél jelanne enéndün cęyara. 155. táu táuya bérélmäsä dä, ädäm ädämgä béréler. 156. řákelsez dusttan řákelle duşman ärtek. 157. řájepsez bér Alla-řena buler. 158. řájepsez dust ezlägän dustsez käler. 159. řäker kesénęy äkcasę törnä bulep kečkera imész. 160. kája bårsay da bér köjäs. 161. karyana karyaney kuwzén cękarmas. 162. karyaney bér kuwzé bukta, ikénčesé ukta. 163. kajtkan mälda büräküt bär. 164. karyana uzénęy bälasen «äp-äřem» dip sęjär imész. 165. kunak eř ejäsénęy isägę. 166. keřęya tökörmü; kájtep sü ecärsén. 167. kol äşaranyen suwjlär. 168. kälřan eşkü kår jäuwar. 169. kezem, siğä äjtäm; kilénem; sin teğla! 170. kezarep cękkan köjäsne bolót kápłej. 171. karyadan karyana tuřar. 172. kårama kesénęy uzénä, kára äney suzénü. 173. kibän ästenda tečkan ulmäs. 174. kirpe bälasen «jómöröřenam, jómöşäkkenam» dip sęjär imész. 175. kesęgä cökör kázma, uzęy töşärsén. 176. ketüdüän äjreřyan kujne büre äşaj. 177. kuyp kårtilar ecéndü bala buler dänä, kuyp bälalar

tével szaporodnak a hősök. 147. Az eke alja sárarany. 148. Megfejeshez teje nincs, megnyíráshoz gyapja nincs. 149. Az egészséget igen nagy gazdagságnak mondják. 150. A vizen nem ismerhető fel a hajó nyoma. 151. A vak sokat lát, a sánta sokat jár. 152. Ha a tyúk meghízik, feneke összenő. 153. Lakodalom nincs bosszúság nélkül. 154. Édes nyelv a kígyót is kicsalja lyukából. 155. Ha hegy a hegyvel nem egyesülhet is, ember emberrel egyesülhet. 156. Esztelen barátnál többet ér az okos ellenség. 157. Hibátlan csak az egy Allah. 158. A ki hibátlan barátot keres, barát nélkül marad. 159. Mint mondják, a szegény ember pénze daruvá válik és kiáltoz. 160. Akárhova megy is egy a nap. 161. Varjú varjúnak a szemét nem veszi ki. 162. A varjúnak egyik szeme a trágyán, másik a nyilon. 163. Visszakerült jószágon áldás van. 164. Mint mondják, a varjú azzal becézi fiát, hogy «hófehérkém.» 165. A vendég a házigazda számára. 166. Kútba ne köpj; ha visszatérsz, vizet iszol. 167. A szolgálta azt beszéli, a mit evett. 168. Maradó (halogatott) dologra hó esik. 169. Lányom, neked mondom; menyem, te hallgass ide! 170. A vörösön (tüzesen) kelő napot felhő borítja el. 171. Varjútól varjú születik. 172. Ne nézz az emberre magára, tekints szavára. 173. Boglya alatt nem döglök meg az egér. 174. Mint mondják, a sün is úgy becézgeti a fiát, hogy «gömbölyűteském», «puhácskám»! 175. Másnak vermet ne áss; magad esel bele! 176. A nyájtól elvált juhót megeszi a farkas. 177. Sok öreg

éčendä kárt buler bala. 178. kukkä mensäy, äjarendan tärter; jirgä kersäy, kolärendan tärter. 179. kup suzdän äze jäyşe, äz suznëy uzë jäyşe. 180. kuздän töškän teldän töšä. 181. mäj-čulmägë teşendan belëner. 182. mäi ejäsënë öjšär imëš. 183. här këmnëy bärmaşę uzënë täba käkrë. 184. jaman sejer jázda bö-zäular. 185. jätimnëy kärne jidë. 186. julärne čäčep usturmäj-lär, ul uzë usä. 187. jäyşelekka jäyşelek här kesënëy ešë dër, jamanlekka jäyşelek ir kesënëy ešë dër. 188. jeřlamayan bäläya imčäk birmäjlä. 189. jil tejmäj ulän bäşe selkënmäs. 190. jätim-lärnëy bäjräme jäne kulnäk keşgändä. 191. jükän kez kijäudän kurekmas. 192. jökläyan jelannëy keşreşena bäsma. 193. jäyşe ätka bër kämče, jaman ätka meş kämče. 194. jukne kiräk täp-terer. 195. juldaşę süker bulsa, kuzläreşne jómöp tör. 196. jäyşe çäten äreş önen käbab ütär, jaman çäten bödäj önen çarab ütär. 197. jaman ät belän tereşgändän jäyşe ät belän ulgänëy ärtek. 198. jelan čäkkan kesë kindëradän kurkar. 199. jidë täpker ulčä, bër täpker kis. 200. jäyşeşę ejärgän čäčäkkä, jamanşę ejärgän tözäkkä.

közt a gyermek tudós lesz, sok gyermek között az öreg gyer-
 mekké lesz. 178. Ha égfelé szállsz, lábaddnál fogva húz, ha föld
 alá bujsz, fülednél fogva húz. 179. Sok szóból kevés jó, kevés
 szó maga jó. 180. A mi a szemből kiesett, a nyelvből is kiesik.
 181. A vajas fazék kívülről megismerhető. 182. A jószág gazdá-
 jához hasonló. 183. Mindenkinek az ujjá maga felé görbül.
 184. Rossz tehén tavasszal borjazik. 185. Az árvának hét gyomra
 van. 186. A bolondot nem vetés útján termesztik, az magától
 terem. 187. Jóért jóval (fizetni) mindenkinek dolga, rosszért
 jóval igazi (derék) ember dolga. 188. Nem síró gyermeknek nem
 adnak emlőt. 189. Ha szél nem éri, nem rezeg a fű teteje.
 190. Az árváknak akkor van ünnepük, mikor új inget öltenek.
 191. Eladó leány nem fél a vőlegénytől. 192. Alvó kígyónak
 ne lép a farkára. 193. Jó lónak egy korbács, rossz lónak ezer
 korbács. 194. A meg nem levőt megtaláltatja a szükség. 195.
 Ha útitársad vak, a szemeidet csukva tartsd. 196. Jó asszony
 rozslisztből peccenyét csinál, rossz asszony a búzalisztet is el-
 pocsekolja. 197. Többet ér jó névvel meghalnod, mint rossz
 névvel feltámadnod. 198. A kit kígyó mart meg, az madzagtól
 is fél. 199. Hétszer mérj, egyszer vágj. 200. A ki a jót követi,
 virághoz, a ki a rossz után megy törbe (jut).

C) Apró elbeszélések.

1.

bér bāškert bér űres belān kālāya kilēp, jir sātep bik āyca ālase kilgān. bular bērgālāsēp bér űrenda űteralar ikān űres bāškerťka jānleš kārēlyan sājen ājtā ikān: «winawat» dijēp, űres bu suznē bér ničā tāpkēr ājtkāč, bāškert žāwab birēp: «min hēnēy mina watēydan tun tektērājēm-mē!» digān imēs.*)

2.

ikē bāškert kālāya āuwāl mārťabā kilgānlār. bular ēšētkānlār ējē kālada «gastīnicalar» bārlyēn, hām ānda tōrlē tōrlē āšlar āšarġa mēmkenlēgēn. bu bāškerťlar gastīncarġa kērābēz dijēp ġubernatōr kančellareġasena kērgānlār dā ājtkānlār: «dāwaj bēr jōd pēlmēn!» — kančellareġada ġrťtebar itmāgānlār. mundan suġ bāškerťlar ājak tibēp «tidrāk bēr jōd pēlmēn!» dip cākēryan-

1.

Egy baskir egy oroszszal a városba jöven, földet eladván pénzhez szeretett volna jutni. Ezek egy helyen együtt űldögélvén, az orosz valahányszor véletlenül meglökte a baskirt, ezt mondta: «winawat!» és az orosz ezt a szót egy nehányszor megismételvén, a baskir feleletképpen így szólt: «Hāt én a te mīna vattādból subāt varrassak?»

2.

Két baskir első ízben került a városba. Ezek hallották volt, hogy a városban vannak vendéglők s hogy ott különféle ételeket lehet enni. Ezek a baskirok, abban a hiszemben, hogy vendéglőbe mennek, bementek a kormányzó irodájába és így szóltak: «Ide vagy száz pilmint!» — Az irodában nem ügyeltek rájuk. Ezután a baskirok lábukkal tombolva kiáltottak: «Szaporábban vagy száz pilmint!» Az irodában levő emberek erre azt

*) A *kāla* «város» szón Ufa értendő. A baskirok pár évtizeddel ezelőtt hihetetlenül potom áron kótyavetyélték el a földjüket; kaszálóik, szántóföldjeik pár kopekért, vagy egy font teáért holdszámra kerültek a betelepülő oroszok birtokába (lásd a 15. közmondást!). A mi baskirunk az orosz «виноватъ» = «bocsánat» szón valami vattafélét ért — *hīnēy* a tatár *sīnēy* v. *sīnēy* szónak baskiros ejtése. A baskirokról egyébként a sokkal éllemesebb és szemfülesebb tatárok számos bohóságot beszélnek. Ilyen a következő is.

lar. kančellarejadaye kešelär «bu neĵ ħäl?» dijep söräsalar, başkertlar «beđ bu gaslıñcaĵa pəlmən äšarĵa kərgün kešelär» dip äjtsälär dä, äĵerenda başkertlar äizöwkada ütərep çekkanlar.*)

3. jidė bāžane bure äšaranneĵ ħikājäte.

äwwälge zamanda bėr kešenėĵ jidė keze bār ikän. ul jidė kezen jidė kijäwğä birdė. bėr kən kezlarene kijäwüläre belän bergä kunakka çäkerep bäresena da tügez sej wä ĵermätlär kujyan. äläj bulsa da kijäwülärneĵ här kajsese kájnatase belän kájnanasena bāžalarendan ärteĵrak söuklu bulase kilä idė. şulaj bėr niçä kən sejlanep öjlärenä kájteĵ kitkänlärde. bāra töräç julda bėr bure öcörap jidė bāžanneĵ bėrsenä täşlanep äšaj başlade. käljan bāžalare bėregėp äne buredän kötkarü tügel; bälkė här kajsese eçlärendä äjtälär imėş: «äšaj birsėn! kájneşemez äne bigräk sejlayan idė. ul bulmasa, söukluräk bulermen» dijep, ändan suĵ bure ikėncəsənä jäbeşkändė. käljan biş kijäu şulajuk «äšaj birsėn! ul bulmasa, min söukluräk bulermen» dip eçlärendän äjtkänlär

kerdezték, hogy «micsoda állapot ez?» s a baskirok azt mondták, hogy «mi ebbe a vendéglöbe pilmint enni jött emberek vagyunk» s végül a baskirok a dutyiban való tartózkodás után jutottak ki.

3. Hogyan ette meg a farkas a hét sógort.

Egykor egy embernek hét leánya volt. Hét leányát hét vőnek adta. Egy napon leányait férjeikkel együtt vendégül híván valamennyiüket egyforma vendégséggel és emberséggel látta el. Mindazonáltal a vők mindegyike azt szerette volna, hogy ipának és napának kedvesebb legyen sógorainál. Így néhány napig vendégeskedvén elindultak haza. A mint mentek mendégéltek, útközben egy farkas kerülvén eléjük, rávetette magát a hét sógor egyikére és elkezdte enni. A többi sógor együtt nem hogy azt a farkastól megszabadították volna, még magukban így szoltak: «Csak hadd egye meg! a feleségünk öccse őt jobban megvendégelte. Ha ő nem lesz, én kedvesebb leszek.» Azután a farkas a másodiknak esett neki. A többi őt vő magában így szolt: «Csak hadd egye meg! Ha ő nem lesz, én leszek kedve-

*) *dāwaj* = orosz давай «adj»; — *jöd*, *tidräk*, *bėd* a tatár *jöz*, *tizräk*, *bėz* szavak baskiros ejtéssel; — *pəlmən* oroszul: пельмень «vagdalt hússal töltött gombócféle.»

imes. *ozon suwnegy keskase sul, kem bure bu jide bazeane hammäsen dä beräm beräm äšap betergän imes.**)

4. *čajläcän dustnegy čikajäte.*

bër wäket äjü belän tölké düst buljanlar. bular urtäk bulep šälkan čäckänlär imes. köz jitep šälkanne özär wäket jtkäč tölké äjüra äjtä ide: «jä duskaj, m'na inde šälkan jitešté; munę bulesergü kiräk. sin jir ästendayen teläjsen-mé, jáki jir östendägen teläjsen-mé? mäjlęy pädeša, telägänęyné ä!» digüč, äjü östän eçtejar kelep šälkanne jäfraklaren jejep älep enenä kajtkan. äšap kārasa, jimešnegy bër dä tämé juk-te. «fäjdasez närsä ikän; čezmätem äräm kitté» dip ukenä imes. ändan suy bër kön tölkeneęy enenä bärepe «jä duskaj, sinęy ölöšęy niček? tämé bär-me?» digän. älbittä tölké šälkanne eçkarep äldena äšarğa kujar. äjü äšap kārasa ečendän äjtä imes: «eš bulaj ikän, düstem miné äldayen: tökta inde! taryen urtäk bër närsä čäčsäk, ästen älgermen» deę

sebb!» Hosszú szónak a rövidje (száz szónak is egy a vége) az, hogy a farkas ezt a hét sógort egyenként mind megette.

4. Elbeszélés az ármányos barátról.

Egy időben a medve meg a róka barátok voltak (lettek). Ezek közösen répát vetettek. Eljövén az ősz, s a répaszedés ideje elérkezvén, a róka így szólt a medvéhez: «Hát, barátocskám, ime megérett a répa, meg kell rajta osztoznunk. Te a föld alatti részét akarod-e, avagy a föld feletti részét akarod-e? óhajtásod nekem parancs, vedd, a melyiket akarod!» így szólván (a róka), a medve a felső részét választván a répa leveleit összeszedvén barlangjába vitte. Mikor megízlelte, az ételnek semmi íze nem volt. «Haszontalan holmi; fáradságom kárba veszett» szólt és büslakodott. Azután egy napon a róka barlangjába menvén így szólt: «Ej, barátocskám, milyen a te részed? van-e íze?» Persze a róka előhoz egy répát és eléje teszi, hogy egyék. A mint megízlelte, magában így szólt: «Így állván a dolog, barátom engem rászédett. Várj csak! Ha még egyszer közösen vetünk

*) Az *imes*-sel összetett, továbbá a *-yan*, *-yän* képzős mult idők különösen mesékben gyakoriak, s teljes értelmük csak úgy volna visszaadható, ha a mesét azzal kezdenők: «azt hallottam, hogy» v. «azt mondják, hogy» és az egész mesét ennek megfelelően függő alakban szövegeznők.

imés. *ikenée jel bular jänü ırtäk bulöp bödäj cäčkänlär. urak wäkte jütkäc. bulterredaj jänü tölke äjüra «jir ästendayen jä jir ästendägen älasen-me!» digäc. äjü «juk! juk! jir ästendayen älamen» digän. ändan äre tölke bödäjne urep äjüra kämlen käldeyran. äjü kämelne tämerläre belän jelkep enenä älep käjtep äşap kārasa, jänü äşen bik tämsöz täpkan, wä tölkeney äşen bik jäxşe täpkan. ändan suş uz eçendän äjtä imés: «çäjlälä kemsänä! törlö jäktan tözäk körep minem kebäk äyranë tözäkka töşşerä ikän!» digän.*

5. çäjlägä kārşe çäjlä keljanney çikäjätë.

bër wäket törnä belän tölke dust bulöp, tölke törnäne uz eşenä kunakka cäkeran imés wä täba eştänä bër äz sejekkena késäl sälep, kunaşeney äldena kujep şunda uzë dä bergä üterşan imés. törnä sejek késälne nikadar cükesa da bër närsä dä äuzena eläkmäj imés, amma tölke «aşasana, sejele kunaşem!» didë, késälneşen bären jälöp betergän dä kunaşene şulaj äc käldeyran. törnä tölkeney bu çäjläşen eçenä sälep ul da bër kën tölkenë eşenä kunakka cäkerep bër tär wä tirän cülmäknëşen töbënë bër äz börcäk sälep tölkeney äldena kujran da idë, uzë dä şunda bergä üterep,

valamit, az alját választom.» A következő esztendőben ezek ismét közösen vetettek búzát. Elérkezvén az aratás ideje, mikor a róka, miként a megelőző évben, így szólt a medvéhez: «A föld alatti részét, vagy a föld feletti részét veszed-e?» a medve így szólt: «Nem, nem! én a föld alatti részét veszem.» Erre a róka a búzát learatván, szárát a medvének hagyta. A medve a szárát gyökerével együtt kitepte, barlangjába vitte s mikor megízlelte, ételét megint nagyon izetlennek találta. Azután magában így szólt: «Ravaszság! minden oldalról tört vetve, törbe csalta a magamfajta balgát.»

5. Ravaszságra ravaszsággal.

Egy időben a darú meg a róka barátságra lépven, a róka a darút vendégül hívta a maga házához és egy tálba egy kevés híg zabkását téve vendége elé tette és maga is leült vele együtt. Bármennyire csipkedte is a darú a híg zabkását, semmi sem akadt a szájába, azonban a róka így szólt: «Egyél, kedves vendégem!» s a kását mind megette s úgy vendégét éhesen hagyta. A darú a rókának ezt az ármányát szívére vevén, egy napon ő is vendégül hívta a rókát a házához, egy szűk és mély edény fenekére egy kevés borsót tett, azt a róka elé állította, ott maga

ášarŕa kerésép «ášasana, kunarəm! sin miné fäläncü wäketta késül belän bik sejlaran ideŕ. nik ásamejsen?» didé. uzé áz wäketta börcäkne bären çukep betérep tölkéné äc käldeŕyan imés. şulaj bájare burçen tulägändé.

6. jänge bulde dip iskené çur kurergü tejés tügelneŕ çikäjäté.

bér járle kési urmanŕa üten kisärgü bäreŕ, ända bér ulgän tölke täpkan imés. bu täbeştan sėjönép üten da kismäj şul tölkéné ikmäk kápçerena sälep éjénä käjtep kitkän. bu äŕaj éjénä käjtsa, çätene mičkä jäkkan ikän. bäsendan köläkçenen sälzan da tizruk utka ätkan imés. çätene «sinü neŕ bulde? — köläkçeneŕne utka jäktep?» digäc. «keçkerma, çäten! tölke töttöm, jänge köläkçen tegämén. mundaj iskené utka jäkmej nişläjém?» digän. ändan sun kápçerän älep kârasa. kápçere tişelgän-dé, tölke dä çuk, ikmäk tä çuk, ul ärada iske köläkçen da jänep ut bulzan. ul mal'ün tölke çurej ikmäk urlar öcön ulgängü säleneŕ jätkan, şundaj çäjlä belän kápçekne tişep, häm uzé töşep kâlep bär ikmäkné dä

is leült vele, s evéshez látva így szólt: «Egyél vendégem! Te engem egy ízben nagyon megvendégeltél zabkásával. Miért nem eszel?» Maga rövidesen felcsipkedvén az egész borsót, a rókát étlen hagyta. Így hát visszafizette tartozását.

6. Elbeszélés arról, hogy az ócskát nem kell megvetni azért, hogy új akadt.

Egy szegény ember elment az erdőre fát vágni s ott egy döglött rókát talált. E leletnek megörülve, a nélkül hogy fát vágott volna, a rókát kenyeres zsákjába dugva megindult hazafelé. Mikor ez a bácsi hazaért, felesége éppen tüzelt volt a kemenczében. Fejéről lehajítván a süvegét, gyorsan beledobta a tűzbe. Mikor a felesége azt mondotta, hogy «mi lelt téged? — tűzbe dobtad a süvegedet?» így szólt (az ember): «Ne lármázz, asszony! Rókát fogtam, új süveget varrok. Mit csináljak az ilyen ócskával, ha el nem égetem?» Azután, a mint fogja és nézi a zsákját, a zsákja ki van lyukasztva, se róka nincs, se kenyér nincs, azonközben pedig az ócska süveg is elégvén, tűzzé lett. Az az átkozott róka egyenesen kenyérlopás céljából tettette magát döglöttnek és hevert úgy, és ilyen fufanggal a zsákot kilyukasztván, maga is kiesett belőle s a kenyéret is mind ki-

tösörögän ikän. şunday säbak ukeçac äçaj gumer bujenca iskene çur kurmäskä ugët wä näsiçät birgän imiş.*)

7. bër nāmākül eşneç çiküjäte.

bër kën jâbalak niček-tër bër çepček âulap âne âşamakçe bulyanda çepček âya äjtkän imiş: «âj bâter, takdirgü çâra çuk inde. sin minë âşaisen. lâkin şunçena äjtsänä: sinëç âteç niček? hiç bulmasa uzemne çarathan bâterneç âten belëp uläjëm» digän imiş. jâbalak ârwäldä âuzen âçar âçmas «minëm âtem jâfalak» digän. çepček «çuk, bâter; köläçem bik eşetmäç; keçkerebrak äjtsänä!» digän. ul wâket jâbalak âuzen tuç tuç âçep «minëm âtem jâbalak» digän. çepček âuzendan kötolöp öçkan da kitkän-dë. bäs jâbalak uz uzën şeltülâp äjtä imiş: «jâ min kem bulçem? bälalarça tël ugrätüçë möçällem bulçem-me, jâki kur'an maşak itterüçë kâreç bulçem-me? uz âtemne şulaj keçkerep äjtmäsäm bulmej-mu?» digän imiş.

hullatta. Ilyen leczke után a bácsi egész életében azt tanácsolta, hogy az ócskát nem kell megvetni.

7. Mese egy oktalan dologról.

Egy napon egy bagoly valahogyan verebet fogott s mikor azt éppen meg akarta enni, a veréb így szólt hozzá: «Ej vitéz, a sors ellen nincs mit tennem immár. Te engem megeszel. Azonban legalább azt mond meg: mi a te neved? Legalább úgy haljak meg, hogy tudom a nevét annak a vitéznek, a ki engem szeretett.» A bagoly először ki is nyitotta a száját, nem is, és így szólt: «Az én nevem fagoly.» A veréb így szólt: «Nem vitéz; fülem nem jól hall; hangosabban mondjad!» Ekkor a bagoly száját teljesen kinyitván így szólt: «Az én nevem bagoly.» A veréb (erre) szájából kiszabadulván, elröpült. A bagoly meg önmagát szidva így szólt: «Hát ugyan ki vagyok én? gyermekeket beszélni tanító mester lettem-e, vagy koránt (korán olvasást) gyakoroltató olvasó (felolvasó) lettem-e? nem lett volna-e jó az is, ha nevetem nem mondom olyan hangosan?»

*) Mint e mese címéből, meg a többiekéből is kilátszik, a tatár sokszor egész mondatokat egy szónak véve viszonyragokkal lát el, mint itt a «jane bulde dip iskene çur kurerga tejëş tügel» közmondást a genitivus raggal. A *näsiçät* arab szó az utolsó mondatban szinte fölösleges vele egyértelmű *ugët* mellett.

8. *bēr urensesz eşnēy χikājātē.*

bēr kejēm tēgūcē jālgez julda bārep törjanda bēr āt burēgū oćórap, burē mung āsamakēg bulgan īmēš. tēgūcē āya ājtkān dēr: «bāter, sin minē āsamakēg bulasēn; cāram juk. tākin āuwāl bu-jēnne wā inēnnē ulcāp kārāmajēnēa kārneņa sejjarmen-me ikān?» dijēp, burē «jārar; ulcāp kāra!» digān imēš. tēgūcē kápceřendan timēr āršenēn ceřarep ulcāgān bulep burenēy keřrečendan tōtēp ālep šulaj kiskān imēš. χatta burē issēz jeřelep kāljan-dē da tēgūcē uz julena jōrēj birgān imēš. bēr āz wākettan suy burē isēn jeřraē uz uzēnā ājtū imēš: «jā minā bujemne inēmnē ulcātergā nigā kirāk idē? min āsel kejēmlār tēkterāmen-mē, jāki řaskār χezmātenā kerāmen-mē? bu kēšī bōtēnnāj kārņema sejjmasa, bēr āzen āšap kitsām bulmaj idē-mē?» digān imēš.)*

9. *mākūl žāwab χikājātē.*

bēr kōn bēr bāj kēšigā ber fāker kilēp keřūčelek belān oćōnū kerēp ūterjan wā bēr dā tubāncēlek kursātmāj wā ādāb sāklamaj,

8. Elbeszélés egy helytelen dologról.

Mikor egyszer egy ruhavarró (= szabó) egyedül ballagott az úton, egy éhes farkassal találkozott, s a farkas meg akarta enni. A szabó így szólt hozzá: «Vitéz, te engem meg akarsz enni, nem tehetek róla. Azonban a (tested) hosszát és szélességét ha meg nem mérem, beleférek-e a hasadba?» A farkas így szólt: «Helyes; mérd meg és lásd!» A szabó elővette zsákjából vasrőfjét és mintha mérni akarná a farkas farkát megfogván, úgy levágta. Annyira, hogy a farkas eszméletlenül összerogyott és ott maradt, a szabó meg ment tovább a maga útján. Kevés idő múlva a farkas összeszedvén eszméletét, így szólt magában: «Minek kellett nekem szélemet hosszamat megmérnem? Finom ruhát varratok-e magamnak, avagy katonai szolgálatba lépek-e? Ha ez az ember egészében nem fért volna a hasamba, nem ehettem volna-e meg egy részét?»

9. Okos felelet.

Egy napon egy gazdag emberhez egy szegény jöven, merész-séggel bement a házába, leült s annélkül, hogy alázatosságot

*) Az *urensesz* szó teljesen egyértelmű a francia «déplacé»-val. Az utolsó mondatban az *āšap kitsām* kifejezés = *āšaj birsām* ha me gettem volna.

älase bär keşe şikelle äyça söräj der. muney eşenden çäjran buler
 ecänden «jukisä bu keşegä uzäm önötkan burçem bär-mikän?» dip,
 ujlap, ädäb belän-genä «jä kärendäs, nindäj äyça söräjsen? mindä
 çäkeñ bär-mu?» digän. fäker äjtkän: «bäli, çäkem bär. bez bäremez
 da bär ädäm ätaney bälalare, bär berëmezgä kärendäslär bulamez.
 kärendäslärneñ mäle urtak bulerça tejış. sinëñ bukadar bäjleçegdan
 miñä tejış älöşne sörej kildem» digän. bäj «bik çuş kildëñ, kärendäs;
 rästne äjtäsen. min sinä tejış älöşne ärteçe belän biräjem» dip
 kësäsändän bär käre äkça çekarep birgän. fäker «bu niček zolóm?
 bukadar bäjlektan minëm älöşëm bär äkça-çena-mu?» digäc, bäj
 äjtkän: «minëm bukadar bäjleçem bulsa, sulkadaruk sinëñ këbäk
 kärendäslärem dä kub. ägär ul kärendäsläremä hämmäsänä şulaj
 bërär äkça birä kitsäm ide, bu mälem-çena tügel, däçe muney
 kadar jözläb ärtek bulsa da, jitmäs. sinä älöşñä tejär kadärdän
 jözläb ärtek birdëm. kub därwä kela başlasañ, bu bär äkçaneñ
 jöz älöşändän tuksan tüzezen käjtarep birergä kiräk buler» digän
 imës. bu çäwabne äjtkäc, ejätsez därwiş riza buler şul bär äkçaneñ
 söjenep älep kitkän imës.)*

mutatna, vagy a tisztességet megtartani, pénzt kér, mint olyan
 ember, a kinek járandósága van. Ennek dolgán elcsudálkozva
 (a gazdag) magában így gondolkozott: «Hátha ennek az ember-
 nek tartozásom van, a miről magam megfeledkeztem» s aztán
 egész finoman így szólt: «Testvér, miféle pénzt kersz? van raj-
 tam követelésed?» A szegény ember így szólt: «Igen is, van
 jussom. Mi mindnyájan egy ősapának vagyunk gyermekei, s így
 egymásnak testvérei. Testvérek vagyonának közösnek kell lenni.
 A te nagy gazdagságodból az engem megillető részt kérní jöttem.»
 A gazdag így szólt: «Én a neked járó részt megadom neked
 tetézte.» Ezzel erszényéből kivevén egy apró pénzt, odaadta.
 A szegény így szólt: «Micsoda igazságtalanság ez? Akkora gaz-
 dagságból az én részem csak egy pénz?» a mire a gazdag így
 szólt: «Ha nekem ennyi vagyonom van, ugyanoly mértékben sokan
 vannak hozzád hasonló testvéreim is. Ha ama testvéreim mind-
 egyikének így egy-egy pénzt adnék, nem csak ez a (mostani)
 vagyonom, hanem ennek százszorosa legyen bár, nem volna elég.
 Neked a részedül kijárónál százszorosan többet adtam. Ha so-
 kat kezdesz feleselni, eme pénznek kilenczvenkilencz századrészt
 kénytelen lesz visszaadni.» A mint (a gazdag) ezt a feleletet
 elmondotta, a szemérmetlen koldus megnyugodott s örömmel
 vevén azt az egy pénzt, elment.

*) A *birä kitsäm ide* «adnék, adnám» kifejezésben a *kit-*
 csak segítő ige.

10. kákré kájen térátkännéj χikájaté.

bóronye zamanda bér járancé bär ikän dér; här kémné bulsa da äldej ikän. bér uzén bik řákelle wä jitezgä ujlap jörögän kesé bär ikän wä här wäket äjtä ikän: «min šul äldarça juleksam, äya äldanmas idém» dijép, bér kön bu kesé jul belän bära jätkanda jul jānenda bājare äldar bér kákré kájen téräp tóra ikän. muney juldāšlare «m'na. älégé mäšhur äldar šul!» dijép muna äldarne kursätkänlir imés. bu äney jānena bärej «jädust, siné äldar dip äjtälär wä bik äldarça östā dip äjtälär. miné dä äldaj älersen-me? jä äldap kārale!» äldar äjtkän. «nik siné äldej älmam? bik tiz äldar idém dä, beräuk häzerdä jānenda äldar kápčerejem juk; äjdä kälde» digän dér. bu jeket uzénéj ujäulejrena bik eşanep «bär, äjčändän kápčerejne älep kil! min munda kätöp törörmen» digän. äldar äjtkän: «öjgä bärer idemdä, m'na. bu kájen äwarça tóra, kitärgä jāramej» digän. bu kesé ursälänep «bärsana! kápčerejne kitérsänä! min sin kilgäncü kájenne téräp törörmen» dip kájen ästena kilép, kákré kájenne téräp kälran. äldar šul kitkändän kitkän imés; bu jitez äle dä bulsa kákré kájenne téräp tóra imés.

10. Elbeszélés a ferde nyírfa támogattatásáról.

Hajdanában volt egy csaló; az akárkit is rászedett. Volt egy magát nagyon okosnak és ügyesnek vélő ember, a ki mindig ezt hajtogatta: «Ha én azzal a csalóval összekerülnék, én nem hagynám magamat rászedni» s mikor egy napon ez az ember az úton ballagott, az út szélén az a csaló egy ferde nyírfát támogattott. Ennek utitársai megmutatták a csalót, mondván: «Íme az az a bizonyos csaló!» Ez ahhoz odamenvén így szólt: «Barátom, téged csalónak modanak s a rászedésben nagy mesternek mondanak. Meg tudsz-e csalni engemet is? próbálj megcsalni!» A csaló így szólt: «Miért ne tudnálak megcsalni? nagyon hamar rászednélek, csakhogy jelenleg nincs nálam a csaló tarisznyám, otthon maradt. Ez az ember nagyon bizván a maga eszességében, így szólt: «eredj és hozd el hazulról a tarisznyádat! én itt megvárlak.» A csaló így szólt: «Elmennék biz én haza, de íme, ez a nyírfa dülöben van, nem mehetek.» Ez az ember türelmetlenül így szólt: «Eredj, hozd a tarisznyádat! míg visszajössz majd én eltámogatom a nyírfát» és a nyírfa alá állván, ott maradt a ferde nyírfát támogatni. A csaló elment, vissza se jött többé; ez az ügyes (ember) pedig talán még most is a görbe nyírfát támogatja.

11. *bér bėrsenā kārše tēlaklārney zikājātē.*

bér kėsēnēy ikē keze bār ikān dēr. bėrēn igēn igūcēgā wā bėrēn kirpēc suŕūceŕa birgān ikān. bér kōn hār ikē keze ātalarengy őjēnā kunak bulep kilgānlār imēs. ātalarengy kezlarengdan sōrāša imēs: «jā kezlārem, nicēk kōn kurāsēz? kijāulārēgēznēy kāsplārē nicēk?» dip, bėrēsē ājtēp tēr: «kāspēmēz jāman tūgel, jāzše. bujel kub igēn cāctēk, berāuk, ātekājēm, duāda bula kur, zudaj tarala jāuwemlar birsēn» dip tēr. ikēncē keze ājtā imēs: «bēznēy dā zālēmēz, zudajra sōkēr. irēm kuyp kirpēc suŕup kujde, lākīn, ātekāj, duā kēla kurēgēz ājazlar bulsen, jāuwemlar bula kurmāsēn!» dip.

12. *mulla «bir» digānnē jārātmaŕ digānnēy zikājātē.*)*

kōnlārdā bér kōn bér mulla āysezdan sūŕa tēsēp kitēp, indē bāteŕ ulū digāndā kēsūlār jītēsēp «bir kuleŕne!» dip kečkerēskanlar imēs. mullayā «bir» digān tāwuš bik unājsēz ēstēl-

11. Ellentetes kívánságokról való elbeszélés.

Egy embernek két leánya volt. Az egyiket egy szántóvetőhöz, a másikat egy téglavetőhöz adta. Egy napon mindkét leány vendégül jött az apjuk házához. Az atyjuk kérdezősködött a leányoktól: «Hát, lányaim, hogy élitek napjaitokat?» Milyen férjeiteknek a keresete?» Az egyik így szólt: «Keresetünk nem rossz, sőt jó. Az idén sok magot vetettünk; csak imádkozzál atyuskám, hogy a jó isten esőt adjon!» A másik leány így szólt: «A mi állapotunk is, hála istennek! az uram sok téglát vetett; azonban atyácskám, imádkozzál ám, hogy derült idő járjon, s valahogy esős idő ne jöjjön!»

12. Elbeszélés arról, hogy a molla nem szereti az «adj» szót.

Mikor egyszer egy molla egy napon véletlenül vízbe esett s már azt lehetett mondani, hogy elmerül és meghal, emberek érkezvén oda így kiabáltak: «Addsza kezed!» A mollának az «addsza» szó nagyon alkalmatlanul hangzott s ki sem nyújtotta

*) A *digān* szó sokszor teljesen olyan értelmű, mint az oszmán *dedikleri*.

gän dä kulen suzmaran imes. ul keselärnëg arusenda bër belëkle kesë munë aňlap, «töt kulemdan!» digüç, mulla ulëm isreklë-gendä «bu kesë sadaka birä buraj» dip tizuk kulen suzran da, şulaj südan târtep cekarınlar imes.

karját. Ama emberek között volt egy tudálekos ember s mikor az, a dolgot megértvén így szólt: «Fogd meg a kezemet!» a molla a halál kábulatában azt gondolta (= dip) hogy ez az ember talán ajándékot ad neki, hamarosan kinyújtotta a kezét s ugy húzták ki a vízből.

PRÖHLE VILMOS.

Hazai irodalom.

ASBÓTH OSZKÁR. Szláv jövevényszavaink. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése. (= Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XX. k. 3. sz.) Budapest, M. T. Akadémia, 1907. — Ára 2 kor.

CSOMA KÁLMÁN. Jászberény nyelve. Budapest.

ERDÉLYI LAJOS. A csángók eredete nyelvjárásaik alapján. I. A brassómegyei és háromszéki csángók. Budapest. (Különnyomat a Nyelvórból.)

GULYÁS ISTVÁN. Excerpta lingvæ Hungaricæ. (Exercitia Nicolai Ritzmanni.) Az eredeti kéziratokból sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta — Debreczen.

JENDRASSIK ERNŐ. Nyelvészeti tanácsadó. Orvostudományi írók használatára kiadta a Magyar Orvosi Könyvkiadó-Társulat. Gyoma.

MELICH JÁNOS. Révai Miklós nyelvtudománya. (= Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. XX. k. 4. sz.) Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 1 kor.

Nyelvemléktár. XV. kötet. (Székelyudvarhelyi kódex, Guary-k., Nádor-k., Lázár Zelma k., Birk-k., Piry-hártya.) Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 6 kor.

Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. 45. PÁLFI MÁRTON. Kolozsvári glosszák. — 47. SIMONYI ZSIGMOND. Igenévi szerkezetek. — 48. SZABÓ LAJOS. A nagykanizsai nyelvjárás. — 49. LACZKÓ GÉZA. Játszi szóképzés. — 50. KLEMM I. ANTAL. Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvújítási szempontból. Budapest, Athenæum. 1907—8. — Aruk 1—1 kor.

RÉVAI, JOANNES NICOLAUS. Elaboratior Grammatica Hungarica. Volumen tertium. Jussu Academiae Scientiarum Hungaricæ ... editit S. SIMONYI. Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 6 kor.

SIMONYI KÁLMÁN. A Lobkowitz-kódex hang- és alaktani sajátosságai. Budapest.

SZINNYEI JÓZSEF. Finn olvasókönyv mondattani példatárral. Negyedik, javított kiadás. (= Finnugor kézikönyvek. II.) Budapest, Hornyánszky V. — Ára 2 kor.

TIHANYI GÁL. Helyesírásunk küzdelmei. Budapest, Stephanæum.

Északi-osztják nyelvtanulmányok.

(Ötödik közlemény.)

I. Szövegek.

a) Obdorszk vidékéről.

11. *uätli-igi çontəy-mou lälna ioçätla.*

uätli-igi uetsät çuibi uasna ol, uul iijäl pilna çäβ uèrləyən. iijäl pèlè lauäl: «çäβ-ki uèrlən, çäβən padəl kul ät ol, luβ-ki uèrlən, luβən nvləl kul ät ol!» iijäl lauäl: «öjəm nəy'k-pèlək luβ çodj twila? luβ uèrla, ät täs ol, luβ uèrla, ät öçäl ol!»

iijäl lauäl: «sidi-ki ollən, tàm çol'təy tvlna, tàm läləy iisna läuältiüdən tvçana lälna ètläzən-ki, al-uèlläzən, ioçi-ki çontlən, luβən-ki sugäləl, ädəm äm'p'-idi äi-uèlläzən! çäβən-ki öçäl, tægli

11. Vatli-öregre kondavidéki ellenség támad.

Vatli-öreg ötszáz emberes városban él (tk. van), az öregebbik fiával együtt csónakot csinálnak. A fiának mondja: «Ha csónakot csinálsz, a csónakod feneke vastag legyen! Ha evezőt csinálsz, az eveződ nyele vastag legyen!» A fia szól: «Vörösfenyő hasából készült evezőnk hogyan lenne? Ha evezőt csinálunk (tk. evező csináltatik), akár vastag (?) legyen [az], ha evezőt csinálunk, akár vékony legyen [az]!»

Az apja [így] szól: «Ha így leszel, ebben a vészes esztendőben, ebben a háborús világban evezgetésed alkalmával ha ellenség támad reád, csak megöletel, ha visszafelé menekülsz és az eveződ eltörik, úgy megölnek, mint a rossz ebet! A csónakod ha vékony, könnyen eltörik, veréblelked végét könnyen veszik.

šugàlèl, siski-lil àlyən tàgli uila! mà iàsnyəm àt žòl'sèn, mà potram àt nòmsèn, sormən çou òs lölən!»

ižval lauəl: «purəs nènyçoi ar nvməs çun tvijl? manèm àt òntli!»

iski-tvl sòβən çoləl, mèlak uət rvuəl ponla. tvl pidəm iski länš lolda pitl. kāmən iṽntti ar naurèm èuəlt uətli-igi çodi žòl-ləli: mardī mou ar uai matti lār-çalèu ar puçət landəy Ās uəł pèlè puçtəy uai ar puçət manda pitməl šətl, lār-çalèu raçmənəy nvy nvyman mandel šətl. si iubel matti mardī-mou toçləy ar uaièu iorətmał šətl.

uas āri ar naurèməl uəs uèlməy ar òr't uəs uèlda pitməl šətl, çanžəy çonəβ ās-lòn'di ar puçət landəy šərəs muł pèlè ai nālməβ iəm uai loiman mandel šətl. landəy Ās iðnygeu landəy šərəs uəł pèla matti tuuəm šətl.

uətli-igi nvməsł: «mà lölən çəβ uèrdi òr'tl òsəm, çəβ àt uèrləm lölən!» ieža ol, èyi lila šunəy ònš iorətł, pny çoni šunəy

Bárcsak az én szómat meghallgatnád (tk. meghallgattad volna), az én beszédemet eszedben tartanád, a halálod soká következ-
nék be!»

A fia [igy] szól: «Öreg embernek sok esze hogyan volna? engemet ne taníts!»

A hideg tél darabja (tk. téldarabod) elfogy, meleg szél fúvása támad. A télen esett hideg hó olvadni kezd. A künn játszó sok gyermektől Vatlí-öreg miképpen hallja: a délvidéki sok állat (= költöző madarak), a tavi csüllő-madár sok falkája a táplálékos Ob torkolata felé falkás madár sok falkája menni kezdett, hallszik, a tavi csüllő-madár rikoltó nevetését nevetve mennek, hallszik. Majd ezután meg a délvidéki szárnyas sok állatunk megérkezte hallszik.

A város sok gyermeke, récze ölö sok fejedelemlhős, réczét kezdtek vadászni (tk. ölni), hallszik. A tarka hasú obi lúd sok falkája a táplálékos tenger torkolata felé kis nyelvű jó állatot [é. éneket] énekelvén megy, hallszik. A táplálékos Obunk jege a táplálékos tenger torkolata felé már elvitetett, hallszik.

Vatlí-öreg gondolkozik: «Én mintha csónakcsináló feje-
delemlhős volnék, hadd csináljak [hát] csónakot! Egy kis idő
mulva a leányevő bőséges halszállás megérkezik, a fiú gyom-

óns̄ ior̄stl. xoltipi iam xàß mà ant twiləm, iəŋ'k-xul ueldi kàzəŋ xui ősəm vndi, or-uai ueldi kàzəŋ ər't ősəm kuš. libəŋ xət libəmna xoiman purəs̄ loŋ əlɣəlna pitləm.

luy ior̄əŋ iam uai twiəŋ iux palàttì ioxtəs, uətli-igi iməl pələ lauəl: «imi, nuy lələn twi sārəltəm nóŋ-à kəuərtlən lələn!» iməl lauəl: «sārəltəm nóŋ-à lidi-kəmna ant olda uufsisən. matti mou əuəlt tanŋà ər mur təlbi xəßna [iŋŋ'əm] ər ər't luy kəuə-rəm nai mandi əuəlt sārəm nóŋ-à sārəltal, si twiŋà sārətliləmə? olməmən əuəlt nŋŋən xund ant ərđəliŋsəm!»

uətli-igi lauəl: «mà pərtsəm kəuərda, ant-ki kəuərtlən, nŋ-nən tut-iux tūdi ləuə ou silna ləskələm, xət-şvrəmna scda am'sà! iam nóŋ-à lidi iəsəm, noŋos-tūdi iəsəm wantman am'sà!»

iməl səm-iəŋ'gal mŋŋxman noŋ-ləiəmdəs, rədəŋ xət əlɣəlna tutt noŋ-ŋ'səli, put nik-tarar'səli. kim-ətliŋs, iŋŋ'əs, sārəm nóŋ-à uət mēuəl, or-koləŋ uət mēuəl lŋŋəldəs. əuətlisli, pŋŋəl'səli, nik-ləskəsli. nəŋ'k-iŋŋi lūməŋ tut pon'sa, xəl-iŋŋi lūməŋ tut ŋ'sa.

rának való bőséges halszállás megérkezik, keczehálóval halászó jó csónakom nincs, pedig vízi halat fogó (tk. ölt) vigasságos ember volnék, erdei állatot ölt vigasságos fejedelemhős vagyok bár. A belsős házam belsejében fekvén öreg csont végére jutok.»

A nyári erős jó nap tetős fa magasságnyira jutott, Vatlí-öreg a feleségéhez [így] szól: «Asszony, te bizony a tavaszszal szárított húst megfőzhetnéd!» A felesége mondja: «Nem akartad, hogy evéshez mérten [elég] száraz hús legyen. Valamely vidéken talán a sok néppel teli csónakon [odajárt] sok fejedelemhős a nyári meleg napon száraz húst szárít, talán azokat szárítsam meg? Mióta [csak] vagyunk, mikor nem becsültelek meg tégedet?»

Vatlí-öreg [így] szól: «Én főzni parancsoltalak, ha nem főzöl, téged, mint [egy] tűzifa hordó szolgálót az ajtó szélére hajítlak, a házam küszöbén ott ülj! a jó husért nyúló kezemet, [a falatot] fölfelé [é. a szájamhoz] vivő kezemet nézven ülj!»

A felesége a könnyét (tk. szem vizét) törülvén hirtelen fölállott, a tűzhelyes házban a tűzét fölgújtotta, a fazekat föl-akasztotta. Ki-ki ment, [oda]járt, a száraz húsból öt mellet, az erdei rénszarvas öt mellét hozta be. Elvagdalta, megszurkálta, földobálta [a fazékba]. Vörösfenyőfából lángos tüzet rakott, fekete fenyőfából lángos tüzet gyújtott.

kāuərmal iʉbina, posmal iʉbina uədi-āləm'sa, nəŋ'k-pələk
 ɣoŋ ānna ɣɔn'sa. uətli igi elti ɣōlēm mēuəl ɣɔn'sa. uətli-igi ŋɔŋ-
 man noɣ-ām'səs, sātɔŋ kēžəl lōɣəftəsli, iməl ɪ noɣà lidi ɛuəlt ān
 àlŋəl ɣuràina ɣatt'səsli, tal uyləl loɣlɪlɪl ɣondžà ɣatməs. «ɣɛ,
 ɣɛ, imi-lagè, kāuərdəm pudən siməl olmal!»

iàsl mōŋɣəs, oɣəl ɣoʒəŋ-nvri pèlù kēratsəli, iɣəl pèlù lauəl:
 «uèldi uai uèldi òr't ēnməldiɪsəm, uèldi iəŋ'k-ɣul uèldi òr't ēn-
 məltəm, ittam ɛui lila òŋmən iɔɣtəs, landəŋ Ās pələkmanna nōbət
 ɣuimən ɣoldɪlɪəm pan twisəmən, kət ɣàβi kàzəŋ iɔs iŋɣà lōlən
 iŋŋ'ləmən, loŋəŋ oɣpi ār sōɣ uèlda iŋŋ'ləmən-sà!»

iɣəl lauəl: «ɣì, ɣì! àži pà nŋŋ ɣàβ ant twilən, molana
 manlən?» uətli-igi lauəl: «ɣàβ ant twiləm? kət iuɣ ɛuəlt àldəm
 ɣàβəm ol, sidəm twiləm.» iɣəl lauəl: «uul vndi.» loŋ lauəl:
 «uul-ki, mət iəm, uèləm ɣuləm lètlēm, ləŋkəm āt ol!»

uətli-igi sōmətlɪl, ɣanzəŋ uai sōmətl, aləŋ uai sōmətl.

Miután [föl]forrott, miután megfőtt [t. i. a fazék], levette
 [a tűzről], vörös fenyőhasából készült hosszúkás tálba merte.
 Vatlí-öregnek három mellett talált. Vatlí-öreg nevetve fölült [a
 padkán], hüvelyes kését elővette, [s] miközben a felesége egy
 falatot (tk. húst) eszik, a tál végét erővel megcsapta, üres száját
 rágicsálva hanyatt dült. «He, he! asszonykám, a főzött fazekad
 kevés volt.»

A kezét megtörülte, fejét az oldalsó padka felé fordította,
 a fiához [igy] szól: «Ölnivaló vadat élő fejedelemlémet nevel-
 gettem, ölnivaló vízi halat fogó (tk. élő) fejedelemlémet ne-
 veltem föl, íme a leányevő halszállásunk megérkezett, a táplá-
 lékos Obunk felén (tk. Ob-felünkön) ősemberünk halászta főve-
 nyes partunk van, két csónakos vigasságos útat együtt járjunk
 mi ketten, csontos fejű sok tokhalat fogni (tk. ölni) nosza
 menjünk!»

A fia szól: «Hi, hi! atyus, neked csónakod sincs, min
 mégysz?» Vatlí-öreg mondja: «Nincs csónakom? két fából össze-
 rótt csónakom van, [hát] ezem van.» A fia szól: «Az talán nagy
 [is] lesz.» Ő [azt] mondja: «Ha nagy, annál jobb, a megölt
 halamat rakom bele, tágas hadd legyen!»

Vatlí-öreg öltözködik, tarka botost húz föl, ragyogó (?) botost

kimbəŋ ɣət kimbəlna kāmən ɛtl, iɣəl pà lou iubəlna pà ɛtl, andəβ-sil aɣ iɣəl lou iubəlna ɣəl'ləman ɯuràtl: «àzi, mà pà iiləm.» uətli-igi lauəl: «ɣeɣ, iɣilap-ɣoɣ! nɯɯ uèldi ɯai uèldi-louàt and ɔsən, tàm tələŋ pōɣəl àlɣənnə tàdà iwndà! sārəm mou taz-tənnə tàdà iwndà!»

uətli-igi sitlna panna nɣk-sòsl, ɯul iɣəl ielta sòsl. lār-ɣalèu moɣla (?) nɯɯ nɯɣtal ɣàtl. uətli igi nɯmsəl: «malaɣi nɯɣəl?» iɣoɣ-ɯandiɣil: nəmɔza andəm.

pà sòsməl, sòstal svɣət pà nɯmsəl: «kur-iətləŋləm ɣoza mola ɣaiɣil!» iɣoɣ-ɯɣgərməl: pənəŋ málšəŋ pənl ɣoza aɣ iɣəl toɣi-kunžəməməl, iɣo-túdi iətləŋna ɣaiɣiləla uèšl lār-mou iəm soɣta lillaməl, kanzəm mou iəm ɣiš lillaməl.

uətli-igi iɣoɣ-kàrəməl, iəsna kətləm'ləli, ɣos-mənəməli, kət kur ɣuəlt kətlman iɣoɣl iɣətti ɣouàtnə iɣoɣ-s-ləskəllə. nɯmsəl nɯmsəl: «si pittən toɣəna ɣvllən-ki, ɣvlà! àzəl iāzəŋ ant ɣòləm

húz föl. A külsős ház kültájára kimegy, a fia is megy ki utána, bölcösözéli kis fia is sírva törekszik utána: «Atyus, én is megyek (tk. jövök).» Vatlí-öreg [így] szól: «Hej, apátlan ember [káromkodó szó]! te [még] ölnivaló vadat öló nagyságnyira nem nőttél (tk. nem vagy), ezen a teli falud végén (tk. falu-végeden) itt játszál! Száraz földed darabján itt játszál!»

Vatlí-öreg erre a fővenypart felé megy lefelé, az öregebbik fia lépdel utána. [Egyszer csak] a tavi csüllőmadár szíves (?) nevetését neveti, hallszik. Vatlí-öreg gondolkozik: «Miért nevet?» Visszatekinget: semmi sincs.

Megint lépdel, lépdelése közben megint gondolkozik: «A két sarkamhoz [ugyan] mi ütődik?» Hátratekint: a szegélyes málicza-subája szegélyéhez a kis fia odakapkodott, a hátra maradó (tk. visszavivő) sarkába ütődik, az arca áradványföld jó sarával van borítva, száraz föld jó fővenyével van borítva.

Vatlí-öreg visszafordul, kézzel megragadja, lerázza [magáról], a két lábánál fogva megragadva olyan messzire dobja vissza, a mennyire csak bírja (tk. ereje érő messziségre). [Így] gondolkozik: «Esésed helyén ha meghalsz, [hát] halj meg! Az atyja szavára nem hallgató micsoda gyerek van (é. milyen gyerek az,

*mola naurēm ol? uullē-ki iil, manēm uèll, iāsngem ant žōllēli
i-χpōlda lōskēsēm.*

*tōdā pitmal tvrāna kāt kurl elti pidēs, svsna nōrāml, ānggēl
tvīēm moχla nōχ nōχman nōrāml. mā iūiēl-lāuēt lāuētlem: «iūiēn-
mōn ām'p'-χuiēm manēm pānēy χui tēlēm ēuēt χolna iōri-tāllēli!»*

*tār χon-lōχ sēila pan oχāllēm, χōlēm iux āltnāy, kāt iux
āltnāy χāβēm nōχ-puśmālēm, sommē āmātsēm, ōr't āmāsti nāmāk'
tēγāl lēžātsēm, ōr't āmāsti iēm lol-pām pon'sēm. nēl puś pōlēm
soγēm pon uīsēm, χōlēm uōspi χolti keu laimāy koli pōn nāmēm
āltlēm, uγēy (?) χāβ soppē lol uōdāt uōdēy sārāl ponlēm, vūēy
iēy'k sōβalna χāβēm nik-tāllēm, sās-mvlāt mvl iēy'k nik-rūyksēm,
libēy χāβ libēmna nōmēm lēllēm. iūēm lou tvīmal toχlēy uai
χanzāy χāβ nāmēm lēlēs, kāt χuii kāzēy iōs lāuētlemēm.*

*landēy Āē pā-pēlgiś lāuētlemēm, svrāl't iuxēy iēm pōγār
(kāt Āsēn kut-pōγār) iōγētlēmēm. oχēy pan oχal ēuēt χōlēm puś*

ki az atyja szavára nem hallgat)? Ha nagyobb lesz, engem [is] megöl, a szómat nem hallgatja meg, egy halálíg [oda] vetettem.»

A mikor odaesett, a két lábára esett, hátrafelé iramodik, az anyja bírta szíves (?) nevetést nevetve fut. Én az apja szidásával szidom: «Apád f . . . a, ebemberem, engem még a szegélyes öltözékem szegélyénél fogva visszatart!»

A daru-bögye [forma] csöndes (?) fövenypartra szállok, a három fából összerótt, a két fából összerótt ladikomat fölnyitom, egyenesre fölállítottam, fejedelemhős ülő puha fészket készíték, a fejedelemhős ülő ladikközbe [való] jó füvet tettem. A négysoros kenderczerénából [font] kecze-hálómat fogtam, a három nyílású halászó kő állta kötéllel ellátott keczehálómat leemelem [t. i. a tartóról], a ladikon keresztül ölszélességű széles deszkát teszek, sodrós vízdarabba a ladikomat behúszom, térdig [érő] mélységű mély vizet gázoltam, a belsős ladikom belsejébe fölülök. A fiam az ő birtokában volt szárnyas állat (é. madár) rajzos csónakjára fölült, két emberes vigasságos úton evezünk mi ketten.

A táplálékos Ob tulsó felére evezünk, fűzfás jó szigetre (a két Ob közötti sziget) jutunk. A fejes fövenypart feje irányában, a háromszoros czerénából [font] keczehálóinkat behelyezzük, a

soyməβ iam pənlamən il-pənləlmən, χōləm uəspi uəzəy keulamən il-ēslləlmən, louəy oxpi ar səχ kəslna pitsəmən, uəs-əyηəβ ar uis kəslna pitsəmən.

iəy'k-ivləβ ai χul uəldəmən kutna, iijəm χodi lauəl: «àzi, mà uantəmna Ās kudəβ χas-iuxəy pōγər ox euəlt χas-iuxəy mou-ivl əlyəl euəlt təl-lələm ləbət χəβ ētmel nila.»

mà aiiv ant uilivisəm, uηəl ələy i iāzəy layməm andəm-mətə-pà iəy'k-χul uəldi kəzəy ios mətə laisəm.

kimətti iijəm χodi lauəl: «àzi, mà uantəmna χəntəy-mou euəlt ləbət əltnəy χəβ-təl ləlna si iisaimən! χəntəmən!» mà pələm-iar ələyηa χōldəm andəm. nēməza iāsηəl mà ant pōdər'ləm.

χəntəy mou ləbət əltnəy χəβtəl ar or'dən lər-χaləy moχla ivχ ivχman ti si ləuəltlət, χodi lauəl: «χi! χi! uətli-igi olmən-χoi(?) sət nōbət euəlt vberlivisən, ittam χodi landəy Ās kutpəlna moχətməy-lamba, iijen sēyəm nəy'k-iux al'ən libina iērəmmən-lamba!»

három nyílású nyílásos köveinket leeresztjük [t. i. a vízbe], a csontos fejű sok tokhal vigasságába estünk, a keskeny állú sok lazac vigasságába estünk.

Vizes orrú kis halat fogásunk közben a fiam miképpen szól: «Atyus, a mint látom (tk. láttamra) az Obközépi fűzfás sziget feje irányában, a fűzfás földnyelv (tk. föld-orr) végén, teli ült hét csónak jött ki, [úgy] látszik.»

Én kicsibe sem vettem, száj végére való egy szót se mondtam, vízi halat fogó vigasságos útra méginkább [ki]álltam.

Másodszor a fiam miképpen szól: «Atyus, a mint látom (tk. láttamra), a Konda vidékéről hét nagy (tk. összerótt) csónakkal teli ellenség jött reánk im! Meneküljünk!» Én a fülem botját se mozdítom (tk. a fülem oldalának végével nem hallom). Semmi szót se beszélek.

A kondavidéki hét nagy (tk. összerótt) csónakkal teli sok fejedelemlősöd tavi csüllő-madár kedves (?) nevetését nevetvén erre felé (tk. ide) eveznek im, miképpen szólnak: «Hi, hi! Vatli-öreg, mióta csak vagy, száz év (tk. kor) óta ügyeskedtél, most íme a táplálékos Ob közepén mégis mintha elcsíptünk volna, az apád fonta vörösfenyő deszkádon [é. ladikodban] feledkeztél.»

ijəm si-kəmna laul: «çi! çi! àzi, çaltsamən(?) manda mäsəs.» mà çodi lauləm: «içilap çui moçi mola əngəsən? mandı-mosa uəran-ki ol, mandən.» ijəm sitlna si iāzə çölmäl-kəmna, çoltəm pönl nok-äləmləli, çäβ libina lnskəlli. Äs pä-pəlgis läulməl.

lou läulməmal sərət lou əuəltəl əlləm, luβ-tvi əuəlt əlləm or-çät louät är çum'p' çöntəy-mou läbət çäβən ınləl-ki sokla, landəy Äs iēməy iəŋ'k ıvlna pitl, sēuəsəl-ki längətla (v. längəltla), çuləy Äs iēməy iəŋ'k ıvlna pitl, çäβləl lər-sü palätna ımərəsəiät.

çöntəy moç läbət çäβ är ör'dən çodi laulat: «içəl çodi ät manl-sä! uätli-igi lou seuyəy oç-taxtəl uilu-sä! lou tvımal luk-pun çanžəy täləl uilu.» iəndəy iöçəl iəndiləl uisləl, tiyat-pat nəuə toçləβ är näl sənçəy iöçəl sənçəl elti pon'sələl. mà nvməsəm: «təm siski-är ör'tna si uəldəm-lamba.»

mä-sä çolti-pönəm noç-tälləm, iəŋ'gəl-ki çut lnl əuəlt nömən

A fiam ezenközben mondja: «Hi, hi! atyus, merre kellene mennünk?» Én miképpen szólok: «Atyátlan emberfia mit kérdezed? Ha menni való dolgod van, [hát] mégy.» A fiam aztán, a mint ezt a szót hallotta, a keczehálóját fölemeli, a csónakba dobja, az Ob túlsó felére evezett.

Miközben evezett, a töle támadt (tk. emelkedett), az evező hegyétől támadt, szamojéd sátor nagyságú sok hullám ha a kondavidéki hét csónak orrához ütközik (?), a táplálékos Ob szentséges vize bele esik [t. i. a csónakba], ha a kormányát hasítja, a halas Ob szentséges vize bele esik, csónakjaik a fonás magasságáig elmerültek.

A kondavidéki hét csónakod sok fejedelme miképpen szól: «A fia [csak] hadd menjen! Vatli-öregnek az ő hajfonatos feje darabját vegyük csak! Az ő birtokában [levő] fajt pihétől tarka ruháját vegyük.» Ideges ijjuk idegeit fogták, a tegez fenéken [levő] fehér tollú sok nyilat hátas ijuk hátára tették. Én gondolkozom: «Éttől a madár-sok fejedelemböstől még utóbb is megöletem.»

Nosza én a keczehálómat fölhúzom, a hat ölmélységű vízből (tk. a vize hat ölnyi) fölhúztam, a fenekes csónakom fene-

tál'səm, libəy zàβ libəmna lvsəkəsəm. zəntəy-mou ār òr't lauləl: «ittam zodi uítli-igi zol manlən? tozósən-túísən mandüidənnə mola vndàs? àzən tviəm uul loy'kna zun uiläizən?»

...ār zàβ kudətnə luyəltəizəm, mà lauləm: «zəntəy-mou ār úaurəməm, mà svəà sè úozlələm.» mur lauləl: «úozlədənnə ittam zodi mola vndàs, ləuəlmədənnə mola vndàs? tozi úozlələn, zàβ zoəa zailən.»

mà i sàs-pələkna aməssəm, aì zui tviəm izəmənnə ləuəlmələm, landəy Ás vu-svsna kərəməsəm, zàβəm puləy l'kməm zàβ zoəəyís kuš ləuəltət, àltəy zàβəmna elti mantəlam, səuəràntəm (səuə-rànti?) zui kuš səuəràndəs, sidi si man'səm. landəy Ás mol izə'kna vudi zui vül, zəl'lədi zui zəl'ləl. nāməltəšik zotl mandüidi izəo-kərəmələm, mà euəltəm əlləm ār zum'β'na zəntəy mou kət zàβən zumdə lvsəkələm, zətšə edəm luyərəy ār zui selttə züləs.

Ás kudəzənnə izəətəməm kəmna oizəm nəy'k-pələgəl luβ, uəizəy

kebe dobtam. A kondavidéki sok fejedelehmős [igy] szól: «No hát Vatlí-öreg hová mégy? Ide-odatekingetvén mi segítséget [látsz]? Az atyád birtokában volt öreg bálvány hogyan venne oltalmába?»

A sok csónak egészen közrefog, én [igy] szólok: «Kondavidéki sok gyermekem, én aztán [majd] arrafelé tartok.» A nép [igy] szól: «Ha arrafelé indulsz is, mit nyersz vele, ha arra evezel is, mit nyersz vele (tk. evezésedben mi segítség van)? Ha oda tartasz, csónakba ütközöl.»

Én az egyik feltérdemre ültem, fiatalkori erőmmel (tk. ifjú koromban bírt erőmmel) evezek, a táplálékos Ob torkolata felé (tk. folyása irányába) fordultam, a ladikom irányába esett csónakban félre eveztek bár, összerótt ladikkommal rájuk mentem. A vagdalkozó ember jóllehet vagdalkozott, ilyen mentem im. A táplálékos Ob mély vizében az üvöltő ember üvölt, a síró ember sír. Egy kissé alább nyugat felé (tk. nap mente szerint) visszafordulok, az én tölem támadt sok hullámmal kondavidéki két csónakot fölfordítok, a honnan termett pánczélos sok ember aztán a vízbe merült (tk. bukott).

A mint az Ob közepére értem, a... vörösfenyő hasábból [csinált] evezöm, száras evezöm a közepén, nyeles evezöm a

luβ kutpəl əuəlt, nɔləŋ luβ kutpəl əuəlt soppì mārəməs. vɔ-nāβtəm
 iuz sòβəl xaɔəməsəm.

χòntəŋ-mou àr òr't laudel šàtl: «χei, iuilap χui moŋi-sà
 uətli-igi àrdàmnièu-lamba-sà, luβli χàβ pitmən-lamba.» si-kəmna
 ləu ti uànàməmél-kəmna, χàβ-padi χoza iàsəm mètsəsəm, ai-χui
 pvràna tviməm pɔzàr-kulàt kòrdi uaiβi, kòrdi nɔlbi nɔləŋ luβ
 nòmən tàl'səm. χòntəŋ-mou àr òr't pèlà χodi lauləm: «χì! χì!
 ai-χui olməmna tviməm luβ-sòβ-lagèm uèlis si uisəm, nozlasta
 litladi-ki, nozlastadi!»

ior-χui uejəmna ləuəlmələm, toŋos əlŋis sèməm pəiutlēm,
 iŋŋəm kutpəŋ Às tombəlna top pidiliiməl, luβəl mārəməl. mà
 iudəm svŋət χodi lauəl: «iŋi! àzi manəm uiià! luβəm šugələs,
 sārəm χàβ-padənna manəm uiià!»

mà lou χàβəl χvnnan seltta manlēm, χoŋəŋ χàβ χoŋəl
 əuəlt seltta manlēm. mà lauləm: «χodi-svŋət uilēm, matta nɔŋèn
 iàsən-iet ènməltməmna χund ant lausəm: «χàβ-ki uèrlən, χàβən

közepénél kettétörött. A víz folyása úsztatta fadarabját ki-
 halásztam.

A kondavidéki sok fejedelehmős beszéde hallszik: «Hej!
 apátlan ember fia Vatli-öreg, ha jól látjuk, mintha evezőtlen
 csónakba estél volna!» Ezenközben ők a mint közeledtek [felém],
 a ladikom fenekébe nyúlok (tk. dugom a kezemet), fiatal (tk.
 gyerek-ember) koromban használt ököl-vastagságú vasfogantyúval
 [ellátott], vasnyelű nyeles evezőmet előhúztam, a kondavidéki
 sok fejedelehmősnek miképpen szólok: «He, he! gyerekeMBER
 koromban használt evezőcskémet im csak az imént vettem elő,
 ha üldözni akartok, hát üldözzetek!»

Erős ember erőmmel evezni kezdek, arrafelé előre vetem
 a szememet, a fiam az Ob közepén alig hogy túl jutott (tk. esett),
 az evezője eltörött. A mint én [arrafelé] megyek, miképpen szól:
 «Hej! atyus, engemet végy föl [t. i. ladikodba], az evezőm el-
 törött, a ladikod száraz fenekébe végy föl engemet!»

Én az ő csónakját megérintve onnét megyek [tovább],
 oldalas csónakja oldala mellett megyek [tovább]. Én [így] szó-
 lok: «Hogyan vennélek föl? [lám] egykor, midőn kézizmodat
 neveltem, nem mondtam-e: «ha csónakot csinálsz, a csónakod

kul át ol! luβ-ki uèrlan, luβan kul át ol!» luβan-ki màrtas, tám tnyàna tàdà át uèllàzan! — luβrəy çui tēlan, aī sēmbi iəm luβarən àl miū! iəm òr't-pux iəm lìlən àl át çvləl!» mà iubəmna çul'ləman sidì si çaišmal šàtl, niy àridi-idi çul'ləman çaišmal šàtl.

çontəy-mou iəl çàβna ləl-tur vuman siçəməsa, seuyəy oç ant madalna, luβrəy çui tēləl ant madalna landəy Às mvl iorna il-sarəs, loy tniməy toçləy uai çanžəy çàβəl çomdà sàzəməšli.

mà sidəmna ilbəy uas ilbəmna mà piləmna manəm àr çum'p' pilna uas-ilbi svyçəm çoça uədi çaišəm. iəy'k nik-soçtəla, kançəm pant taytəl elti àməsləm. çōləm iuy àltnəy çàβəm èuəlt nōmən lailəm, luβ-tvi səuətna il-oçəlləm. loyəy oçpi àr sòçəm kòr't-təl murəmna uədi àltla, uəs-əynəβ àr uuəçəm uədi àltla.

mà çāžəm çət loçəmna uədi sòssəm, ioço-lvysəm. iməm çul'ləl: «içy'mən tnyàna iəs sèçyləm iəspi òr'dən, kurl sèçyləm kurbi òr'dəm sàrəm çàβ padəlna lèltsən-kəba, àdəm çodi çund əs

vastag legyen! ha evezőt csinálsz, az eveződ vastag legyen!» — Az eveződ ha eltörött, ezen a helyen ám ölessél meg! — Pánchezélos férfi ruhádat, kis szemű jó pánczéلودat ne add oda! jeles fejedelemfi jeles lelked meg ne haljon!» Én utánam így sírván maradt vissza, hallszik, nő éneklése módjára sírván maradt ott, hallszik.

A kondavidéki négy csónak ellenséges torokkal üvöltvén pillantotta meg, hajfonatos fejedarabját nem adván, pánczélos férfi öltözetét nem adván, a táplálékos Ob mély örvényébe ugrott, az ő birtokában volt szárnyas állat (= madár) rajzos csónakját fölfordította.

Én aztán a velem jött sok hullámmal együtt a városom alján levő magas partnál szárazra vetődtem. A víz visszahúzó-dott(?), száraz útdarabon ülök. A három fából összerótt ladikomról fölállok, evezőhegyre támaszkodva leszálok. A csontos fejű sok tokhalat az egész falum népe kiemeli a partra, a keskeny állú sok lazaczomat kiemelik.

Én a meleg házam zuga felé lépdeltem, bementem [a házba]. A feleségem sír: «Ha járásod helyén a keze megnőtt kezű fejedelemhösödet, a lába megnőtt lábú fejedelemhösömet a ladik száraz fenekébe ültetted volna, talán rossz lett volna?» Én [így]

lōlən?» mà lauləm: «iāzəy ant çōlem náyrəm loy çvləl.» loçrəy çui tēləm əy'səm, pənəy çui mālšəyəm əy'səm, ívl-pèzi oçəl svç sōmətsəm. çàtna loyçlidi ār òr'dəm èuəlt çodi çōlləm: «çōntəy-mou nəl çàß matti ilbəy uas ilbey èuəlt landəy Ās pà-pēlgis musmel(?) šàtl.»

si ōləm luŋu parəs. tvlli iis. uēləm or-uaī uēldi ār òr't uēlda iŋy'lat. nàyi toçləß ār soga uēllət. kimət luŋ pà iil, pvç lila šuiəy òšū ioytəm iubina ma lauləm: «ai iŋyəm pilna nōbət iŋçlu iŋyəm Ās kudəß pōçər pan pà iŋy'ləmən-sà!»

uoiaŋ hóçà tēləy put lumēmən iubina matta tvimēmən çō-ləm iŋç àltnəy çàßmən pà pušlēmən, sàs-məvlət mvl iŋy'kna ruŋkləmən, sārəm çàß padəlna lēlləmən, iŋyəm mà iŋçàltəm āməsl, laudl: «àzi, loçəy oçpi ōn sòç uēlləmən-ki, svçà məçti ant lile-mən?» mà lauləm: «təm çol't çūləm çou luŋna mozanəm lilemən!»

landəy Ās pà-pēlgis lāuəltləm, pan-oçi oçəl èuəlt çōləm soçəm

szólok: «A szóra nem hallgató (tk. a szót nem hallott) gyermek ő meghal.» Pánczélós férfi ruhámat levettettem, szegélyes [ruhájú] ember málicza subámat levettettem, rénszarvasborjú bőréből [csinált] vékony subát vettem magamra. A házba ki- s bejáró sok fejedelemhősömtől miképpen hallom: «A kondavidéki négy csónak az elébb a városunk aljánál a táplálékos Ob túlsó felére mentek, hallszik.»

A volt nyarunk elmúlt, télre vált [az idő]. A megölt erdei vadat ölü sok fejedelemhős vadászni jár, fehér tollú sok foglyot fognak. A másik nyár is eljön, miután a fiú ette (tk. evő) bőséges halszállásunk is megérkezett, én [így] szólok: «A kisebbik fiammal az őseink járta Ob-középi sziget halászó helyére (tk. fővenypart) megint menjünk el!»

A zsiros hússal teli fazekat miután megettük mi ketten, a multkor használt három fából összerótt ladikunkat megint fölnyitjuk [é. fölfordítjuk]. Térdig érő mély vízben gázolunk, a száraz ladik fenekébe ülünk mi ketten, a fiam velem szemben ül, [így] szól: «Atyus, ha csontos fejű nagy tokhalat fogunk, aztán mindjárt nem eszszük meg?» Én [így] szólok: «Ezen az inséges hosszú nyáron miért ne ennénk meg!»

A táplálékos Ob túlsó felére evezek, a [halászó] fővenypart

seymàη pòn il-ēsllēm, louəη oʒpi ār sòʒ uèlləmən, vās-āηnəβ ār
 uuníž uèlləmən, puzəη pan puzəl èuəlt āləmləmən, ʒòη'ta pitləmən,
 kutpəη pan kutpəlna, oʒəη pan oʒəlna uànàməlmən, mà lauləm:
 «iʒiʒè, lida litlən taηʒà?» — «aʒa, àzi, lida litləm.»

uədi ʒaʒləmən, uās-āηnəβ uul uuníž uədi tūsmən, tut n'l'səmən.
 kət ʒuʒ lidi ʒal-put sòʒ nìk-taʒartlēmən, uās-āηnəβ uunížmən i
 pəlgəl putna mollēmən, i pəlgəl nār ʒul ʒuʒətna līlēmən.

iʒəm lauləl: «àzi tàm ʒonl iəna' uoiàη, uoi taηʒà iənas
 līlmən!» mà lauləm: «tàm ʒol'təη àrtna mozanəm līlēmən?» lou
 lauləl: «alt līlēmən!» mà lauləm: «nāβtəm iʒ ʒ i altlè tuuà-sà!»

toʒoʒik iη'əs, pà iʒi-noʒəml. «àzi, tòdà lābət ʒāβ-tèl mur
 iil.» mà lauləm: «tāgliʒi!» lou lauləl: «ʒatša tāgliʒi, mà uant-
 lēm.» — «kài! iəna' pà!» iʒəm pilna nār-ʒul lida iʒʒà-āməs-
 səmən, min tut-pòzəηməna uədi kàillsət. kət iʒ ʒaʒ èuəlt tì ètsət,

feje felől a három[szoros] czérnából szőtt kecze-hálómat leeresz-
 tem. Csontos fejű sok tokhalat fogunk, keskeny állú sok lazacot
 fogunk. A villás végű fővenypart vége irányában [meg]emeljük,
 a folyással szemközt kezdünk menni, a közepes fővenypart köze-
 péhez, a fejes fővenypart fejéhez közeledünk, én [így] szólok:
 «Fiaeskám, enni akarsz talán?» — «Ühüm, atyus, enni akarok.»

Kikötünk a partra, [egy] keskeny állú öreg lazacot ki-
 vittünk, tüzet gyújtottunk, a két embernek való (tk. két ember
 evő) útravaló fazekat folakasztjuk, a keskeny állú lazacunk
 egyik felét a fazékban főzzük meg, a másik felét nyers hal
 gyanánt (tk. bőségében) eszszük meg.

A fiam [így] szól: «Atyus, ez a hasa igazán zsíros, a
 zsírját talán külön együk meg!» Én [így] szólok: «Ebben az
 inséges időben mit nem ennénk meg?» Ő mondja: «Hogyne
 ennénk meg (v. persze hogy megeszszük)!» Én [így] szólok:
 «Vízen úszó (v. víz úsztatta) fából egy öltre valót hozz csak!»

Egy kissé odébb ment, meg visszafut. «Atyus, ott hét teli
 csónakkal nép jön.» Én [így] szólok: «Dehogy!» Ő mondja:
 «Dehogy is nem, én látom.» — «Hajh, igazán úgy van (v. csak-
 ugyan)!» A fiammal együtt nyers halat enni összeültünk, a mi
 füstünkre [azok] kikötöttek a partra és két fa mögénéل errefelé

pà χòntəŋ-mou lābət χàβ-tèl olmel. χodì laulət: «ittam χodì uātli-igi nnyèn pàri put àmètti uas-əŋnəβ uul uuní uèlmən. χvla-χui pàrən kəuərta ilbi pitmən.»

üŋəm mà χozəm kunžəməs, sməl manəs. mà nívəχ χul luyəm andəm. noχ-laisəm, tudəm χas-üχ iəm sòβna iauəllem, nálməl χas-üχ-tvì palätna iauələsl, iüləŋ uai iüləlam χos-əŋ'ləlam, uaiŋəlam il-üvərtləlam šòχsəŋ kur šòχsəm tutna χasməltlèm, uərdì üχ-kār-idi iis. χòntəŋ-mou iəχ laulət: «uātli-igi sməl manəs, louèl tutna lābəlèlì, kurŋələl uərlən si ètlət. àl uèlälən-sà! χodì vberləl, tutna-ki kòrəβtiül, uədi üvrəmälən!»

si-kəmna mà iüləŋ uai kət iüləm (sic!) noχ-iərləm, toŋi nàhəzəntləm, iəsəmna üŋəm kətləm'ləm, χonəm patna χattələm, nim-pòŋər nim àŋis nòŋəm'iəm. mà iubəmna χòntəŋ-mou ar òr'dən nòŋəm'ti ar òr'dən nòŋəm'lət. num-tòrəm pèlā vülət: «χonttəna nnyèn lnydi χòləm iüχ àltnəŋ χət χada ol-sà?»

tartottak (tk. jöttek), kondavidéki hét teli csónak volt. Miképpen szólnak: «Nohát Vatli-öreg magadnak most ételáldozatos fazekat állítani ölted meg a keskeny állú öreg lazaczatot, halott embernek való ételáldozatodat kezdted most főzni.»

A fiam belém (tk. hozzám) kapaszkodott, [ügy] megjíedt. Én sem eszem [már] a nyers halat, fölálltam, a tűzemre [egy] jó darab fűzfát vetek, a lángja fűzfa teteje magasságban lobog. Kötőszijas botosom kötőszijait (dual.) leoldom, a botosaimat legyűröm [é. levetem], sarkas lábam sarkát a tűznél melegítem, vörösfa kéreg formává lett (v. olyan lett, mint a vörösfa kérge). A kondavidéki nép [így] szól: «Vatli-öreg [annyira] megjíedt, [hogy] magát a tűzben elégeti, a lábaiból már jön is a vér, ne öljétek meg! Hogyan fortélyoskodik, ha a tűzbe esik, ragadjátok ki!»

Ezenközben én a kötőszijas botosom két kötősziját föl-kötöm, arrébb nyúlok, kezemmel a fiamat megragadom, a hónom alá csapom, az alsó sziget alvégére iramodom. Én utánam a kondavidéki sok fejedelemlhősöd, futamodó sok fejedelemlhősöd futamodik. A felső-ég felé üvöltenek: «Meneküléshedben, a hova beléphetsz (tk. neked belépnivaló), [az a] három fából összerótt ház, hol van hát?»

nim pōḡār nim àlagna ioxtiliüləm, ioxi kàrèmələm, læu kudəl
 èuəlt seltta manləm. læu kuitläl èuəlt mandəm tuxàna manèm
 sèuərlət, mà ant xaiłàzəm, mà iugànəmmi læu iaxläl sèuərlət,
 uəḡəy xplä ar sòḡ arl sèuərsət.

num pōḡār àlagna ioxətsəm, ioxos-çòləndüüləm: pōḡār kudəḡ-
 kəmna iidel şätł. iixəm çòləm iux àltñəy çàḡəmna iāuəlmələm,
 læu twimel çòntəy-mou èuəlt tüuəm kät iux àltñəy çàḡläl pələk-
 sèy'sələm, şal(?) iux çòləm sələm sèy'sələm. pəlgəy çàḡ pələkläl
 landəy Ās mlol iəy'k nik-iāuəłtsələm, çàḡəm pələ nōḡəm'səm. læu
 çòntəy-mou ar òr'dən sedəş'k si-kuş iłət, mà çàḡəmna lələm'ləm.

iōr-çui ueiəmna iəl-lāuəlmələm, iubəm èuəlt soga-toxləḡ ar
 iulna èşllāzəm, nox-tüdi kördi luḡ twiatna al-səngliüüləm, paizəy
 çàḡ paizəm çoxə i-oldi kardəy iäl çaidal andəm.

kutpəy Ās kutpəlna ioxətməm-kəmna mà lauləm: «çòntəy-
 mou ləḡət òr't çòləntədi! si ças-iuxəy pōḡārna (v. pōḡərənna) mà
 kəuərtəm kät çui lüdi çal-put sòçəm uəḡətna tàm landəy Ās iəm-

Az alsó sziget alvégre megérkezem, [hirtelen] vissza-
 fordulok, aztán köztük megyek el. Mikor köztük megyek, engem
 vagdálnak, [de] nem találnak el, helyettem a saját népeiket
 kaszabolják, véres halott sok darabjának sokját vágta.

A sziget felső végére érkeztem, visszafelé hallgatózom: a
 sziget közepe táján jönnek, [úgy] hallszik. A fiamat a három
 fából összerótt ladikomba dobom, az ő birtokukban volt, a konda
 vidékéről hozott, két fából összerótt csónakjaikat összetörtem,
 szilánkos fa három szilánkjává vertem, feles csónak feleiket a
 táplálékos Ob mély vizébe behajítottam, a ladikom felé futottam.
 Ők, a kondavidéki sok fejedelmed, jóllehet ide kissé közelednek
 már, a ladikomba ülök hirtelen.

Erős ember erőmmel elevezem [onnet], a hátam mögül
 fogolytollas sok nyilat eresztenek rám, a fölhúzott vasevező
 hegyével csak lecsapodom [azokat], oldalas ladikom oldalához
 egyetlen egy vasnyíl se ütődik.

Mikor már a közepes Ob közepére jutottam, [igy] szólok:
 «Kondavidéki hét fejedelemhős halljátok! A fűzfás szigeten a
 magam főzte két embernek való uti fazékban [főtt] tokhalamhoz,
 majd ha ezen a táplálékos Ob folyótok szent vizén halpikkelyes (?)

ἰῶν'γαν σὸνγγῶν σογ-κουλὰτ ἀὶ καρῖῶ ζῦλᾶδι πῠρᾶνα μὰ ἀμᾶσμᾶμ
 χᾶνδι κὸρ't σὸβᾶμ ἐυᾶλτ ὑοῖᾶν ἰογὰ σῠνᾶν ἄννα σῖρtna τῦλλᾶμ,
 ἰski ἠῠλbi ἠῠλῶν ὑᾶτ πῠνδῖna ont-χᾶri ὑοῖᾶν ἰογὰ τῦλῶν put-tῦl
 σῖrtna τῦλλᾶμ. si-mosa laῖlᾶsᾶdi!»

sidəmna ἰῷᾶμ πῠῦᾶ laῖlᾶμ: «σῠγὰ ἰογο si ἰογᾶtlᾶmᾶn, τῦλῶν
 πῠγᾶl ἄr ἠᾶurῦmᾶn πῠῦᾶ ἄl laῖᾶ! χῠntῶn-mou lᾶbat χᾶβ-tῦl murna
 ἰογῠtlῖῡsᾶimᾶn, ἄl laῖᾶ!» sitmᾶnna ἰογο-ἰογᾶtlᾶmᾶn, ἐυᾶν κὸρ't
 ἰlbῦmᾶnna ἰογᾶtlᾶmᾶn, πῠχῶν ὑᾶs ἰlbῦmᾶnna ἰογᾶtlᾶmᾶn.

χᾶνδι κὸρ't ἄr ἠᾶurῦmᾶm ἠῖk-ογᾶllᾶt, μὰ ὑῦῦᾶμ loῖᾶν ογῠri
 ἄr σὸγᾶμ ὑᾶdi ἄlῠla, ἰlbῶν χᾶt ἰlbῦmᾶn ἰῷᾶμ πῠlᾶ ὑᾶdi-sῠslᾶm.
 χᾶνδι κὸρ't ἄr murῦm πῠῦᾶ χῠdi laῖlᾶμ: «ἰῶν'k-χῠl ὑῦῦᾶmᾶn ἄr
 χῠῡᾶm, Ἄs kudᾶβ πῠγᾶr pan ἄl manᾶdi! lῠn'di-ki ἄr pugᾶt ἄrᾶl
 pitmal, ont-χᾶri ἄr pugᾶt ἄrᾶl ἰογᾶtlmal, χῠndsi tᾶm mou πᾶtti
 πῠrᾶna, ὑῦῦᾶ si-πῠrᾶna manlu. ittam sῠῡᾶν πῠγᾶr sῠῡᾶl ἄl ὑῦῦᾶrᾶn!
 ἰlbῶν ὑᾶs ἰlbῦnna tᾶdᾶ χῠldᾶdi!» sidəmna ἰογο-lῠῡlᾶm.

ῖ luy mola χῠou, ῖ luyῠ χῠolᾶl. murῦm πῠῦᾶ χῠdi laῖlᾶμ:

bőr vastagságú jéghártya támad, a magam lakta osztják falucs-
 kámból zsiros hússal bőséges tálat hozok majd, a hideg orrú
 orros szél támadtakor erdei rénbika zsiros húsával teli egész
 fizekat majd akkor hozok. Addig várjatok!»

Erre aztán a fiamhoz [így] szólok: «Aztán majd ha haza-
 érkezőnk, a teli falud sok gyermekének ne szólj! [Hogy] konda-
 vidéki hét teli csónak nép ütött reánk, ne mondd!» Aztán
 hazaérkezőnk mi ketten. A leányos falunk alá érkezőnk, a fias
 városunk alá érkezőnk mi ketten.

Osztják falum sok gyermeke leszáll a parthoz, a magam
 fogta (tk. ölte) csontos fejű sok tokhalamat kiemelik [a ladikból],
 [én] a fiammal együtt a belsős házam belseje felé lépdelek.
 Osztják falum sok népéhez miképpen szólok: «Vízi halat fogó
 (tk. élő) sok emberem, az obkőzépi sziget halászó helyére ne
 menjetek! Vadludas sok falka sokja szállt le [ott], erdei rén-
 bika sok falkájának sokja érkezett [oda], majd mikor ez a föld
 megfagy, akkor menjünk oda vadászni. Most a lármás sziget
 lármáját ne csináljátok [é. ne verjétek föl a sziget csendjét]!»
 Erre aztán belépek [a házba].

Egy nyár micsoda hosszú, egy nyarunk elfogy (elmulik).

«uèldi uai uèlmàn ar òr't òsti, çàr ioutmàn ar òr't òsti, Ās-kudəβ pōçər-panu iŋv'lu-sà! kàt iŋçi àltànŋ kàt çàβ uiiàdi!»

tàr çon-lòç səila pan nāmən oç'əl'səm, çàçŋələl nik-tàl'sələl. ços çuè pilna manləm, Ās-kudəβ pōçər-pan iŋçətsu. iùçlām laulət: «uàtli-igi laulèn-pà or-çàr ar pugət iŋv'əl, i çàr nāuərdi muŋ ant uantlu vndi, laulèn pà, lòn'di-ki ar nābəm pitmal, lòn'di-ki ar nābəm euəlt pilli pidəm i lòn't nuətti ant çòllu.» mà lauləm: «nāuəremət, sidàman olàti!»

uədi kàtllsu, toço-ətsəm, mà nllüəm tut-çarəmna kàt pèlçis sè àməsinel. manəm uantmel-kəmna, çòntəŋ-mou lābat òr'dən kuš oçlāl àlmilçilət, noç-laidi iorli pitmel, toçošik pōrəmti çàmli pitmel. mà lauləm: «çòntəŋ-mou lābat òr't, iāzəŋ-səi çòllalən pèl?» nāləmli kuš kərdiçilləl, pōdər'ta an' uèrilət. mà lauləm: «nāuərlām, uèləm uai uèlda lidilçildi, ont-uai uèlda samlən lidilçilət, uèladi!»

A népemhez miképpen szólok: «Vadásznivaló (tk. ölnivaló) vadat vadászó (tk. ölö) sok fejedelemhős vagytok, rénbika lövő sok fejedelemhős vagytok, az obközépi szigetünk halászó helyére nosza menjünk hát! Két fából összerótt két ladikot vegyetek!»

A darubögy [forma] csöndes(?) fövenypartra leszálltam, két ladikjukat a vízre húzták. Húsz emberrel megyek, az obközépi sziget halászó helyére érkezünk. Az embereim (v. népeim) mondják: «Vatli-öreg, [még] azt mondog, [hogy] erdei rénbika sok falkája jár, egyetlenegy rénbikát ugorni mi még eddig nem látunk; azt is mondog, [hogy] sok lúd szállt le, a sok vadlúd szállta felől társtalanná vált egyetlenegy ludat gágogni nem hallunk.» Én [így] szólok: «Gyerekek, csöndben legyetek!»

A partra kikötöttünk, odamentem: a magam gyújtotta tűzhelyemnél kétfelől ott ültek. A mint engem megláttak, a konda-vidéki hét fejedelemhősöd a fejüket emelgetik bár, fölállni erőtlenné lettek, kissé odébb lépni sem volt erejük. Én [így] szólok: «Kondavidéki hét fejedelemhős, a beszéd hangját (tk. zaját) halljátok még?» A nyelveiket forgatják bár, beszélni nem tudnak. Én [így] szólok: «Gyermekeim, ölt vadat ölni akartok, erdei vadat ölni kíván szívetek, [hát] öljetek!»

soga-toxlaß ar nál si-kus esslat, çontəy-mou labət ört eualt nèməza ant sitlət, nállal ços mārìlat. mà lauləm: «uolràdi! nəy ārdən iāzna uërəmdi-kəmət ant oldel-lamba.» mà ças-iux iəm sənçəðβ uisəm, ar seui çoləy oxlālna al-sən'səlām. ləyārləl noç-ləgəßtəsləm, seuəy ox-taytiləl sitməm andəm, nōzəy keu iəm səppè vutətsət.

mà tviam naurəmləm ləy-lambiləl çontəy-mou ar örtləl eualt ləyār ant taiəm çui ləyār uis, kəzi ant tviam çui kəzi uis, siduna muç çandi kòrt əlçu pèlè ioyi-ləuətsu.

sì manmel itna ilbəy uas ilbəna uədi-kətlət. çandi kòrt ilbəna uət çum'βəy iəm panəlna ielna çaisiləim ar çandi ar çuiəl lauel: «muç lōlən at iyy'su! kəzi ant tviam çui kəzi uisə lōlən!» ləy əməsmel çəzəm çət ləyləl pèlè uədi səssət, tudəy çət ələyləlna uədi səssət.

uətli-igi ai iyyəl pə ənmətləli, ənəmdal mvr'tti ənmətləli.

Fogolytollas sok nyilat eresztenek bár, a kondavidéki hét fejedelehmős közül egyet sem találnak, a nyilaik széttörnek. Én [így] szólok: «Hagyjátok abban! Magatokforma néptől le-bírhatók mintha nem lennének.» Én [egy] fűzfából való jó botot fogtam, sok fűrtben dús fejükön csak verdestem őket. A pánczél-jaikat lehúztam róluk, [de] hajfonatos fejükdarábját [é. fejük bőrét] nem kaphattam meg, tarka szikla jó darabjává üledtek.

Az én gyermekeim [közül], a hozzájuk hasonló növésű kondavidéki sok fejedelehmöstől, a kinek pánczélja nem volt (tk. a pánczél nem bírt ember), pánczél vett, kinek szablyája (tk. kés) nem volt, szablyát vett. Erre aztán (tk. ezünkre) mi az osztják falunk felé hazaeveztünk.

Így mentek egyfolytában, a város alján partra kötnek. Az osztják falu alján, a széltől hullámos jó fővenyparton visszamaradt sok osztják férfi [így] szól: «Csak hát mi is [oda] jártunk volna! Kinek közülünk szablyája nem volt, szablyát vettünk volna!» A maguk lakta meleg házuk zugai felé beljebb lépdeltek, tüzes [é. tűzhelyes] házuk felé beljebb lépdeltek.

Vatli-öreg a kissebbik fiát is neveli, egészen fölneveli (tk. növekedése mértéknyire fölneveli). Ember vadászta (tk. ölte) erdei

χuí uēlēm or-uai ðlyalna iw'ŋ'ti louätti iis, uēlēm iw'k-χul ðlyal uēlda pitsali.

uätli-igi lauäl: «iw'ŋ'ie, ior-ki twilən, aiŋlta twi! šam-ki twilən, aiŋlta twi! luyi iil, ai srt-pnl twilən, lön't-söl muuay pösl twilən, ai srt uēlmāy iəm pnl twilən, luy ar χvtl iw'ŋ'tanna top lɔrārən nox ðl ew'ä!»

uätli-igi iw'ŋ'el srt-pnl uērləli, iw'ŋ'iliŋil, ðltnay çäβ i-söβ arät uēllüil, srt-šöy'k' uērdi χuí srt-šöy'k' uērl, srt-šöy'k' sāralti χuí srt šöy'k' sāralti. uätli-igi iw'ŋ' lām χvtl pā manl.

χöntəy-mou ewält kät χuí iw'ŋ'ən, srt-pnl çozu iw'ŋ'ätlənən. i χuíəl lauäl: «uätli-igi iw'ŋ' andām olmal, tādä läiŋllēmən! kät pösl kät pēlək ewält läiŋllēmən! swä lɔrārəl-ki twiil, ant iw'ŋ'ülēmən, lɔrārəl-ki ew'man twiləli-ki, sitna iw'ŋ'ülēmən!»

kät pösl ewält läiŋlənən, χvtl kudəβ kēm̄m̄i iw'ŋ'əm-kēm̄na, iw'ŋ'än-çör padi ewält, pösl-çör padi ewält lauältti səi šätl. lin

vad után járó nagyságúvá lett, fogott (tk. ölt) vízi halát fogni kezdte.

Vatli-öreg [így] szólt: «Fiacskám, ha van erőd, [csak] lassan bánj vele (tk. lassan bírd), ha van bátorságod, [csak] lassan bánj vele! Nyárra fordul (tk. jön) [az idő], lúdbél [módjára] kanyargós folyóágad van, [ott] kis csuka fogó jó czégéd van, a sok nyári napon, meleg napon odajártadban csak a pánczélodat ne vesd le!»

Vatli-öreg fia csuka-czégét csinál, oda-odajár, egy egész összerótt csónakra valót fog. A szárított csukahátat csináló ember szárított csukahátat csinál, a szárított csukahátat csináló ember szárított csukahátat szárít. Vatli-öreg fia ma (tk. ezen a napon) is elmegy.

A Konda vidékéről két ember jön (dual.), a csukaczégéhez érkeznek. Az egyik ember [így] szól: «A Vatli-öreg fia [még] nem volt [itt], itt várjuk meg! A két folyóág két oldala felől várjuk! Aztán ha pánczélja van, nem löjük meg, [de] ha a pánczélját levette tartja (tk. bírja), akkor meglöjük!»

A két folyóág mellett várakoznak. A mint délre vált [az idő], a folyóvonal vége felől, a folyóágvonal vége felől evező nesz hallszik. Ők látják: erre tartott (tk. jött) a Vatli-öreg fia, a pán-

uantlalən: tì ēdəs uətli-igi iix, lɔrərəl ɔs-əŋ'mal, uəsl pələ çàβ-toɾət elti ponmal. lin ɔza uànàməmal-kəmna luβəl kàtləm'səlì, loy svrəttəl pōdərdujìl: «al-pələ nərùləm, iɔrəl iəndì tàləm sɔj mostiməm lamba!» sitlva pà ləuəlməs. lin pulləŋən iɔrətmal-kəmna kàt iɔrən kàt pələk əuəlt kàt iɔrəl-iəndì i-puləŋ pitləŋən. lɔrərəl uəsl pələ çòjəm toɾət əuəlt oɾəl numbina kuš sàzəməsli, uəş-pələgəl əuəlt ioudəm nàl luβ-tvina nox-ɔatt'səlì, svv-pələgəl əuəlt iuuəm nàl lɔrər kiməl ilbi əuəlt lɔyəl, uəŋəŋ nàl moxti-ləŋnəm'l.

çòntəŋ-mou çuiŋən aì çàβənna lələm'ləŋən, uətli-igi iix tvjəm lɔrər nox-uillən, loyèl çàβ libina panna uədi tàllalən, tōrənna, pàmna ləp-ləŋglalən. lin iɔri-manləŋən, tōdàsik svrt-ppl uandəm kàt çui ošləŋən. «min ninèn si uəlləlmən!» toməŋən lauləŋən: «min çodi nin çòzən nur ant tvisəmən, malaì uəllalən?» — «min uinèn kitləlmən, manātən uətli-igi uasna! sidi lauātən, si iəzəŋ tuuātən: nai-iɔrəl, òr't-iɔrəl uəl'səmən, nómər-çouət çatsə ošləlì? çòntəŋ-mou əuəlt iŋŋəm kàt çui min si! iɔrəl

czélja le van vetve, szemben vele a csónak tatifájára van téve. A mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta, magában [így] beszélget: «Ha nem csalódom (?), mintha ijideg meghúzásának a neszét hallottam volna!» Erre aztán megint evezett [tovább]. A mint az ő irányukba jutott, a két folyó két oldala felől két ijideg egy irányban esik [rá]. A pánczélját a szemközt fekvő tatról a feje fölé emelte bár, az arcza felől lőtt nyilat az evezőhegygyel fölütötte [bár], a háta mögül lőtt nyíl a pánczél alján bemeget, a véres nyíl keresztül hatol [rajta].

A kondavidéki két ember [hirtelen] egy kis csónakra ül. a Vatli-öreg fia pánczélját fölveszik, őt [magát] a csónakban a fővenypartra kiviszik, gazzal (?), füvel betakarják. Ők ketten visszamennek, egy kissé odébb csukaczégre néző két embert találnak. «Mi titeket mindjárt megölünk!» Azok mondják: «Minekünk veletek semmi bajunk (tk. bosszúnk) sem volt, miért öltök meg?» — «Mi titeket elküldünk, menjete a Vatli-öreg városába! Így szóljatok, ezt a hír vigyétek: Napfiát, fejedelemlős fiát megöltük, a kerek földön (?) hol találja meg?» A Konda vidékéről [itt] járt két ember mi vagyunk ím! A fiát mi öltük

min uèl'sēmən, matta loy Ās-kudəβ-pōγər panəlna muru ī-sidi uèl'səli.

svrt-pvl uandəm χuīγən uātli-igi uasna iūlγən, panna kātll-səγən, uədi killəγən. uātli-igi χəβ uərl, ant iətsəl, uəγ'antl, sēuərəntl. iuūəm χuīγən lauləγən: «uātli-igi uoljū! uoljū! ādəm iāzəγ tūsmən, ādəm pōdər tūsmən!» uātli-igi mètə-pà sēuərəntta pidəs, ant χōldi χuī iugənni mètə sēuərəntta pidəs.

kimətti pà lauləγən: «uātli-igi uoljū, uoljū! ādəm pōdər tūsmən, smna ant mōsti iāzəγ tūsmən!» uātli-igi mètə sēuərəntta pidəs, oγəl èuəlt pōzəγna ētl.

χōlmətti asnal (= uānnašik) χatməγən, lauləγən: «uātli-igi, χōdi pvlənnə an' iōγətl, χōdi min si lauləmən? — ādəm iāzəγ tūsmən, ādəm pōdər tūsmən, χōdi ant šətl!» uātli-igi tvjəm lāiməl svsl pèlā selttə tūuəm'ləli, itta svslna lāiəm χuī il-kōrəβ-tiūl, lāiəm eltəl manl.

uātli-igi lauəl: «uandī! mola pà viāγ χuī olmən, ant χai-

meg, [mert] egykor ő az Obközépi sziget fővenyartján a mi népünket szintén megölte.»

A csukaczegét néző (tk. nézett) emberek (dual.) a Vatli-öreg városába jönnek, a fővenypartra kikötnek, partra kelnek. Vatli-öreg esónakot csinál, [még] nem kész; hasit, vagdal. A jött két ember [így] szól: «Vatli-öreg, hagyd abba, hagyd abba! rossz hírt hoztunk, rossz beszédet hoztunk!» Vatli-öreg méginkább vagdalkozni kezdett, nem halló ember módjára [é. úgy tett, mintha nem hallotta volna] méginkább vagdalkozni kezdett.

Másodszor megint szólnak: «Vatli-öreg hagyd abba, hagyd abba! rossz beszédet hoztunk, szívnek nem tetsző hírt hoztunk!» Vatli-öreg méginkább vagdalkozni kezdett, a feje csak úgy gőzölög (tk. a fejről gőz száll).

Harmadszorra kissé közelebb hatoltak, mondják: «Vatli-öreg, hát nem jut [el] a füledbe, hogy mi itt beszélünk? Rossz hírt hoztunk, rossz beszédet hoztunk, hogy nem hallod (tk. hallszik)?» Vatli-öreg a fejszóját hirtelen a háta mögé lódítja, a háta mögött álló (tk. állt) ember leesik [é. leguggol], a fejsze fölötte megy el.

Vatli-öreg [így] szól: «Látod, micsoda szerencsés ember

sàien, kàt sòðen lōlen kàtnnè ràχnəs lōlen! mola iāzəŋ tūdi χuī
 ī puš laušl, ādəm pōdər tvidi χuī ī puš laušl. mà χodi mouət
 èuəlt iŋŋ'ti kàt χuīna uèldi χorbi iix mà χund' ènməldiisəm? lou
 vtšàməl padīna uèl'sa, nàl šugàtti χorbi tēl ant tviis, iðŋ'əl pèldi
 χorbi tēl ant tviis.» si iāzəŋ iāstəs, il-ām'səs, χàl'ləda pidəs.

lou murəl èuəlt nələ-uèt-kəm χuī pàrdəs: «àltnəŋ χàβna
 manàdi, iøŋi tuyālən!» nələ-uèt-kəm χuī manəs, mundì iŋŋ'əm
 χuīŋən ìsi man'səŋən.

ila iuŋəm-kəmna uèt χuī iøxtəs, iŋŋ'əl àltnəŋ χàβna iøxtəβ-
 təsə: ī louli sēuərəm, χiš-nambər uërəm, sei-nambər uërəm. uətli-
 igi χoza iøŋtlet, laušl: «uətli-igi, nai-iŋŋən, òr't-iŋŋən taləŋ
 nōŋà ant tviil, χodi uèrlən?» — «χodi uèrlələn? — laušl —
 sèl-ox χəm-iuχna uèrələn, al-sāŋləl pvdəroχ sāŋšlna uèrələn!
 kòr'dəm num-àləŋna tuyālən, uasəm num-àləŋna pal-mou χoza
 àmdələn, χundsì tviì-nai-ki pāŋšnl, louèl àt pāŋšnl, sus-nai-ki
 ètl, louèl àt kalləl!»

vagy, nem talált el. A két darabod kétfelé esett volna! Valami
 üzenet hozó ember [csak] egyszer szól, a rossz beszédet mondó
 (tk. tartó) ember [csak] egyszer szól. Hát én a más vidékről
 járó két embertől megölnivaló formájú fiút mikor nevelgettem?
 Ő [a maga] balgatagsága miatt öletett meg, nyíltörő forma pán-
 czélja nem volt [é. olyanforma pánzcélja nem volt, hogy a nyíl
 áttörhette volna], ij áthatoló forma pánzcélja nem volt.» Ezt a
 beszédet (tk. szót) mondta, leült, sírni kezdett.»

A népéből valami négy-öt embernek meghagyta: «Össze-
 rótt csónakon menjetek, hozzátok haza!» Valami négy-öt ember
 ment, az imént [oda]járt emberek is mentek.

A mint estefelé jött [az idő], az öt ember megérkezett, a
 fiát összerótt csónakon meghozták: egy csontig szét van vag-
 dalva, [mint] fővenyszem [olyan] apróra van vagdalva, [mint]
 homokszem [olyan] apróra van vagdalva. A Vatli-öreghez ér-
 keznek, mondják: «Vatli-öreg, napfiadnak, fejedelemhősfiadnak
 egész húsa nincs, mit csinálsz [vele]?» — «Mit csináljatok? —
 úgymond — ezüst koporsót csináljatok neki, a városom felső
 végén a hegyháton (tk. magas földön) helyezzétek el, hogy ha
 majd a tavaszi nap süt, reá hadd süssön! ha őszi nap támad,
 reá világítson!»

mur manəs, uätli-igi lou kim and ɛtl, ɣäl'ləman əməsl, louəl uəldi kəzi kašl, louəl sɛuərdi ləjəm kašl, kət pəlgəl ɛuəlt nəl ɣuina səuiman twila, uas-təl murəlna əmətsa, ləžətsa. lou tilaš-pələk sidi si tistəl, uəštəl, lidət ant lil, iəŋ'g an' iəšl, nɔ-ɣəjəl pidəs.

uasəlna twiəm purəš igət loulət lou ɣoʒəl: «kòžəju, iuru šakmən! sidi nɔɣəjən pidəmna pə, sidi iəšti iəŋ'k an' iəšlən pə. iəsl-təlna, nɔbtəl-təlna iɣlɛ pidilijəm ɣuɛ iɣlɛ pidilijis, ɛuəl ɣvl-lijəm ɣuɛ ɛuəl ɣvllijis. muŋ pələu lələn ət ɣələntsən! iəsju ant ɣol'sən. si-louət iəm ət uərsən! nny sidi nɔɣəjli pitsən, selttaki iɔɣətləju, ɣəntəŋ-mou ər ɔr'ina selttaki iɔɣətləju, uasu uəlla i muŋ uəlləju.»

igatna selttā pōdərna ɣušta pitsa. ətl pə-iəɣ pōdər'ət, ɣvlt pə-iəɣ pōdər'ət, tisel-uəšəl uollɛ manəs. iɣjəl ɣvləm uollɛ iɣvə-məsl. uätli-igi lidi pul lida pidəs, nɔɣəjəl elti pidəs.

i-mosaina uätli-igi lauəl: «nəŋ lələn ɣunt' litladi tanɣə,

A nép ment, Vatlí-öreg ő ki nem megy, sírva ül, magát megölni kést keres, magát megválni fejszét keres, két felől négy ember őrizve tartja, az egész város népe [ott] ült mellette, gondot viselt reá. Ő félhónapig ilyen gyászol, kesereg, ennivalót nem eszik, vizet nem iszik, a húsa egészen lefogyott (tk. leesett).

A városában levő öreg emberek járnak hozzá: «Gazdánk, urunk, össze vagy esve! [Mikor] így le vagy soványodva, [mikor] még innivaló vizet sem iszol. [Hisz] réges régtől fogva [úgy van], [hogy] a fiatlanná lett ember fiatlanná lett, a leánya meghalt embernek a leánya halt meg. Csak hát ránk figyelnél, a mi szónkat hallgatnád meg (tk. hallgattad volna meg)! Ilyen jót tettél volna! Te így egészen lesoványodtál, [most már] aztán, ha ránk támadnak (tk. jövertetünk), a kondavidéki sok fejedelem ha ránk támad, a városunk megöletik, mi is megöletünk.»

Az öreg emberek aztán beszéddel [így] bizgatni kezdték. Éjjel is más emberek beszélnek, nappal is más emberek beszélnek, gyásza, keserve teljesen elmúlt (tk. ment). Hogy a fia meghalt, egészen elfeledte. Vatlí-öreg ennivaló falatot kezdett enni, a húsát visszanyerte (tk. a húsára esett).

Egyszer a Vatlí-öreg [így] szól: «Ha ti is [úgy] akarjátok

naurèmlàn èuàlt lolan mà nàl-uèt-kèm xui kitti uèrəm ol.» — «pà xodi, purəs igət laulat, kitlən-ki, mola ādəm?» igət laulat: «xol kitti uutsillàn?» — «mà, laul, lrbət-iōxləy xanməm xoza kitta uutsilləm, nai-uègəl, òr't-uègəl kašlèli pèlè? xòntəy-moyna manda uutsiləm.» igət laulat: «nèyxoì kidà! naurèmət àt àgətlàjət!»

leui uèr uèrəm vr'l kitlèli: «puriam sènyləm uèt xui ti uàrà!» mosa xou iwəəs, vr'l ioxtəs. lou iubalna uèt xui lwəs.

tì sòsmel-kəmna laulat: «uàtli-igi kòžāiu, mola iəy'kna ēsllta uāxsəlàn, mola tutna vlda uāxsəlàn?» — «mà nəyèn ittam tàm-illbina iəy'kna and ēslūisləm, ittam xund' ēsilələm? mà nəyèn kitta uutsilləm lrbət-iōxləy igi xoza. sidi lauladi: nai-uègəl, òr't uègəl ox-uxl kašta mà piləmna ant-pèlè iil?» tomət laulat: «āləy-svət muŋ manlu. pvr-tvibi iōy xādu xoza killu, žarəy oγəlna manlu.»

uàtli-igi si iāzəy xòləs, tomət ēdəm iubina purəs igiləl pilna iəm pōdər iəmmi pōdər'ləl. lābət-kəm tvrməm-kəmna purəs igət

talán, a gyermekeitekből négy-öt embert el kellene küldenem.» — «Hát persze, mondják az öreg emberek, ha elküldöd, mi rossz van abban?» Az öregek [így] szólnak: «Hová akarod őket küldeni?» — «Én a Sodrott-íjú nászomhoz akarom őket küldeni, napvejét, fejedelemlhősvejét keresi-e? A Konda vidékére akarok menni.» Az öregek mondják: «Küldj [egy] embert, a gyerekek hadd gyülekezzenek!»

Szolga munkát végző (tk. csináló) szolgáját küldi: «Válogatott, [jól] megtermett öt embert hívj ide!» Sokáig járt-e oda [vagy nem], a szolga megérkezett. Utána öt ember lépett be.

A mint ide léptek, [így] szólnak: «Vatli-öreg, talán vízért küldeni (tk. ereszteni) hívtál, vagy tüzet rakni hívtál bennünket?» — «Én titeket már ezelőtt se eresztettelek vízért, most hogyan eresztenélek? Én titeket a Sodrott-íjú-öreghez akarlak küldeni. Mondjátok neki (tk. így szóljatok): napvejének fejedelemlhős vejének feje helyét [é. bőrét] keresni velem nem jön-e?» Azok [így] szólnak: «Reggel tájban megyünk. Fűrőhegy [forma] tíz házunknál fölkelünk, rénbikás szánon megyünk.»

Vatli-öreg ezt a szót hallotta, azok elmente után az öreg emberekkel a jó beszédet jóvá beszélük. A mint egy hét eltelt,

laułiŋlät: «tám pvrà xvtlät pvràna xodi lvrbat-iöxləy igi aməsta
 ŋvzəx pəm-xorbi mou-svz elti kil'sət taŋgà.» si iāzəy pödərđvii-
 mel iŋbina nəl xatł mola xöləm xvtl ösət, igiläl laułiŋlät: «tám
 pvràna xodi ŋaurəmłàn svrt-xuli pudel lüləl taŋgà.» si-kut iāxläl
 laułiŋlät: «ŋvzəx pəm xorbi-mou svz əuəlt ətsət taŋgà.»

pödərđmel lābətmet xvtl ŋaurəmət iöŋo-körilät, äzel-ki tādà,
 äzel pələ laułät: «äziŋü iöŋàn ugu əuəlt lābət öŋəlna iisäŋu!»
 äziläl laułät: «muy šättəu tvŋäina xund' iisət? moza iāzəy
 iöŋätł-ki uätli-igi elti iöŋätł.»

sidi am'silüŋdel svŋät, xät xozəŋna lābət öŋəl si laimel
 šätł. lanšel pargätsət, iöŋ'gel pargätsət, xou mou iŋŋ'am, uàn mou
 iŋŋ'am iöŋo-lvŋlät. «uätli-igi uuza ölä!» uätli-igi laułäl: «xou
 mou iŋŋ'am iāxləm mola iāzəy tüsti? iəm iāzəy-ki tüsti, iəm
 iāzəy sirna lauälən!» — «mola iāzəy tüsu? lvrbat-iöxləy xanmən
 igi sidi laułäl: «xundi-ki manł, mandal svŋät manəm kätłəm
 ŋaurəm ät kitł! sätłəm ŋaurəm pilna mà iiləm. iŋvntti uəšpi sät

az öreg emberek mondogatják: «Ezekben a napokban már a Sodrott-íjú-öreg lakta zöld fűforma földháttra keltek talán.» Miután ezt a szót beszélgették, [még] négy vagy három napig voltak, az öregek mondogatják: «Ebben az időben a gyerekeitek csukahalas fazekukat eszik talán.» Némely emberek mondogatják: «A nyers [é. zöld] fűforma földháttról már eljöttek talán.»

Beszélgetésük hetedik napján, a gyerekek [csak] berontanak, a kinek azt atyja itt van, az atyjához szól: «Atyus, a folyónk torkolata felől hét szán jött hozzánk.» Az atyjaik mondják: «A mi hallásunkra hogyan jöttek volna? Ha valami hír jön, [csak] a Vatli-öregnek jön.»

A mint így üldögélnek, a ház mellett hét szán ím megállott, hallszik. A havukat leverdesték, a jegüket lecsapkodták, messzi földet járván, közel földet járván, belépnek [a házba]. «Vatli öreg üdvöz légy!» Vatli-öreg [így] szól: «Messzi földéjárt népeim, mi hírt hoztatok? Ha jó hírt hoztatok, jó hír módjára mondjátok!» — «Mi hírt hoztunk? Sodrott-íjú nászöreged [így] beszél: Ha majd megy, menése közben hozzám (tk. nekem) valami két gyereket küldjön hát! Valami száz gyerekemmel én is megyek (tk. jövök), harcra termett (tk. birkozó formájú)

háurèm pilna mà ìlèm.» uâtli-igi ços-ívçàdæs. «sidi-ki, çodi ìm» — lauðl.

ívç'am háurèmæt lábætsùæt. «çodi, uâtli-igi lauðl, pà tançà an' manladi?» si-kèmna lauæt: «tàm çasna ant ívç'am [ìç] pà ollæt vndi, pà-ìçç ívç'tel ùdøm?» uâtli-igi lauðl: «nvmçsm sidi ant litl. pà-ìçç çodi kittømna mozanèm íççøm tvrlì tûla, ívç'am ròbdõtàiøn aílta çodás soçðßtæsèm loløn! mà-kèba èçi ant tvísøm, ívç'am ròbdõtàiøn íugàn èçina çodi sìtsælàm loløn!» tomæt lauæt: «pà çodi, ívç'lu tançà.»

líçøm ànæl si lvsçæsæl, mvçtì noç-laiçæt. çàt çarna ì soçðmmì kàt soçðmmì uèrilyçsæl. ouelna ívçman ètsæt, ívntman ètsæt. uâtli-igi kim-làiçmdæs. «háurèmæt làiçmdyçadi-sà!» tomæt lauæt: «mola ívrèmàmèn?» — «nøyèn ma sìtna uoltsælàm, pukkar-igi çanmøm çoça ívçadi-sà! uul ívçøm niçna selttà uílyçsèm, uèçæl çouøn-kèba çplæs, uèçæl oç-nur ant-pèlò kaçlèlì? si íççøy tuyadi!»

száz gyerekekkel én is megyek (tk. jövök.)» Vatlí-öreg elnevette magát. «Ha így van, hát biz' jó» — úgymond.

Az odajárt ifjakkak (tk. gyermekeknek) enni adtak. «Hát, mondja a Vatlí-öreg, megint talán nem mennétek el (tk. mentek)?» Erre [így] szólnak: «Ebben a városban nem járt [népek] is vannak talán, más emberek odajárása [talán] rossz?» Vatlí-öreg [így] szól: «Nem így gondolom (tk. a gondolatom nem így akarja). Ha más embereket küldök, az üzenetemet talán ingyen (?) viszik, járt munkátokat [é. azért, hogy odajártatok] lassanként hogyan fizethetném meg? Nekem biz' leányom nincs, járt munkátok gyanánt [é. azért, hogy odajártatok], hogyan adhatnék nektek leányt!» Azok mondják: «Hát persze, megyünk talán.»

Evelt táluakat ím elhajították, iziben fölálltak. A szobapadlón egy-két lépést tettek, az ajtón nevetve mentek ki, játszva (v. bírkózva) mentek ki. Vatlí-öreg hirtelen kiállt [t. i. az ajtóba]: «Gyerekek, álljatok meg csak!» Azok [így] szólnak: «Valamit elfelejtettél?» — «Titeket én azért állítottalak meg, [hogy] a Pukkar-öreg nászomhoz is elmenjeteek. Az öregebbik fiamnak onnét vettem feleséget (tk. a fiamat nővel onnét vettem), a veje bizony már régen meghalt, a veje fejének bosszúókat nem ke-

lauàdi: uàtli-igina uàysàien.» iàylàl laulàt: «muy nòməslu, muyəu tayrə niy tuda pàrtləlàn, muy nòməslu, əyi lələmda pàrtləlàn.» sidelna nòxman iəl-lələm'sət, uas-sns pələ man'sət.

lou iəro-lwəş, igət laulàt: «çodi, naurəmlàn pilna pödər'sən?» — «ayà, naurəmlàn pilna pödər'səm.»

lābət tərəm-kəmna igilàl laulàt: «tā-tā! tām pvrà çvltət pvràina çodi lou-niy sip tēlbi putna kāuər'sàiet tayrə! tām pvràna çodi sāuər pvl-ivr-tēlbi oçəlna lələsàiet, sāuər-mvərl-tēlbi çalna ləçətsàiet tayrə.»

āləy-svçət kil'sət, līsət, iəşsət, purəş igət laulàt: «tām çodi çoy moy iwy'ti iəzlu ilamba iəçtlet.» çvlt iuy-kutpət-kəmna çadəm-kəmna uasna kāmən iındəm naurəmət iəro-kōrisət. àšəyvt àšəl sàsna kōrəştīiis: «uas-svz əuəlt, laulə, lābət oçəl iil.»

si iəzəy parəm-kəmna çət çəzəyna iəçətmel, oç-kollàl iəro-

resi-e? Ezt a hírt vigyétek [neki]! Mondjátok: «Vatli-öreg hív tégedet (tk. a Vatli-öregtől hivattatol).» A népei [így] szólnak: «Mi [azt] gondoltuk (tk. gondoljuk), velünk talán asszonyt hozatsz, mi [azt] gondoltuk (tk. gondoljuk), velünk talán leányt lopatsz.» Erre aztán nevetve odább álltak (?), a város möge felé mentek.

Ő [t. i. a Vatli-öreg] bement [a házba], az öregek [így] szólnak: «Úgy-e, a gyerekeiddel beszéltél?» — «Aha, a gyerekeimmel beszéltem.»

Egy hét elteltével az öreg emberei mondják: «Nos, ezekben a napokban (tk. ezen időbeli napokban) már jászkeszeg epével teli fazekat főztek talán nekik! Ebben az időben már nyúlfül-porczogóval teli szánra ültették őket, nyúlmájjal teli útravalóval látták el őket talán.» [Tréfálkoznak].

Reggel tájban fölkeltek, ettek, ittak. Az öreg emberek mondogatják: «Ezek a messzi földet járó népeink talán már meg is érkeznek.» A mint a nap a fa[törzsek] közepéig hatolt, a városban künn játszó gyermekek berontottak (tk. beestek) a házba. Az atyás az atyja térdére gurult (tk. esett): «A város möge felől, úgymond, két szán jön.»

A mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek, a fejköteleiket [é. a rénszarvasok fejkötelét] visszatartották, hallszik,

tálmel šátl, saulál nox-sokmel šátl, uđđina pādəm mou sōrəs-kəmna ləngədəm šátl, uət səu sogəmdəm svrət pādəm mou sōrəs-kəmna ləngətsa. lańši uaiəl pargüttel šátl, lańši küzel pargətsət, iōro-lınsət. «uətli-igi kōđđiu wuza! çou mou iŋh'məu, uən mou iŋh'məu əuəlt lilli çvtl ārł wıntsı, uotəs çvtləl ār uantsəu.» uətli-igi lauəl: «no, mola iāzəŋ tūsti?» — «mola iāzəŋ tūsu? pukkar-igi çanmən sidi lauəl: «mà çozəm çodı mola iāzəŋ kitl, mà çouən ləžədııman olləm, uət-iōŋ çuiəm pilna çouən ləžədııman olləm. loı tāmına çolmət çvtl át iıl! manəm uazəm əuəlt alt kašləli, mà lərbət-iōzłəŋ igi çozu manləm. loıəl mın seda ləıılləmən.»

12. uulβàsłəŋ igi.

uulβàsłəŋ igi çatna ol, Ās pələ al-iŋh'alııl uəlβəsłəda. sidi iŋh'al, pà nəŋço ant tvıl, kət iməl, uul iməl tàm mouəŋ niŋ, ai iməl çōrəŋ niŋ, çolmatti náurəm. luç-pvrətı iıl, uəlβəsłəda iŋh'al, çılβıııman iŋh'al, çıltman iŋh'al.

[a rénszarvas irányító] rúdjaikat (tk. botjaikat) leszúrták, hallszik, a dárdás végével a fagyos földet arasznyira berepesztették, hallszik. Havas botosukat leverdesik, hallszik, havas felső subájukat leverdesték, beléptek [a házba]. «Vatli-öreg gazdánk, üdvöz légy! A míg a messze földet bejártuk, a közel földet bejártuk, étlen (?) nap sokját láttuk, zivataros napot sokat (tk. a zivataros napjának sokját) láttunk.» Vatli-öreg [így] szól: «No, mi hírt hoztatok?» — «Mi hírt hoztunk? Pukkar-öreg nászod [így] szól: «Én hozzám miért üzen? Én [már] régóta készen vagyok [t. i. az indulásra], ötven emberemmel [már] régóta harcra készen állok (tk. vagyok)! Ó három nap mulva hadd jöjjön! Engem a városomban ne keressen, én a Sodrott-íjú öreghez megyek. Ót mi ketten ott várjuk.»

12. A nagy-folyóági öreg.

A nagy-folyóági öreg a házban van, csak az Ob felé járogat halászni. Igyen jár, más embere nincs, [csak] két felesége, az öregebbik felesége idevaló asszony, a fiatalabbik (tk. a kicsiny) felesége çōrəŋ-[falvi] nő, a harmadik a gyermeke. A nyár elérkezik (tk. nyár ideje jön), halászni jár, vonó-hálóval halászva jár, érző-hálóval halászva jár.

mosa-prràietna χòlta manəs, χàβəl χulna teliü üel'səllə.
 χòrəη iàχ läl ioyətmal, loy nèməz(a) and ösl. loy mandal svγàiet,
 χàβəl tàldal svγàt öγət kudəβna (kət moyəən kutna) χulì χàβəl
 tàllələ, laüəl: «χòrəη iàχ loln ittam tì át ètsət! mü loln uəs-
 pözəχ üèldi ioyəlsigəmna ārədəlna sàβəl-loüləl iouthüisləm loln.»

si-kəmna χòrəη iàχ laüət: «si uulβàsəη igina àlt siüälələü,
 ìln χanəmman olàdi! selta siüälələü-gi ārədəlna svγà üèlläü!»
 χòrəη iàχ azət il-χanəməsət. χòrəη iàχ laüət: «χolas-tvγà manl,
 uantlèu-sà! ios χolas ol?» χòrəη iàχna uulβàsəη-igi uantman
 tvìla: uulβàsəη-igi lăr tom-βèlək pèlè uollì pèndəs.

χòrəη iàχ laüət: «manlu-sà! χolas-tvγà manəs?» χòrəη iàχ
 man'sət. χàβläl, molailäl-tèlna manmel iübina uulβàsəlna pitsət,
 χos-pèlè manmal and öslət. sidi si χanəmman ollət. i-mosajna
 uantläl: uulβàsəη-igi èdəs, si-χorbi pòsl èuəlt uantläl: χolas manl.
 sidi uantman tvìläl, tamotta tvγàüəl pèlè manəs. át manl!

Egyszer érző-hálóval ment halászni, a ladikját tele fogta hallal. A χòrəη-[falvi] nép hada megérkezett, ő [t. i. a nagy-folyóági öreg] semmit sem tud [róla]. Miközben megy, miközben a ladikját, a halas ladikját sekély helyen húzza, [így] szól: «Csak hát most a χòrəη-[falvi] nép ide jönne! én a récze fiókat ölé ijjaeskámmal mind valamennyinek a nyaka csigolyáját meg-lődöz-ném!»

Ezenközben a χòrəη-[falvi] nép [így] szól: «A nagy-folyóági öreg meg ne lásson bennünket, lebukva legyetek! [Mert] ha meglát bennünket, aztán mindnyájan megöletünk.» A χòrəη-[falvi] nép mind lebukott [elrejtözött]. A χòrəη-[falvi] nép [így] szól: «Merre megy, lássuk csak! az útja merre van?» A χòrəη-[falvi] nép a nagy-folyóági öreget figyeli: a nagy-folyóági öreg az áradvány túlsó oldala felé teljesen eltűnt.

A χòrəη-[falvi] nép mondja: «Nosza menjünk! Merre ment?» A χòrəη-[falvi] nép ment. Ladikjaikkal-miükkal mentek és aztán a nagy-folyóágra jutottak (tk. estek), merre felé ment, nem tudják. Igyen elrejtözködve vannak. Egyszer [csak] meglátják: a nagy-folyóági öreg előbukkant, olyanforma folyóág felől nézik: merre megy. Igyen megfigyelik, hogy a multkori helye felé ment. Hadd menjen!

χòρəy *ḡəχ* *man'sət* *uulβàsłəy-igi* *χət* *kašta*. *sidi* *kašsal* *i* *óssəl*. *kət* *nij* *uèrəntłəyən*. *i* *χòρəy* *χoḡ* *manəs* *χanəmman* *pəm* *kut* *pèlù*, *si-kəmna* *tòdà* *χòρəy* *χoḡ* *kuku-uḡḡu* *ḡuəl*. *si-kəmna* *uulβàsłəy-igi* *purəs* *ḡməł* *lauəl*: «*siməs* *uḡ* *mà* *ant* *χòllḡḡsəm*, *uḡłəy*, *ḡáłməy* *uḡ* *olmal!*» *χòρəy* *nij* *lauəl*: «*ittam* *luḡ-pvrà*, *uḡ* *azət* *ḡudi* *pvrà* *ḡil* *i* *loḡdḡ* *pvrà* *ḡil*.» *uul* *ḡməł* *sitna* *azət* *sidəməs*.

χòρəy *nij* *uḡr* *àłəyḡna* *ḡḡḡ'əl*, *χòρəy* *χoḡna* *kətłłsa*. «*nny* *uulβàsłəy* *igəḡna* *mùru* *uèldḡ* *ḡuəłt* *azà* *ròtlḡ* *pàḡḡtsḡḡu*. *nny* *ittam* *muyilu* *ḡeža* *vndàs* *uèrà!*» *χòρəy* *nij* *lauəl*: «*mà* *vndàs* *uèrdəmna* *χundḡ* *uèlda* *uèrəmladḡ?* *nəy* *uèrəmdən* *χorbi* *nəyχoḡ* *and* *ol*. *ātlna* *χòḡḡl*, *ḡōḡłəl* *vzəmna* *tvḡłəlḡ*, *lḡḡàrəl* *vzəmna* *tvḡłəlḡ*.» — «*muyilu*, *lauəl*, *sálıdḡlà!* *nny* *vbi* *ósn*. *muyilu* *an'* *sáłḡtməḡna* *nnyən* *nny* *səmən* *uəntman* *si-ārət* *χòρəy* *χoḡ* *uèldḡna* *súl* *and* *ol*. *nij* *lauəl*: «*mola-sirna* *mà* *nəyilən* *sáłḡtləlləm*.» *nij* *pèlù* *lauəl*: «*igən* *seyna* *seuḡ!*» — «*seyna* *seudəmna* *mozəḡəm* *litl?*» — «*mosa-kəba*

A *χòρəy* [falvi] nép ment a nagy-folyóági öreg házát keresni. Igyen keresték, meg is találták. Két nő munkálkodik [ottan]. Egy *χòρəy*-[falvi] ember titkon a füves felé ment, ezenközben ott a *χòρəy*-[falvi] ember kakukk-hangot hallat (tk. üvölt). Erre a nagy-folyóági öreg idősebbik felesége [így] szól: «Ilyen állatot [é. madarat] én nem hallottam; szájas, nyelves állat volt!» A *χòρəy*-[falvi] nő mondja: «Ime nyár ideje, minden állat kiáltásának és éneklésének az ideje közelg (tk. jön).» Az öreg asszonya erre egészen elhallgatott.

A *χòρəy*-[falvi] nő a folyó partján levő erdő végén jár, a *χòρəy*-[falvi] ember elfogta: «A te nagy-folyóági-öregedtől, [mint-hogy] a népünket megölte, egészen nemzetségtelenné tétettünk, te most egy kissé segíts meg bennünket!» A *χòρəy*-[falvi] nő [így] szól: «Még ha segítségetekre leszek is (vagy: az én segítségével), mikor tudjátok megölni? Nem olyan ember, hogy ti birjatok vele. Éjjel alszik, az íjját a vánkoston tartja, a páncélját a vánkoston tartja.» — «Minket, úgymond, sajnálj meg! te nénénk vagy. [Ha] minket nem sajnálsz, a te szemed láttára annyi *χòρəy*-[falvi] ember megölését sem sajnálok.» A nő [így] szól: «Mi módon sajnáljalak titeket?» A nőnek mondja: «Az uradnak a haját fond be!» — «Hátha nem akarja, hogy a haj-

mugilu sáldilà!» *χòρη* *νιη* *ēsllsa*, *ιογο-ιοχτας*, *χul* *uèràntta* *àm'sos*. *uulβàsλəη-igi* *purəs* *ìməl* *lauəl*: «*siməs-mosa uηləη*, *hàlməη* *uajət!*» *χòρη* *νιη* *ligàzes*: «*ννη*, *lauəl*, *pušəməsàjən*. *ννη* *χòldə* *dən* *ār*, *mà* *nəməza* *ant* *χòlləm*.» *ittam* *purəs* *ìmi* *sidàməs*.

sidi *ollujlət*, *uulβàsλəη-igi* *ioχτας*, *χàβəl* *χulna* *tèliu* *uèlmal*. *χulləl* *àltsət*, *lida* *pitsət*. *uul* *ìmi* *pòdərta* *pidəs*, *igəl* *pèlà* *lauəl*: «*uηləη*, *hàlməη* *uajət* *ioχtilujlət*.» *si-kəmna* *χòρη* *νιη* *èl* *hòχməs*: «*ννη* *χòldə* *dən* *pà* *ār*.» *χòρη* *νιη* *lauəl*: «*muy* *nəməza* *χòlda* *an'* *litlu*.»

uulβàsλəη-igi *top* *sidàman* *lìs*. *sittèlna* *χoizət*, *ìməl* *pèlà* *lauəl*: «*χalèuət* *pidəm* *uàs* *uèlda* *manlam*.» *χòρη* *νιη* *lauəl*: «*οχən* *seuləmən!*» *uulβàsλəη-igi* *lauəl*: «*οχəm* *malajəl* *seulèn?*» *selta* *ìməl* *pèlà* *lauəl*: «*ννη* *seu!*» *ittam* *χòρη* *νιη* *na* *οχəl* *kušsa* *i* *seusa* *uàrdi* *sir'* *kòltna*. *seuəm* *jàtsəs* *i* *χoizət*.

χalèuət *kil'sət*, *igəl* *manəs*, *pidəm* *uàs* *uèlda* *manəs*. *igəl*

fonatát befonjam (tk. hajfonatot fonjak neki)?» — «Valahogyan sajnálj meg bennünket!» A *χòρη*-[falvi] nőt eleresztette, [az] visszajött, halat kikészíteni leült. A nagy-folyóági öreg idősebbik felesége [igy] szól: «De ilyen szájjas, nyelves állatok!» A *χòρη*-[falvi] nő megharagudott: «Te, úgymond, megöregedtél, te sokat hallasz, én semmit sem hallok.» Az öreg asszony erre elhallgatott.

Igyen vannak-vannak, a nagy-folyóági öreg megérkezett, a ladikját hallal tele fogta. A halait [ki]emelték [a ladikból], enni kezdtek. Az öreg asszony beszélni kezdett, az urának mondja: «Szájjas, nyelves állatok jödögélnek.» Erre a *χòρη*-[falvi] nő megszólalt: «Te bizony sokat hallasz (tk. a te hallásod sok is).» A *χòρη*-[falvi] nő [igy] szól: «Mi semmit sem akarunk hallani.»

A nagy-folyóági öreg csak hallgatagon evett. Aztán lefeküdtek, a feleségéhez [igy] szól: «Holnap megszállt réczére vadászni megyek.» A *χòρη*-[falvi] nő [igy] szól: «A fejedet [é. hajadat] fonjuk be!» A nagy-folyóági öreg mondja: «A fejemet miért fonod be?» Aztán az asszonyához [igy] szól: «Fond be!» Erre a *χòρη*-[falvi] nő a fejét megfésülte és keskeny vörös szalagokkal befonta. A fonással elkészült és lefeküdtek.

Másnap fölkeltek, az ura ment, megszállt réczére vadászni

manəm iubina χòρη νιη uír ùληνα manəs, tòdà χòρη χοίνα
kätllsa: «χòdì, igən seυəl seυsèn?» — «seυsəm.» — «ìəna' pà
uantman tvisèu, seυmèn.» — «igən χundi iογətl!» — «svrù ila-pèlā
iογətl.» — «igən iογətl-ki, lòmanna uàrà (ì svχna χοίda)! igən
lvàr-pànət iογà-ìàndilā! selta nvy χòriman òlā! ìàsγam si.
mugilu mosa-sirna ñvdilā!»

igəl iογəs, seυəl χου ìàs-ìət-kəmna seυəm. lou uulβàsλη-igi
taləy χάβ-tèl uàs uèlmal. sittolna lisət, ìèssət. ìmal lauəl: «χοίlu!»
uulβàsλη-igi pèlā lauəl: «ì lòmna χοίləmən!» — «ìni-lagè χοί-
səmən lohn, mà uviəm'làìəm.»

igəl kim-ēdas, γvžàβ libina lvàr-pànət lnp-ìàntsèllì. igəl
iογο-lvγəs, ì lòmna χοisəγən. ì-mosa-pvràina mur si vudəs kà-
melta: «uulβàsλη-igi χvl'sən, ìəna' àbərliiisən!» lou noχ-serəmdəs,
lvàrəl ñvrəmèslì, selta sòmotta uutsəsli, azət oγəl elti ñòmərđi
manəs. χət ləγgləl elti mur χòγ'sət. lvγ-χət-ou tvərman òs, selta
pèlək-χatt'səsli, kurna sòγysəlì: ou kàt pèləkna alti-kèzəy kàt χui

ment. Miután az ura elment (tk. az ura elemente után), a χòρη-
[falvi] nő a folyó partján levő erdő szélére ment, ott a χòρη-
[falvi] ember megfogta: «Hogyan, az uradnak hajfonatot fon-
tál?» — «Fontam.» — «Csakugyan, megfigyeltük, fontál.» —
«Az urad mikor jön meg?» — «Majd este felé jön meg.» —
«Ha az urad megjön, hívd a takaród alá (egy subában aludni!)
Az urad pánczéljának a szegélyét varrd össze! Aztán rettegj!
Azt mondom (tk. a beszédem ez). Minket valami módon segíts!»

Az ura megérkezett, a haja hosszú kezizületnyire be van
fonva. Ő, a nagy-folyóági öreg, egész ladikkal teli réczét fogott.
Aztán ettek, ittak. A felesége [igy] szól: «Fekügyünk!» A nagy-
folyóági öreghez [igy] szól: «Egy takaró alatt fekügyünk!» —
«Asszonykám, feküdnénk [ám], de én álmos vagyok.»

Az ura kiment, a függöny mögött a pánczél szegélyét
összevarrta. Az ura bejött, egy takaró alatt feküdtek ketten.
Egyszer [csak] nép üvöltött ím kívülről: «Nagy-folyóági öreg,
veszve vagy (tk. meghaltál), ugyancsak fortélyoskodtál!» Ő föl-
serkent, a pánczélját megragadta, aztán föl akarta venni (tk.
húzni), egészen a fejére ment [az]. A ház tetejére a nép [föl]-
kúszott. A nyári ház ajtaja be volt zárva, aztán ketté törte,

laɪləŋəu. ittam kət ɟuɪ kət ɪəslna kətis ɟatt'səsli, ou ɟozəŋna seda i ɟol'səŋən.

sittəlna ʉulβəsłəŋ-igi nāuərməs pòsl ɪəŋ'gna, ɪəŋ'g-ɪlb(i) èuəlt sidi si manl. ʉàn manl, ɟou manl, putta pidəs. pudi rouà vndəsna aɪltaɪɪ nox-ɟulləda pidəs, ɟələntləli: mur ɪidal ɟətł. selta tàm seŋəłəl àləŋis ètsəŋən. ɟòrəŋ ɪàɟ laɪlət: «seda mosa si ètmal nıla.» loɪ sittəlna si ɪāzəŋ ɟòləs, ɪ kur sòŋɟsəman ɪəŋ'g-ɪlbina lŋəs. lŋəmal svɟàɪɟət tàm siɪəŋəl èuəlt ɟaɪsa. ɪ-manmal nàl lɔɟəβtəsli. ɪeža tòdàšik ləbas tɔɪł, ʉoləŋ lɔɟàrləl, ʉoləŋ ɪɔɟəlləl seda i ollət si ləbasəlna. si tɔɟàɪna ɪɔɟəs loln, si-pvəɪna ɟoldi ɟol't and ózəs loln. si ləbas tàmβəšik èuəlt nox-ɟüləs. ʉədi ʉaŋɟti ɪorəi (v. ɪorl) andəm.

ɟòrəŋ ɪàɟ ɪɔɟətsət. «ʉulβəsłəŋ-igi, nŋəŋ mozətsəu!» ʉulβəsłəŋ-igi laɪlət: «tòrəmnə ɟoldə pàrtsəɪəm təŋɟà, laɪləl, svrməm tàmβ(i) èuəlt manəm an' ʉəl'salən.» ʉulβəsłəŋ-igi ɟòrəŋ ɪàɟna

lábbal rugta: az ajtó két oldalán szablyás két ember áll. Ím a két embert két kezével kétfelé ütötte, az ajtó mellett meg is haltak [azok].

Erre aztán a nagy-folyóági öreg a folyóág vizébe ugrott hirtelen, a víz alatt igyen megy ím. Rövid ideig megy, hosszú ideig megy, fulladni kezdett. A fekete meredek part mellett lassanként kezdett fölbukni, hallja [ám], [hogy] a nép jövése hallszik. Aztán ím a két hajfonata előre kijött [a vízből]. A ɟòrəŋ-[falvi] nép mondja: «Ott valami mintha kijött volna, [úgy] látszik.» Ő aztán ezt a szót hallotta, az egyik lábát [a parthoz] rugván, a víz alá ment. Miközben a víz alá ment, az egyik vékonya felől találva lett. Ment egyfolytában s a nyilat kihúzta. Egy kissé odebb kamrája van, a jó pánczéljai, a jó íjjai ott vannak. Ha oda (tk. erre a helyre) érhetett volna, akkor halálos veszedelemben nem jutott volna (tk. halálos veszedelmet nem ismert volna). A kamrán egy kissé idább fölbukott [a vízből], [de] a partra kimászni nincs ereje.

A ɟòrəŋ-[falvi] nép [oda]érkezett: «Nagy-folyóági öreg, téged [ugyan] helybenhagytunk!» A nagy-folyóági öreg [így] szól: «Tulán az isten elrendelte a halálot (tk. halni rendeltetem), úgymond, a halálomon innen [bizony] nem öltetek

noχ-tál'sa (sārəm mouna uḋdī tál'sa), setla uulβàsłəŋ-igi lauəl:
«*nəŋ tōrmən ittam uulli iis, mà mundi lələm-ki ēdəs, toχo-ki*
ioχətsəm, nəŋ χvl'sədi loln. ittam, lauəl, iāsŋəm arət si. rət-nəŋχoḋ
an' tviləm, ādəl olləm, nəməza pil an' tviləm.»

χòrəŋ iàχ lauəl [sic!]: «*mər't pōdərđəs, uēlda màsl!*» *səməl*
uantmal si uəl'sa, ēuətlhūisa. χeua-louləl soppi-səŋ'sàjət, χeua-lou
libi χoḋət katra pàmna mētsəsàjət.

sittəlna χòrəŋ iàχ lauəl [sic!]: «*χundsi uulβàsłəŋ iàχ χoza*
siməs ioχ-nəŋχoḋ anda tiuəl. mattit-ki tiuəl ləjəm pàm-idi al át
kōrətlhūl!»

uulβàsłəŋ-igi nóçà-svməl numb(i) ēuətl nəuḋi key-svm tvimal,
murna sitna si palla. uəl'sa, azət ēuətlhūisa. uələm iubina tàzi
lobas χoza man'sət, sittəlna lobas pələk-puśśəl: svχən-nírən uèr'iè
ār. tàs-uḋlβəs lēłtsət, lābət àłtnəŋ χùβ lēłtsət, lobasna mola-kəm
tvuàr ős, azət lēłtsələlət, man'sət. tamotta uulβàsłəŋ-igi χàtna

volna meg.» A nagy-folyóági öreget a *χòrəŋ*-[falvi] nép fölhúzta (száraz földre, a partra húzta), aztán a nagy-folyóági öreg [igy] szól: «A ti istenetek győzött (tk. nagygyá lett), én az imént, ha a lélekzetem engedte volna, oda jutottam volna [t. i. a kamrához], ti meghaltatok volna. Íme, úgymond, [csak] ennyit mondok (tk. a szóm mindössze ennyi). Rokonom nincs, egyedül vagyok, semmiféle társam sincs.»

A *χòrəŋ*-[falvi] nép [igy] szól: «Eleget beszélt, meg kell ölni!» Egy szempillantás alatt megöletett ím, fölprítótták. A... csontjait ketté törték, a... csontja alá hosszában száraz (tk. régi) fűvet dugtak.

Aztán a *χòrəŋ*-[falvi] nép [igy] szól: «A nagy-folyóági népnél ilyen erős ember sohasem születik, ha valaki [mégis] születik, rothadt fű gyanánt essék el!»

A nagy-folyóági öregnek a hús-szíve fölött fehér kő-szíve volt, a nép azért félt tőle. Megöletett, összevagdalták. Miután megölték, a prémes kamrához mentek, aztán a kamrát fölnyitották: öltöző-ruha (suba-botos) csakugyan sok van [ott]. A vagyont, a kincset fölrakták, hét összerótt csónakra rakták, a mi portéka csak volt a kamrában, mind fölrakták, mentek. A nagy-folyóági öreg előbbi házához érkeztek, ott kikötöttek.

ioŕətsət, s̄i ɣaisət. ittam purəş̄ imi uəl'sa, ɳaurəm pà uəl'sa, ɣòrəŋ niŋ tusa. ɣòrəŋ niŋ tuɣəm ɳubina mola-kəm uəlβəs ős, arədəlna tūsəiət, mouelna man'sət, ɣòrəŋ iəɣ mouna ioŕətsət.

tol ősət, luŋ ősət, ittam uulβəsłəŋ-igi twiəm ɣòrəŋ niŋ ɳaurəm twiəs, iŋ-ɳaurəm. mur pòdər'łət: «uulβəsłəŋ-igi loɣ ɣvləs, loɣ iugànəlli ɳaurəm tɳəs.» si ɳaurəm sidi ənəmnda pidəs. àŋ-ɣəlna iəmas twida pitsa. ɣòrəŋ iəɣ tuma uərda pitsət: «təm ɳaurəm ɣundsi ɣòlda pitləli: ,mò àšəm uələm neş'!« ittam ɳaurəm ɣolna ai, top ɳoŕəmd̄i:üdi-louət, ɣòrəŋ iəɣ àziüi laulləli, àzəl ɣoi oldal, loɣ ɳaurəm ɣolna ant ɣòl'səlli.

si-kəmna ittam ɳaurəm ɳoŕəmd̄i:ül azət kāmən, ɣòrəŋ iəɣ laulət; tuma uərda pitsət: «təm ɳaurəm ənəməl, uul ɣuiü-ki iül, muŋilu ɣoza ligàsta pitl, louəl ittam ai-puləŋ uəlɳda məstallamba.» si iəzəŋ àŋgì-iəuəlna ɣòl'sa. vbəl pələ laul: «ɳaurəmən ədəl-twɣəina ul əsli!» vbəl si iəzəŋ ɣòləs. i ɣorida pidəs.

uulβəsłəŋ ɳaurəm ɳaurəmət pilna iwntl, nəmətti ɳaurəm loɣ

Most az öreg asszonyt megölték, a gyermeket is megölték, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nő elvitetett. Miután a *ɣòrəŋ*-[falvi] nőt elvitték, a mi vagyon volt, mind elvitték. A maguk földjére mentek, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nép földjére érkeztek.

[Egy] nyáron voltak, egy [téli] voltak, ím a nagy-folyóági öreg birta *ɣòrəŋ* [falvi] nőnek gyermeke született, fiúgyermeke. A nép beszél: «A nagy-folyóági öreg meghalt, [de] helyette gyerek született.» Ez a gyermek igyen növekedni kezdett. Az anyja jól gondját viselte. A *ɣòrəŋ*-[falvi] nép tanakodni kezdett: «Ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja: ,az én atyámat hát megölték!» Most még a gyermek kicsiny, alig hogy lótó-futó nagyságnyi, a *ɣòrəŋ*-népet mondja atyjának, hogy ki az atyja, ő még nem hallotta.»

Ezenközben a gyermek mindig künn futkos, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nép [így] szól; tanakodtak: «Ez a gyermek megnő, nagy emberré lesz, mi ránk majd megharagszik, tehát még kis korában meg kellene őt ölni.» Ezt a beszédet (tk. szót) az anyja nőtestvére meghallotta. A nénjéhez [így] szól: «A gyermekedet magános helyre ne ereszd!» A nénje ezt a szót hallotta, félni kezdett.

A nagy-folyóági gyermek a gyerekekkel együtt játszik, egyik

χολαϊαλ an' uèrìtl, lou azàt náurèmət iāuálləli. χòrəy iàχ tuma uèr'sət: «pàri lida manlu, si náurèm uàχlèu!» àγγəl-ièuì lauəl: «náurèmən àl miū!» si iāzəy χòləs. kàt χuì ιογàtsəyən: «vbi, lauəl, náurèmən pàri lida twγàina muγ χòzəy àt ol, oχ àt ponl!» ittam uulβàsłəy-igi ìmi lauəl: «náurèməm an' maləm.» sittèlna tomət man'sət.

sitəlna si ollijəlet, náurèm azàt i ènməl, tumdàgan ènməl. náurèm àdəl aì χùβna iyy'ti-louàttì iis. àzəl-igi (àγγəl àzi) tàs kàsłtəda manl. náurèm lauəl: «iürüè! mà iiləm.» χòrəy igi lauəl: «mola pvš kàslən?» — «iürəm-igi, mà nvyèn matti uàsna ioytləm.» ittam àγγəl ièuìna pàr'la: «iürən igi χòza manlən, iürən igi χòza tàzi lbasna ιογàtlən, iürən igi and oštì èuəlt χondù!» ittam uulβàsłəy náurèm azà iəmas χòl'ləli. χòrəy iàχ náurèmət lauəl: «nvy, lauəl, uulβàsłəy χoi òsən.» — «mà, lauəl, uulβàsłəy χoi oldəm and ošləm, mà χòrəy χoi òsəm.» tomət uulβàsłəy náurèm

gyerek se bír vele, ő a gyerekeket mind földhöz vágja. A χòrəy-[falvi] nép tanakodott: «Menjünk ételáldozatot ünnepelni (tk. enni) és ezt a gyereket [is] hívjuk!» Az anyja nőtestvére [így] szól: «A gyermekedet ne add oda!» Ezt a szót meghallotta. Két ember jött [hozzá]: «Nénénk, úgymond, a gyermeked ételáldozat alkalmával (tk. helyén) hadd legyen velünk (tk. hozzánk), fejet hadd hajtson!» Most a nagy-folyóági öreg felesége [így] szól: «A gyermekemet nem adom.» Aztán azok elmentek.

Aztán így eldegélnek, a gyermek egészen felnőtt, egészségesen nő fel. A gyermek [már] magános kis ladikon járó nagyságúvá lett. Az öreg apja (az anyjának az apja) a holmiját száritani megy. A gyermek [így] szól: «Öreg atyus, én is megyek (tk. jövök).» A χòrəy-[falvi] öreg [így] szól: «Mi szart keressz?» — «Öreg apus, hátha valami réczét lövök neked.» Most az anyja nőtestvére megengedi neki [t. i. hogy elmenjen]: «Az öreg apádhoz mégy, az öreg apádhoz a prémes kamrába jutsz [majd], s öreg apád tudtán kívül fuss el!» Most a nagy-folyóági gyermek egészen jól hallja, a χòrəy-[falvi] gyerekek [így] szólnak: «Te, úgymond, nagy-folyóági ember vagy.» — «Én, úgymond, nagy-folyóági ember voltomat nem tudom, én χòrəy-[falvi] ember

pèlâ pōdər'lat: «àzən çodi uèllh̄isa, ī-sidi n̄n̄ loln at uèllàz̄en (v. uèl'sàz̄en)!» loy nēməz(a) ant pōdər'l.

mosa-pvr̄aīna īrəl igi tàz̄i lobasna manda pitta pidəs. īrəl igi pèlâ laūəl: «mà pà īləm.» īrəl laūəl: «tvras.» çòrəŋ igi èuəl n̄oçməs: «çilən tūdèn?» ittam igina lèltsa, aī çàß ñolna aməsl i manlənən. iōçləl lèldəs. naurēm īrəl igi laūəl: «īīlvp-çoi!» àlçəl pèlâ uantlèli: kət pudi uəs ñila. «īīlvp-çoi, ioud̄!» mund̄i uratsən mà kaldəmna.»

ittam uulb̄àsləŋ naurēm selta ioutsəll̄i: n̄al kutna pidəs. «uoləŋ çoi olmən! mund̄i uratsən, manəm lidətna uèl'sən?» kimət n̄al naurēm pà ioutsəll̄i, [n̄al] uəsŋən tombina pidəs, uəsŋən aməsləŋən çolna. çòrəŋ igi laūəl: «īīl çoi àm'β-īç! katra mà àzən uèlməmna, àzən iŋ'g ilb(i) èuəlt mandal tvçàina ioutsəm, màsti ñoçàz̄əl èuəlt, sīīləŋna çaisa, n̄n̄ pà, laūəl, sēmət aməsi uaiçt uèlda kurtsən! àzən uèlməmna nēməz(a) and ñisa.»

vagyok.» Azok a nagy-folyóági gyermekhez [így] beszélnek: «A hogyan az apád megöletett, úgy ölessél meg te is!» Ő semmit sem beszél.

Egyszer az öreg apja a prémes kamrába készült menni. Az öreg apjához [így] szól: «Én is megyek (tk. jövők).» Az öreg apja [így] szól: «Akadék.» A çòrəŋ-[falvi] öreg leánya megszólalt: «Az unokádat elviszed?» Erre az öreg elhelyezte, a kis ladik orrán ül és mennek ketten. Az újat [is] beletette [a ladikba]. A gyermek öreg apja [így] szól: «Apátlan ember! [káromkodó szó].» Előre felé látja: két fekete récze látszik. «Atyátlan ember, [hát] lödd meg, [ha] az elébb [úgy] törekedtél ntánam (tk. a nyomomban).»

Most a nagy-folyóági gyermek [a nyilat] kilötte: a nyíl nem talált (tk. közben esett). «Ugyan derék ember vagy! Az elébb akaratoskodtál, hát öltél nekem ennivalót?» A másik nyilat is kilötte a gyermek, [a nyíl] a két réczén túl esett le, a réczék még [mindig] ülnek. A çòrəŋ-[falvi] öreg [így] szól: «Apja embere, ebfi! Régen, mikor én az apádat megöltem, az apád a víz alatt ment, a mikor [rá]löttem, [mégis] a kellő helyen (tk. húsánál), a vékonyánál lett eltalálva, te pedig, úgymond, a szem előtt ülő vadakat sem tudod megölni! Mikor az apádat megöltem, semmi sem látszott [t. i. belőle].»

ittam uàsnən aməsləyən i-ğirsu, ittam uàsnən si ioutsəlli, uàsnən pòrləsnən, nox-pòrləmdəm uàsnən ívlləl əuəlt soppì-əuətsəlli i-kəmna, səm-sart əuəlt əuətsəlli. «mosa-kəba àzən çodi iouthiis, si-sirna male iouthiida pitsən.»

tàzi ləbasna iğətsəyən, sittəlna uulβəsləy naurəm roua çozə çaida uutsiis, iğləl nvrəməs, nálləl nvrəməs, uədi nāuərməs, uədi nāuərməmal svət ittam iirəl igi çvmdə çvmbələs. çàβ i-pələk əuəlt iirəl igi nox-ət ləngərləl-kəmna.

«iirəm-igi, matta uulβəsləy àzəm-igi mola tvə əuəlt ioudi-lhiisən?» çərəy çoi lauəl: «mà, lauəl, al-ínçləm, məkəməm nəy-çoina àzən çundi ioutta uəritla?» nálləl pvstəsli, iirəl igi kət səmən kutni ti ioutsəlli, iirəl igi ox-pat-iou ədəl çvbələs [sic!]. «àzəm-ki uəl'sən, nəy pə çvli!»

çàβəl uədi təl'səlli, ləbas punzəs, louəl mola mázəs, sidi ləldəs. əzəl ləyar mətəsli, əzəl iğləl mətəsli, çərəy iəç çozə siməs iğləl, siməs ləyar çolna andəm. ləyar səmdəs, iğləl uis,

Ím a réczék ülnek egymás mellett, most a két réczére [megint] rálótt, a réczék [föl]röppentek, a fölröppent réczéket az orruk irányában egyformán kettévágta, egy szempillantás(?) alatt kettévágta. «No hát, az apád a hogyan lődözött, olyanformán kezdte! már te is lődözni.»

A prémes kamrához értek, erre a nagy-folyóági gyermek, [mikor] a meredek parthoz akart ütödni, az íjját megragadta, a nyilait megragadta, kiugrott a partra, miközben [ő] kiugrott, ím az öreg apja fölborult [a ladikkal]. A ladik egyik oldalánál az öreg apja [úgy] a válláig följön [a vízből].

«Öreg apám, egykor a nagy-folyóági apám uramat milyen helyen lőtted meg?» A çərəy-[falvi] ember [így] szól: «Én, úgymond, csak tréfálok, magamforma ember az atyádat hogyan tudta volna meglőni?» A nyilát [az íjjára] helyezte, megcélozta, az öreg apjának a két szeme közé oda lőtte, a koponyája külön lefordult. «Ha az atyámat megölted, te is halj meg!»

A ladikját kihúzta a partra, a kamrát kinyitotta, a mi kellett neki, ighen megrakodott. Az atyja pánczéját megismerte, az atyja íjját megismerte, a çərəy népnél ilyen íjj, ilyen pánczél még nincs. A pánczél magára vette, az íjját vette, kiment,

kim-ēdas, wantlālī: ai çàβəŋət iidal nīla lin iuəm tɔɔɔl əuəlt. nɔmsəl nɔmsəl: «mà ilamba uèrna si pitləm, nəŋxoiŋa ioɔtsaiəm. ittam loy isi ādəl nəŋxoi, manəm tol'na uèldi an' uèrəmlālī.» ti ioɔts: āŋgal zəui. «ī igən çol tūsən?» — «ī igəm uèl'səm.» — «nny ittam manà, mouəŋna rət-nəŋxoi azət an' twilən, mouəŋna ioɔttən iubina iəmas tɔɔa sarai iūlən, si-pvraina manəm tūda iūlən.»

çàβəlna lələs, çərəŋ niŋna lidətna masa. «manà! tām nuən iōçlā! sidi nōɔlādən əuəlt mur çoza ioɔtlən, nny mouən loŋ'g-āuət-ŋl tombina çouən and ol, uən. loŋ'g-āuət-ŋl əuəlt lirāmdī! loŋ'g-āuət-ŋlna ioɔtlən, mouən ləp çou and ol.»

çərəŋ niŋna pərtsa (kitsa), selta manmal itna ātl an' çōiūl, çvlt an' çōiūl, çada ālməl iūdina çàβəl uədi tälləlī, mouna çōiūl. ālməl manl, pə manl, sidi mandal əuəlt mouəlna ioɔts, loŋ'g-āuət-ŋlna āləŋna ioɔtl. selta əŋzəsləlī: «ma katra uulβəsəŋ çoi olməm, mouəm mola-çoza, çada-pələ ol?» — «mouən çou and ol. — seda ollet: keu-çādəŋ pōɔl, pet-kəzəŋ iəç, si pet-kəzəŋ iəç mouən əuəlt oslət.»

látja: kis-csónakos (é. kis csónakban ülő) jövése látszik az ő érkeztek hely felől. Elméje elmélkedik: «Talán még bajba is jutok, ember jön felém. Íme ő is magános ember, engem csak nem tud megölni.» Ide érkezett: [hát] az anyja nőtestvére. «Az öregedet hová titted?» — «Az öregemet megöltem.» — «Te most már menj! A földeden nemzetségedből való embered nincsen. A földedre érkezted után ha [majd] hamarosan jó helyre találsz, akkor majd eljössz értem.»

A csónakjába ült, a çərəŋ-[falvi] nő adott neki ennivalót. «Menj! E folyó folyását kövesd! A mint így követed, néphez érkezel, a te földed a Bálványhegyfokon túl nincs messze, [ahhoz már] közel van. A Bálványhegyfoknál kérdezősködjél! Ha a Bálványhegyfokhoz érsz, a földed onnét már nincs messze.»

A çərəŋ-[falvi] nő elküldte, aztán ment egyfolytában, éjjel sem nyugszik, nappal sem nyugszik, a hol az álom jön [szemére], [ott] a földön pihen. Az álma elmulik (tk. megy), megy tovább. A mint így megy-mendegél, földjére érkezik, előbb a Bálványhegyfokhoz ér. Aztán kérdezi: «Én ezelőtt (tk. régen) nagyfolyóági ember voltam, a földem hol, merre felé van?» — «A földed [már] nincs messze. — Ott van a kőházas falu, [aztán]

lou si iāzəŋ χòləs, līs, iēńzəs i manəs. uān manəs, χou manəs, pet-kāzəŋ iāxləl χoza ioxtas, uđi-χaiŋs. mur al-uantlət. lou pələl. uza uərəs, uul igət iwra aməsmān pōdər'lət. «mā uul-βāsləŋ χoi ōsəm.» — «uulβāsləŋ igi top ādəl ōs, muŋ, lauəl, iχ twimal and ośsu. uulβāsləŋ igi i iməl pureš ōs, i iməl ai niŋ ōs, ai niŋəl χōrəŋ ōs.» — «si χōrəŋ niŋ iχ mā tām ōsəm, mā tom mouna tiuəsəm.» pet-kāzəŋ igi lauəl: «iəna' sidi ōs, kat niŋ twiŋs.»

ittam pet-kāzəŋ igi lauəl: «mā χozəm òlā! nŋhən iχ iugānŋi twiləm.» — «malai ādəm? olləm. mā, lauəl, ādəl twāŋŋi olda an' uèritlām, mā isi māzəŋ mou twiləm tanŋà.» pet-kāzəŋ igi pōdərđəs, lou si lwārəl èŋ'səlì, laiđi χoi-idi lāŋl. pet-kāzəŋ igina ittam uulβāsləŋ χoi iχ-idi twiđa pitsa. χōrəŋ iχ χoza si naurəm χvləs-ki, uulβāsləŋ iχ rət andām ōs loln.

a pet-kāzəŋ-nép, ez a pet-kāzəŋ-nép a földed felől már tud.»

Ő ezt a szót hallotta, evett, ivott és ment [tovább]. Rövid ideig ment, hosszú ideig ment, a pet-kāzəŋ-néphez érkezett, kikötött a partra. A nép csak néz feléje. Köszönt, az öreg emberek együtt ülven beszélnek. «Én nagy-folyóági ember vagyok.» — «A nagy-folyóági öreg csak egyedül volt, mi, úgymond, nem tudjuk, hogy fia lett volna. A nagy-folyóági öregnek az egyik felesége öreg volt, a másik felesége fiatal nő volt, a fiatal felesége χōrəŋ-nő volt.» — «Ennek a χōrəŋ-nőnek a fia én vagyok, én ott (tk. azon a földön) születtem.» A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «Csakugyan úgy volt, két felesége volt.»

Most a pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «Maradj (tk. légy) nálam! téged fiam gyanánt tartlak.» — «Miért [volna] rossz? [Itt] maradok (tk. leszek). Én, úgymond, magános helyen nem tudok meglenni, [jóllehet] talán nekem is van földem.» A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «A halász-falutól kezdve a nagy-folyóággal együtt, a χarva-folyóval együtt mind a te földed.» Aztán a pet-kāzəŋ-[falvi] öreg beszélt, ő ím a pánczélját levetette, álló ember gyanánt áll [az]. A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg most már a nagy-folyóági embert fia gyanánt kezdte tartani. Ha a χōrəŋ-népnél ez a gyermek meghalt volna, a nagy-folyóági nép nemzetsége [már] nem volna.

PÁPAY JÓZSEF.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Negyedik közlemény.)

Az oratio obliqua a görögben.

49. Valamely szóbanlévő személynek (nemcsak idegen személynek, hanem magának a beszélőnek is) gondolatát, érzését vagy nyilatkozatát kétféleképpen lehet közölni: először úgynevezett egyenes idézettel, azaz egészen az eredeti formájában, oratio rectában; másodsor függővé téve valamely kitett vagy elhallgatott érzést vagy nyilatkozást jelentő igétől (verbum sentienti et dicendi), s ez esetben többnyire módosított formában.⁶⁹) Ez az utóbbi az oratio obliqua. Tárgyam szempontjából voltaképpen csak az időalakok esetleges módosulásait kellene megfigyelnem. De mivel az oratio obliquára vonatkozó elmélet ez idő szerint még sehol sincs kielégítően kifejtve, itt, munkám görög részében kísérelem meg az oratio obliquára vonatkozó főtudnivalók rendszeres kifejtését.

Az oratio obliqua első és legkezdetlegesebb kelléke és ismertetőjele az igebeli személy (persona verbi) megváltozása, módosulása. Ez a változás nem mindig szükséges, de az esetek legnagyobb részében az. Az oratio obliquás szerkezetek ugyanis

⁶⁹) Olyan főnévi mellékmondatok, melyek ὅτι vagy ὡς kötőszóval fűződnek ugyan a verbum regenshez, de személyváltozás nélkül, tehát *teljesen* az eredeti formában közöltetnek, nem tekinthetők oratio obliquáknak. A görögben efféle rendkívül kezdetleges, de igen élénk hatású közléseket még az irodalmi stílus is megenged. Pl. Xen. Anab. I. 6. 8. ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι οὐδ' εἰ γένοιμην σοὶ φίλος, σοὶ γ' ἂν ποτε εἴ τι δόξαιμι. Platon, Kriton 50, C. ἴσως ἂν εἶποιεν οἱ νόμοι ὅτι ὁ Σώκρατες μὴ θαύμαζε τὰ λεγόμενα. Ilyenkor a kiadók az idézet első szavát rendszeren nagy betűvel írják. Érdekes példa a hirtelen átmenet miatt ez (Xen. An. I. 3. 20) πρὸς τοῦτον οὖν ἐφη βουλεύσαι ἐλθεῖν κἀν μὲν ἢ ἐκεῖ, τὴν δίκην ἐφη χρῆζειν ἐπισεῖναι αὐτῷ, ἦν δὲ φεύγει, ἡμεῖς ἐκεῖ πρὸς ταῦτα βουλευσόμεθα. Több példát l. Kühnernél II² 885. l. Azonban, mint látni fogjuk, valódi oratio obliquában is megeshetik, hogy a közlött nyilatkozat egészen megmarad eredeti formájában. Ilyenkor gyakran kétséges lehet, or. obl.-val van-e dolgunk.

két helyzetet foglalnak magukban. Az egyik, melyben a közlő személy beszél, a másik, melyben a szereplő személy közlött gondolata vagy nyilatkozata történt vagy történik vagy fog történni. Ha a két különböző helyzetben a három lehetséges személynek egymáshoz való viszonya *nem azonos*: az oratio obliquabeli ige személyének és a névmás kategoriáknak ehhez a módosult viszonyhoz kell alkalmazkodniok. Pl. or. recta: *Megjött!* Ha ezt a jelentést egy, közléskor jelenlevő második személy a beszélőről (közlőről) tette, az oratio obliquának így kell alakulnia: *Jelentetted, hogy megjöttem.* Névmással: or. recta: *Ő megjött;* or. obl.: *Jelentetted, hogy én megjöttem.*

Az oratio obliqua ezen legkezdetlegesebb formájában (melyen a magyar nyelv egyáltalában túl sem ment, s mely a görögben is nagyon gyakori) a személyes viszonyok módosulásán kívül *minden egyéb elem teljesen olyan, mint az oratio rectában.* Másszóval: a közlő személy máskülömben *teljesen a szereplő személy álláspontjára helyezkedik, s egészen úgy beszél, mint az.* Nevezetesen az idői, cselekvésbeli és módbeli viszonyokat éppen úgy fogja fel és éppen úgy fejezi ki, mint a szóbanlévő szereplő személy. Ha a szereplő személy multnak jelzi a nyilatkozatában lévő történést, a közlő is annak jelzi; ha nem jelzi annak, a közlő sem jelzi, jöllehet az ő szempontjából már elmúlt lehet. Ha a szereplő személy befejezettnek fogja fel a nyilatkozatában lévő történést, a közlő személy is úgy fogja fel és annak jelzi. Ha a szereplő személy kívánatosnak, szükségesnek, lehetségesnek, feltételtől függőnek fogja fel az illető történést, a közlő személy hasonlóképp cselekszik. Egyszóval: idő, actió és módhasználat tekintetében a közlő személy teljesen *objektív*; nem törődik azzal, az ő szempontjából milyen idejű, milyen cselekvésű, milyen modális árnyalatú a közlött történést. Öntudatlanul a szereplő személy álláspontjára helyezkedik, s a személyt kivéve, minden egyéb elemet ebből az álláspontból fog fel és fejez ki. A közlött nyilatkozat a beszélőt tényleg környező, való helyzet-hez (az ú. n. «jelenhez») semmiképpen sincs viszonyítva, sem közvetlenül, sem közvetve.⁷⁰⁾

⁷⁰⁾ Mikor tehát a grammatikus ilyenkor «előidejűségről» vagy «utóidejűségről» beszél, idegen nyelvek körmönfontabb oratio obliquájára gondolva, meghamisítja a lelki tényeket. Előidejűségről ebben a primitív, objektív oratio obliquában szó sem lehet, csak (átképzeléses) multról. Utóidejűségről sem, csak (átképzeléses) jövőről. Hiszen az or. obl.-nak ezt a fajtáját éppen az jellemzi, hogy a közlő egyén szempontjából minden viszonyításnak hijjával van — a személyek módosulását kivéve. (Komonczy-nak ebben a kérdésben igaza volt Kalmárral szemben a később említendő vitában.) A személyes viszonyok közt a gyermek is csakhamar különbséget tesz. A cselekvésbeli, időbeli, s főleg a módbeli viszonyok azonban már az elme nagyobb fejlettségét követelik.

Az oratio obliqua ezen kezdetleges, de igen dramatikus, tehát közvetetlen hatású formájához tartoznak a görögben is mindazon oratio obliquák, melyekben az esetleges személyváltozást kivéve semmi egyéb módosulás sincs a megfelelő oratio rectához képest.

50. Ilyenek kivált azok az oratio obliquák, melyek *mult* (alakú vagy vonatkozású) verbum sentiendi- vagy dicendi-től függenek. Ezekben — épp úgy, mint a magyarban is — az oratio obliqua igealakja nem az elbeszélő személynek, hanem az elbeszélésben szereplő személynek szempontjából lehet megválasztva nemcsak idő és actio, hanem mód tekintetében is. A módhasználat ugyan szorosan véve nem tartozik tárgyamhoz; hogy azonban az efféle objektív oratio obliquák minden fajtáját feltüntessem, itt a *mult* alakú igéktől függő szerkezetekben célszerűnek tartottam az átképzeléses *mód*használat eseteit is felvenni (l. az *e*) pontot). Annyiban, hogy a *mult*ság velök sincs megjelölve, külömben is éppen olyan joggal sorolhatók fel az időhasználat jellemzésére is, mint az indicativus achronistikus alakjai. Időbeli állásponteltolódást azért érzünk ki az összes achronistikus alakokból, mert nem jelölik a *mult*ságot abban az esetben sem, ha az oratio obliquában foglalt esemény vagy állapot az elbeszélő szempontjából már szintén a *mult*ba tartozik. A conjunctivusnál és az optativusnál a modalis értelmi árnyalat feledteti az idői momentumot: innen van, hogy az (achronistikus) indicativusokból jobban kiérezzük az időbeli átképzélést. Lélektanilag azonban nincs különbség az alakok használatában: *valamennyit az elbeszélő tényleges álláspontjából való (szubjektív) időviszony tekintetbe nem vétele jellemzi.* Legfeltűnőbb mindenestre az időbeli átképzelés, ha az oratio obliqua igéje (állásponteltolódásos) jövő idejű. Legkevésbé érezhető, ha az or. obl. igéje (állásponteltolódásos) *mult* idejű: sőt ez utóbbi esetben, mint látni fogjuk, kérdéses lehet.

A következő példák az or. obliqua igéjének alakkategóriái szerint vannak felsorolva.

a) *Imperfectumok.*

a) *Egyenes kérdésszóval bevezetett mondatok.* Ezek állnak legközelebb az oratio rectához, mert kötőszó sem jelzi az oratio obliquát: Xen. An. I. 8. 16. ἐθαύμασε, τίς παραγγέλλει (személyvált. sincs); — Herod. V. 13. ὁ δ' ἀμείβετο τίνας δὴ οἱ Παιόνες ἀνθρωποὶ εἰσι. — β) *Ű. n. függő kérdések* (relatív kérdésszóval bevezetett mondatok). Soph. El. 760. ἀνωλόλοξ, οἷα ἔργα δράσας οἷα λαγχάνει κακά. — Xen. An. V. 7. 23. ἡρώτων, ὅτι ἔστι τὸ πᾶγμα — γ) *ὅτι v. ὡς kötőszóval bevezetett jelentő mondatok.* Thukyd. VIII. 78. διεβῶν ὡς . . . φθείρεται τὰ πράγματα. — Xen. An. I. 3. 20. ὁ δ' ἀπεκρίνατο ὅτι ἀποδοί.

b) *Perfectumok* (achronistikusak; *meglévőnek* képzelt állapot a történéis kiemelésével!) Thuk. I. 114. ἡγγέλθη αὐτῷ ὅτι Μέγαρα ἀφίστηκε (hogy el *van* szakadva) καὶ οἱ φρουροὶ διεφθαρμένοι εἰσὶν ὑπὸ Μεγαρέων; — l. több példát a 20. pont B. I. részében.⁷¹⁾

c) *Mult alakok.* (Természetesen mind a szereplő személy szempontjából multak, nem pedig a beszélőből; ne vezessen félre az, hogy az elbeszélő tényleges helyzetének szempontjából még inkább multaknak kell lenniök. Ne feledjük, hogy effele oratio obliquában nem a tényleges helyzet szempontjából történik az időviszonyítás.)

α) *Egyenes kérdőszóval bevezetett mondatok.* Az átképzelés elég élénken kiérezhető. Xen. Anab. II. 3. 20. ἐρῆσθαι δέ με ἐκέλευσεν, τίνας ἔνεκεν ἐστρατεύσατε ἐπ' αὐτόν. (Or. recta: τίνας ἔνεκεν ἐστράτευσαν ἐπ' ἐμέ; — β) *Relatív kérdőszavas mondatok.* Herod. I. 31. ἐμακάρισον. οἷων τέκνων ἐκύρησε. — γ) ὅτι v. ὡς *kötőszós jelentő mondatok:* Hom. XI. 439. γυνὴ δ' Ὀδυσσεύς, ὃ οἱ οὐ τι τέλος κατὰ καιρίον ἤλθεν (ἔγχος). — Xen. Hell. VII. 1. 34. εἶχε λέγειν, ὅτι μόνοι τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖ συνεμάχοντο. — Herod. I. 86. ἔλεγε δὴ ὡς ἤλθε ὁ Σόλων. . . . —

⁷¹⁾ Látjuk, hogy a görög achronistikus perfectum még olyan oratio obliquában is *meglévő állapotot* jelent (persze átképzeléssel, a szereplő személyek szempontjából), melyek történése a beszélő szempontjából elmúlhatott, s melyek verbum regense is mult időben áll. Annál kevésbbé foghatom fel, hogyan magyarázhatta félre éppen egyik legkiválóbb szakértőnk (OTK. 34. évf. 1900. 47. lap) ezt az ártatlanabb perfectumot: συνειλήφασα Xenophonnál. Szerinte ugyanis: «a görög perfectum már Xenophonnál előfordul perf. hist. értelmében is... I. Anab. III. 1. 35... οὐς μὲν ἐδυνήθησαν, συνειλήφασα = συνέλαβον» (!). A hibát az okozta, hogy az értekező nem vette tekintetbe, hogy ez az egész idézett kitétel Xenophonnál nem elbeszélésben, hanem szóközi beszédben fordul elő. A hely voltaképpen így van: «Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δὴ πάντες ἐπιστάμεθα (t. i. mi, a görög táborban lévő katonák), ὅτι βασιλεὺς καὶ Τισσαφέρνης οὐς μὲν ἐδυνήθησαν συνειλήφασιν ἡμῶν, τοῖς δ' ἄλλοις ὄηλον ὅτι ἐπιβουλεύουσιν. Συνειλήφασιν ἔς ἐπιβουλεύουσιν egészen egyforma achronistikus alakok, csak hogy az első perfectum = elfogták = **fogva tartják**, a második imperfectum = *leselkednek*, ármánykodnak. Mint látni fogjuk, a nem mult verbum sentienti-ktől függő mellékmondatok rendszeren *tényeket* foglalnak magukban, s ilyenformán igéjük alakja a beszélő szempontjából van megválasztva. A beszélő itt azt konstatálja, hogy beszélése idején milyenek a *meglévő állapotok*, s *mi történik* beszélése idején. Nem csodálnám annyira, ha az achronistikus perfectumot elbeszélő (mult) igealak mellett értené multnak valaki (l. a példákat a 20. pontban B. I. alatt, vagy fenn ezt: ἡγγέλθη, ὅτι Μέγαρα ἀφίστηκε), ha teszem azt, a Xenophon-féle hely nem szóközi beszédben, hanem elbeszélésben volna, így: Ἐσοφῶν καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἤπισταντο, ὅτι β. καὶ T. οὐς... ἐδυνήθησαν, συνειλήφασιν αὐτῶν, mert ilyenkor az átképzelés csakugyan nehézségeket okozhat. De a Xenophon-féle példában nincs is átképzelés: annak helyes megértéséhez elegendő a szövegbeli összefüggés tekintetbevétele.

Ezekben az esetekben az átképzelés néha kérdéses lehet. (Erről később.)

d) *Jövő idejű alakok.* Az átképzelés egészen nyilvánvaló, mert a beszélő szempontjából a jövő idejű történet is többnyire elmúlt már a valóságban. α) *egyenes kérdőszóval bevezetett mondatok.* Példát eddig csak (mult verb. regenshez tartozó) *igenévtől* függőt találtam Xen. An. I. 4. 13. Μένων δὲ πρὶν δῆλον εἶναι, τί ποιήσουσιν οἱ ἄλλοι στρατηγοί, πότερον ἔψονται Κύρῳ ἢ οὐ, συνέλεξε τὸ αὐτοῦ στρατεύμα; — I. 7. 8. εἰσήσαν . . . οἱ στρατηγοὶ . . . ἀξιούντες εἰδέναι τί σφισιν ἔσται, ἐὰν κρατήσωσιν (or. recta: τί ἡμῖν ἔσται ἐὰν κρατήσωμεν;) β) *relativ kérdőszóval* Xen. Anab. I. 8. 21. Κῶρος . . . ἐπεμελεῖτο, ὅτι ποιήσει βασιλεὺς Isocr. 4, 79. τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἀλλήλους, οὐχ ὁπότεροι . . . ἄρξουσιν, ἀλλ' ὁπότεροι φθίσονται τὴν πόλιν ἀγαθὸν τι ποιήσαντες. — γ) *ὅτι v. ὡς kötőszós jelentő mondatok:* Xen. Anab. I. 7. 18. εἶπεν ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται; Xen. An. VII. 1. 36. ἐκήρυσεν, . . . ὅτι πεπράσεται. — Herod. I. 13. εἶπε ἢ Πυθίη, ὡς . . . τίσις ἦξει. — V. 36. συνεβούλευε ποιέειν, ὅπως . . . ἔσονται.

Természetesen semmit sem változtat a szerkezet magyarázatán, ha a verbum regens nem mult alakú, hanem úgynevezett praesens historicum; ez esetben az átképzelés már a verbum regensben is megvan. Pl. Xen. An. I. 10. 15. ἀπαγγέλλει, ὅτι φεύγουσιν. — II. 1. 7. λέγουσιν, ὅτι κελεύει. — Thukydy. III. 29. 1. πονθάνονται ὅτι ἡ Μυτιλήνη ἐάλωκε. — Herod. VI. 63. ἐξαγγέλλει ὅτι οἱ παῖς γέγονε, stb. éppen így mult és jövő alakokkal is.

e) *Achronistikus függő módalakok.* Az oratio obliquabeli igealak modalitása nem az elbeszélő személy, hanem a szereplő személy lelkiállapotának megfelelőleg van kifejezve; az illető módok a megfelelő oratio rectában is megvannak. Időí álláspont-eltolódást természetesen ilyenkor csak annyiban érzünk, hogy az oratio obliquabeli történet multsága az elbeszélő szempontjából nincsen kifejezve: α) *Conjunctivusok* a szereplő személy szempontjából. Pl. Herod. I. 13. συνέβησαν ἐς τῶντ' . . . , ἦν μὲν δὴ τὸ χρηστήριον ἀνέλη μιν βασιλέα εἶναι, . . . βασιλεύειν. (Or. recta: ἦν . . . ἀνέλη βασιλεὺς ἔστω); — I. 19. ἡ Πυθίη . . . οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ ἀνορθώσῃσι (Or. recta: οὐ χρήσω, πρὶν ἢ ἀνορθώσῃσι). — I. 21. προσέειπε Μιλησίοισι, ἐπεὶ ἀνὰ αὐτὸς σημήνην, . . . πίνειν (or. recta: ἐπεὶ ἀνὰ σημήνω, πίνετε). — I. 29. ὀρκίοισι κατείχοντο δέκα ἔτα χρῆσασθαι νόμοισι, τοὺς ἄν σφι Σόλων θήται (or. recta: χρῆσόμεθα . . . τοὺς ἄν Σ. θήται). — I. 53. különösen tanulságos példa, mert a conjunctivuson kívül szubjektivebb optativusos szerkezetet is mutat: ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτὰν τὰ χρηστήρια, εἰ στρατεύηται (or. recta: εἰ στρατεύομαι) ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος καὶ εἰ τινα στρατὸν ἀν-

δρῶν προσθέοιτο (or. recta: προσθῶμαι) φίλον. β) *Optativusok*. Nem tévesztendők össze az elbeszélő szempontjából való optativusokkal. A most szóban lévők a megfelelő oratio rectában is megvannak, (még a nem mult verb. sentiendi után állók is). Elsőrangú mellékmondatokban ἄν-nal, másodrangúakban ἄν nélkül állhatnak: Pl. Thukyd. VI. 52. (az elején) ἐσηγγέλλετο δὲ αὐτοῖς, . . . ὥς, εἰ ἔλθοιεν, προσχωροῖεν ἄν καὶ ὅτι Συρακόσιοι πληροῦσι ναυτικόν. (Az állásponteltolódást a πληροῦσι nem-mult indicativus is mutatja. Or. rectában: εἰ ἔλθοιτε, προσχωροῖμεν ἄν.) Xen. Anab. I. 6. 3. εἶπεν, . . . ὅτι τοὺς, . . . ἰππέας ἢ κατακαίνοι ἄν. . . ἢ . . . ἔλθοι (or. recta: κατακαίνομι, ἔλοιμι ἄν). Ezek az optativusok mind a szereplő szempon-tjából való alkalmi lehetőséget jelentik. De ilyeneknek szokás venni másodrangú mondásokban a gyakoriságot («unbestimmte Frequenz») kifejező optativusokat is, pl. Xen. Hell. V. 2. 8. ἐδίδασκον, ὥς . . . συνεστρατεύοντο, ὅποι ἡγοῖντο (Mert oratio recta: συνεστρατεύμεθα, ὅποι ἡγοῖντο) vagy Demosth. 30. 20. ἀπεκρίναντο, ὅτι . . . κομίζοιτο (ez szubjektív optativus!) . . . λαμβάνων καθ' ὅποσον ὄν δέοιτο Ἄφοβος αὐτῶν. (Mert or. rectában: ἐκομίζετο Ἄφοβος λαμβάνων καθ' ὅποσον ὄν δέοιτο.)

Eddig csupán olyan oratio obliquákról volt szó, melyek mult idejű verbum sentiendi- v. dicendi-től függenek. A közölt példák valamennyien olyanok, hogy az esetleges személyváltozást kivéve az oratio obliquának *semmi egyéb jele* sincs bennök. De van köztük sok olyan is, melyekben az elbeszélő személy szempontjából még a személyváltozás sem volt szükséges. Ilyenek pl. ἐθαύμασε, τίς παραγγέλλει; — διεβίων, ὥς φθειρεται τὰ πράγματα; — ἡγγέλθη, ὅτι Μ. ἀφέστηκε; — ἐμακάριζον, οἷων τέκνων ἐκόρησε; — εἶπεν ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται; — πονθάνονται ὅτι ἢ Μυτικὴν ἑάλωκε; — stb. Ezekben a példáknak az oratio obliquának egyedüli jele a kötőszó, s így ezek azok a görög oratio obliquák, melyeknek formája a lehető legkezdetlegesebb. De a görög oratio obliqua még sem annyira kezdetleges mint a magyar, nemcsak azért, mert, mint mindjárt szavá teszszük, igeneves szerkezetei és szubjektív módjelzésű formái is vannak, hanem azért is, mert a kötőszó sohasem maradhat el az oratio obliqua élén.⁷²⁾

⁷²⁾ Csak nagyritkán, közbevetett mondatokban v. ö. pl. Aesch. Agam. 615., Soph. Phil. 615. Plat. Resp. 420. C. Az oratio obliqua *legelején* soha! Még a más munkáját kivonatoló görög írók, többi közt a byzánzi írók, sem mulasztják el fejezet-bevezető ὅτι kötőszóval jelezni, hogy a más munkáját excerpálják. (Ezekre a jelentőséges ὅτι kötőszókra nem mindig ügyelnek a byzánzi írók fordítói és felhasználói!) A görögben tehát nincs meg az az ingadozás, kétértelműség az oratio obliqua és az oratio recta közt, a mely a magyar előadásban annyira közönséges, annival inkább, mert

51. Mint látni fogjuk, a mult verbum sentiendire következő főnévi mellékmondatokban előfordul az ógörögben az indicativus mult idejének a fennebb (I. 1. A. c.) ismertetett átképzeléses használatától különböző szubjektív használata is. De mielőtt erre áttérek, szólni akarok még a *nem mult* verbum sentienditől függő alakhasználatról is. Ezúttal azonban mellőzhetem a fennebb közölt példakategóriák közül azokat, melyek, mivel időbeli átképzelés nincs bennök, nem tartoznak szorosán tárgyamhoz, s melyeket csak az átképzeléses használat kifejtésének teljessége céljából vettem ott fel (e) alatt). Megelégszem rövid jelzésével annak, hogy az objektív (a szereplő személy szempontjából való or. rectában is szükséges) optativusok oratio obliquában nem-mult verbum sentiendi alak után is előfordulhatnak, még pedig ἄν szócskával is, ἄν szócska nélkül is. Ezeket az optativusokat ne téveszszük össze a szubjektív optativusokkal, melyek nem mult föjge után később előadandó okból nem használatosak. Pl. Hom. I. 344. οὐδέ τι οἶδε νοῆσαι... ὄπιως οἱ... σόοι μαχέσονται Ἄχαιοί (or. recta: πῶς μοι μαχέσονται); — Plat. Alc. I, 132. B. πειρῶ ἐξηγεῖσθαι, ὅτινα τρόπον ἐπιμεληθεῖμεν ἡμῶν αὐτῶν (or. recta: τίνα τρ. ἐπιμεληθεῖμεν); — Euthyd. 296. E. οὐκ ἔχω, ὅμιν πῶς ἀμφισβητοίην. — Lys. 5, 5. οὐκέτι σκέφονται ὁ τι ἀγαθὸν εἰργασμένοι... ἐλεύθεροι γένοιντο. Ἄν szócskával: Xen. Cyr. I. 6. 10. ἐρωτᾷς... ποῦ ἂν ἀπὸ σοῦ πόρος προσγένοιτο (or. recta: ποῦ ἂν προσγένοιτο); — Hom. XI. 792. τίς δ' οἶδ', εἴ κέν οἱ... θυμὸν ὀρίναις; — Soph. Trach. 2, λόγος μὲν ἔστ' ἀρχαῖος... ὡς οὐκ ἂν αἰῶν' ἐκμάθοις βροτῶν Xen. Symp. 3, 13. ἀλλὰ λανθάνει σε, ὅτι οὐκ ἂν δέξαιο τὰ βασιλέως χρήματα ἀντι τοῦ οἴου. Mindezekben a példákban a ma-

a magyarban az oratio recta-s előadás is lehet átképzeléses (még pedig, mint tudjuk, nemcsak az ú. n. praesens historicum esetében, hanem akár-milyen más igealakéban is). Részletesen a magyar részben szólok a magyar nyelvnek erről a — tudtommal — senkitől eddig észre nem vett sajátágáról. Addig is figyelmeztetem az olvasót Arany János Toldijának következő (oratio obliqua és átképzeléses or. recta közt lebegő) helyeire: Toldi III. 4. 5. («Mert fölérni könnyű...»); III. 5. 5. («Mert e nép eperszem volna haragjának» stb.); V. 12. 5. («De hát mért akarja» stb.). IV. 7. 5. («Mert elmenne könnyen»...); IV. 13. 4. («Ostoros gyermek volt annál néha napján»), stb. stb. Pedig mindezekben a helyeken személyváltás van; de ezek az oratio obliquában is szükségesek, s éppen ez okozza a bizonytalanságot. (*Sic licet parva componere magnis*, gondoljunk a debreczeni magyar eselédleány beszédére, mikor belekezd a küldött üzenetbe: «Tisztelteti a tekintetes asszony a tekintetes asszonyt, *hogy* tessék...» stb. Hallottam már olyan lelkiismeretes üzenethozót is, a ki a byzanciák módjára kezdte — félreértés elkerülése végett — mondókáját, ilyenformán: «*Hogy* tisztelteti a t. a. a t. asszonyt, tessék... stb.» Ezek az oratio obliqua-jelző *hogy*-ok irodalmi, s kivált költői stílusba nem valók, s innen a fennebb említett bizonytalanság.)

gyarban is lehet feltételes mód, mert a modalitás a szereplő személy szempontjából van kifejezve (L. a 62. jegyzetet).

Ennek előrebocsátása után vizsgáljuk meg pusztán az időhasználat szempontjából a nem-mult *verbum sentiendi* követő *indicativusos* szerkezeteket.

Ha a *verbum sentiendi* nem mult idejű (és ú. n. *præsens historicum*nak sem fogható fel) akkor *a*) lehet *achronistikus imperfecti* v. *perfecti indicativus*, még pedig α) általános (*generalis*), minden időre érvényes értelmű, β) jövő vonatkozású, kivált, ha *punctualis* alapértelmű törzsokhöz tartozik, vagy legalább igekötős; *b*) lehet *imperativus*, s ez esetben jövő vonatkozású; *c*) lehet valamely *actio conjunctivusa* vagy *optativusa*, még pedig α) önálló, s akkor legtöbbször jövő vonatkozású, β) függő, ilyenkor idői vonatkozása a főige idejétől függ, tehát mult is, jövő is lehet; *d*) lehet *igenév*, s ilyenkor α) idői vonatkozása a hozzátartozó főige idejétől függ, de β) ha *aoistos*, rendszeren, ha *imperfectum*, néha, lehet mult vonatkozású is *achronistikus főige* után (l. a 34. pontot), mert *achronistikus főige* mellett az előzményesség a *multsággal* egyértelmű; *e*) lehet *valóságos futurum* az alak, s ez esetben jövő értelmű.

Ezen esetek közül mindazoknál, melyekben a *verbum sentiendi* syntaktikai okból mult vonatkozású, az *oratio obliqua* éppen úgy alakulhat, mint a *valóságos mult alakú verbum sentiendi* után. Néhány ilyen példa elő is fordult már eddigi fejtegetésünkben is. Most már csak azokat az esetlegességeket kell tehát megvizsgálunk, melyekben a *verbum sentiendi* vagy egyenesen jövő idejű alak (*e*) vagy jövő vonatkozású (*a*) β); *b*); *c*) α); *c*) β) vagy minden időre érvényes *achronistikus indicativus*. Példáink is csupán ezekre az esetekre fognak vonatkozni.

Ha ezekben az esetekben a *verbum sentiendi*től függő eseményt vagy helyzetet vizsgáljuk — mikor a mellékmondat igéje nem jövő idejű v. jövő vonatkozású — legtöbb esetben arra az eredményre jutunk, hogy az a dolgok természete szerint *magának a beszélőnek (közlőnek) szempontjából is tény*, még pedig vagy ránézve (a közlőre nézve) fejlődő történet vagy meglévő állapot, vagy ránézve mult történet, vagy állapot. Az ilyen alakú és jelentésű *verba sentiendi* és *dicendivvel* kapcsolatban tehát a beszélő a mellékmondat igéjének időviszonyát nem mindig a szereplő személy álláspontjából (átképzéssel), hanem a maga álláspontjából jelzi. Pl. *Ti is megtudjátok majd, hogy ez így van.* (Értsd: így van: *most*, mikor beszélek). Majd meglátjátok ti is, hogy hiba *történt.* (Értsd: a hiba már szerintem is tény, még pedig mult tény). Mondd meg neki, hogy az öcsese meghalt. (Értsd: már meg van halva, tényleg meglévő állapot.)

Sophokles, Elektra, 561. λέξω δὲ σοι ὡς οὐ δίκη γ' ἔκτεινας (Ἀγαμέμνονα) = azt mondom majd, hogy nem igazságosan ölted meg. (Értsd: atyám már meg van ölve, ez tény, s erről a tényről azt fogom mondani, hogy igazságtalan = ἔκτεινας πατέρα μου· λέξω δὲ ὡς οὐ δίκη ἔκτεινας αὐτόν). Platon, Protag. 349. D. ὦδε δὲ γνώσει. ὅτι ἀληθῆ λέγω (Értsd: én igazat beszélek, s te erről meg fogsz győződni = ἀληθῆ λέγω, σὺ δὲ ὦδε γνώσει αὐτό). Xen. An. I. 4. 8. (Itt nem futurum alak van, de jövő vonatkozású imperativus) ἐπιστάσθωσαν, ὅτι οὔτε ἀποδεδράκασι... οὔτε ἀποπεφύρασι (Értsd: nem sikerült a szökésük és nem mentek (mentesek) még a bajtól: ezt tudják meg!). Od. 15. 40. τὸν δ' ὀτρύναι... ἀγγελίην ἐρέοντα, ... οὔνεκα σῶς ἔσσι καὶ εἰλήλουθας (Értsd: épségben vagy, megjöttél: a hírnök tudassa ezt a tényt). Demosth. 19. 40. (Jövő vonatkozású optativus): οὐ τοῖνον μόνον ἐκ τούτων ἂν γνοίητε. ὅτι δεινὸν οὐδ' οἷον πέπονθε, ἀλλά stb. (Értsd: nem érte semmi baj; ti is átláthatjátok a következőkből). Látjuk, hogy a helyek természetes értelme szerint az efféle jövő vonatkozású verbum regenseket követő nem-jövő vonatkozású szerkezetekben az ige időviszonyítása rendesen nem a szereplő személy, hanem a közlő személy álláspontjából magyarázható. Az efféle szerkezetek *tényeknek gondolt* eseményeket vagy állapotokat tartalmazván, voltaképpen csak főnévi mellékmondatok; *oratio obliqua voltuk lélektani szempontból legalább is kétséges, mert nem idegen gondolatot idéznek*, s annál kétségesebb, minél jobban kiérezzük a ténylegességet. Azonban — s ezt különös nyomatékkal jegyzem meg, — lehetnek valóságos objektív oratio obliquák a jövő vonatkozású verba sentienditől függő mellékmondatok is. *ha a helyzet és az értelem szerint azoknak tekinthetők*. Ha pl. Elektra a fennebb közölt Sophokles-féle példában (El. 561.) még Agamemnon életbenlétekor, feltételesen mondta volna azokat a szavakat Klytaimnestrának, ilyen formában: ἐὰν κτείνης Ἀγαμέμνονα, λέξω, ὡς οὐ δίκη γ' ἔκτεινας, akkor az oratio obliqua ἔκτεινας alakját a szereplő személy (ez esetben ugyancsak Elektra) jövendő álláspontjáról jelzett multnak tekintenők, tehát a helyet objektivebb (időátképzeléses) oratio obliquának kellene felfognunk. Hasonlóképpen valóságos oratio obliquának érezzük a nem mult verb. sentienditől függő mellékmondatot, ha igéje jövő alakú vagy jövő vonatkozású. Pl. φησὶν ὅτι ἀπελεύσεται = azt mondja, hogy elmegy. Ilyenkor ugyanis nem lehet tényről szó.

A nem-jövő vonatkozású achronistikus alakoktól függő «hogy»-os főnévi mondatokra nézve tárgyunk szempontjából közzömbös kérdés. oratio obliquának tekintsük-e őket, vagy sem, mert időbeli átképzélést sem emígy, sem amúgy nem érezhetünk ki belőlök. Pl. Herod. VII. 220. Οὐκ ἔχω εἶπαι, ὅτι τοῖσι Λυδοῖσι

ἔχρησε (ἢ Πυθίη). Xen. Anab. IV. 1. Ὅσα μὲν δὴ ἐν τῇ ἀναβάσει ἐγένετο μέχρι τῆς μάχης . . . ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδῆλωται. A mellékmondat igéje ugyanis így is, amúgy is multa értendő. De voltaképpen úgy áll a dolog, hogy, ha a mellékmondat határozott *ténynek* értendő, a mellékmondat oratio obliqua volta még ilyen teljesen achronistikus alakok után is kétséges. Pl. Hom. XV. 248. οὐκ αἰεὶς ὅτι με βάλεν; (Értsd: Αἶας με βάλεν, οὐ δὲ οὐκ αἰεὶς;) VIII. 362. οὐδὲ τι τῶν μέμνηται, ὃ οἱ πολλὰκις οὖν . . . σώεσκον. (Értsd: οὖν οἱ σώεσκον, ὃ δ' οὐ μέμνηται.) Xen. An. III. 1. 35. ἐπιστάμεθα, ὅτι . . . συνειλήφασιν, τοῖς δ' ἄλλοις ἐπιβουλεύουσιν (Értsd: συνειλήφασιν, ἐπιβουλεύουσιν τοῦτο ἐπιστάμεθα, v. ö. a 71. jegyzetet).

52. Ugyanaz a lelki motivum, mely az ilyen nem-multa tartozó mellékmondatok oratio obliqua voltát kétségesé teszi, működhetik a multa tartozó mellékmondatok eseteiben is. Megtörténhetik, hogy a közlő személy a *mult* verbum sentiendi v. dicenditől függő gondolatot vagy nyilatkozatot ilyen szubjektivebb módon fejezi ki: nem a szereplő személy szempontjából választja meg az időalakot, hanem a magából, s e szerint mult időt mond olyankor, mikor a fennebb közölt példák szerint (lásd *a*) *b*) alatt) átképzeléses *achronistikus* indicativust — az imperfectumét vagy perfectumét — várnánk. Nagy nyomatékkal jegyzem meg, hogy az ógörög nyelvben valamint a magyarban is a jelenség nem csupán formalitás, mint pl. a francziában. A mellékmondatban ilyenkor azért van mult idő, mert az ő szempontjából való multság jelölését az elbeszélő *szükségesnek érezte*. Leginkább pedig olyankor érezte szükségesnek, ha a hely előzményeiben már megismertetett az olvasójával valami olyan eseményt vagy helyzetet, a melyről szereplő személyei a szöveg egymásutánjában csak később vesznek tudomást. *Az olvasó előtt ismeretesnek feltett ténnyt* foglalnak tehát magukban az efféle mellékmondatok, s a mult idejű igealak arra való, hogy az ige fogalmi tartalmát ténylegesnek jelezze. Mivel éppen ez a használat az, mely a legtöbb tévedésre adhat okot az oratio obliqua használatában és magyarázatában,⁷³⁾ az idetartozó minden egyes példában ma-

⁷³⁾ Efféle szubjektív (tényjelző) mult igealakos szerkezeteket idézett Komonczy Gáspár KALMÁR Elek tételének megzafolása céljából «A magyar idővonzat» cz. tanulmányában a M. Nyelvőr 1905-i 34. évfolyamának 333. és köv. lapjain, annak bizonyítására, hogy a mult verbum regens után nemesak «jelen», hanem «mult» igealak is következhetik «egyidejűség» jelölésére. Mindenekelőtt, mint kétségtelenül helyes szerkezetek, a vita anyagán kívül helyezendők az olyan «mult» igés példák, melyekből, ámbár az igék igekötővel vagy hangsúlyos határozóval perfectiv-terminatív actiójúakká vannak alakítva, Komonczy nem érezte ki a meglévő állapotot jelző értelmet. (Pl.: «Petronius tudta, hogy Nero meggyűlölte őt»: Kalmár

gyarázni iparkodom a tényjelző mult alak lélektanát. Xen. An. II. 5. 31—32. elmondja az olvasónak, hogy a perzsa lovasok lemészárolták az útjukba kerülő görögöket. A görög tábor látta

csak igekötőtlenül hibáztatta a szerkezetet, s ebben teljességgel igaza volt, mert a gyűlölség Petronius szempontjából multnak nem érthető. De igekötősen a «mult» alak, igenis, az «egyidejű» állapot jelzésére is helyesen használható; ezt valószínűleg Kalmár sem vonja kétségbe, csak nem konstataulta és magyarázta a használatot.) Másodszor (ez már Kalmárnak szól): a magyarban nem szabad «egyidejűségről és előidejűségről» beszélni, hanem átképzeléses időhasználatról, mert hiszen a kezdetleges magyar oratio obliquát éppen az actioívizionyítás hiánya jellemzi. Harmadszor: a magyar oratio obliqua rendszeren átképzeléses, s azért minden tősgyökeres magyar ember az összes benne lévő igealakokat nem a közlő, hanem a szóbanlévő személy szempontjából érti. A tényjelző multak használata a magyarban még sokkal szűkebb körű mint a görögben s, úgy látom, leginkább tagadó főmondat mellett lehetséges. «A Kyklops nem vette észre (azt a tényt), hogy Odysseus társai oda voltak kötve a kosok hasa alá», ez talán még képzelhető magyar szerkezet (e. h. *vannak* kötve). Elfogadható a mult alak talán olyan példákban is, a hol a szóbanlévő személyek valami tényről szemben való viszonya külön elemekkel van éreztetve, pl. kivált *is* szócskával: «Petronius *is* tudta (a mit mi tudunk), hogy Nero gyűlölte őt». De biz én már ezeket a példákat sem *mondandm*: csak értem, miért használta a közlő, ha használta, a tényjelző multat. Legtöbb efféle mult alakhasználat ugyanis csakugyan nem egyéb germanismusnál és gallicismusnál, s Kalmárnak nagy érdeme, hogy nemcsak szóvá tette, hanem kellő nyomatékkel meg is rötta ezeket az idegenszerűségeket. A magyar mult idő az *oratio obliquában* pusztá *formalitássá* még nem vált, s éppen azért valaki szempontjából — már vagy a szereplő személy, vagy a közlő személy szempontjából — okvetetlenül multnak érezzük. Ha mármost a szóbanlévő személy szempontjából nem illik bele a helyzetbe, akkor tényjelzőnek, szubjektívnek értjük. Mivel pedig a szubjektivitásnak nagyon szűk a köre a magyar oratio obliquában: az efféle multak használata, mondjuk ki bátran, akárhány példát találnak is rá, pl. Jókainál, hibás és kerülendő. Ilyen teszem azt Komonczy-nak ez a példája: «*Ki látta a tanúk közül, hogy Bús Ferencz ellopta Bálint István pénzét?*» Az *ellopta* alak nem magyarázható a tanúk szempontjából, mert sem azt, hogy a multban ellopta a vádlott a pénzt, sem azt, hogy (állapotjelzőnek fogva fel a perfectumot) «lopott — értsd: tolvaj — állapotban van a vádlott» semmiféle tanú nem láthatta (legfeljebb hallhatta). A kérdést tehát ilyen értelemben (azaz objektív oratio obliquának) csak hibbant eszű bíró fogalmazhatná így. Ergo: a bíró, ha ugyan így beszélt, vagy hibásan, sőt értelmetlenül beszélt, vagy nem beszélt tárgyilagosan, hanem — a mi aztán elég nagy hiba egy bírótól — már kérdésében is ténynek jelezte a tolvajlást. Kérdése jó magyar fülnek legfeljebb ezt jelentheti: «a pénzt ellopta a vádlott, ez tény; ki látta is, hogy lopja?» Mert bizony máskülönben így B. F. ellopja v. lopja v. debreczeniesen «lopja elfelé» a B. J. pénzét?» Komonczy-nak Jókaiiból idézett példái, — már a melyek nem hibásak, mert bizony Jókainál ebben a tekintetben sok a gallicismus, meg a germanismus — szintén ilyen természetűek. Pl. «*ott is látta mindenki, hogy Katalin megszorítá völegénye kezét*» (N. B. a *megszorítá* alakot csak azért használja Jókai, mert -t végű igeöveknél ezt az alakot szereti használni a pattogós rosszhangzású perfectum helyett). Itt a hogy-os mondat is elbeszélő for-

a zavart, de még nem tudta, a miről mi tudjuk, hogy megtörtént (íme, magyarul is multat kellett mondanom), s azért a 33. fejezetben ezt olvassuk: οἱ δὲ Ἕλληες τήν τε ἰππασίαν αὐτῶν ἐθαύμαζον ἐκ τοῦ στρατοπέδου ὄρωντες καὶ ὃ τι ἐποίουν ἡμφεργνῶουν, stb. = nem tudták mit csináltak (hívebben: a mit csináltak) nem pedig: ὃ τι ποιοῦσιν = a mit csinálnak, mert az olvasó már tudja a tényt. Egészen hasonló ehhez már Homerosnak ez a helye (9, 442): a Kyklops nem vette észre (a mit az olvasónak már elbeszél a költő), hogy Odysseus társai oda *voltak* (nem: «vannak») kötve a kosok hasa alá: οὐκ ἐνόησεν. ὣς οἱ ὅτ' εἰροπτόκων ὄτων στέρνοισι δέδεντο (nem: δέδενται, mint or. obliquában kellene). Xenophon Sokratesről szólva, nem érti, hogyan bizonyították a vádlók, hogy Sokrates nem *hitt* az istenekben (Xen. Comm. I. 1. 2. ὥς οὐκ ἐνόμιζεν θεούς (nem νομίζει, mert a közönség is tudja, hogy Sokrates már meghalt, mikor Xen. ezt írja) ποίῳ ποτ' ἐχρήσαντο τεκμηρίῳ; — Thukydides VII. könyvének elején is olyan tényt jelez a mellékmondat multja, a melyről az olvasó tudja, hogy az: csak az akkor szereplő személyek (a hellének) nem tudták: ἐβούλοντο (Ἀθηναῖοι) . . . καταστρέφεισθαι (Σικελίαν) ἄπειροι ὄντες (I. B. c) eset) . . . ὅτι οὐ πολλῶ τινη ὑποδέεστερον πόλεμον ἀνηροῦντο (nem: ἀναίρονται!) ἢ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους = nem tudták, hogy nem kisebb háborúba *fogtak* (nem: fognak), mint a peloponnesusi. Nem szaporítom tovább a példákat: a hol mult verbum sentiendi után a szereplő személy szempontjából nem mult események vagy állapotok multaknak vannak jelezve, ott az elbeszélő személynek *oka van rá*, hogy a maga szempontjából, mint tényt, multnak jelezze az eseményt vagy állapotot. Az ilyen helyek, ha objektivebb oratio obliqua közepette vannak, kirinak az oratio obliquából, mint az elbeszélő szempontjából tett közlések; ha magukban vannak, voltaképpen nem is lehet szó oratio obliquáról, hanem valami olyan mult tény közléséről, mely általánosan ismeretes, vagy a melyet az elbeszélő annak jelez s a melyet a szereplő személy többnyire csak akkor vett vagy akkor sem vett észre, mikor éppen az elbeszélő jelzi. Külömben az egész ógörögységben aránylag kevés ilyen példa van, s az átképzés elmaradása, s az el-

májú, s azt jelenti = «azt a tényt, hogy megszorítá». Legjellemzőbb Komonczy tévedése ebben a — szintén Jókai-féle — példában: «X. úr *éleg ridegen hívott meg magához. Az volt rá a feleletem, hogy nem mentem el hozzá*». Ez nem azt jelenti, hogy a szereplő személy (a ki ez esetben egyúttal a közlő is, de az mindegy) udvariatlan feleletet adott a meghívásra, hanem azt, hogy *tettel* felelt neki: nem ment el hozzá. Az oratio obliqua így volna: «az volt rá a feleletem, hogy nem *megyek* el hozzá» s ez esetben volna a felelet üzenetnek értendő. Úgy, a hogy van, ismétlem, nem oratio obliqua.

beszélő szempontjából való mult alkalmazása valamennyiben hasonlóképpen motiválható. Ilyen pl. Homerosban ez a stereotyp sor (l. 3. 166, 12. 295) . . . γίνωσκον ὅ δὴ κακὰ μὴδε το δαίμων; «akkor aztán kezdtem belátni, (azt a ténnyt) hogy az isten rosszat forralt ellenem.» — Xen. Anab. I. 2. 21. ἐπεὶ ἤσθετο, ὅτι τὸ Μένωνος στρατεύμα ἤδη ἐν Κιλικίᾳ ἦν = mikor egyszerre csak megtudta (azt a ténnyt), hogy Menon serege már K.-ban volt (de ez már a magyarban alig utánozható!). — Platon Theait. 142. ἐθαύμαζον ὅτι οὐχ οἷος τ' ἦ εἶρεῖν = οὐχ οἷος τ' ἦ εἶρεῖν καὶ τοῦτο ἐθαύμαζον. — Protag. 315. B. ἰδὼν ἤσθην, ὡς καλῶς ἐδὲλαβόντο = καλῶς εὐλαβούντο, καὶ ἐγὼ τοῦτο ἰδὼν ἤσθην. — Xen. Cyrop. I. 4. 26. Κύρος ἐδήλου, ὅτι τοῦτον τὸν παῖδα μάλιστα ἠσπάξετο: K. jelét adta néki a ténynek — a mit különben is tudtak — hogy ezt a fiát szerette legjobban. Egyébiránt K. már nem is élt, mikor Xenophon ezt elbeszélte. — III. 3. 9. Κύρος κατενόει ὡς οἱ στρατιῶται τὰ σώματα εὖ εἶχον: ὅ is észrevette (azt a ténnyt), hogy a katonák jó testi állapotban voltak. Xen. Anab. VII. 8. 1. Εὐκλειδης συνήδετο τῷ Ξενοφῶντι. ὅτι ἐσέσωστο: E. együtt örült X.-nal a megmenekülésén (azon a már ismeretes tényen, hogy meg volt mentve). Gondolom, ezekre a helyekre nézve is sikerült meggyőzőnöm az olvasót arról, hogy a mult alakok alkalmazása az elbeszélő lelkében gyökerező s nem pusztán formai okokra vezethető vissza.⁷⁴⁾

⁷⁴⁾ Ellenben az újjörög irodalmi nyelvben, úgy gondolom, francziaolasz hatás alatt annyira elterjedt az elbeszélésben lévő oratio obliqua igéjének *pusztán formai okból mult* alakban való használata, hogy némely író majdnem kizárólag csak ezt a szerkezetet ismeri. Mutatják ezt pl. a SUE Jenő f. *Le juif errant* ANDREADIS-féle újjörög fordításából ezek a találmomra kiszemelt helyek: II. k. 3. f. ἐφαίνετο ὅτι ὅλαι αἱ ἐστῖαι ἦσαν ἐσβεσμένοι (que les foyers étaient éteints); klasszikus nyelven: εἰσὶν v. εἶεν ἐσβεσμένοι. — I. 4. ὁ Γερμανοὶ δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἀνανεώσωσι τὴν πρόστασίν των, ἐνοήσαντες ὅτι ἀνθρωπος ἔχων χαρακτηριστῆρα . . . δὲν ἦτο δυνατόν (qu'il était impossible que . . .) νὰ δεχθῆ ἡωρίς νὰ ταπεινωθῆ; klasszikus nyelven ὅτι οὐκ ἔστι δυνατόν v. ἀδύνατον εἶναι. Vagy FÉVAL egyik regényéből (görög czíme: Ἡ οἰκία Καρναβαλέτ) a Σ. Η. betűkkel jelzett fordítónak következő szerkezete (31. l.): ἐπεισον ἑαυτὸν ὅτι ἦτο χρέος του νὰ διαλύσῃ σχέσιν τοσοῦτον ἐγκληματικῆν (= meggyőződött róla, hogy kötelessége feloldani ilyen bűnös viszonyt, klasszikus nyelven: ὅτι ἔστι v. εἶη, qu'il était son devoir). — 61. l. ἐλυπῆθη οἰστὶ δὲν ἦτο πλησίον του ὁ Ὀβετερ. — 67. l. ἐδείκνυεν ὅτι ἔτρεμαν (elárultta, hogy reszket, klassz.: ὅτι τρέμει, qu'il tremblait). Vagy a kiváló stilisztának, RHOUDISnak Feuillet-fordításából (*La petite comtesse*, Ἡ Μικρὰ Κόμισσα, az Ἑστία 1893. évfolyamában) 19. l. Πάντες ἐπερικύκλωναν τὴν ξανθὴν κυρίαν, πεισθέντες ἐκ τῆς συγκινήσεως αὐτῆς ὅτι δὲν ἦσται εὖετο (hogy nem tréfál, qu'elle ne plaisantait point). 167. l. ἤλπιζε ἑτι ὁ χορισμός καὶ ὁ χρόνος ἦσαν πραῖνοι τὴν ὀρμώθηα τῆς πληγῆς μου, stb. stb. Kár volna, ha a magyar oratio obliquából is kizorítanák az idegenszerű, eredetileg szubjektív multak a kezdetlegesebb, de elevebb, átképzeléses nem-mult indicativusokat még ott is, a hol az elbeszélő szempontjából való időviszonyítás lélektanilag

Külömben abban az esetben, mikor a *verbum sentiendi* után mult igealakos mellékmondat következik, ne feledjük azt sem, hogy ilyenkor a *mult alak a szereplő személy szempontjából* való multat is jelölheti, s hogy éppen ez a rendes alakhasználat magyarázata (l. I. A) c) α. β. γ.). Sokszor kétségkívül igen bajos, sőt lehetetlen eldönteni ilyenkor, vajjon objektív oratio obliquával, vagy az elbeszélő szempontjából való tényjelző multal van-e dolgunk. Mivel azonban a görögben éppen úgy, mint a magyarban a példák óriás többsége átképzeléses, vezető elvül kell elfogadnunk, hogy a *mellékmondat mult alakját csak akkor magyarázzuk az elbeszélő szempontjából, ha a szereplő személy szempontjából egyáltalában nem magyarázható meg*. Azért fogtam fel átképzelésesnek fennebb pl. Homeros (XI. 439.) helyében az ἦλθεν multat; azért nincs kifogásom ellene, ha valaki pl. még az imént közölt Platon-féle példákban (Theait. 142. Protag. 315. B.) is átképzeléseseknek (s oratio obliquásoknak) magyarázza az ἦ és εὐλαβοῦντο multakat, s azért hibáztatom viszont, hogy pl. KÜHNER egy csomó ilyen kétes természetű multat határozottan az elbeszélő szempontjából iparkodik megmagyarázni.⁷⁵⁾

53. *Verbum finitimos* mellékmondatok használatakor tehát a görögben is van elég olyan példa, melyben az oratio obliqua objektív vagy szubjektivebb volta nem világos. Hogy azonban nincs annyi példa, mint a magyarban, annak az az oka, hogy a *verbum finitimos oratio obliqua* a görögnek nem egyedüli, sőt nem is leggyakoribb szerkezete a *verba sentiendi* és *dicendi* után. Sokkal gyakrabban fordulnak elő, kivált összefüggőbb, hosszabb oratio obliquában a magyarban igen szűkkörű *igeneves szerkezetek*; [a *participium* is, pl. Herod. VII. 218. ἔμαθον δὲ σφας οἱ Φωκῆες ὧδε ἀναβεβηκότας = *hogyan feljöttek* = *hogyan ott vannak* = ὅτι ἀναβεβήκασι]; különösen másodrangú *indicativusos* mellékmondat helyett, pl. Herod. I. 59. ἐδέετο τε τοῦ δήμου φυλακῆς τινας

sehogyan sem magyarázható. A magyar átképzeléses szerkezetre nálunk is kivált a *fordítósnak* kell ügyelniök. Nagy érdeme KALMÁR Eleknek, hogy ezt a fontos kérdést nemesak napirendre tűzte (l. a M. Nyelvőr 1904. évf. 9. füzetében *A magyar consecutio temporum* cz. tanulmányát), hanem meg is róta a multak idegenszerű használatát. Ertekezésére tanulmányom magyar részére külömben még visszatérek. (Mint hibáztatok benne, talán már eddigi fejtegetéseimből is világos: a jelenség *magyarázatát*.)

⁷⁵⁾ L. KÜHNER,² 878. l. Például ebben a Thukydides f. mondatban (V. 14): μετεμείλοντο (οἱ Ἀθηναῖοι) ὅτι οὐ ξυνέβησαν (τοῖς Λακεδαιμονίοις) a ξυνέβησαν multat egészen szükségtelenül magyarázza az elbeszélő szempontjából való multnak, mert a mult a szereplő személyek — az athéniek — szempontjából is teljesen helyén való; hiszen itt nem is használhatott volna achronistikus *indicativust* az elbeszélő. Sokszor azonban igazán kétséges lehet a magyarázat, s ilyenkor az illető helyek *értelme* mérlegelendő gondosan.

πρὸς αὐτοῦ κυρῆσαι, πρότερον εὐδοκίμησας (= διότι εὐδοκίμησε) ἐν τῇ . . . στρατηγίῃ, Νίσαιάν τε ἔλων (= διότι εἶλεν) καὶ ἀλλὰ ἀποδεξάμενος (= διότι ἀπεδεξάτο) μεγάλα ἔργα] kivált az *infinitivusos szerkezetek*, melyeknek használata köztudomás szerint a görögben még a latinnál is tágabb, mert felszólító formájú oratio recták helyén is használatosak (l. a most közölt példában is: ἐδέετο κυρῆσαι), sőt gyakran az oratio recta mellékgondolatainak (mellékgondolatos formájú mondatainak), or. obliquás kifejezésére is. Ezek az infinitivusok syntaktikailag alá lévén rendelve a verbum sentiendiknek, a gondolat függését forma szerint is kétségtelenül jelzik. Azonban, mint részletes vizsgálódásainkból már tudjuk (l. kül. a 34. pontot), sem az állítás módját, sem az időviszonyt ki nem fejezhetik a beszélő (vagy elbeszélő) személy szempontjából, s e tekintetekben teljesen közömbös természetűek, közömbösebbek még a latin infinitivusoknál is mód tekintetében az éppen most jelzett okból,⁷⁶⁾ időviszony tekintetében pedig fennebb (l. kül. a 16. és 34. pontot) jelzett és megállapított funkciójuk miatt. Azért, ha az oratio obliqua főgondolata a görögben infinitivusos szerkezettel van kifejezve, az infinitivus megfér a mellékgondolatoknak objektív (átképzeléses) kifejezésével is. Átképzeléses előadásban van például az imperfectum infinitivusa a következő példákban (Thuk. VI. 2): οἱ Ἐγεσταῖοι . . . ἐδέοντο σφίσι ἐπαμῶναι λέγοντες . . . εἰ Συρακόσιοι . . . ἀτιμώρητοι γενήσονται καὶ . . . αὐτοὶ ἅπασαν δύναμιν τῆς Σικελίας σχήσουσι, κίνδονον εἶναι, μὴ ποτε . . . καὶ τὴν ἐκείνων δύναμιν ξυγκαθέλωσι. VI. 51. οἱ Καταναῖοι . . . ἐκέλευον, εἴ τι βοῦλόνται, εἰπεῖν — VI. 60. 3. ἐπεισεν αὐτὸν ὡς χρῆ εἰ μὴ καὶ δέδρακεν, αὐτὸν . . . ἄδειαν ποιησάμενον σῶσαι. — *Maga az infinitivus el nem dönti, időviszony tekintetében átképzeléssel van-e dolgunk az oratio obliquában*, csupán csak egy esetben: ha egyúttal futurum is. Pl. Thukyd. VI. 24. 2. εὖ τε γὰρ παραινέσαι ἔδοξε καὶ ἀσφάλεια ὄν δὴ πολλῇ ἔσεσθαι (= úgy látszott, jó tanácsot adott, s hogy most már éppenséggel nagy lesz a biztonság), mely példában a szereplő személyek álláspontjából (szokatlanul) használt ὄν időhatározó még kezdetlegesebbé teszi az átképzeléses beszédet. Külömben az infinitivusos alakok funkcióját fennebb (v. ö.

⁷⁶⁾ Éppen azért, mert a modalitás az infinitivus formával nem lehet kifejezve, szokta használni a görög az infinitivus helyett a szándékoság jelölésére a (ὡς particulás) futuri (vagy imperfecti) participiumokat, a szükségesség jelölésére a -τέος végű igemellékneveket. Példák az utóbbi használatra különösen Thukydidesben gyakoriak; VI. 25. 2. egymás mellett kétszer is: (Νίκιας εἶπεν) . . . τριήρεσι μὲν . . . ἑκατον πλευστέα εἶναι, . . . καὶ ἄλλας ἐκ τῶν συμμάχων μεταπεμπτέας εἶναι, a hol πλευστέα gerundium-, μεταπεμπτέας gerundivum-forma alakhasználat. Rendesen megelőgesznek a görög írók az egyszerű infinitivusokkal: πλέειν, μεταπέμπεσθαι.

a futurumról mondottakat is a 43. pontban) olyan részletesen vizsgáltam, hogy rájuk nézve minden további fejtegetést feleslegesnek tartok. Jegyezzük meg, hogy a görög infinitivusos oratio obliquák csak a syntaktikai alárendeltség alakbeli kifejezésében különböznek a verbum finitimos oratio obliquáktól, a mennyiben nem kötőszóval, hanem más syntaktikai eszközzel, szorosabban jelzik az alárendeltséget, egyébként azonban még objektivebbek, mint azok, mert 1. nem jelzik az esetleges személyváltozást, 2. kivéve az átképzeléses jövő infinitivust, nem jelezhetik az időviszonyt, sem a szereplő, sem a beszélő (v. elbeszélő) egyén szempontjából 3. az állítás módját sem fejezhetik ki sem a szereplő személy szempontjából (l. a 49. pont c) példáit), sem a beszélő egyén szempontjából, a mely utóbbi functióra, mint látni fogjuk, az optativus való. Egyedüli jelentésük: az actióbeli állapotok különbségének feltűntetése, minden egyéb functió csak beléjük vagy rájuk érhető, de nincs meg bennök.

54. Az oratio obliquának eddig megbeszélte formái a függő gondolat történéseinek ténylegességét vagy teljesen jelöletlenül hagyták, vagy (a tényjelző multtal) megjelölték a beszélő személy szempontjából. Közös sajátosságuk volt ellenben, hogy a beszélő személy az illető gondolat vagy nyilatkozat közlésekor nem jelezte azt, hogy ama gondolat vagy nyilatkozat tartalmát nem ténylegesnek, hanem kérdésesnek, problematikusnak tekinti. Mivel a jövő alakú vagy értelmű verbum sentienditől függő oratio obliqua, mint láttuk (l. 51. pont) csak formailag oratio obliqua, s rendszeren tényt fejez ki, *a nem-mult verbum sentiendi után a görög (éppen úgy, mint a magyar) egyáltalában nem is szokta jelölni az idézett gondolat problematikus voltát*. Mult alakú (vagy ú. n. «praesens historicum»-os) verbum sentiendi után azonban, igenis, jelölheti: jelölheti pedig az optativus modus alkalmazásával. Így fűződött az optativus a *mult* verbum regensekhez, s talán ez a nyitja a görög optativus eddig megfejtetlen problemájának. Pl. Herod. I. 31. διέδεξε . . . ὁ θεός, ὡς ἄμεινον εἶη ἀνθρώπων τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζῶειν (impft.); Xen. Cyr. II. 4. 7. Οἱ δὲ Ἴνδοι . . . ἔλεξαν ὅτι πέμψειε σφᾶς ὁ Ἰνδῶν βασιλεὺς (aor.); Xen. Hist. IV. 3. 10. . . ἠγγέλθη ὅτι ἡττημένοι εἶεν Λακεδαιμόνιοι . . . καὶ ὁ ναύαρχος Πείσανδρος τεθναίη (perf.); Her. III. 140. (itt ú. n. praes. historicum után) ὡς δὲ . . . Καμβύσης ἀπέθανε, . . . πονθάνεται ὁ Σουλοσῶν, ὡς ἡ βασιληὶς περιελήλυθοι ἐς τοῦτον τὸν ἄνδρα, τῷ stb. (perf.); Xen. Anab. I. 4. 11. Κῆρος . . . ἔλεγε ὅτι ἡ ὁδὸς ἔσοιτο πρὸς βασιλέα μέγαν εἰς Βαβυλῶνα (futurum). Platon Protag. 348. B. οὐδὲν ἀπεσάφει . . . ὁπότερα ποιήσοι (futurum). Az alakok fordításáról később szólunk.

Mikor azonban a görög beszélő ilyen optativus formákkal problematikusnak jelezte az idézett gondolatot, egyúttal le kellett

mondania arról 1. hogy az idézett történés vagy állapot időviszonyát a maga tényleges álláspontjából kifejezze; 2. le kellett mondania arról, hogy a szereplő személy szempontjából való modalitást (l. 50. pont *c*) alatt és az 51. pont elején) kifejezhesse, és 3. kivéve az *e* célra termett futurumot, le kellett mondania arról is, hogy a szereplő személy (és szóbanlévő helyzet) szempontjából való időviszonyt teljes határozottsággal megjelölje. A futurum optativusát, mint tudjuk (l. a 44. pontot), éppen azért teremtette meg a nyelvalkotó szellem, hogy az oratio obliquabeli történésnek a szereplő személy szempontjából való jövődőségét is kifejezhesse a problematikusság jelzése mellett. De az *actiók* optativusai, nem jelölhetik a szereplő személy szempontjából sem az *időviszonyt*. Syntaktikai alárendelésről léven szó, értekezésünk ama pontjában (l. kül. a 36. pontot), hol az *actiók* optativusainak funkcióját vizsgáltuk, olyan formában vetettük fel az erre vonatkozó kérdést, kifejezheti-e az optativus egészen határozottan az előzményességet vagy rákövetkezést a *főige történéséhez mérten*. Arra az eredményre jutottunk, hogy az imperfectum optativusa rendszeren az egyidejű történést jelzi, de néha érthető előzményes történésre is (l. Xen. Hell. I. 7. 5. és a többi ott idezett példát); a perfectum mindig az egyidejű állapot jelzésére való; az aoristos pedig a futurum optativusának kifejlődése után az előzményességet szokta jelezni, nem azért, mert mult jelentése volna, hanem *mert a pillanatnyinak képzelt történés alárendelő syntaktikai viszonyban természet szerint nem jelenthet mást, mint előzményességet, ha szándék, akarat stb. értelme nincs a főigében*. (Ha azonban a főigének efféle modális árnyalata van, az aoristos optativusa is rákövetkezést (utóidejűséget) jelöl. Pl. Hom. Il. I. 189. μερμήριεῖν, ἢ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίζοι, ἢ ἔχολον παύσειεν, XVI. 554. πάτηγεν δὲ ἕκαστος, ὅππῃ φύγοι αἰπὸν ὄλεθρον. De efféle szerkezetekről később még szólnunk kell, l. 56. pont).

Olyan esetekben, mikor szándékosságról, akaratról, s más efféle modális árnyalatokról nem lehet szó a szereplő személy lelki állapotában, az imperfectum optativusa az együtt-történést és az előzményességet egyaránt jelentheti. Mivel a jelentés csak ráértésen alapszik, voltaképpen mindig magától a szóbanlévő helyzettől függ, hogyan értsük az imperfectum optativusát. Azért olyankor, mikor maga a helyzet nem dönt határozottan az előzményességre nézve, azaz: *mikor kétértelműség állhatna be*, a görög viszont lemond az optativus használatáról (és ezzel a problematikusság szubjektív jelzéséről), s inkább az indicativus mult alakjait használja, melyekkel azonban már nem előzményességet fejez ki, hanem mult időt, még pedig vagy a maga szempontjából vagy a szereplő személy szempontjából, tehát átkép-

zeléssel, éppen úgy, mint a futurum alakokkal átképzeléses jövő időt. Nincs indicativus és átképzelés, ellenben ki van fejezve a problematikusság pl. ilyenkor: Xen. Anab. I. 9. 11. καὶ εὐχῆν δὲ τινες αὐτοῦ (a már meghalt Kyrosról) ἐξέφερον. ὡς εἰχοίτο τοσοῦτον χρόνον ζῆν, ἔστε νικῆν, és Xen. Comm. II. 1. 13. ἤκουσα μὲν ὅτι Περικλῆς πολλὰς (ἐπιφθας) ἐπίσταίτο, mert beszélő és olvasó tudja, hogy Kyros és Perikles a beszéléskor már meghaltak, tehát nem lehet kétértelműség. Egy fennebb (l. 51. pont) közölt hasonló példánkban Xen. Comm. I. 1. 2. ὡς οὐκ ἐνόμιζεν (Σωκράτης) οὐδὲ ἡ πόλις νομίζει θεοὺς, ποίῳ ποτ' ἐχρήσαντο τεκμηρίῳ ki van fejezve a multság, de itt sem a szereplő személy szempontjából, hanem a beszélőéből, tehát átképzelés nélkül. Ellenben ebben a példában Xen. Hell. VI. 4. 7. ἀπηγγέλλετο ὡς οἱ τε νεῶ πάντες αὐτόματα ἀνεφύγοντο, αἳ τε ἰέρειαι λέγοιεν, ὡς νύκην οἱ θεοὶ φαίνοινεν már kérdéses, vajjon a követek oratio rectában is nem multat mondtak-e a maguk szempontjából. Azaz: ἀνεφύγοντο vagy az elbeszélő szempontjából való tényleges mult, vagy a szereplő személyek szempontjából értendő, s akkor átképzeléses multtal és objektív oratio obliquával van dolgunk, mint a 49. pontban c) alatt említett példákban. Mint fennebb is jeleztem, mult főigétől függő mult alakú szerkezetben mindig kérdéses lehet, vajjon a mult idő a szereplő személy, vagy a beszélő személy szempontjából van-e használva (l. az 51. pont véget), de ilyenkor tanácsos csak akkor magyarázni a multat az elbeszélő szempontjából, ha a szereplő személyéből sehogyan sem magyarázható: azért helyesen járunk el, ha az ἀνεφύγοντο multat átképzelésesnek magyarázzuk, s a megfelelő oratio rectában (a követek jelentésében) is feltetelezzük. E szerint az oratio recta: Οἱ νεῶ ἀνεφύγοντο nem pedig ἀνοίγονται. Átképzeléssel kell tehát magyaráznunk pl. a következő multakat is: Xen. Hist. V. 2. 8. οἱ δ' ἐκ Φλιούντος . . . ἐδίδασκον, ὡς, ἔως μὲν σφεῖς οἴκοι ἦσαν, ἐδέχετο ἡ πόλις τοὺς Λακεδαιμονίους. — VII. 1. 13. εἶχε λέγειν, καὶ ὅτι μόνου τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖ συνεμάχοντο ἐν Ἠλατταίαις καὶ stb. Ag. 1. 38. ἐδήλωσαν, ὅτι οὐ πλαστήν τὴν φιλίαν παρείχοντο. (A megfelelő oratio rectákban is mult idő feltételezendő.)

Az aoristos optativusának használatakor, mint tudjuk, nem lehet kétértelműség, mert a futurum optativusával szemben, ha szándék nem fejezendő ki, az aoristosé az előzményességet szokta jelölni. Azonban, ha az elbeszélő nemcsak nem akarja problematikusnak jelezni az idézett nyilatkozatot, hanem ellenkezőleg, ténylegességét akarja kiemelni, az aoristos optativusa helyett is inkább az aoristos mult idejét használja, s ez esetben, épp úgy, mint az imperfectum optativusánál, tanácsos csak akkor tényjelző multnak felfogni a mult alakot, ha a szereplő személy

szempontjából (tehát átképzéssel) sehogyan sem magyarázható. Így pl. átképzéletes multak a következő or. obliquák: Thuk. V. 56. Ἀθηναῖοι τῇ Λακωνικῇ στήλῃ ὑπέγραψαν, ὅτι οὐκ ἐνέμενον οἱ Λακ. τοῖς ἄρκοις. Xen. Cyr. I. 4. 7. οἱ δὲ ἔλεγον, ὅτι ἄρκοι πολλοὺς ἤδη . . . διέφθειραν. Herod. I. 86. ἔλεγε δὴ ὡς ἡλθε ὁ Σόλων. Másodrangú mellékmondatban Herod. I. 31. ἡ δὲ μήτηρ . . . εὖχετο Κλεόβι τε καὶ Βίτωνι τοῖσι ἐωυτῆς τέκνοισι, οἳ μιν ἐτίμησαν μεγάλως, δοῦναι τὸν θεόν, τὸ ἀνθρώπῳ τυχεῖν ἀριστόν ἐστι.

Az oratio obliquabeli optativus használatának köre tehát a görög nyelvben nagyon meg van szorítva, nem olyan tág mint a latin conjunctivusé. Először is a szubjektív optativus a fennebb jelzett okból csak mult főige után következhetik; másodszer: ha az előzményesség, illetőleg az átképzéletes időviszony határozottan kifejezendő, ez nem fér meg az optativus használatával az imperfectum esetében; harmadszor, ha a problematikusság nem jelzendő, nincs optativus még az aoristosban sem, hanem mult indicativus. Hozzáteszszük, a mit egy helyen már fennebb (az 54. pontban) is említettünk, hogy negyedszer (v. ö. fenn az 50. pont *e)* *α)* eseteit) ha az idézett gondolatban a szereplő személy szándéka, akarata stb. is jelzendő — a mi parancsot, tiltást jelentő igeik után és kérdezést jelentők után (függő kérdésekben) szokott gyakran megtörténni — ezt a görög nem fejezheti ki optativusszal, mert az optativus a beszélő szempontjából való problematikusság kifejezésére van lefoglalva. Úgy segít hát magán, hogy vagy infinitivusos szerkezetet mond (a mit a latin nem tehet), vagy conjunctivust a szereplő személy szempontjából, pl. Herod. I. 53. ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπιρωτᾶν τὰ χρηστήρια, εἰ στρατεύεται (or. rectában, azaz a követek beszédében éppen így) ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος. Mert ha e helyett optativust mond = εἰ στρατεύοιτο, ez azt is jelenthetné: «vajjon háborúskodik v. háborúskodott-é a Pythia szerint Kroisos?» Tudnivaló, hogy ilyen esetekben is előfordul az optativus is, így pl. az éppen közölt Herodotos f. példa folytatásában: καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείοιτο (or. recta: προσθήται) φίλον. Vagy a már idézett homerosi példákban: Hom. I. 189. μερμήριξεν, ἧ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίζοι, ἧὲ γόλον παύσειεν stb. (or. recta ἀναστήσω; παύσω;), v. XVI. 554. πάπτηγεν δὲ ἕκαστος, ὄπη φύγοι (or. recta: φύγω) αἰπὸν ἔλεθρον. De ilyenkor a görög a modalitás kifejezése tekintetében olyan pongyolaságot enged meg magának, melyet a latin nyelv mint fennebb (l. az 52. jegyzetet) már kifejtettük, nem tűr. Oἱ ὕπατοι ἐπήρουντο τοὺς πατέρας, τί ποιήσειαν sokértelmű kitétel, melybe a görögben a szereplő személyek akaratjelzése is beleérthető. A latinban ez nem járja: ez esetben a függő mondatot nem szabad görög módra így alakítani: quid facerent, hanem így: quid se facere *vellent*,

vagy legalább: *quid sibi faciendum* esetet (v. ö. a 77. jegyzetet is). A magyar felszólító mód is kizárja a kétértelműséget, mert a magyarban nem lévén obliquus modus, a felszólító mód csak önálló használata szerint, mint szándékot kifejező mód, érthető («megkérdezték mit csináljanak?») — Nem alkalmazhatja végtére a görög az optativus obliquust olyan oratio obliquában sem, melynek igealakjában az oratio rectában is optativus szükséges (l. az 50. pont *e*) β) eseteit és az 51. pont példáit). Azért főelv itt is, mint az időhasználatnál: ha valamely oratio obliqua optativusa a szereplő személy szempontjából (átképzéssel) is érthető és magyarázható, azaz, ha a megfelelő oratio rectában is szükséges: akkor az optativust nem szabad obliquusnak magyarázni, s az oratio obliqua objektive értendő.

55. Azokban az esetekben azonban, mikor a görög optativus mint modus obliquus csakugyan használható, a hasonló latin conjunctivusos szerkezetekkel együtt szubjektivebb formáját teszi az oratio obliquának, mely azért szubjektivebb, mert az oratio obliquabeli történés modalitását a beszélő személy szempontjából jelzi. Mint már tudjuk, a görög egy tekintetben többet is kifejezhet ilyenkor, mint a latin. Kifejlesztvén a futurumhoz való optativust, jelezni tudja azt is, a mire a latin még conjugatio periphrasticával sem képes, hogy az oratio obliquabeli történés a szereplő személy szempontjából jövőnek tekintendő. Ebben a gracismusban a futurum a primitív objektív elem képviselője, az optativus a fejlődéssel járó szubjektív elemé. Hasznára válik továbbá a görög kifejezésmód élénkségének és pontosságának, hogy a görögben a szubjektív (optativusos) szerkezetek minden nehézség nélkül váltakozhatnak még ugyanazon körmondaton belül is objektív verbum finitimos (indicativusos, oratio rectában is helyén lévő conjunctivusos és optativusos) és objektív, igeneves (infinitivusos, participiumos) szerkezetekkel. A görögben egészen közönségesek pl. az efféle tarka-barka, de az értelmet éppen a formák eleveensége miatt a latinnál jobban színező szerkezetek: Herod. III. 75. ἔλεγε ὡς τὸν Σμέρδιον ἀποκτείνεις (= «hogy állítólag megölte Smerdist»), a latin ezzel: *se occidisse Smerdim* vagy *Smerdim a se occisum esse*, nem jelzi a problematikusságot) τοὺς μάγους δὲ βασιλεύειν (= «és hogy a mágusok uralkodnak», t. i. tényleg). Minden nehézség nélkül folytathatta volna Herodotos indicativusszal is az oratio obliquát, ilyenformán: καὶ ὡς (v. ὅτι) οἱ μάγοι βασιλεύουσιν. Az optativusos és az indicativusos szerkezetet a formák egyöntettségéhez (az értelem kárára) ragaszkodó latin syntaxis tudvalévőleg nem tűri, s okvetetlenül infinitivusos szerkezetet kell használnia. Indicativus és optativus található együtt ugyanegy oratio obliquán belül, pl. Herodotos I. k. 86. fejezetében: ἔλεγε δὲ ὡς

ἤλθε . . . ὁ Σόλων, καὶ θηησάμενος πάντα τὸν ἑαυτοῦ ὄλβον ἀποφλαυρίσεις (ἤλθε tény, ἀποφλαυρίσεις hihetlennék látszó, paradox esemény). Indicativus és infinitivus például ebben (Herod. I. 2.): τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι, ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσαν σφι δίκας τῆς ἀρπαγῆς· οὐδὲ ὦν αὐτοὶ δῶσειν (e. h. δώσουσι) ἐκείνοισι. Mindezen elegyes szerkezetek olyan gyakoriak a görög prózában, hogy szaporitanom sem szükséges a példákat. A görög annyira távol áll a latin nyelv pontoskodó (pedáns) formai szabatosságától, hogy még egy és ugyanazon mondatban is elegyít kétféle szerkezetet, akár csak — a közmondással szólna — a miskolczi csizmadia. Pl. Xen. Cyrop. I. 6, 18: Λέγεις σὺ, ὦ πάτερ, ὅτι ὡσπερ οὐδὲ γεωργοῦ ἀργοῦ οὐδὲν ὄφελος, οὕτως οὐδὲ στρατηγοῦ ἀργοῦ οὐδὲν ὄφελος εἶναι, v. ö. II. 4. 15, III. 1. 22., VII. 4. 7. VIII. 1. 25. Histor. II. 2. 2. De ez az utolsó elegyítés irodalmi használatban már igazán pongyolaság.

56. Mult verbum sentiendi után a görögben is átképzeléses indicativusos oratio obliquáknak *magyarra fordításában* nincs semmi nehézség, mert hiszen egészen pontosan fordíthatók. A conjunctivusos átképzeléses oratio obliquák fordítása is nagyon egyszerű, mert a magyarban minden felszólító formájú oratio obliqua csupáncsak átképzeléses lehet. Az optativusos, szubjektivebb oratio obliquák magyar fordításánál azonban nem szabad felednünk a következő tudnivalókat. 1. A magyarban a felszólító mód sohasem lehet obliquus modus, azaz: sohasem fejezheti ki az elbeszélő modalis álláspontját, hanem csak a szereplő személyét. Tehát a görög optativus obliquus magyar felszólítóval sohasem fordítható. Ne vezessenek félre bennünket azok az esetek, melyekben az optativus helyett felszólító mód van a magyarban; a felszólító móddal ilyenkor sem az optativust fordítjuk, hanem, mint már kifejtettem, kifejezünk vele valami olyasmit (a szereplő személy szándékát, várakozását) a mit a görög az optativus alakkal kifejezetlenül hagyott. De nemcsak felszólító, hanem feltételes móddal sem lehet az optativus obliquust magyarra fordítani. Azokban az esetekben, a hol a görög optativus helyett a magyarban feltételes mód alkalmazható, a feltételes mód nem az elbeszélő modalis felfogását fejezi ki, hanem a szereplő személyét, azaz más szóval: a megfelelő oratio rectában is szükséges és helyén való, mint az 50. pontban e) alatt s az 51. pont elején említett átképzeléses görög optativusok.⁷⁷⁾ 2. *A magyarban tehát nincs egyéb ismertetőjele az oratio*

⁷⁷⁾ Nem került el természetesen az én figyelmemet sem, hogy — legalább Budapesten — most már a magyar feltételes módot is kezdik éppen a műveltebb emberek is obliquus modusnak használni, sőt, a menyire jóakaróim figyelmeztetéséből tudom, magam is használtam ilyen-

obliquának, mint csupán csak az idő tekintetében átképzeléses igelakhasználat. Ezért a görög optativusok is okvetetlenül időbeli átképzeléssel fordítandók magyarra. Még pedig nem csupán a görög futuri optativus, melynél az átképzelés a görögben is nyilvánvaló (erről l. fennebb a 44. és 51. pontot), hanem az aoristos, imperfectum, perfectum optativusa is. Az aoristosé a) mikor a görögben a verbum sentiendi történésehez képest előzményességet jelöl, azaz, ha szándékosság ki nem fejeződő, magyarra is átképzeléses mult idővel fordítandó; pl. Xen. Cyr. II. 4. 7. Οἱ Ἴνδοι ἔλεξαν ὅτι πέμψειε σφᾶς ὁ Ἴνδῶν βασιλεύς = az indusok előadták, hogy az indusok királya küldte (v. küldé) őket. Her. I. III. ἡ γυνή εἶρετο, ὅ τι μιν οὕτω προθύμως Ἄρπαγος μεταπέμψαιτο (= miért hivatta v. *hivatá*); Her. I. 31. (Κροίσος) ἐπερώτα (τὸν Σόλωνα) τίνα δεύτερον μετ' ἐκείνῳ ἴδοι (ὀλβιώτατον) = kit látott amaz után legholdogabbat? Thuk. VI. 28. 2. ἐβῶν, ὡς ἐπὶ δήμου καταλόσει . . . ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπή γένοιτο (= kiabáltak, hogy . . . történt). Ilyenkor persze a problematikusságot a magyarban semmi sem jelzi; b) ha a szereplő személy szándéka is kifejezendő, achronistikus, de átképzeléses felszólító móddal, pl. II. XVI. 554. πάτηγεν δὲ ἕκαστος,

formán, de úgy gondolom, csak első személyű verbum regens után, ilyenfélekben: «nem hiszem, hogy tudná; nem hallottam, hogy elment volna». Mivel a régi magyar irodalom latinos szófüzése ilyen kérdésekben nem dönthet, a mostani magyar közbeszédre nézve pedig hiányzanak még a kellő megfigyelések, részletesebben ez idő szerint még nem tudok nyilatkozni a feltételes mód illetén használatára nézve. Talán a magyar rész közzétételéig dülőre vihetem a kérdést, ha addig hivatottabb tisztázója nem akad. — Annyi bizonyos, hogy az elbeszélő vagy közlő személy szempontjából való problematikusságot az oratio obliquában mi nem annyira a mellékmondat igemódjával, mint az egész szerkezetnek átalakításával vagy határozószókkal jelöljük. Pl. «Jelentette, hogy N. elment», vagy még inkább: «bejelentette, hogy N. elment» — ezekben a mondatokban ténynek érezzük a jelentett eseményt. De ilyen fogalmazásban: «Olyasmit jelentett, hogy elment», vagy: «mintha elment volna». Vagy «*Ὁ* azt jelentette, hogy N. elment» kétségesnek érezzük a jelentés tárgyát. Használhatjuk a «szerinte» v. «állítólag» határozókat is ilyenféle czélzattal. Hasonló a görögben ὡς és kivált δῆθεν particuláknak efféle használata; ezekkel a görög gyakran azt fejezi ki, hogy nem tényről, hanem csak a szereplő személy felfogásáról van szó. Pl. I. Platon, Resp. 329. A. ἀγανακτοῦσιν ὡς μεγάλων τιῶν ἀπεστερημένοι = méltatlankodnak abban a hitben, hogy . . . (v. mint a kik . . .); magnas res se amisisse *rati*; ils s'indignent *estimant* qu'ils sont privés de grands biens: — Gen. absolutussal: Xen. Mem. I. 1. 4. προηγόρευε τὰ μὲν ποιεῖν, τὰ δὲ μὴ ποιεῖν, ὡς τοῦ δαιμονίου προσημάλοντος = mert abban a hitben volt, hogy az istenség ad neki utasítást; — Xen. Cyr. III. 1. 9. ἐρώτα ὅ τι βούλει ὡς τάλῃσῃ ἐροῦντος = abban a hitben, hogy igazat fogok mondani. 2. Thuk. I. 92. οὐδὲ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ, ἀλλὰ γνώμῃσιν παραινέσει δῆθεν (a mint ὅk mondták) τῷ κοινῷ ἐπηρεβεύσαντο. — Soph. Trach. 382 ('16λη) τῆς ἐκείνους οὐδαμὰ βλάστας ἐφώνει, δῆθεν (= a mint ὁ állította) εὐδὲν ἰστορῶν.

ὄπτη φόγοι αἰπὸν ἔλεθρον = merre fussa a veszélyt, merre meneküljön a veszély elől; I. 189. μερμήριξεν ἢ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν stb. . . ἢ ἐ χόλον παύσειεν = gondolóra fogta, vajjon . . . felállítsa-é . . . vagy csillapítsa-é haragját. Az a) esetben az előzményességet átképzeléses mult idővel fordítottuk, a b) esetben valami olyat is kifejeztünk a magyarban (= szándékot), a mi a görögben az optativusszal nincs kifejezve. A görög alak rákövetkezést jelentő szubjektív modalitású aoristos, a futurum optativusától (ἀναστήσοι, παύσοι) csak az actió határozott jelölésében különbözik. A magyar fordításnak valtaképpen az aor. conjunctivusa felelne meg, mely, mint tudjuk, ilyenkor csakugyan gyakran használtatik ez a görögben. 2. A *perfecti* optativus a magyarban szintén átképzeléssel, még pedig *okvetellenül achronistikus* (tehát *nem* mult) *állapotjelző* igével vagy frázissal fordítandó. Pl. Xen. Hist. IV. 3. 10. ἡγγέλθη ὅτι ἡττημένοι εἶεν Λακεδαιμόνιοι . . . καὶ ὁ ναύαρχος Πείσανδρος τεθναίη = azt jelentették, hogy a l.-ok le *vannak* győzve, s hogy F. *halott* (= meg *van* halva). Mivel a magyar perfectumot, ha momentán actiójú, vagy igekötős (terminatív-perfectiv árnyalatú) vagy hangsúlyos határozós v. tárgyas, nemcsak elbeszélő multnak érzi a jó magyar nyelvérzék, hanem kieri belőle a meglévő állapot jelzését is, fordítható ilyenkor a görög *perfecti* optativus a magyar állapotjelző perfectum indicativusával is. Pl. a fennebbi mondatban ὅτι τεθναίη fordítható így is = *meghalt* (= meg *van* halva, halott). De így már semmi szín alatt: hogy *meghala*, mert ezt az alakot az irodalom elbeszélő multnak használja. Példák még: Herod. III. 140: ὡς δὲ Καμβύσης ἀπέθανε, . . . πυνθάνεται (ú. n. praes. histor.) ὁ Συλοσῶν, ὡς ἡ βασιληὶη περιελήλυθοι ἐς τοῦτον τὸν ἄνδρα, stb. = megtudta, hogy a királyság erre az emberre (hangsúlyos határozó) *szállt* (= «*van* szállva»); — Herod. III. 75. τελευτῶν ἔλεγε, ὅσα ἀγαθὰ Κῦρος Πέρσας πεποίηκοι (= elmondta mennyi jót tett, hangsúlyos tárgy; = *milyen jótévéjük*) K. a perzsáknak; — Thuk. II. 48. ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν ὡς οἱ Πελοποννησιοὶ φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα = elmondták, hogy a p.-ak mérget *vetettek* a kutakba (úgy, hogy a mérég benne *van* a kutakban, mikor a jelentés történik). 3. Az *imperfecti* optativus fordításánál kell legjobban vigyázni, mert, mint már tudjuk, a főtörténéskor nemcsak meglévőnek képzelt, hanem előzményes történést is jelenthet. éppen úgy, mint az aoristos, csakhogy a neki megfelelő, rendes actióbeli árnyalattal. E szerint néha achronistikus jelentő móddal, máskor mult idővel — de mindenesetre állásponteltolódásos, átképzeléses mult idővel fordítandó. a) *Achronistikus* alakkal, a szereplő személy szempontjából cursiv-durativ történésnek fordítandó pl. Herod. I. 31. διέδεξε ὁ θεὸς ὡς ἄμεινον εἶη ἀνθρώπῳ τεθναίνει μάλλον

ἢ ζώειν = azt jelezte az isten, hogy *jobb* (nem: volt!) az embernek halva lenni, mint élni. I. 46. διέπεμπε πειραζόμενος τῶν μαντηῶν ὅ τι φρονέειεν = (hogy) mit *gondolnak* (nem: gondoltak) Xen. Anab. VI. 6. 27. ὁ Κλέανδρος εἶπεν ὅτι Δέξιππον μὲν οὐκ ἐπαινοίη, εἰ ταῦτα πεποτηκῶς εἶη = K. kijelentette, hogy nem *dicséri* D.-t érte, ha ilyesmit tett (= ha ilyesminek a tettese, elkövetője, művelője). Cyr. I. 3, 15. ἢ μήτηρ διηρώτα τὸν Κῦρον, πότερον βούλοιο μένειν ἢ ἀπιέναι = Anyja azt kérdezte K.-tól, maradni *akar*-é vagy menni? Anab. I. 1. 3. Τισσαφέρνης διαβάλλει (ú. n. praes. histor.) τὸν Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν ὡς ἐπιβουλεύει αὐτῷ = T. azzal rágalmazta K.-t bátyja előtt, hogy *ármánykodik* ellene. Ellenben *b) átképzeléses cursiv-durativ multtal* fordítandó, mert a görögben előzményes történetre értendő pl. Xen. Hist. I. 7. 5. οἱ στρατηγοὶ . . . ἕκαστος ἀπολογήσατο, καὶ τὰ πεπραγμένα διηροῦντο, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τοὺς πολεμικοὺς πλέοιεν (impft.), τὴν δὲ ἀναίρεσιν τῶν ναυαγῶν προστάξειαν (aor.) ἀνδράσιν ἰκανοῖς. Itt az imperfectum (πλέοιεν) éppen úgy átképzeléses multtal fordítandó, mint az aoristos (προστάξειαν): különbség csak az actióárnyalatban van: «hogy ők *hajókáztak*, . . . hogy *rábizták*»; — l. még példát a 36. pont végéféle, a hol fel van említve több, kétes példa is. A fordításkor a szóbanlévő helyzetek természete pontosan mérlegelendő: attól függ, a magyarban achronistikus, vagy mult indicativust kell-e használnunk. V. ö. a 45. jegyzetet is.

57. A görög oratio obliqua a másodrangú mellékmondataiban, ha nem igeneves szerkezettel, hanem kötőszóval és verbum finitum-alakkal vannak kifejezve, az igealakok használata egészen olyan, mint az elsőrangúakban (azaz: az idézett főgondolatban). Tárgyam szempontjából tehát ezekkel a mondatokkal felesleges részletesebben foglalkoznom. Néhány példa különben eddig is előfordult.

58. Azonban a görögben valamely gondolatnak, mint idegennek jelzéséhez (épp úgy, mint a latinban is) *nem mindig szükséges az idegen személyt jelző verbum sentiendi vagy dicendi* kitétele. Az optativus obliquus, épp úgy, mint a latinban az ú. n. conjunctivus obliquus a verbum sentiendi *nélkül* is jelezheti, hogy a beszélő (vagy elbeszélő) személy valamely gondolatot problematikusnak tart, azaz: hogy az illető gondolat nem az ő gondolata. Az optativust ilyenkor a kezdő görög nagyon nehezen érti meg, kivált, ha magyarosan gondolkodik, mert a magyarban nincs modus obliquus.⁷⁸⁾ *Mivel a magyarban a gon-*

⁷⁸⁾ Nem tévesztendő össze az ilyen optat. obliquusokkal az olyan, ei kötőszóval fűzött átképzeléses optativusok, melyek nem az elbeszélő, hanem a szereplő személy szempontjából jelzik a modalitást (l. 49. pont

dolat idegennek jelzésére egyedüli eszköz az időbeli átképzeléses előadás, ügyelnünk kell tehát ilyenkor, hogy az optativusos igét magyarrá átképzeléses alakkal fordítsuk.

Azonban az ilyen obliquusok fordítására voltaképpen csak akkor kell ügyelni, ha az opt. obliquus egyúttal imperfectum, vagy perfectum, kiváltképpen pedig, ha az imperfecti optativusoknak imént (3. a) alatt) ismertetett első fajtájához tartozik, azaz aIhoz, melynek a görög oratio rectában is achronistikus indicativus felel meg. Ugyanis a futurum optativusában a görög is jelzi az időbeli átképzélést is, ennek fordításában tehát nem lehet tévedni. Pl. Thuk. VI. 30. 2. ἐυκατέβη καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ἅπας, . . . μετ' ἐλπίδος τε ἅμα ἰόντες καὶ ὀλοφουρῶν, τὰ μὲν ὡς κτήσονται (hogy *szereznek* valamit), τοὺς δ' εἴ ποτε ὀφείντο (= másrészt meg hogy *látják-e még* őket valaha). Az aoristos optativusa is vagy átképzeléses multtal fordítandó, vagy — ha szándék is kifejezendő — felszólító móddal: ezt a két fordítást is eltalálja minden fordító, s nem vét a helyes fordítás ellen még akkor sem, ha nem érzi, hogy a magyar igealakok átképzelésesek. De már a perfecti optativus fordításában jó ügyelni, hogy multtal ne fordítsuk, kiváltképpen pedig a leggyakrabban előforduló *imperfecti optativus* fordításában.

Lássuk például Herodotos következő helyének fordítását (VII. 2.): ἐστασίαζον (οἱ παῖδες τοῦ Δαρσίου), ὁ μὲν Ἀρταβαζάνης, κατότι πρῶτος τε εἴη . . . Ἐέρξης δὲ, ὡς Ἀτόσσης τε παῖς εἴη stb. A magyarban azt, hogy a κατότι-val bevezetett okadatolás nem Herodotosé, hanem a szereplő személyké, modus obliquus hiányában csak átképzeléses fordítással éreztetjük, így: D. fiai pártoskodtak egymással; Artab., mivelhogy *ő a legöregebb* (nem: *ő volt* a legöregebb), X. pedig, mert *ő A. fia*. (Nem: *volt!* A mult idős fordítás, ha nem tényjelzőnek éreznők a multat, a magyarban félreértést is okozhatna. Ha pl. az eredeti így volna: «X. pedig azért, mert az ő anyja Atossa» — és a magyar fordító mégis «volt»-tal fordítaná az igét, az átképzeléssel gondolkozó törzsökös magyar ember úgy is érthetné a helyet, hogy Atossa *Xerxes szerint* «volt» csak az ő anyja, tehát már meghalt, mikor a pártoskodás kiütött. GERÉB József, Herodotos magyar fordítója, az első εἴη-t *volt*-tal fordítja, s ezzel elmulasztja annak a jelzését, hogy az okadatolás nem Herodotosé; a második εἴη-t aztán helyesen achronistikusan fordítja; — de szükségesnek látja a verbum sentiendi kitételét: «X. másrésztől

e) β) alatt). Pl. Homer. 2. 342. ἐν δὲ πύθοι οἴνοιο . . . ἔστασαν, . . . εἴ ποτ' Ὀδυσσεὺς οἴκαδε νοστήσει: itt a magyarban helyén van a föltételes mód = boroshordók álltak sorban (várva Odysseust), hogy «hátha v. bárcsak hazatérne még». Itt az optativus az oratio rectában is megvolna.

arra *hivatkozott*, hogy ő Atossának . . . fia.» Így aztán hű a fordítás, de — szükségtelenül — terjengős). — Ilyen a következő *ei* kötőszós szerkezet is (de v. ö. a 78. jegyzetet), melyben nincs kívánság kifejezve: Thuk. II. 5. 1. Οἱ δ' ἄλλοι Θηβαῖοι οὐδ' ἔδει ἔτι τῆς νυκτὸς παραγενέσθαι πανστρατιᾶ, εἴ τι ἄρα μὴ προχωροίη τοῖς ἐσεληλυθόσι. . . ἐβοήθουν = A többi thebaiak, kiknek még éjszaka egész haderejükkel segítségül kellett volna érkezniök arra az esetre, ha valami nem *sikerül* a benyomultaknak (értsd: ha értesülnek, hogy nem sikerül). Homeros. Od. 5. 240. ἦρχε δ' ὀδοῦ νόσου ἐπ' ἐσχατίης, δοθι δένδρεα μακρὰ πεφύκειν . . . τὰ οἱ πλώσιεν ἐλαφρώς = előlment a sziget végére (Kalypso), a hol nagy fák nőttek (voltak nőve) . . . a melyek majd könnyen *úsznak* neki (Odysseusnak). (Értsd: a melyekről Kalypso gondolta, hogy . . . úsznak).⁷⁹⁾

59. Áttekintés.

1. A görög oratio obliquának igealakjában a személyek a közlő személy helyzetéhez képest átalakulnak. Személy (persona verbi) tekintetében nincs átképzés.

2. Az igeidők és actiók ellenben átképzések, a szereplő (nem a közlő) egyén szempontjából vannak megválasztva, vagyis helyesebben: a közlő egyén a szereplő személy helyzetébe képzelet magát. És pedig:

3. Az igeidők közül

a) a mult alakok (ἔγραψε, ἐγεγράφει, ἔγραψε, ἐγράφη) a szereplő személy helyzetéhez képest való mult történést (ἔγραψε, ἔγραψε, ἐγράφη) vagy mult állapotot (ἐγεγράφει) jelentenek.

Jegyzet. Azok a függőmondatok, melyekben az időviszony a közlő (nem a szereplő) személy szempontjából van multnak jelölve, tényeket tartalmaznak, és csak syntaktikailag tartoznak az oratio obliqua keretébe.

b) a jövő idő összes alakjai (igenevei is) a szereplő személy szempontjából való jövő időt jelölnék.

c) az achronistikus indicativusok (γράφει, γέγραψε) a sze-

⁷⁹⁾ A czélhatározó mondatok optativusai is nemesak oratio obliquában, hanem oratio rectában is (mult főigével kapcsolatban) nagyon közel járnak az obliquus értelemhez, s úgy gondolom, oratio rectabeli használatuk egyenesen az oratio obliquabeli használat hatásának tulajdonítandó (v. ö. a 37. pontot). A magyar fordításban semmiesetre sem lehet ilyenkor nehézség vagy kétség: mivel a magyar or. obliquában nem lehet obliquus modus, czélhatározó mondatokban az achronistikus *felszólító* alakokat kell használnunk, ép úgy, mint or. rectában. Pl. Hom. I. 32. ἀλλ' ἔτι, μὴ μ' ἐρέεις, σωτήριος ὧς κε νέηται oratio obliquában Platónnál (Resp. 393. E.) így olvasható: ὁ δὲ Ἀγαμέμνων ἠγγράειν . . . ἀπίται δὲ ἐκέλευε καὶ μὴ ἐρεΐειν, ἵνα σῶς οἴκαδε ἔλθοι. Az ige magyarra felszólító móddal fordítandó, *nem* pedig feltételelessel! = hogy épségben *érjen* haza, úgy, hogy a magyarban az or. obl. egyedüli jele: a személyváltozás.

replő személy szóbanlévő helyzetében meglévő cursiv-durativ történet (γράφει) vagy állapotot (γράφει) jelölnek.

4. Az actióalakok rendszeren önálló használatban a szereplő személy szempontjából való ismeretes különbségeket jelzik. Az actióviszonyítás csiráit csak az aoristos optativusa mutatja, mely a futurum optativusával szemben, ha szándék vagy kívánság ki nem fejezendő, problematikus előzményes történetet jelölhet.

5. Az actiók conjunctivusai (γράφῃ, γερράφῃ, γράφῃ, γραφῇ) a görög oratio obliquában csak a szereplő (nem a közlő) személy modalis felfogását jelenthetik. A közlő személy a szereplő személy lelkiállapotába képzelet magát. A görög conjunctivus tehát, éppen úgy, mint a magyar felszólító mód, sohasem lehet modus obliquus. (Νομίζει, ὅτι γράφῃ, vagy ἐννομεῖ, ὅτι γράφῃ a görögben ismeretlen kitételek). — A futurumnak éppen azért nincs conjunctivusa, mert conj. obliquus nincs, a jövőre való vonatkozást pedig az actiók conjunctivusai is mindig kifejezik: tehát nem volt rá szükség.

6. Az oratio obliquabéli optativus jelöli:

A) a szereplő személy modalis felfogását. Ismertetőjele, hogy ez esetben, éppen úgy, mint a conjunctivus, a megfelelő oratio rectában is szükséges. Állhat ἔν szócskával, vagy a nélkül. Ezt az átképzéletes optativust nem szabad összetéveszteni az optativus obliquusszal.

B) jelölheti, mint optativus obliquus a közlő, illetőleg elbeszélő személy modalis felfogását. Csak multba tartozó problematikus gondolatok, érzések, nyilatkozatok közlésénél van helye, mert a nem multa vonatkozók a közlő szempontjából nem problematikus, hanem tényleges eseményekre vagy állapotokra szoktak vonatkozni.

Jegyzet. De multba tartozó oratio obliquában is gyakran elmulasztja a görög problematikus jelzését, hanem inkább indicativusszal vagy conjunctivusszal a szereplő személy lelkiállapotának megfelelően jelzi a modalitást.

Mint optativus obliquus jelöli

a) a futurum optativusa (γράφῃ) ez a sajátosságos görög alak, melynek párja még a latinban sincsen, a szereplő személy szempontjából jövődő (futurum) történetet vagy állapotot actióbéli különbségtétel nélkül (a cursiv-durativ és punctualis actió megkülönböztetésére nincs is külön alak; a perfectumé: γερράφουτο nem használatos), — de egyúttal, mint optativus obliquus, azt is, hogy az elbeszélő az illető állítás igazságát problematikusnak tekinti.

b) az actiók optativusai közül az imperfectumé és a perfectumé (γράφῃ, γερράφῃ) actióviszonyításra nem használhatók, tehát a rendes actióbéli különbség mellett beléjük érthető mind a három viszony; hol ú. n. egyidejűséget, hol ú. n. előidejűséget

(előzményességet), hol ú. n. utóidejűségét (rákövetkezést) jelenthetnek. Az aoristos optativusa (γράφαι, γράψαιεν) egyedül mutatja a görögben az actióviszonyítás némi csiráját (l. 4. alatt). — Az optativus obliquus a szereplő személy szempontjából való modalitást nem jelölhetvén, opt. obl. alkalmazásakor a görög ezt sokszor kifejezetlenül hagyja (úgy, mint az infinitivusszal is, l. lenn), vagy opt. obliquus helyett a szereplő személy szándékát kifejező conjunctivust használ (l. 5. alatt).

7. Az infinitivusokat a görög olyankor is használja, mikor az oratio obliqua igéjében a szereplő személy kívánsága, szándéka (tehát conjunctivus értelem) volna kifejezendő;

a) de az infinitivus a modalitást mindamellet sem a szereplő, sem a közlő egyén szempontjából ki nem fejezi, hanem ez csak beleértendő;

b) az időt, még pedig a szereplő szempontjából, tehát átképzéssel, csak a futurum infinitivusa fejezi ki (γράφειν). De ezzel viszont az actióbeli különbség nem fejezhető ki;

c) az actióalakok infinitivusai közül az imperfectumé és a perfectumé (γράφειν, γεγραπέναι) a szereplő személy szempontjából való ismeretes különbséget jelzik, minden actióviszonyítás nélkül, úgy hogy hol «egyidejű», hol «előidejű», hol «utóidejű» történést vagy állapotot jelenthetnek. Az aoristosé azonban (γράφαι) — ha a főige a szereplő személy szándékát, kívánságát nem involválja, — a futurum infinitivusával szemben az előzményességet szokta jelenteni. (Az actióviszonyítás csirája, v. ö. 6. B) b) alatt.)

60. Összefoglalás.

A görög oratio obliqua tehát legtöbb esetben csak az igebeli személyek tekintetében különbözik a megfelelő oratio rectától. Idő és actióhasználat tekintetében mindig az oratio rectát utánzó, azaz átképzéletes. Mód tekintetében is lehet átképzéletes, de lehet szubjektívebb természetű is.

E szerint a görögben az oratio obliquának két főfajtája van:

a) *Objektív oratio obliqua.* A megfelelő oratio rectához képest csak a) vagy a személyek módosulhatnak más személyjelek által, b) vagy személytelen az alak, azaz infinitivus. Idő, actió, mód tekintetében az előadás átképzéletes. A görögben ez a rendes forma. Ismertetőjele, hogy, a személyeket kivéve, oratio rectában is teljesen ugyanolyan a szerkezet. Ha pedig személyváltozás sem szükséges, az or. obliqua és recta teljesen egyforma.

b) *Szubjektívebb oratio obliqua.* Formája és ismertetőjele: az optativus obliquus, mely a közlő (elbeszélő) személy szempontjából problematikusnak, kérdéses igazságúnak, ténylegességűnek jelzi a közölt gondolatot, érzést, nyilatkozatot. Szubjektív eleme: a modalitásnak a közlő (elbeszélő) személy szempontjából

való kifejezése. Mivel azonban az optativus alak, a futurumot kivéve, időt nem jelent, csupán bizonyos kvalitású történet, — az optativus obliquus használatával az aoristosban egy más szubjektív elem is jelentkezik a görögben: a történéseknek egymáshoz viszonyítása.

Nem veendő fel harmadik kategoriául *tényjelző* fajtája a verba sentiendi és dicendi-től függővé tett mellékmondatnak. Ennek formai ismertetőjele az indicativus, de ez igazán felismerhetővé csak akkor válik, ha olyan mult időalak van az oratio obliquában, mely átképzeléses alapon (azaz a szereplő személy szempontjából) sehogyan sem érthető és magyarázható. Ez a mult alak a közlő személy szempontjából jelzi ténynek a szereplő személytől észre nem vett, nem nyilvánított vagy tőle is észrevett, nyilvánított gondolatot. Ez a multjelzés tehát szintén szubjektív elem a szerkezetben, mint az optativus obliquus. De míg az optativus nemcsak megfér az or. obliqua természetével, hanem egyenesen alkalmas az or. obliqua ismertetőjeléül, addig a tényjelző mult kirí az oratio obliqua keretéből, s az egész szerkezet csak forma szerint nevezhető függő beszédnek: volta-képpen nem egyéb rövidességnél (brachylogiánál), melyben a közlő személy nem idéz, hanem elbeszél, állít, melyben a gondolat egy része ki van hagyva, s a gondolat elemeinek logikai rendje fel van cserélve. Ez a multtal való tényjelzés a görögben igen ritka, a magyarban pedig lehetőleg kerülendő. A latinban csak másodrangú mellékmondatokban lehetséges, de az ilyen mondatok annyira kirínak a latinban törvényszerű modus obliquus-os előadásból, hogy a grammatikusok nem is számítják bele az oratio obliqua keretébe.

GYOMLAY GYULA.

Külföldi irodalom.

NIELSEN KONRAD. En gruppe urnordiske laanord i lappisk. (Különnyomat a «Minneskrift over prof. dr. Sophus Bugge»-ből.)

PAASONEN H. Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indo-europäischen sprachen. Helsingfors. (Különnyomat a FUF. VII. kötetéből.)

Suomi. Neljäs jakso, 5. osa. (HENRICUS FLORINUS: Wanhain suomalaisten tavaliset ja suloiset sananlascut. — ELSA LINDSTRÖM (RYDMAN): Äänneopillinen tutkimus Jaakko Suomalaisen virsikirjan kielestä. — HARRY STRENG: Konsonanttiyhymä ts suomen kielessä. — NANNA V. FLEANDT: Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä. — TEKLA TEIVAALA: Virolaisista paikannimistä 1200-luvulla.) Helsingfors, 1907. — Ára 5 finn marka.

WIKLUND K. B. Det Lulelappske skriftspråkets ortografi. (Különnyomat a Le Monde Oriental II. kötetéből. 1907.)

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Siegmund Simonyi: Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner. 1907. 8-r. 443 l. — Ára 9 márka 50 pf.

A magyar nyelv iránt régtől fogva megvolt az érdeklődés a külföldi nyelvészekben; de mindeddig hiányzott olyan munka, melyből a külföldi tudósok nyelvünk történetét és szerkezetét megismerhették volna s nyelvtudományunk fejlődéséről s főbb eredményeiről legalább dióhéjban tudomást szerezhettek volna. Ezen a sajnos hiányon akart segíteni SIMONYI előttünk fekvő könyvével, mely *A magyar nyelv cz. munkájának német átdolgozása.*

A mily nagy örömmel fogadták az érdeklődők a magyar könyvet mind első (1889.), mind második (1905.) kiadásában, éppoly örömmel üdvözljük most német átdolgozását. Nagyon szükséges volt, hogy a külföld érdeklődő tudósai a nyelvnek fáradságos megtanulása nélkül is pontos ismeretet szerezhessenek nyelvünk főbb sajátosságairól és nyelvtudományunk fontosabb eredményeiről, s eloszolják nem egy ferde nézet, mely a magyar nyelvről és rokonairól kellő ismeretük hiánya miatt az európai nyelvészetben kialakult. SIMONYI könyve e részben valóban hézagpótló munka; megírásával a szerző jó szolgálatot tett az európai nyelvészetnek és mindenekelőtt a magyarság ügyének.

A magyar könyvnek didaktikus célja volt: a magyar nyelv tanítására készülő egyetemi hallgatóknak bevezetést akart nyújtani a magyar nyelvtudomány módszerébe és eredményeibe, e mellett a nyelvi kérdések iránt érdeklődő művelt nagy közönség érdekeit is szem előtt tartotta. A német átdolgozással más célja volt a szerzőnek: be akarta mutatni a magyar nyelv szerkezeti sajátosságait és a magyar nyelvtörténet főbb mozzanatait, különös figyelmet fordítva az általános és az indogermán nyelvészetre. A célnak megfelelően a könyv tartalma is változott. A beosztása egészben véve ugyanaz maradt ugyan, de az egyes fejezetek tartalma nem egy helyen lényegesen átalakult. Kima-

radtak az olyan fejtegetések, melyek elemi kérdéseket tárgyaltak s a magyar könyv didaktikus célját szolgálták (pl. mi a nyelv? mi a nyelvtörténet? a nyelv életének tényezői: a szájhagyomány és az analógia, a nyelvrokonság mivolta, mire jók a nyelvemlékek? stb.); viszont részletesebb megvitatásban részesültek az oly kérdések, melyek az általános vagy az indogermán nyelvészettel kapcsolatosak, továbbá azok a nyelvi jelenségek, melyek a magyar olvasók előtt általában ismertek lévén, a magyar könyvben bővebb tárgyalásra nem szorultak.

Miként a magyar könyv, ez is két részre oszlik. Az első rész a magyar nyelvnek életét, a második annak szerkezetét tárgyalja. A fejezetek tartalmát a könyv sorrendjében haladva röviden a következőkben ismertetjük.

A magyar nyelvtudomány történetét vázlatosan ismertető bevezetés után a szerző a magyar nyelv eredetéről, a finnugor nyelvek rokonságáról, majd az ural-altaji nyelvrokonságról tájékoztat. Fejtegetéseiben általában a magyar könyvhöz tartja magát, de azokkal az elméletekkel, melyek a finnugor nyelvekben, csak azért, mert ragozók, alsóbbrendű, tökéletlenebb nyelveket láttak, behatóbban foglalkozik. Éles elmével sorra czáfolja azokat a kicsinylő szemrehányásokat, melyekkel ezeket a nyelveket illeték, és kimutatja, hogy pontos vizsgálathoz ez állítások többnyire elhamarkodott következtetéseknek bizonyulnak, s a kifogásolt jelenségek vagy nem egyedül a finnugor, ill. ural-altaji nyelvek sajátjai, vagy legalább is oly jogosultak és czélszerűek, mint az indogermán nyelvek tökéletesnek állított sajátosságai. — Az idegen hatásokat általában a magyar könyv előadása szerint tárgyalja, de fejtegetéseit egy egészen új fejezettel toldotta meg, melyben az európai nyelvekben meghonosodott magyar elemekkel foglalkozik. — A nyelvemlékekre vonatkozó részben a legrégebb összefüggő nyelvemlékeket (köztük a Nagy Lajos korabeli eskümintát és Hunyadi János kormányzói esküjét is) betűszerinti szövegükben (a HB.-t hasonmásban is) közli, megjelölve valószínű olvasásukat. A HB.-nek latin fordítását, a GyulGl.-nak latin eredetijét is bemutatja, a többiek-nél német fordítást közöl. A nyelvi sajátságokat ezeknél is, a kódexek-nél is a magyar könyv előadása szerint behatóan tárgyalja. — A népnyelvet ismertetve, az egyes nyelvjárások jellemzését rövidebbre fogja; a fejezet végén szövegközléseket ad. — A nyelv életére vonatkozó utolsó fejezetben az irodalmi nyelv, a nyelvújítás és a nyelvhelyesség kérdéseivel foglalkozik, jobbra a magyar könyv fejtegetéseire tartva magát.

A nyelv szerkezetét tárgyaló rész a hangtörténetre és a helyesírásra vonatkozó fejtegetésekkel kezdődik. Az erről szóló, jól átdolgo-

zott fejezetben a szerző rövid áttekintést ad a magyar nyelv hangrendszeréről, fonétikus átírásban közölt példákon mutatva be a magyar nyelv hangjait. Azután behatóan ismerteti a magánhangzóilleszkedés jelenségeit, a nyíltsági fok változását s a magánhangzók egyéb változásait. Részletesen szól a mássalhangzók változásairól, majd a hangváltozások okairól. Végül a helyesírás történetét adja egészen a magyar könyv előadása szerint. — A magyar könyvtől eltérően a következő fejezetben a jelentésváltozásokkal és a beszédrészekkel foglalkozik, míg az összetételt és a szóképzést az azután jövő fejezetben tárgyalja. A jelentésváltozásokat rövidre fogva mutatja be, a magyar könyv bő fejtegetéseiből csak néhány jellemző és érdekes példát említve föl. A beszédrészeket ellenben jóval részletesebben tárgyalja. Ide vonatkozó fejtegetései majdnem egészen újak. A szóösszetétel tárgyalásának kezdetén WUNDTnak az összetételekre vonatkozó fölosztását hasznavehetetlennek minősíti. Fejtegetései különben egészen a magyar könyv előadását követik. A szóképzés fajait: a deverbális és denominális igeképzést, a denominális és deverbális névszóképzést magyar könyve szövegének fölhasználásával, de a TMNy. alapján lényegesen kibővítve mutatja be. — A ragozásra vonatkozó fejezet elején a szótöveket tárgyalja, rövid és mégis elég kimerítő fejtegetésben mutatva be az ezeknél előforduló főbb változásokat. Az igeragozás és a névragozás jelenségeinek megbeszélésében a magyar könyv szerint halad, mindössze azt a lényeges változtatást teszi, hogy a birtokos személyragokat, melyeket a magyar könyvben — a szóképzés fejezetében — éppen csak érintett, itt részletesen tárgyalja. — Az utolsó és leginkább átdolgozott fejezet a mondatant öleli fel. Az egyszerű mondat fajainak megvilágítása után a szerző az alany és az állítmány, a tárgy és az állítmány viszonyát, a hely-, idő- és egyéb körülményhatározókat, a határozásra szolgáló igeneveket és a jelzőt tárgyalja, tanulságos fejtegetéseit gondosan megválasztott példákkal világítva meg. Majd a szórendről szól, végül az összetett mondat fajait tárgyalja jobbra a magyar könyv előadása szerint.

A fejezetek végén a szerző irodalmat is közöl. A magyar könyvben felsoroltak közül mellőzi az általános munkákat s a kevésbé fontos dolgozatokat, viszont fölemlíti az újabban megjelent értekezéseket.

A könyvet pontos betűrendes szó- és tárgymutató zárja be, mely gyakorlati hasznavehetőségét emeli.

A munkának mind egészén, mind részleteiben meglátszik a szakavatott átdolgozó keze nyoma. A magyar könyv tartalmának a német könyv célja szerint való átalakításán és kiegészítésén, meg az újabb

eredményeknek fölhasználásán kívül meglátszik ez azon is, hogy a szerző a magyar munkába becsúsztott hibákat a lehetőség szerint kijavította. Örömmel konstatáljuk e részben, hogy SZINNYEINEK a magyar könyv egyes helyeihez írt jegyzeteit (l. NyK. XXXV. 428—450. l.), ha csak felfogásával nem ellenkeztek, általában felhasználta s ezzel is tökéletesbítette munkáját. Ily nagy terjedelmű és nagy anyagot felölelő munkánál nem lehet csodálnunk, ha egy-két hiba a szerző gondos figyelme ellenére mégis becsúsztott a könyvbe. Így a *dolmány szót* (63. l.) a szerző a régi török jövevényszavak közt a magyar könyvből bennfelejtette, pedig nem tartozik közéjük. A HB. néhány szavának átírását itt ott módosította, de más helyütt feledségből meghagyta s így ezeknek kétféle olvasását találjuk, nevezetesen: *halsz* 108.: *holsz* uo. (szövegben) | *isemök* 106.: *esemököt* 108. | *uramk* 106., 109.: *uromk* 219. | *terömtöe* 107.: *terömtövé* 108. l. Ezzel kapcsolatosan azt is megemlítjük, hogy a szerző a HB. néhány szavának olvasásában (pl. *hamuv*, *keserüv*, *mönyé*, *öendöl*, *nyugolmábelé*, *lélkéért*, *éleszjé*, *szentüi*, *munkás*, *jau* stb.). SZINNYEINEK többször megokolt olvasásától eltér. Szívesen látnók, ha a szerző ezeket illetőleg a maga álláspontját valahol megokolná: ezzel igen nagy hálára köteleznék le a mindkét olvasást jól ismerő magyar nyelvészeket. Az irodalom közlésében a szerző, mint említettük, igen helyesen csak a fontosak felemlítésére szorítkozott; de ezek közt is egynéhányt említetlen hagyott. Ilyenek nézetem szerint a következők: RELI LAJOS «Latin szók a magyar népnyelvben» cz. dolgozata (az idézetteknel becsebb munka) és R. PRIKKEI M. rávonatkozó ismertetése (NyK. XXIX. 331), ZOLNAI GYULÁNAK «Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig» cz. füzeté (a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 1. száma), a népnyelvi gyűjtések irodalmánál a Magyar Nyelv cz. folyóirat.

A szerző minden részletkérdést tudós alaposssággal, világos előadásban, a legtöbbször mintaszerű rövideggyel s mégis minden hézag nélkül tárgyal s az anyagot úgy tudja elrendezni, hogy az olvasónak az egésztől biztos áttekintése legyen. Könyve mind gazdag tartalmát, mind fejtegetéseinek tudományos értékét tekintve kiváló alkotás, a melyet nagy haszonnal forgathatnak a külföldi nyelvészek, de a hazaiak is.

SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁND.

Kisebb közlemények.

A háromszéki nyelvjárás ügyében.

ERDÉLYI LAJOS válaszában (NyK. XXXVII. 323) tartalmában és hangjában az ő tudásának és műveltségének hű, de igen szomorú képe tükröződik. Hangja nem fog bennem visszhangot kelteni, de tartalmára van egy pár komoly megjegyzésem.

A ki haragszik, annak nem szokott ugyan igaza lenni, de válaszában egyetlen egy pontjában mégis föltétlenül igaza van ERDÉLYINEK. Értekezésének ezen mondatát: «beszélhetünk háromszéki nyelvjárásról továbbra is; sőt a megye fekvése s a történet alapján, természeti és politikai okok alapján tudományosan is» félreértettem. Nem vettem észre a benne rejlő párhuzamosságot, hogy a megye fekvése = természeti okok, s a történet = politikai okok, s azért ezen hozzáfűzött megjegyzésem: «hogy földrajzi, történeti, természeti(?) és politikai okok jogosíthatnának fel arra, hogy tudományos értelemben beszélhessünk háromszéki nyelvjárásról, azt kereken tagadnom kell» (NyK. XXXVII. 308) — csakugyan tárgyaltan. Hogy tévedésem a mondat meg nem értéséből származott, azt nyilván mutatja a 'természeti' szó mellé tett kérdőjelem is. Csak azt jegyzem meg még e ponthoz, hogy ha E. mondatában e nem nagyon találó 'természeti' szó helyett a szabatos 'földrajzi' állott volna, akkor ez a tévedés aligha esett volna meg velem.

Hogy miben nincsen igaza, azt e helyen nem fogom felsorolni, mert semmi kedvem szinte vége nincs litániát lenyomatni azon apró fogásainak leleplezésére, amelyekkel hol fordít, hol megferdít egyet állításaimon, hogy tudatlanságomat bizonyíthassa; egy szakemberekből álló bizottság előtt azonban bármikor szívesen vállalkoznám rá. Egyszerűen annak kijelentésére szorítkozom tehát, hogy az előbbi egyetlen-egyén kívül cikkemnek minden egyéb részét most is fenntartom. Túrhetetlennek tartom azonban, s azért szó nélkül nem hagyhatom E.-nek azon taktikáját, hogy értekezése ellen való súlyos kifogásaimat (bizonyára ellenérvei gyöngeségének tudatában) azzal akarja megerősíteni, hogy nyelvjárásai közléseimet megbízhatatlannak, sőt — minek kertiljünk a szóval? — hazugoknak mondja. Szavam hihetlenségét különösen három érveléssel véli bebizonyíthatni.

1. Ugyanegy kérdésről egyszer ez a véleményem, egyszer meg az (330. és 332). — A hétfalusi csángók eredetéről más volt a véleményem

nyem 1903-ban (A barczasági magy. közs. tört. 5), és más 1905-ben (Erd. Muz. XXII. k.); a halmágyiakéről más 1901-ben (NyK. XXXI. 422—23) és (az ő állítása szerint!) más 1905-ben (Erd. Muz. XXII. 72); Hidvég és Árapatak nyelvjárási hovatartozásáról (az ő állítása szerint!) más 1904-ben (Nyr. XXXIII. 446) és más 1907-ben (NyK. XXXVII. 318). Ez a következetesség! — kiált fel legutóbbi bizonyítéka után.

Föltéve (de csak az elsőről megengedve), hogy ez ellenmondások csakugyan volnának, akkor sem bizonyítanak korántsem azt, a mit E. velük czéloz, hogy az én kutatásaim megbízhatatlanok, hanem legfeljebb azt, hogy én az évek folyamán egyet-mást tanulni is szoktam, s ehhez képest egyik-másik kérdésben való nézetem módosulni is szokott. Nem úgy, mint E.-é, ki 1903-ban (Nyr. XXXII. 426) azt írta, hogy Háromszéken *e, ó, ö*-féle diftongust ejtenek, s álszégyenből még ma se meri bevallani, hogy tévedett. Nekem bezzeg szakasztott ugyane kérdésben való tévedésem volt bátorságom már 1903-ban (NyK. XXXII. 559) bevallani, tehát szerinte bizonyára itt is következetlenségbe estem, ő pedig — következetes maradt!

2. Legutóbbi háromszéki tájszóközlésemben (Nyr. XXXVI. 326) «a legtöbb tájszónak vagy alakja, vagy jelentése kétes szerintünk, a kik csak háromszékiek vagyunk. (Vö. pl. *alacsony* = silányabb minőségű, *olcsó vászon!* *általkormányoz* = átvezet az erdőn, *elkel* és *elkövetkezik* eltávozik; *intézik* = megy, az uraság! *disznószakój*: *disznóól* stb., hogv többet ne is említsek.)» — Szórol-szóra, sőt írásjelről-írásjelre így írja ezt: NyK. XXXVII. 331.

Hogy E. kételkedik benne, hogy az *elkel* és *elkövetkezik* igék a tőlem hallott és a Nyr. idézett helyén híven közölt mondatokban csakugyan azt jelentik, hogy: eltávozik, s hogy kételkedik abban is, hogy a *disznószakójt* csakugyan ezen érdekes alakjában hallottam, azt esetleg sajnálhatnám ugyan (ha t. i. rászorulnék az ő legfelsőbb placetjára), de el nem tilthatom tőle, mert a tisztességes kritikát el kell tűrnöm. De tiltakozom ellene, és nem fogom megtűrni, hogy bárki is meghamisítsa az én tájszóközléseimet! Ha akár E., akár másvalaki be tudja bizonyítani, hogy én akár Nyr. XXXVI. 326. akár máshol olyan bolondokat irtam, hogy *alacsony* = silányabb minőségű, *olcsó vászon*, *általkormányoz* = átvezet az erdőn, *intézik* = megy. az uraság (melyeket E. a legtöbb közül csak például idéz, hogy többet ne is említsem!) — akkor azonnal 1000, mondj ezer forintot fizetek a Magyar Nyelvtudományi Társaság alaptőkéje javára; de ha kiderül, hogy én az idézett helyen ezeket irtam: «*Alacsony*: silányabb minőségű, *olcsó* (vászon). Szentlélek . . . *általkormányoz*: átvezet. A gyermek *áltkormányozza* az urat az erdőn. Szászfalú . . . *intézik*: megy, szándékozik. Hova *intézik* az uraság? Ozsdola» — akkor vallja be E. ez egyszer bátran, hogy (— hogy is folytassam gondolatomat, hogy a szerkesztő úr meg ne ijedjen tőle? —) hát igen, hogy idézésének módja egy cseppet sem volt alkalmas az én tudományos megbízhatatlanságom bebizonyítására.

3. Hazudtam, mikor «A csángó nép és csángó név eredete» cz. értekezésemben azt irtam, hogy 1904 nyarán személyes tapasztalatomból ismertem meg a Háromszék megye keleti síkságán fekvő közsé-

gek nyelvjárását, mert csak egy nekem írt leveléből tudtam meg, hogy mely községek ejtenek ott diftongust, s fel is sorolom őket név szerint, a mint ő nekem felsorolta, a nélkül, hogy rá egyáltalán hivatkozzam. — Csak ennyivel, nem is kevesebbel, vádol engem NyK. XXXVII. 329.

Egy ehhez hasonló váddal már előbb is illettek engem. 1905-ben (Irod. Közl. XV. 309) azt írta rólam SARUDY GYÖRGY pápai ref. gimn. tanár, hogy a Kőmives Kelemenné balladájának pürkerezci változatait a magam fölfedezéseként közöltem az Ethnographiában, holott csak HERMANN ANTALnak egy vidéki lapocskában való közlését plagizáltam. VIKÁR BÉLA tanúságtételével könnyen bebizonyíthatam volna ugyan, hogy a dolog megfordítva igaz, de az a czikk, a melynek keretében a vád ért, olyan hihetetlenül alacsony tudományos színvonalon állott, és SARUDY GYÖRGY neve tudományos irodalmunkban annyira ismeretlen, HERMANN ANTALÉ pedig annyira ismeretes, hogy könnyen belényugodhattam SZILÁDY ÁRONnak azon óhajtásába, hogy hagyjuk befallazva Kőmives Kelemennét, ne bontsuk ki újra.*) ERDÉLYI LAJOS azonban mégis csak valaki. Doctor sub ausp. regis, egyetemi magántanár, s egy hajszál hiján — egyetemi ny. r. tanár. Az ő vakmerő támadására tehát már nem volna elegendő felelet a néma megvetés.

Hogy 1904 nyarán csakugyan bejártam Háromszék keleti síkságának községeit, arról (ha ugyan ennek pusztá szavam nem lett volna elég biztosítéka) tanúságot tehet SEBESTYÉN KÁROLY öcsém, a szegedi áll. polg. isk. tanára, a kit utitársul magammal vittem volt, hogy alkalmat adjak neki néprajzi tanulmányokra, s a ki utunk ilyenmő tanúságairól azóta három cikkben be is számolt. (Vö. Népr. Ért. VI. 1. és 103. VIII. 105).

De ha a dolog így áll, hogy írhattam neki mégis 1904 nov. 21-én, hogy miután «Nyelvjárásaink tanulmányozásához» cz. dolgozatában azt olvastam, hogy az orbai nyelvjárásban *é, ó, ő* kettőshangzók vannak, nem tudná e nekem megírni, hogy melyek a legnyugatibb községek, melyekben ezek még hallhatók? (329).

Mikor SEBESTYÉNNEL együtt bejártuk Háromszék keleti síkságát, azt találtam, hogy legnagyobb részében (röviden jelezve: Kézdivásárhelytől délre, tehát az orbai járásénál jóval nagyobb területen!) *é, ó, ő*, északnyugati sarkában Peselnek körül *ē, ō, ō* kettőshangzókat, északkeleti sarkában Esztelnek körül pedig csak *é, ó, ő*, hangot ejtenek.***) De hogy ezen orbaias kettőshangzók a réty-eresztevényi vasuti állomás körül levő szoroson túl a nyugati síkság szomszédos községeiben is megvannak-e még, és ha igen, melyekben, azt akkor már

*) Ez is mutatja, hogy milyen alapos ERDÉLYMEK azon vádja, hogy: dobálódzom az elsőség kérdésével, lépten-nyomon hivalkodom kutatásaimmal, s kérkedem ezzel v. azzal. Egyáltalán nem értem, hogy ilyen, sőt még külömb sértegetések mit keresnek egy bizonyos nyelvjárási sajátosságok minőségéről és elterjedéséről folyó nyelvészeti vitában.

**) Ezt is megírtam már az inkriminált csángó dolgozatban. Nem volna szíves ERDÉLYI megmondani, hogy ezt honnan tudtam meg, ha nem jártam előbb a hely színén? Talán bizony ezt is az ő leveléből olvastam ki?

nem nyomozhattam tovább, mert el voltam már fáradva s a várakozónak is már közeledett a vége. Hazautaztam tehát Brassóba s azzal vigasztalódtam, hogy majd megkérdezem ezt ERDÉLYTŐL, ő talán meg tudja mondani. Mikor értekezésem megírásában addig haladtam, hogy már szükségem lett volna a pontos adatokra, csakugyan meg is irtam a levelet,* s ő szíves volt rögtön válaszolni. Hogy szó szerint mit irtam akkor ebben a levélben, arra persze nem emlékezhetem, mert nem tartottam olyan fontosnak, hogy másolatot vegyek róla. Megkértem tehát nemrégiben ERDÉLYT, hogy mutassa meg. Meg is mutatta, s elolvasása után most már jelenthetem, hogy nem igaz, mintha levelemben azt irtam volna, hogy: miután ott és ott ezt és ezt olvastam, kérem, hogy stb. Egy kis udvarias bevezetés után a levél érdembeli része úgy kezdődik, hogy: NyF. 13:12 ezt és ezt olvastam, kérem tehát, hogy legyen szíves stb. Igaz ugyan, hogy ebben a levelemben nem hivatkozom arra, hogy mult nyáron szerzett személyes tapasztalatomból tudtam meg, a mit tudok (hivatkozhattam volna rá, de nem voltam vele köteles), de az én fogalmazásomból józan észszel sehogy se következhetik az, hogy nem jártam ott. ERDÉLYI tehát csak azért csempészte belé a „miután” szócskát levelem elejének reproductiójába, hogy e közt és csángó értekezésem ama bizonyos helye közt megdöbönt ellentét támadjon, és hazug voltom szinte kétségtelenné tessenék.

De ha a dolog ismét csak így áll, hogy lehetséges az mégis, hogy felsorolom név szerint a községeket, a mint ő nekem felsorolta, s meg sem említem az ő nevét?

Hogy a NyK. minden olvasója ítéletet tehessen ebben a dologban, hasábosan közlöm egymás mellett levelének és csángó dolgozatomnak kérdéses helyeit:

«Azok a kettőshangzók az én egyetemi hallgató-korombeli tapasztalatom alapján (1895-ben jártam be Hsz. minden községét) az ú. n. Orbai járásnak jellemző sajátosságai. Tehát a kovásznai oldalon fel, a Fekete-ügytől jobbra.**) Mint főfészek, észleletem s a laikusok megfigyelései alapján is ama tájszólás közepén Tamásfalva, Szörce, Telek, Kovászna, főként pedig Páké, Zabola és Petőfalva... Uzonban s a szomszéd községekben magam, mint benschülött, természetesen kevésbé vehettem észre; de lehetséges... Északnyugat felé kb. Márkosfalváig és Hatolykáig veszem az Orbai tájszólást s addig vehető az a diftongizálás is.»

«Ha elindulunk Rétyből és Egerpatak, Kisborosnyó, Feldoboly, Zágony, Papolcz, Körös, Kovászna, Páva, Zabola, Haraly, Gelencze, Hilib, Oszdola, Szentkatolna, Csernáton, Albis. Dálnok, Maksa, Eresztevény községeken át visszatérünk Rétyre, akkor bekerítettük a községeknek azon nagy csoportját, a melyen belül mindenütt ejtik az *é, ó, ő* kettőshangzókat. Lehetséges, hogy Rétytől nyugatra is van még egy néhány község, a melynek ilyen a hangzórendszere, de az bizonyos, hogy a nyugati medence belsejében... már ismét más nyelvjárás dívik. (E két különböző nyelvjárásnak érintkező határát még eddig nem volt alkalmam pontosan megállapítani.)» (Erd. Múz. XXII. 77—78).

*) Ha nem jártam volna ott, vajjon miért tudakozódtam volna éppen csak a nyugati határ után? Hát egyéb, különösen északi határát talán valami isteni ihlet súgta meg nekem?

**) Ez valószínűleg tollhiba balra helyett.

Nyilvánvaló ebből, hogy E. válaszában azért nem vehettem hasznát, mert az ő egyetemi hallgató korabeli és az én újabb megfigyeléseim nem fedték egymást (szerinte sokkal szűkebb a dift. területe), de nyilvánvaló az is, hogy ismét nem igaz E.-nek azon állítása, hogy név szerint felsorolom a községek, a mint ő nekem levelében felsorolta.

Azt mondhatná azonban valaki, hogy igaz ugyan, hogy E. állítása ellenkezik a valósággal, de lehetséges, hogy ez csak könnyelműen kimondott vád s nem tudatos föllentés, mert hátha ő, tévesen bár, de úgy emlékezett, hogy levelében csakugyan úgy sorolta volt fel a községek, mint én csángó dolgozatomban? — Ettől az enyhítő körülménytől is még kell fosztanom E.-t, mert (mielőtt még tudta volna, hogy válasza még ma is a kezemben van) több nyelvész füle hallatára elismerte, hogy nekem írott levelének fogalmazványát megőrizte.

Tehát tudta, hogy valótanságot állít vádjában, s mégis megtette, csakhogy engem a hazugság gyanújába keverhessen.

Több szavam nincsen ebben az ügyben, az ítéletet a NyK. olvasóira bízom. De az bizonyos, hogy, ha a tudományra nézve szükségesnek és hasznosnak fogom ítélni, ezentúl is lesz bátorságom E. munkásságát megbírálni. E jogom gyakorlásától senki apró ferdtései és nagy grombasága el nem riaszthatnak.

HORGERT ANTAL.

Befejező válasz Horgertnek.

Úgy látszik, Horgert sem hagyja pihenni a nagy ártatlan igazság, és panaszra megy a NyK. olvasóihoz. Magam sajnálom leginkább, hogy ismét válaszolnom kell sajnálatos feleletére, pedig csak utalhatnék pár sorban multkori válaszmra. Éppen azért rövid leszek s nem fogom követni hangban, hiába hivatkozik ő az én hangomra.

A ki haragszik, annak csakugyan nem szokott igaza lenni; példa rá H., jól tudja ezt magáról. Mert bizony félreértett ő engemet nemcsak abban az egy mondatban, a melyet említ, hanem a többi pontban is és természetesen nem akarta megérteni válaszomat sem. Jó lett volna, ha azt, a miben nincsen igazam, ismét felsorolta volna mind; mert így ismét csak üres hyperbolával él, a mit én is szívesen bebizonyítok egy szakemberekből álló bizottságnak, csak tessék összeállítani. Persze hogy taktikám ellen súlyos kifogásai vannak ellenérveim gyöngesége (?) miatt, mikor 1. pl. a halmágyiakról csak az én állításom szerint (?) más a véleménye 1901-ben és 1905-ben (vö. az ő munkáiból szóról-szóra vett párhuzamos idézeteket NyK. 37: 332 l.) — és Hidvég-Árapatak nyelvjárási hovátartozására vonatkozólag szintén csak az én állításom szerint (?) vö. NyK. 37: 330 l. pontosan) változott a véleménye. Hogy is ne?

Természetesen én ezekkel nem azt állítottam, hogy H. kutatásai teljesen megbízhatatlanok; hanem csak azt, hogy valódi értékükre szállítandók le s ha nézetei módosulnak, a mint hogy igazán tudományos állásponton újabb eredmények esetén kell is hogy módosuljanak, okolja meg e változást s ne áruljon ma ilyen, holnap afféle tudományt minden megokolás nélkül; mert ez azt a benyomást kelti az emberben, mintha az illető elsietne és elnagyolna egyetmást. A diftongusokra vonatkozó «tévedésemet», illetőleg további megfigyelései-

met pedig jeleztem (l. NyK. 37:330). Persze nem tehetek róla, hogy nem éppen a H. tetszése szerint, a ki ezt sem akarja megérteni és «következésképpen» makacs a maga egyoldalú megfigyelése mellett.

Ad 2. azzal a váddal illet H., hogy meghamisítottam a Nyr. 36: 326 l. levő tájszóközlését idézetemben. Sietek kijelenteni azt, a mit H. maga is tud s a mit neki előszóval is kijelentettem nyelvésztaársaságban, hogy itt mulasztásról van szó, de nem szándékos, rosszakaratú mulasztásról. T. i. én azt a pár tájszót csak például és zárójelben idéztem, mivel már amúgy sem volt sok terem a NyK. füzetében a válaszra, és minden rossz indulat nélkül rövidítettem. Így történt, hogy az «*alacsony* = silányabb minőségű, olcsó, vászonról!» eredeti fogalmazványomból, mint tanúknak is mutattam, csupán rövidség kedvéért hagytam el a -ról ragot, a *vászon* előtt levő vessző pedig nyomtatásban kimaradt, s ezt a javításban nem vettem észre, valamint az «*átolkormányoz* = átvezet az erdőn» eredeti fogalmazásában is az *erdőn* előtt. A felkiáltójel csak figyelmeztetés kívánt lenni, hogy íme arról mondanák e szavakat, a mi kérdéses. Mert *alacsony* inkább csak erkölcsi értelemben használják Háromszéken = rossz viseletű, *átolkormányoz* pedig tudákos kifejezés lehetett és nem általános tájszó. Az «*intézik* = megy, az uraság!» így szintén azt akarta jelenteni, hogy ez is tán csak afféle affektált beszédből való, nem lett volna szabad általános tájszóként venni és közölni. De hiszen e pedánságom és szokásom ellenére történt hibának csak örvendhetne H., hogy íme én is követtem el hibát, s ezt, mint neki is kijelentettem, fölszólalása nélkül is ki óhajtottam javítani. Különben is ez a zárójelben levő idézet a dolog lényegén nem változtat. Abban a közlésben (Nyr. 36: 326—28.) még több hiba is van. Hogy újakat is idéztek: *bórszöllő* e h.: *bórszöllő*, *szógálni* Szászfaluból l nélkül, *fi*(?): *legény*, *korong*: *takácsok feszítő fája* e h. *porong*, ez meg hibásan *porond* u. o., *öllőhordás* e h. *öllőhordás*, *rápillint* e h. *réjapillant*, *szëmét* e h. *szemet* stb. Csak egy közlésben ennyi hiba, s még H. haragszik! Bizony lehetné a 2000 koronát a Magyar Nyelvtud. Társaságnak büntetés-pénzül, hogy még ő is így közölt.

Ad 3. nem mondom, hogy hazudott; de állításom igazolására idézem pár levelét, a melyek szószerint így hangzanak:

«Brassó, 1904. XI. 21. Kedves Kollega Úr! Egy kis kéréssel fordulok kedves kollega úrhoz, mint a háromszéki nyelvjárásnak nemcsak kitűnő, hanem — sajnos — egyedüli ismerőjéhez. — Nyelvjárásaink tanulmányozásához' c. dolgozatában több másan kívül azt az érdekes megjegyzést is találok (NyF. 13: 12), hogy az orbai nyelvjárásban *ié*, *uó*, *üő* kettőshangzók vannak. Nem tudná-e kedves kollega úr nekem megírni, hogy melyek a legnyugatibb községek, a melyekben ezek még hallhatók? Uzonban, Lisznyón, Komollón és Bodolán (a mely községekben jártam¹⁾) az *ié*, még meglehetősen sűrűen hallható s van még némi nyoma az *uó*, *üő*-nek is.²⁾ De hogy meddig hallhatók ezek északnyugatfelé³⁾ haladva, hol van ennek és a Hsz. közepe táján divatozó kettőshangzó nélküli

¹⁾ Hol vannak itt azok a többi községek Kézdivásárhelytől délre azon a nagy területen? Vö. Háromszék térképét!

²⁾ Pedig dehogy van!

³⁾ Hiszen ott volna Peselnek, a melyre most hivatkoztam.

nyelvjárásnak érintkező határa, azt nem tudom, pedig egy készülő csángó tárgyú dolgozathoz nagy szükségem volna rá. — Nagyon kérem tehát kedves kollega urat, ha teheti, világosítson fel erről a dolgról. Viszontszolgáltatra bármikor kész őszinte barátja» stb.

Erre ment válaszom, a melyre Brassó 1904. XI. 28. kelettel így írt:

«K. Koll. Úr! Fogadja hálás köszönetemet f. hó 24-éről kelt szíves felvilágosításáért. Egy részének, azt hiszem, hasznát vehetem készülő dolgozatomban. (A csángó nép és csángó név eredete' lesz a címe, s az Erd. Muzeumban fog megjelenni). Engedje meg azonban kedves kollega úr, hogy szaván fogjam, és még egy kis kérdéssel fárasszam» stb.

Itt Háromszék nyugati síkságáról tudakozódik Aldoboly vidékéről; de erre nincs szükségünk.

Azt hiszem, fölment H. az alól, hogy «vakmerően támadtam», mikor nagyhangú és igazságtalan támadására kénytelen voltam fölhozni első leveléből ama passzust, hogy tisztán lássunk, s csak elhiszi, hogy nem gyanúsítottam volna meg, ha leveléből kivehetem 'józan észszel', hogy járt orbai vidékén megelőzőleg is, a mit e szöszertint idézett levelei alapján senki sem hinne el neki. Én azonban szavára elhiszem s csak az ellen tiltakozom, hogy levelének elejébe belecsempésztem a «miután» szócskát; hiszen én ezt nem egyenes idézetben használtam (vö. NyK. 37:329 l.), s tiltakozom az ellen, mintha én a neki írott levelem fogalmazványát megőriztem s így tudatosan 'ferdítettem' volna, mikor mégis azt állítottam, hogy H. felsorolása az én levelem felsorolásával egyezik. Arról volt szó ama nyelvészek füle hallatára, hogy H. levelei vannak meg nálam véletlenül s ez ebben az esetben, úgy látszik, igen jó volt, mert különben H. mondhatna mást is, a mint hogy íme megpróbálta. Mondhatnám azt is, hogy H. azért mégis csak levelem alapján sorolta fel amaz orbai községekét, rosszabb esetben egy térképet véve elő; de szava után ezt sem mondom s csak annyit jegyzek meg, hogy ügyvédi rabulisztikával dolgozott vagy pletyka után indult, mikor ilyen súlyos váddal illetett. A valótlanság szándékos állításának e vádját tisztelettel visszautasítom s az 'apró ferdtéseket' és 'nagy gorombaságokat' visszahárítom Horgerre, a ki rám akarja azokat ruházni.

Még csak annyit kívánok jelezni, hogy a komoly és igazságos bírálattól nemcsak hogy nem félek, de sőt a tudomány érdekében kérem; valamint én is kötelességemnek tartom tárgyilagosan feltárni a valót, ha H.-től jelent is meg valami. A tudomány és igazság csak így nyerhet; csak komoly és nem téves bírálattal, a melyről nem hiába írta éppen időszerű Vörösmartynk, hogy «önmagát emészti meg», míg «a helyes ítéletet az idő majd igazolni fogja».

ERDÉLYI LAJOS.

Adalék a finnugor δ -hang történetéhez.

SETÄLÄ «A finnugor δ és δ' » című értekezésében (NyK. 26:377. stb.) a cseremisiz nyelvből két biztos példát idéz, a melyekben a rokon nyelvek tanúsága szerint f.-u. δ' -hangot

kell föltenni. Egyikben δ -t, a másokban elveszést találunk: 1. cser. *kođem* «hagy», *kođam* «marad», vö. lpN. *gu^wöđöi* (praes. 1. *gu^wöđäm*) «elhagy» | zürj. *kolni* «megmarad; hagy; votj. *kilini* «(meg)marad» | vog. *χūli, k'uli* «elhagy» | osztj. *χai*- stb. id. | m. *hagyni* (fS. *katoo* «elvész» | md. *kado-, kadä-* «hagy, elhagy»¹⁾); 2. cserK. *ū*, cserE *u* (BUDENZnél *uo*), cserH. *ü* «új», vö. lpN. *odäs* (plur. *öđđasaok*); *öđđa* | zürj. *vil*, votj. *v.l* | m. *új* (fS. *uute-* | md. *od*) id.²⁾ SETÄLÄ véleménye szerint a cseremisz nyelvben az elveszés (az utóbbi szóban) az eredeti δ' -szabályos hangmegfelelése volna, a *kođem* (*kođam*) alakot pedig a $t \sim o'$ viszonyinak megfelelő váltakozás analógiája szerint keletkezettnek kellene tekinteni (NyK. 26 : 423). Tehát a cseremiszben mind a δ és a δ' a hangszabályok szerint egyformán elvesztett volna.

Ez a nézet szerintem helyreigazításra szorul.

A δ' -csoportozáshoz tartozó, SETÄLÄTÖL idézett szavak között még egy cseremisz példát találunk, a mely, úgy látszik, kikerülte az ő figyelmét: cserK. *kujam* «baszik; beischlafen» (SZIL.), cserE. *kujam* «baszni; coire cum femina» (Bud.), cserH. *kuiäs* (inf.) «den beischlaf ausüben» (RAMST.). Nyilván azonos ezzel az ívást jelentő igével, mely több rokon nyelvben előfordul: lpN. *godđat* «ova effundere» | zürj. *kulmini* «laichen» | vog. **χul-* ebben: *χulēm* «azon hely a folyóban, hol a hal ívik» | osztj. *χūim* stb. «ívik» | fS. *kutea* id. (vö. NyK. 26 : 398).³⁾ Ebben a szóban tehát mind a három cseremisz földialektusban $\delta' = j$ (*i*), nem \emptyset (a mint δ).

A *j* hang még egy cseremisz szóban igazolható a magánhangzók közötti δ' képviselőjének, ha talán nem is maradt meg ebben sehol a mostani nyelvben, t. i. a fent említett «novus»-t jelentő szóban. A II. Katalin czárnó parancsára N.-Novgorodban 1785-ben készült nagy kéziratos szótárban, melyet SUS. Aik. XVII, 3 : 11—13 röviden bemutattam, a mostani cserH. *ü* «új» helyett *j*-vel (ill. *i* vel) végződő alakot találunk: *uj* (oroszul írva *yü*), a mely kétségkívül eredetibbnek tekintendő.

E szerint a f.-u. intervokális δ' -ből a cseremiszben *j* (*i*) fejlődött, a mely hang az egyik ismert példában magánhangzók közt az egész nyelvterületen meg van őrizve, a másokban pedig még kb. 120 évvel ezelőtt a szó végén, legalább egy nyelv-

¹⁾ Vö. SZINNYEI, NyH.³ 154.

²⁾ Uo. 161.

³⁾ A jelentésbeli eltérés aligha szorul magyarázatra; vö. különben ném. *laichen* «ívik» = svéd *leka* «laichen»; (madarakról mondva) «sich begatten, sich paaren».

járásban, megvolt. A δ' - és δ -csoport tehát még ebben a nyelvben is megkülönböztethető (* δ = \emptyset)*

Ezt a nézetet megerősíti még az a körülmény, hogy a szótagvégző δ' (az első szótagban) a cseremiszből szintén j -v. i -hanggá vált, a mint a következő szóból kitetszik: lpF. *čoãdže* «Fuligula clangula» | vog. *šól* stb. «Anas crecca» | osztj. *šòj, šàj* stb. «Fuligula clangula» | zürj. *šul: šul-tšëž* «eine ente» (WICHM.), *šulka, šul-tšöž* «schellente» (WIEDEM.); votj. *šulj* «taucher» (WICHM.) | mdE. *šulgo*, mdM. *šulga, tšulga* «irgend ein wasservogel, der gut taucht, Fuligula clangula», (AHLQVIST) *čulga* (v: *tšulga*) «taucher, Colymbus arcticus» | fS. *sotka* «Fuligula clangula», fÉ. *sotka* «bergente», *sotkas* «schellente» — cserE. *šoj: ola šoj* «нырокъ-утка» (Tr.), *šue* «anas» (Bud.), cserK. *šue* «Mergus merganser», cserH. *šòè: ala-šòè* «tauchente» (?) (RAMST.); vö. PAASONEN, Die finn.-ugr. s-laute I, 31. l., SETÄLÄ FUF. II, 244. l. A vog. ℓ és osztj. i eredeti δ' -a, a zürj. és votj. l pedig ered. δ -hangra utalnak. Több hangnál lehet tudvalevőleg olyanféle ingadozást a lágyított és nem lágyított hangalak között — ugyanabban a nyelvben is — észrevenni, a melynek okát gyakran bajos biztosan kideríteni (vö. $n \sim \acute{n}$, $s \sim \acute{s}$, $tš \sim \acute{tš}$). Tehát lehetne talán a cser. *šue, šue, šòè* alakokat egy volt δ -s mellékalakból is származtatni ($\delta > \emptyset$), de más részről ezekben az ered. δ' -ből fejlődött j -hang elveszhetett, mint az eredeti j u ($\sim o$) és e között ebben: cser. *muam*, cserH. *moam* «talál», vö. mord. *mujan* id., fVp. *mujada* «kennen», fA. *mujä* «kosten», fS. *muistaa* «emlékezik», fÉ. *möistma* «ért», osztj. (Konda) *müjəptə* (PATK.), *möjəp* «találós mese». PAASONEN H.

*) A t - és δ -, δ' -csoportok összekeveredéséről SETÄLÄ a cseremiszből két példát idéz: a *kodem, kodam* (ered. δ - δ' -) és *mü* (ered. δ - t -) szavakat (NyK. 26 : 423). Figyelemre méltó még a következő szó, a melynek lpN. alakja eredeti δ -re (ill. δ' -re), a cseremiszből pedig (δ -vel) t -re utal: cserK. *rüdü* (a birszki kerületben, az ufai kormányzóságban, saját feljegyzésem szerint), (GEN.), *lüdü* «csapda; fülle», cserE. *lüdü* (v: *lüdü*) «nyúl fogó» (Bud.), *lüdo* (v: *lüdü*) «egérfogó» (Tr.), cserH. *lüdü*, «fülle» (RAMST.), vö. lpF. *radas*, g. *radđasa* «apparatio nivis, musci etc. ubi pedica vulpina collocatur» | fS. *rita* «decipula lignea e. c. vulpium, apparatus quisvis capiendis feris; fuchsfülle» (vö. SETÄLÄ, NyK. 26 : 383). Az $r \sim l$ -változás a szó elején több cseremiszből példában mutatkozik: cserK. *lups*, cserH. *löp^{qš}*, cserE. *lups* (BUDENZ, TROICZKIJ) «harmat» \sim cserE. *rups* (TROICZKIJ) id. | cserK. *lepš* «bölcös», cserH. *lep^{qš} ~ rap^{qš}* (RAMSTEDT, ugyanabban a nyelvjárásban) id. | cserK. *lűšem ~ rűšem* (GEN., szintén ugyanabban a nyjban) «schaukeln, wiegen», cserE. *rűšem* (Tr.) id.

šaklattar- caus.

šal bunda bőrszegélye | besatz, verbrämung am pelze = *šyrğa* [misBug. *šal* id., altV. *sal* твердая зеленая кожа, употребляемая для украшения обуви, сѣдель, сумъ, alt. etc. R. *šal* id.].

šal, Szp. id. belseje vminek | das innere, vö. *šš*; vö. GOMB. [vö. kaz. *šc*; vö. ASM. 355, 108].

šalaŋgā ölyvfajta («eles hangon (*bij bij*) esöt kér») | eine falken- od. habichtart, (?) lerchenfalk; *šalaŋgā tšarza šäl kälarnā, ūla-kyrak irā-jatlā pūlnā* (közmondás) [vö. lebR. *čilāy*: *kara č.* reihet; csagR. *čalaj* mäusegeier, коршунъ, (Vámb.) *čalaŋai* id.].

šalavar nadrág | hosen [or. *шаравары*; vö. kazB. *čalbar* weite hosen].

šalbar bő (ruhadarabról mondva) | weit (v. kleidern) [kazB. *čalbar* weite hosen].

šalbarlan- meg-, kitágulni | weit werden, sich ausdehnen.

šalbarlat- kitágítani | weiter machen, ausdehnen.

šalža, Szp. id. rúd | stange, stecken, колъ; vö. GOMB.

šalt egészen | ganz; *manu kyrzan šalt tälanze karš mikor engem megláttak, egészen elsodálkoztak* | als sie mich erblickten, wurden sie ganz erstaunt; vö. ZOL. *šalt, šat* вдругъ, все, всё, сполна; vö. *tšält* [vö. kazR. *čalt* sehr].

šaldārdat- kalimpálni, csörögni, vaczogni | klappen, klimpern [onomat. vö. kazB. *šaltāra-* klappen, klingen].

šaldārdattar- caus.

šamba Ucebn. 65. налимъ [kazR. *šumba* налимъ (schlei), kazO. *šumba* id., misBug. *šamba* id.].

šambāldat- (onomat.) locsogni | schwappern, plätschern; vö. *tšambārdat-*.

šan- elhervadni; vásni, elvásni (fogról mondva, midőn az ember savanyút eszik) | verwelken; stumpf werden (die zähne von säuren); *čyrlāčyan nymmaj an ši, šäl šanā!* [kazB. *šy-* verwelken].

šan-, Szp. id. hinni, megbízni vkiben | glauben, sich verlassen; vö. GOMB. [kazB. *ššan-*].

šan, šžäk remény | hoffnung.

šan, šžäklā megbízható | zuverlässig.

šandal gyertyatartó | leuchter [kazB. *šändal*, kazV. *šämdäl* id. (подсвѣчникъ) < per.].

šaŋgā: *tip šaŋgā* rözse | reisig, хворостъ; vö. ASM. XII. *šaŋgā* хворостъ.

šaŋgārma (onomat.) a nyakdísz hátsó részéről (*mižiçi-čyralži*) lelógó ékszer, melyben rézből vert ábrák vannak | eine zierat hinten am halsschmuck [vö. *šaŋgārdat-*; vö. ZOL. 101. *tšaŋgār-tšaŋgār* звукоподражаніе: звукъ мѣди].

šaŋgārdat-, Ucebn. 111. *šāŋgārdat-* csengeni, pengeni |

klingen, звенѣть; vö. *šaycārma* [onomat. vö. kazB. *šəŋŋārda*-klingen (irdenes gefäss), kazO. *šəŋŋār-šəŋŋār* звонъ колокольчика, *šəŋŋārda*- звенѣть (о маленькомъ колокольчикѣ)].

šaykkuç mézeskalács-féle | art pfefferkuchen; = *prəmək* [vö. or. dial. *шаньга* родъ вагрушки, засушенная лепешка, etc. DAL].

šaykra Uesebn. 66. (onomat.) = *šəyçārav*.

šap: *šap-šyrā* egészen fehér, hófehér | ganz weiss, schneeweiss; *šap-šar* id. [vö. *šap*].

šava, Szp. id. béka | frosch; vö. Гомв. [or. *жаба* kröte].

šava-pyržənə grünes auf dem wasser, водяная зелень.

šavālvat- (onomat.) csacsogni, fecsegni | plappern, schwatzen [kazO. *šapālda-* болтать, зря говорить].

šar parázs | glühende kohlen; vö. *šər* [or. *жаръ*].

šar: *šap šar* egészen fehér | ganz weiss; *šap-šar kəvə* hófehér ing | schneeweisses hemd.

šarak keserű (izról; pl. a víz némely forrásban) | bitter (vom geschmack) [? oszm.-per. *šorak* salzboden; salzig, Zenk. 552].

šaras a női ingen keskeny himzés. a *çulvārma, džə* című himzés mellett | eine schmale stickerei an dem frauenhemd, Uesebn. 21. тесма.

šarə fagolyó | holzball [or. *шаръ*].

šarikle- sütni | braten [or. *жарить*].

šarla- beszélni | sprechen, reden, говорить = *kala-*; *nikamada an šarla tyyni šin, džən* ne beszélj senkinek a leletről! | sprich niemandem von dem funde! — vö. ZOL. 107. *šarla-* шумѣть, говорить громко, вслухъ [altV. *šarla-* журчать; шипѣть (масло на сковородѣ); vö. alt. *šar* шумъ (рѣки); oszmR. *čarla-* (onomat.) zirpen, schwatzen, csagKún. *čarla-* schreien].

šaržan farakás | holzhaufen, holzstoss.

šartlat- (onomat.) csattanni (pl. ostor), pattogni | knallen [ka.B. *šartla-*].

šartlattan- caus.

šāškə, Szp. id. норка (nyérecz | nörz, *Mustela lutreola*); *çurajaxta šāškəva aj çap-çaca, kərək çərrəne tijmada aj iləmlə* (népdalból) [= kazO. *čāškə* водяной звѣрокъ (ein wassertier), kazR. *čāškə* ein wassertierchen, misBug. *šāškə* норка].

šāškə kettéhasított czövek, koczka-féle játékszer; kerek pálczát feldarabolnak, s azután a darabokat széthasítják; két játékban (*šāškəla-vilani* és *šəçəllə-vilani*) használják | entzwei gespaltenes pflöckchen, in zwei spielen (*šāškəla-vilani* und *šəçəllə-vilani*) als würfel gebraucht [or. *шаушка*].

šədərmaç kereplő | klapper, schnarre [onomat. vö. *šədərdat-*].

šədərdat-, Uesebn. 154. *šədərdat-* (onomat.) recsegni, ropogni | krachen, knistern, Uesebn. трещать [kazB. *šatərda-* poltern, rasseln, *šətərda-* id.].

šadārdattar- caus. recsegtetni | krachen machen.

šatra, Szp. id. valamely bőrbetegség, (?) himlő; ragyás | eine hautkrankheit, (?) blattern, Ucsebn. 102. оспа (himlő | blattern); blatternarbig [kazB. *šadra*].

šadun valamely gonosz szellem | ein böser geist; vö. MAGN. 264. *шадун* темная сила, злой духъ, бѣсъ, vö. MAGN. 146. [or. *шатуна* böser geist (DAL: нечистый. злой духъ, чортъ, шайтанъ)].

šavla-, Szp. id. zügni (pl. erdő, vizesés); zajongni | sausen, brausen, lärmen [kazB. *šavla-*].

šexer: *šexerde virdan* valamely szellem, «saját otthonában meghalt ember, ki a paradicsomba jutott és szentté vált (*kilde vilze raja kajnā švestoj*)» | ein geist, «ein heiliger im paradies, der das erdenleben in seinem eigenen heim beendigte»; vö. ZOL. 107. *шесерь* губернский городъ (gouvernementsstadt) [kazB., kazO. *šägär* stadt, misBug. *šägär* < per.].

šel sajnálat | mitleid [or. *šalm*; vö. kazO. *šäl*].

šelle- sajnálni | bemitleiden; vö. GOMB.

šenger: *ševikom šengeram, šiva jadām, pütmarā*. — *šu* (tal. mese | rätsel); *ježal šenger* l. *šenger* rézgálicz | kupfervitriol [vö. *šenger*].

šerεbe 1. = *jaraba*; 2. bojt, rojt | troddel.

šerεbelεn = *jarabalan-*.

šerbet mézzel vegyített víz | honigwasser, *сыта* [ar. *šerbet* ein trinken; so viel als man auf einmal schlürft; wein; im türk. gebr.: trank, dosis, arznei, sirup, «scherbet», d. i. in primitiven kaffeehäusern, warmes zuckerwasser, in besseren irgend ein eingesüsster trank mit einer vorschmeckenden würze, ZENK. 541, kazV. *širbät* *сыта*].

šetnik kád (pl. melyben uborkát és káposztát sóznak be) | kufe, zuber (z. b. zum einsalzen von gurken und kraut), Ucsebn. 37. кадка.

ševle villogás, száraz villám | wetterleuchten = *tivə šizəm* [kazB. *šävülä* schattenbild; heiligenschein, kazO. *zarevo*, misBug. *šävülä* reflex: schattenbild].

šaga, Szp. *šögə* szű | holzwurm; Ucsebn. 88. *дровосѣкъ*; ZOL. 110. *хлѣбный червь*.

šagal, šžε- kihántani | (nüsse und die früchte der sonnenblume) ausschlauben, *лущить, выщелкивать*.

šagal, šžεn- ausfallen (von der schlaube), *лущиться*.

šal: *tyra šal* (*tyražal*) очищенная кудель; *šyna-šal* a szánkosártartó | schlittenständer; vö. *piržal*.

šalεpkε kalap | hut [or. *шляпка*].

šalGeme mellecsat (nöi dísz) | brustspange (der frauen); vö. GOMB.

šalber: *š.-ənε, š.-žən, š.-syraž* az a tehén, csikó, bárány,

melyet a meny az apósától ajándéku kap | die kuh, das füllen das schaf, welche die junge frau von ihrem schwiegervater zum geschenk bekommt.

šən postp. l. *šən*.

šən, Dže, šən, Džen: *εΒθ ik kyn šən, Dže tin šəGār šīrəm* majdnem két nap telt bele, mig kenyeret ehettem | erst nachdem beinahe zwei tage vergangen waren, ass ich brod; *vis šyl šən, Džen kiləp* nem telik bele három év, jönni fogok | bevor drei jahre vergehen, werde ich kommen; vö. ASM. 226. *šən, Dže, šən, Džen* dial. = *šžən, Dže, šžən, Džen* (*šš* belseje minek | inneres) [vö. kaz. *əč*].

šəvən, Szp. id. szemöles | warze.

šəškə, Szp. id. mogyoróbokor | hasel, haselstrauch; vö. Гомв.

šəšlə Szp. *šəšlə* bocskorvarró ár | art pfriem zum flechten der bastschuhe, *кочедыкъ* [kazB. *šəšlə, čəšlə*].

švə hig | dünn, flüssig [kazB. *šəjəh*, alt. etc. R. *sujuk*, csagR. *süjük*].

šəvel- hígulni, vizenyössé lenni | dünn, flüssig werden, дѣлаться жидкимъ.

šəvet- higitani | dünn, flüssig machen.

šəvər hegyes | spitzig, *остроконечный*; vö. *šiv, Dže*; vö. Гомв. [altV. *sūr, sūri* id. (конусъ, конусообразный, остроконечный), oszm. *sivri* spitz, zugespitzt, ZENK. 525.].

šəvər-pyʹnε mutatóujj | zeigefinger.

šəvər-vəšlə hegyes | scharfgespitzt, spitzig.

šəvərt- hegyezni | zuspitzen, spitzig machen.

šəjərlan, Ucebn. 94. *širlan* padmaly, bevágás meredek folyóparton a tavaszi árviz után | einschnitt, furche an einem flussufer nach dem hochwasser im frühling, *обрывъ*.

šəjər- sípolni, fütüülni | pfeifen [altV. *šəjər-* id., vö. kazB. *šəjər-* id.].

šəjərtmalli Ucebn. 66. *свистокъ* (fütüülö | pfeife).

šəjli, Dže (üres növényszárból készített) sip, fütüülö | pfeife (aus einem hohlen stengel), *дудка* [vö. *šəjər-*].

šəjran 1. szarvból készített burnót- v. puskaportartó | pulverhorn, horn, wo schnupftabak aufbewahrt wird; 2. = *šəj, tsə* vö. *pəge-šəjran*.

šəj, tsə vaszara, him állat nemző szervének hüvelye | die scheidé des geburtsgliedes eines männlichen tieres (z. b. eines hengstes, stieres, hundes).

šək húgy, vizelet | urin [vö. kazB. *šəjdək, sidək* id.; jak. *ik* id.].

šəklan- összehugyozni magát | sich benässen.

šəl. Szp. id. fog; csorba (pl. a fejszén) | zahn; scharte [kaz. *təš*].

šəlla- fogakat ráspolyozni | zähne einfeilen (in eine säge), зубрить.

šállan- kicsorbulni | schartig werden.

šállandar- csorbitani | schartig machen.

šállā fogas; csorbás | gezahnt; schartig.

šállā-pārza (bot.) szögletes borsó, клинчатый горохъ.

šāl-syranā fogfájás | Zahnschmerzen.

šāl-tyni iny | Zahnfleisch.

šāl-ušši hiba a szövetségben | fehler in einem gewebe, wobei ein faden in der anschere fehlt, finn piitämä.

šāl-, Szp. id. törülni, söpörni | abwischen, fegen, вытереть, мести; vö. Гомб. [kazB. *šāl*- abwischen, reiben], oszm. etc. R. *sil*- id.].

šāla Ucsebn. 64. fogas süllő | sander, судакъ.

šāla: *š.*-pir gyér vászon | eine art undichte leinwand.

šālan valamely tüskés növény | ein dorngewächs; Asm. XII. пиповникъ, Zol. 109. терновникъ, хвощъ [? khivai tat. *calyan* tüskés bokor BUDAG. 1 : 462].

šāllām, *šāllu*, *šāllā* öcsém, öcséd, öcsöce | mein, dein, sein jüngerer bruder; vö. Гомб. [kazO., misBug. *šāḡal* jüngere schwester].

šālli (3. szem.-ragú alak | mit poss.-suff. der 3. pers.) l. *alāžālli*.

šāldārma (onomat.) = finn kangaslokki.

šāldārma-icerttši = finn kangaslokin kehre (pyörä).

šāldārma-kandri = finn niisinuora.

šāltti (3. szem.-raggal | mit poss.-suffix der 3. pers. sing.) üvegyöngyökből és ezüstpénzdarabokból álló nyakdisznek (*yksālā-mižiči*, *manitla-mižiči*) a nyakszirtre lógó vége; a nők s a vőlegény hordják | das hintere endstück an einem halsschmuck von glasperlen und geldstücken (*yksālā mižiči*, *manitla mižiči*), der von den frauen und dem bräutigam getragen wird.

šāmat: *š.*-kyn, Szp. id. szombat | sonabend.

šāmā, Szp. *šomo*, Ucsebn. 7. *šāmā*, *šānā* csont; tollszár | kochen, bein; federkiel [ó-törR. *šōnyük* (*sūnyük*?) kochen, oszm. *sūmük* id., kazB. *sōjāk*, misBug. *sūwāk*].

šāmlāχ esoda (?) | wunder (?); ak *š. šabaχta paras pylat pir-rān!* [vö. ar. *šum* üble vorbedeutung, unseliger einfluss, unheil; *šumluk* unglückvorbedeutung, unheil, unglück, ZENK. 553].

šān, Szp. id. fagyott | gefroren, мерзлый; Zol. 109. заморозъ [kazR. *tuy* der frost, gefroren, alt. etc. R. *toḡ* gefroren].

šān-, Szp. id. fagyini | frieren, gefrieren, мерзнуть; vö. Гомб. [kazB. *tuy*-, *toḡ*- id.].

šānda- fagyasztani | gefrieren lassen: *mana sivā šāndať* fázom | ich friere; *šāndagan tšir* Ucsebn. 102. лихорадка (hidegjelés | das kalte fieber).

šān, *šān* postp. -ért, miatt | wegen, um — willen; vö. Asm. 226. [kaz. *šān*].

šāna, Szp. id. légy | fliege [oszm. R. *sināk*, csagR. *siyāk*.
šāna-kāmbi Ucebn. 86. мухоморъ (fliegenschwamm, *Agaricus muscarius*).

šānalāk ponyva, durva vászon, melyet szekérre vagy szánra teritenek és melyre gabonát öntenek | art plache, grobe leinwand, welche auf den fuhrwagen oder -schlitten ausgebreitet wird, um darauf getreide zu schütten, положить.

šānar- vkire lesni | lauern, aufpassen, den günstigen augenblick abwarten, поровить; *vāl sana χνεμε šānarza tērat* ö les arra, hogy megverhessen téged; vö. ZOL. 109. отнять, при-
 воить [? kazB. *səṅər-* verheimlichen, (kazO.) утайть, скрыть].

šānār, Szp. id. ín | sehne [kazB. *səṅər*].

šānār-tyrtni görcs | krampf; *vāl azaplanat šānār-tyrtni* v.

šānās- beleféрни, elféрни | platz haben, raum finden, hineingehen, hinein können; vö. GOMB. [kazB. *šājās-* id.; vö. kazB. *šāj-* id. altV. *šəṅ-* id., sor. szag. kojb. ujgR. *šəṅ-* hineinpassen, hineindringen].

šəṅgar-, Szp. id.: *maṅga š.* orrát fújni | sich schnäuzen, сморкаться [? kazB. *səṅər-* einsaugen, sich schnäuzen; ? tel. kkirgR. *čəṅər-* schnauben, wimmern, сморкаться, визжать, szagR. *šəṅər-* schnauben, сморкаться, фыркать; vö. komR. *siṅ-* schnauben; tel. lebR. *čəṅər* nasenschleim].

šəṅgārav, Szp. id. (onomat.) kocsi- v. szánrúdhöz v. hámgigához kötött nagyobb harang | die grosse glocke, schelle, welche an der stange der gabeldeichsel od. am kummetbogen befestigt wird, finn *a is a kello*; *pə, p'žak š.* = finn *p o r o kello*, *tiuku*; *sukkār š.* = finn *kulkunen* (= *χανγάρμα*); vö. *šəṅkra*; vö. GOMB. [vö. kazO. *šəṅṅər-šəṅṅər* звонъ колокольщика, kazO., kazB. *šəṅṅārda-* klingen, oszmR. *čəṅṅərak* kleine glocke].

šəṅgārdat- l. *šəṅgārdat-*.

šəṅgār. p'žə, Szp. id. seregély | staar; vö. GOMB. [kazB. *šə-ṅārčək*, *šəṅārčək*, Asm. 94. *čəṅāršək*].

šəba. Szp. id. sors (koczka) | loos [vö. kazB., kazO. *šəbaṅa*, misBug. *šəbaṅa*, id.].

šəbə (Szeperkino falu) rúd, pózna | stange, жердь [oszm. krmR. *sopa* grosser stock, stange].

šəbər, Szp. id. duda | sackpfeife, dudelsack [vö. kazB. *šəbəzṅə* pfeife].

šəbəržə dudás | dudelsackpfeifer.

šəbər, Szp. id. seprű | besen, метла [vö. kaz. *šəbərka* badebesen, вѣникъ].

šəbər-šəbər az eső zuhogását utánzó szó | onomat. vom prasseln des regens; *š.-š. šəmār šəvat*.

šəbərdat- zuhogni, zuhogva esni (az eső) | prasseln (v. regen); *šəmār šəbərdat*.

šāpkan valamely növény | eine pflanze, рыжикъ (Camelina sativa?) [kazB. *šāpkān* goldbrätling, Agaricus deliciosus, kazV. *šāpkān* рыжикъ (сѣмянное растеніе); vö. Нук. XXXII : 268, 269. 1.].

šāppān Szp. id. : *š. tār-* hallgatni | schweigen; *š. kalas-* hal-kan beszélni | leise sprechen; *š. šūr-* halkan lépni | sachte, unhörbar schreiten.

šāp. tšāk fülemile | nachtigall; vö. ZOL. 110. [kazB. *cāpčāk* spatz, sperling].

šār : csak *šar* (parázs) szó mellett fordul elő | parallelwort zu *šar* (= жаръ) : *irā* *čart-surdām*, *vytran* *kāvardan*, *šardan* *šār-dan* *ezā* *sižla*!

šār-, Szp. id. hugyozni | sein wasser lassen, pissen; vö. Гомб. [kazO. *šaj-*, oszm. *sij-*].

šāran- olvadni, elolvadni (a tűzön) | schmelzen (vom feuer).

šārat- olvasztani | schmelzen (trans.), плавить.

šārāž, Szp. id. forró (a napról); forróság | heiss (v. der sonne); hitze; *pajan* *š. kün*.

šārga, Szp. id. serke | nisse; vö. Гомб. [kazB. *sarkā* nisse; kornblüte].

šārgalan- virágzani (gabona) | blühen (korn).

šārgal. pžā csörgő récze | krickente, чирокъ, Anas crecca.

šārvāk, Szp. id. szálka, szilánk; halszálka, halsont | splitter, sprosse; fischgräte; Ucebn. 35. *сничка* (gyufa | zündhölzchen); *kūgart-š.* gyufa | zündhölzchen [kazB. *šārpā*].

šārvāk. klā : *š. pulā* szálkás hal | grätiger fisch.

šārza, Szp. id. gömbölyű üveggyöngy | runde glasperle, бусъ; *kus-šārzi* szemfény | augenstern; vö. Гомб. [oszm. *šyrca* glas, ZENK. 504, oszmR. *šārca*, csagR. *sirčü* id.].

šāržā Szp. id. szag | geruch; vö. Гомб. *šārš* [vö. kazO. *sēršō-* быть затхлымъ, издавать запахъ отъ гнилости].

šārš. la- szagolni, szaglászni | riechen (trans.).

šārš. lan- szaglani, bűzleni | riechen, geruch von sich geben.

šārš. lā, Ucebn. 118. *šāržāllā* rosszszagú, bűdös | übelriechend, stinkend; *irā* *š.* jószagú, illatos | wohlriechend.

šārš. lā. lan- megbűdösödni | stinkend werden.

šāržān- nedvességtől összedagadni (faedény) | von der feuchtigkeit anschwellen, durch liegen im wasser fester werden (ein hölzernes gefäss). (Ucebn. 154.) замокнуть.

šārt csoroszlya, hosszú vas (ekén) | pflugmesser, рѣзецъ у плуга (*aca-puš*); vö. ZOL. 222. [kaz. *šārt*].

šārt. savāla «прогонистый клинь у плуга».

šārt serte; *len-* v. kenderkefe | schweinsborste, щетина; flachs- od. hanfbürste [tat. *širt* serte, BUDAĞ. 1 : 680.].

šārt. la- kefélni (lent v. kendent) | (flachs od. hanf) bürsten.

šart-šart (onomat.): *š.-š. tu-* csattogni, pattogni (pl. az égő fa) | knallen, prasseln (z. b. von brennendem holz).

šartšartilattar- pattogtatni stb. | knallen (mit einer peitsche) u. s. w.

šarttan (nagy hússal v. zsírral töltött) kolbász | (grosse, mit fleisch od. fett gefüllte) wurst.

šar.đžak, Szp. id. sáska, tücsök | heuschrecke, grille; *pürt-šar.đžaga*, *pürt-šar.đžak házi* tücsök | heimchen; *ujri šar.đžak* Ucsebn. 88. *српекоза* [onomat. vö. csagKún. *žeržerek* heimchen].

šar.đžak fingersträhnchen.

šartlšay makranczos, makaes, nyakas | widerspenstig, störrig, halsstarrig, starrköpfig, unbändig.

šartlšaylan- makacsosá lenni | störrig werden.

šazi, Szp. id. egér | maus; vö. GOMB. [vö. GOMB. Tör. jöv. szav. 35. l.]

šat-, Szp. id. fakadni, kitörni, pukkadni; kihajtani, kicsírázni | bersten, platzen, aufspringen; aufkeimen, aufsprossen; *mājāχ*, *šaban šatra*; *kuzā šattār!*; *šavās*, *iras šatra*; vö. GOMB.

šadar- átszúrni, áttörni, átfúrni; kivájni | durchstossen, durchstechen, durchbohren; aushöhlen, проколоть; выдолбить.

šadāk, Szp. id. lyuk; gödör | loch; grube.

šadardat- l. *šadardat-*.

šavar- l. *šiv*.

šavās pléh | blech, жеть; *šurā šuš* Szp. id.; vö. ZOL. *šoš блая мѣдь, жеть* [vö. PAASONEN, Die finn.-ugr. s-laute I, 93.]

šik fütülest utánzó szó | pff! — *š. šāχar-* fütüelni | pfeifen; *šezzen χιρε τυχρῆμα šik šāχardam* (népdalból) [vö. csagR. *siklik* das pfeifen, *šayla* id.].

šiklen- félni fürchten [kazB. *šiklän-* zweifeln; *šik* zweifel < per.].

šit arasz, negyed róf (arsin) | spanne, ein viertel arschin, четверть.

šitle- мѣрить четвертями.

šira- Szp. id. keresni | suchen [kazR. *šorā-* fragen, bitten].

širlan l. *šajārlan*.

šiš-, Szp. id. földagadni | schwellen, aufschwellen [kazB. *čāš-*, *šāš-*, *šiš-*, jak. *is-*].

šišni Ucsebn. 102. опухоль, нарывъ.

šizān- megdagadni | schwellen, anschwellen.

šizā kelés, kelevény, fekély | geschwulst, опухоль, нарывъ [kazB. *šāš*, *šiš*].

šizā-tširā vízkór | wassersucht, водянка (= *šivlā-tšir*).

šiv, Szp. id. víz | wasser; Ucsebn. 94. рѣка (folyó | fluss); vö. GOMB. [kazB. *su*].

šiv-amāžā a víz anyja | mutter des wassers.

šiv-aššā a víz atyja | vater des wassers, wassergeist.

šiv-pirā Ucsebn. 94. устье (torkolat | mündung).

šiv-syzañ valamely vízi növény | ein Wassergewächs.

šiv-tym çajara «vízi szellem, mely néha a vízben játszik; a ki akkor a folyóban mosakodik vagy abból vizet merit, megbetegszik» | «ein Wassergeist, der bisweilen im fluss spielt; wer sich zu jener zeit in dem fluss wäscht oder wasser daraus schöpft, erkrankt.»

šiv-tšir Ucebn. 103. водянка (vízkór | wassersucht); vö. *šizā-tšira*.

šavar- itatni; öntözni | tränken; begiessen [kazB. *šauar-* begiessen].

šivzi (? *šiv*+) halfaj, «синтюшка» | irgend ein fisch.

škal l. *aškal* [ar. *šikāl* ähnlichkeit, übereinstimmung, ZENK. 547.].

škap szekrény | schrank [or. *шкәфз, шканз*].

šu- (infin. *šavas*), Szp. id. mászni, csúszni | kriechen, gleiten, glitschen; *šalen šavat* a kigyó csúszik [kazO. (*šau- o: sū-*) катиться кататься (на льду, на горѣ) (csúszni, csúszkálni | gleiten, glitschen, rutschen), misBug. *šuwā-* id.].

šudar- czipelni, hurezolni; tolni; ellopni (finomabb kifejezés) | schleppen; schieben; entwenden [kazB. *šudār-* (o: *šūdār-*) gleiten lassen].

šuj: *mana šuj çivdarat* gyomorégésem van | ich habe sodbrennen; Ucebn. 90. *šuj* улитка (csiga | schnecke).

šujttan, Szp. id. gonosz szellem, ördög | ein böser geist, teufel [kazB. *šajtan* < ar. *šejtān* satan, teufel, dämon, ZENK. 556.].

šujttan-çuvaxçi páfrány | farnkraut.

šuxā, Szp. *šux* pajkos, pajzán, csintalan | mutwillig, auslassen [kazO. *šuk* ворипка, плутишка].

šuxlan- pajkossá lenni | mutwillig werden.

šuxāš, Szp. *šuxāš* gondolat; gond | gedanke; Sorge, мысль; забота [kazB. *saçāš* Sorge, kummer].

šuxāšla- gondolni | denken.

šulap kapu teteje, kapu fölötti háromszögletű deszka | dreieckiges dachbrett auf der pforte; vö. GOMB. *šulap, šolop* застрѣха [or. желобъ].

šuldāra, Szp. *šulbra* nagy (pl. bogyó, fa, erdő, borsó); durva (pl. haj, gyapjú) | gross (z. b. beere, baum, wald, erbbe); grob (z. b. wolle, haar) [vö. ? tobR. *siltir* spärlich, fein (v. schnee)].

šuldārga- összeszáradni, összeszáradás folytán eresztékéinél kissé szétválni (az edény) | (vom trockensein) undicht, leck, spack werden (v. gefässen).

šubār fehér, térdig érő vászonkabát, melyet régente a férfiak és nők nyáron viseltek | ein weisser, langer rock von leinwand, den früher männer und frauen zur sommerzeit trugen.

šur, Szp. id. mocsár | morast, sumpf [kazB. *saz*].

šur-kyrāk (bot.) zsálya | salvei, шалфей.

šurlōx = *šyr*.

šurlōxlō mocsaras | sumpfig.

šur-šyrli Ucebn. 31. hamvas áfonya, КЛЮКВА.

šurut, šyruvi (bot.) taraczkbúza (fehérgyökertű növény) | queckengras, пырей [misBug. *sarut*].

šurutlō taraczkbúzás | mit queckengras bewachsen; *š. ana.*

šyrat- hámozni | (ab)schälen [vö. kaz. alt. etc. R. *sūr*-, csagR. *suγur*- herausziehen].

šura Ucebn. 38. цѣвка = *šara*.

šyr- fehéredni; elhalványodni | weiss werden; erbleichen; *padam šānā šyrza kara*.

šyrā, Szp. id. fehér | weiss; *tšālt š.* egészen fehér, hófehér | ganz weiss, schneeweiss; vö. ? *šar* [kaz. etc. R. *sarā* gelo, bleich; vö. csuv. *sarā*].

šyrā-kāmba gombafaj | art weisslicher pfefferschwamm, БЪлянка.

šyrcyt (*šyrā*+*kyt*) parti fecske (Hirundo riparia) | ufer-schwalbe.

šyrām-puš, Szp. id. virradat, hajnal | tagesanbruch, morgendämmerung [vö. kumR. *jarā*- leuchten, hell sein, ujgR. *jaru*- hell sein, glänzen, scheinen, alt. etc. R. *jar*- hell sein, leuchten].

šyrām-puš šālvārā hajnali csillag | morgenstern, Venus.

šyrcā bunda börszegélye | besatz, borte od. verbrämung eines pelzes = *šal* [vö. sorR. *šarγan* litze, besatz].

šus l. *šāvās*.

šūzām világos csík a látóhatáron; visszfény (nagy tűzé) | der lichtstreifen am horizont; reflex, widerschein (z. b. von einer feuersbrunst) [vö. *šizām*].

šyt számolás, számla | zählung, rechnung [or. четъ; vö. kazB., kazO. *šot* rechenbrett].

šutla- számlálni | rechnen.

šū- (inf. *šaves*) duzzadni | schwellen, bauschen.

šūkke kis csuka | kleiner hecht [? or. *шyкa* hecht].

šūrege hegyes | spitzig [vö. ? *šāvar*].

šūrbe, Szp. id. leves | suppe; *pylā-šūrbi* halászlé | fischsuppe [kaz. *šurpa*, *šulpa*, oszm. krmR. *čorba* suppe, brühe; per. *šorba* suppe, ZENK. 552.].

šūt tréfa | spass, scherz, шyтка [vö. ? or. *шyмка* spass, *шyт.шyсо* im scherze].

šütlen- tréfálni | scherzen, spassen.

šū.šžā kúpalakú póznaállvány, melyre a kévéket (különösen köleskévéket) száradni rakják | konisches gerüst von stangen, auf das man die garben (bes. hirsengarben) zum trocknen im winde ladet [kazR. *čāšā* ein dach aus stangen (zum trocknen von heu, erbsen etc.), misBug. *šāčā* id.].

t

-*ta*¹, -*te* (-*da*, -*de*) és, is, de | und, auch, aber; vö. ASM. 243—245. [kaz. -*ta*, -*tä*, -*da*, -*dä*].

*ta*², *te*: *ta* — *ta* (ismeretlen)-e — vagy | (unbekannt) ob — oder; *ta-kam* (*tagam*) valaki | irgend wer, jemand; *ta-mən* valami | irgend was, etwas; *taḡsan* valamikor | irgend einmal, irgend wann; *taḡsanaz* rég, régen | lange (her), vorzeiten, etc. vö. ASM. 207. 248. [alt. etc. R. *tā* ein ausruf des zweifels; *tā* — *tā* entweder — oder].

tajan- támaszkodni | sich anlehnen, sich aufstützen, опираться, прислониться [kaz. *tajan-*, oszmR. *dajan-* id.].

tajan, džäk azon háziállatok (ló, tehén, egy pár bány), melyeket az új otthonába megérkező menyecske apósától ajándékol kap | diejenigen haustiere, welche die junge frau bei der ankunft zum neuen heim von ihrem schwiegervater zum geschenk bekommt (ein pferd, eine kuh, ein paar schafe); vö. MAGN. 204. 263. [kazR. *tajančäk* gestützt, zuverlässig; wird die junge frau zum hause des mannes gebracht, so führt man ein schaf oder eine kuh zu ihrem wagen; sie muss dann aussteigen und das tier mit einem tuche zudecken, dann gehört es ihr und wird *tajančäk* genannt].

tajäl-, Szp. id. félre hajlani | sich beugen, sich auf die seite neigen [kazR. *tajäl-*].

tajälvar- caus.

tajalan- himbálódzni, ismételve félre hajolni | sich schaukeln, sich hin und her schwingen [kazR. *tajala-* manchmal, öfters ausgleiten; vö. kaz. alt. etc. R. *tai-* ausgleiten].

tajläk félre hajlott, ferde | auf die seite geneigt, schräg; t. кәверәнден *sixla!* [vö. *tajäl-*].

tajläklä Ucsebn. 121. наклонный.

tajdar- Ucsebn. 145. взвѣшивать.

taga- Szp. id. kos | widder, bock; vö. GOMB. [kazB., oszm. alt. etc. R. *täkä*, ujb. kom. sor. lebR. *tägä*].

tagan, Szp. *taran* patkó | hufeisen; vö. GOMB. [vö. kaz. *daḡa*, csag. telR. *taka*, alt. tel. kojb. etc. R. *takka*, csagVámb. *takau* hufeisen].

taganla- megpatkolni | beschlagen (das pferd).

taganlattar- caus.

tagan állvány (a mire vmit ráakasztanak); akasztófa | ständer, böcke, zum aufhängen (z. b. der schaukel, eines kessels auf dem felde); galgen; Ucsebn. 33. стропила; *tagana šak-* fölakasztani | aufhängen, erhenken [kazR. *taḡan* ständer, böcke zum aufhängen; schaukel].

taganca Ucsebn. 67. = *tagantšä*.

taganttši hinta (állványnyal) | grössere schaukel (mit böcken).

tagana, Szp. id. teknő | (rundlicher) trog (zum aufbewahren von mehl u. dgl.), корыто [kazR., misBug. *tiġänä* trog, komR. *täġänä* grosse schale, kirgR. *tegänä* grosser holznapf].

tagän-, Szp. id. megbotlani; megzavarodni (pl. a számoló) | stolpern; verwirrt werden (z. b. beim zählen) [ZOL. szerint tat. *täkän-*, uĵR. *täġin-* in berührung kommen. umgang haben; vö. ötör. csag. etc. R. *täg-* treffen, berühren, uĵR. *täk-* berühren, wohin gelangen].

tagâr síma, göröngynélküli | glatt, eben; *t. šyl* [kaz. kmd. kirg. kkirg. telR. *takâr*].

takmak, Szp. id. börtarisznya | lederner ranzen, кожаная сумка; Máté IX, 17. мѣхъ [ZOL. szerint tat. *täkmäk*].

talak Ucebn. 7. селезенка (lép | milz) [kaz. *talak*].

tamaša csoda; teremtette! | wunder; potztausend! *t., laža šiva kajja pa pžê* teringettét, a ló elsüllyedt a folyóba! [kaz. csag. kom. kar. T. (RADL.) *tamaša* schauspiel, öffentliches vergnügen, volksmenge, gedränge; (kar. T.) wunder, kazB. *tamaša* spass, misBug. wunder, что нибудь удивительное, чудо < ar.].

tamäk, Szp. id. pokol | hölle [kaz. kom. uĵR. *tamuk*, uĵR. *tamu*, kirgR. *tamäk*, alt. etc. R. *tamâ*].

tan, Szp. id. egyenlő | gleich; *tappa-tan* egészen egyenlő | ganz gleich; vö. Asm. 163. [kaz. *tiġ*].

tanlaš- egyezövé, szabályossá lenni | gleich werden, symmetrisch werden; *eläk puġan purnattšê žalê pirnbe tanlašrê*; vö. Máté X, 25.

tanlaštar- caus. egyformává tenni; összehasonlítani | gleich machen; vergleichen; vö. Márk IV, 30.

tanďš kortárs, egykorú | altersgenosse, von gleichem alter, повесникъ.

tanada, Szp. id. vadászhaló | jänergarn [or. *тенета*].

tanlandar- teketóriázni, ürügyekkel v. kifogásokkal állani elő, szabadkozni | umstände machen, vorwände od. umschweife gebrauchen. [vö. ? *tan*].

tanlê teketóriázó | umstände machend; *t. šin*.

tanlê: *t. pižen* (bot.) valamely tüskés növény | irgend ein dorngewächs; vö. *pižen*; vö. Zol. 79. *тана пизень* мордвинникъ — растение.

tap- Szp. id. rügni, rálépni; lüktetni, verni | mit dem fusse stossen, treten; schlagen, pochen; *šëm t. gyapjút verni* (az *ŷksu* nevű szerszámmal) | wolle schlagen od. krämpeln; *šëm-tapni* gyapjúverő | wollschläger (werkzeug); *tšarê tabat dobog a szív* | das herz klopft [kazB. *tib-*, oszm. alt. etc. R. *täp-*].

tabalan- rügkapálni | mit händen und füssen herum-schlagen, strampeln.

tabēlDat- ficzkándozni, rángatódzni (pl. haldokló) | zap-
peln, herumzappeln, zucken (z. b. ein sterbender).

tabēm- nekirohanni | losfahren, anfallen, *нападать*.

tapkala- iter. rugdalni, tapodni | öfter mit dem fusse
stossen, treten etc.

tap- folyini (vérről) | fließen (vom blute); *jun-tapni* vérzés |
das bluten.

tabak (finomabb kifejezés) fasz | männliches glied, ruthe
(ein feinerer ausdruck) [? or.].

tabā, Szp. id. csapda | falle, *ловушка* [kazO. *tābā,* kazR.
tābi, misBug. *tāpā*].

tabārDat- dübörögni, dörögni, rengeni, dobogni (tompábban,
mint *tābārDet*) | dröhnen, tosen (von einem dumpferem schalle
als *tābārDet*); *урибе табārDADat* lábával dobog [vö. oszmR. *ta-
pārda-* springen, mit den füssen stampfen, trampeln].

tabārDattar- caus.: *an tabārDattar urāna!*

tapxār -szor, -szer | -mal; *viš t., viš tapxārtlšēn* háromszor |
dreimal; vö. GOMB. *tapkēn-tapkēn* [kazR. *tapkār*].

tapka káposztavas | kohlstampfe, kohlmesser [or. *тяпка*].

tappa: *t. tan* egészen egyenlő | ganz gleich [vö. csagR.
tāp: *t.-tāy* ganz glatt].

tapran-, Szp. id. *mocczanni, mozogni* | sich rühren; *tap-
rañ.Đže macārma* sírva fakadt [kazB. *tibrān-*].

taprat- mozgatni | bewegen, in bewegung setzen, *сдвинуть*;
šik šāyārDām, jāttāne tapratrēm встревожилъ [kaz. *tibrāt-*].

tapta-, Szp. id. *tapodni, tiporni* | treten, niedertreten, топ-
тать [kaz. *tapta-*].

tar, Szp. id. puskapor schiesspulver [kaz. kkingR. *darā* < per.].

tar, Szp. id. veriték | schweiss [kaz. *tir*].

tarla- Ucsebn. 146. *потѣтъ* (izzadni | schwitzen).

tar-tširā láz | hitziges fieber, *горячка*.

tar-, Szp. id. menekülni | entfliehen [ótörR. *tāz-*, sorR.
tās-, szag. kojb. kcsR. *tes-* id.].

taraj: *t. tytri* (folkl.) jó, *finom kendő* | ein gutes, feines
tuch; *jəlmε-pəge.Đže jəs-səpka i taraj-tytri ši-vitti* (népdalból);
vö. cser. *taraj* roter baumwollenstoff [csag. tar. kkingR. *daraj* ein
schwerer seidenstoff; (kking.) weiberhemd].

tarakkan csótány | kakerlak [or. *тарақанъ*].

taran, Szp. id. -ig | bis; *šyrā tšaržavra sarā xar, tšavzi t.
jəs-sylā* (népdalból); *ku tarañtlšēn* Razsk. I. 23. eddig | bis jetzt;
vö. ASM. 220. vö. *tāri* [vö. kazR. *tāri* bis, bis nach, ujgR. *tęgrü*
bis, bis zu, etc.].

taraza kútgém | brunnenschwengel; Ucsebn. 80., ZOL. 80.
вѣсы (mérleg | wage) [kingR. *tarazā,* komR. *tarazu,* Tara, barR.
taras wage, telR. *tārāzi,* oszmR. *tārazā* id. < per.].

taraza-juvi kútoszlop | brunnenständer.

taraza-šerdi kütostor | brunnenstange.

taraza-vitri kútvödör | brunneneimer.

taravat adakozó | freigebig [or. *морават* (ви)].

tarāḡ- gyötrödni | sich abplagen, verdruss od. ärger haben, замайтяться; Ucsebn. 146. сердиться, досадовать; *väl a.đži-zen.đžen tarāḡra* sok baja volt a gyerekeivel [misBug. *darāḡk*- id.; vö. oszm. krmR. *daryān*- erregt, unruhig; ärgerlich, zornig, eszmR. *daryānlan*- eine Leidenschaft oder zorn fühlen].

tarāḡtar- gyötörni | abplagen, замайтять.

tarān, Szp. mély | tief [kaz. *tirān*].

tarānnāš mélység | tiefe.

tarilkke, Ucsebn. 37. *tarilkke* tál | teller [or. *тапелька*].

tarḡasla- könyörögni, kérve kérti | flehen, inständig bitten; *tarḡaslaza ijtḡrāmba pamarā* bár kérve kértem, ő nem adott.

tarḡaššam kérlek! légy szives! | sei so gut! bitte! пожалуйста; *t. par!*

tarzā Szp. id. szolga, béres | diener, lohnarbeiter; *tarza tit*-fogadni, fölfogadni.

tarzā-tarzā szolgák, szolgaszemélyzet, cselédek | dienstleute, dienerschaft; vö. Asm. 115.

taza, Szp. id. tiszta | rein, sauber [kaz. kirm. etc. R. *taza* < per.].

tazat- tisztítani | reinigen.

tašla-, Szp. id. táncolni | tanzen [vö. szagR. *tašla*- lärmen, klappern, *tašlak* lärm, geklapper, getrampel].

tat-, Szp. id. tépni, kitépni, kiszedni, széttépni, el-, kettétörni | rupfen, reissen, aufreissen, auspflücken, zerreißen, (entzwei-, ab-) brechen; *kassa t. elvágni, szétvágni* | ab-, entzweiheuen, ab-, entzweischneiden; *širtsā t. le-, elharapni* | ab-, zerbeissen; vö. Gomb. [kazB. *tāt*- zupfen, zerrupfen, tar. esag. barR. *tit*- zerrupfen, zerreißen, in stücke zerreißen].

tadāḡk leszakadt darab | abgerissenes stück, кусо́къ, отрыво́къ.

tadāḡl- leszakadni, | abreissen, sich losreißen.

tada (? *ta¹+ta¹*) még | noch, еще, также; vö. Asm. 246.

tabatlat- (onomat.) gāgogni (lúd) | gackeln (die gans).

ta.đžāga tapadós (nedvességtől, pl. hó, föld); tésztás, ragadós (kenyér); vastag (pl. deszka) | nass und klebrig (z. b. der schnee, die erde); teigig, nicht ausgebacken; dick (z. b. das brett) [kazR. *tačka* ein wasserstreifen im brode oder anderen gebäcken; *tačka ikmāk* id.; vö. lebR. *tačka*- kneten].

tav köszönet; üdvözllet | dank; gruss; *t. tu āna* mondj neki köszönetet! | danke ihm!; *tav sire, ḡāna-varle* üdv nektek, vendégeim! | seid gegrüsst, meine gäste!; vö. Gomb. [kazR. *tau* dank, oszmR. *dau* das auf's wohl trinken].

tavssije (csak lakodalomkor és más ünnepélyes alkalommal használják) üdv neked! | sei gegrüsst! *t.*, *çart syrt* üdv neked, házimanó!

tar Razsk. I. 47. czivakodás | zank [kaz. kirg. komR. *dau* streit, process < ar.].

tavlaš., Szp. id. vitatkozni, perelni | sich zanken, streiten, mit einander im processe liegen [vö. kazR. *daula-* id.].

tavâr- feltúrni, felszegni (pl. az újjat, a nadrág szárát); megfordítani; viszont adni, bosszút állni | aufschlagen, aufrollen, in die höhe heben od. streifen (z. b. die ärmel); umkehren, die kehrseite nach aussen wenden; rächen; vö. GOMB. [kirg. oszmR. *dävir-* drehen, wenden, umkehren, zurückkehren].

tavârân- megfordulni, visszafordulni (az úton), visszateretni, visszajönni | umkehren, zurückkehren, zurückkommen od. gehen; *kyn tavârânat* a napok hosszabbodnak (a téli æquinoctium után) | die tage nehmen zu, werden länger (nach der tag- und nachtleiche im winter); *ujâç tavârânat* a hold fogyóban van | der mond nimmt ab.

tavlâk, Szp. id. egész nap (éj-nap, 24 órai idő) | tag und nacht zusammen, (die zeit von) 24 stunden, *сутки* [kaz. kürR. *täülök*, kirgR. *täülük*].

tavra körben, körül | rundherum, im kreise; vö. ASM. 220; vö. GOMB. [csagR. *tägrä*].

tavraš: *laža-tavraža* lószerszám | pferdegeschirr, *pyp-tavraš* papság | priesterschaft; *tyr-tavraš* az összes istenek, sämtliche götter.

-*te* l. -*ta*¹.

te l. *ta*².

te-, Szp. id. mondani | sagen; vö. GOMB. [kazR. *di-*, oszm. krm. etc. R. *dä-*, ó-tör. ujj. alt. etc. R. *tä-*].

tek, Szp. id. csak, csak már, csakúgy | nur, nur so; *t. an ijt* csak már ne kérj! *больше ужъ не проси!* *t. an kil* csak tovább már ne jöjj; *vâl t. makrat* ő csakúgy sír, egyre sír; *šavândan kajran vara undan tek ijtma ni-kamda çâjajman* послѣ того никто уже не смѣлъ спрашивать Его, Máté XII, 34. [kazR. *tik* oszm. etc. R. *täk*].

teçerlek, Szp. id. bibicz | kiebitz, пигалица [kazB. *täkärlek*, tobR. *tägärlek*].

telej szerencse | glück; vö. GOMB. [kazB. *talija*, misBug. *täläj*, tarR. *talai* < ar.].

telejle szerencsés | glücklich; vö. Razsk. I, 17.

ten talán, tán, meglehet | vielleicht, *можетъ быть*; *pajan kilmerâš pazardan, ten iran kilâš*; vö. ASM. 242, 243.

teygel, Szp. id. szabadon álló pad | (nicht wandfeste) bank; vö. *sagâ*; vö. GOMB.

teŋgə rubel; diszül használt bárcza | rubel; münzenähnliche spielmarke (als zierat gebraucht); vö. GOMB. [kaz. csagR. *təŋkä*, kirkR. *teŋgä* geld, rubel].

teβε kiáltás, melylyel a kutját elkergetik | fort! (ausruf, womit man den hund wegjagt).

teβər, *tepri* (*te + pər*) más, másik | anderer, der andere; vö. ASM. 209.

teri -ig, -nyi; *šav t. nymmaj parza ja, pži?* annyi adott ő? | gab er so viel? *mən t. purāndān eza unva?* meddig voltál ott? | wie lange warst du da? vö. ASM. 220; vö. *taran* [kazR. *tāri* bis, bis nach, kojb. (ASM. 220.) *tārä*].

tert szükség, hiány | not, mangel, нужда [kazB. *därt* schmerz, kummer < per.].

terten- szükséget v. hiányt szenvedni | in not sein, mangel leiden; *vəzem vara širma çərrən, pže iðvəs-šiməzəzəm šər-šyrlizəm šize tertlenze purānnə*.

teDel, Szp. *del*, Ucsebn. 65. *teDela* háló | netz; vö. GOMB.

teDel-kandri hálókötél | netzstrick.

teDel-tšyl hálónehezék, süllyesztőkő | stein am fischernetze.

tette játékszer | spielzeug; vö. MAGN. 193. *tetti joldər*, *kakki kajdər* доброе останься, а худое уйди! MAGN. 264. сладость, добро, причастье.

tevet lakodalmi női ruhadarab | ein kleidungsstück der frauen an der hochzeit; vö. ZOL. 241, 242.

tevəš, Ucsebn. 44. *tevəš*, *tevarš* húzószíj (a szekéren) | zugriemen (am wagen), тяжь.

tək, Szp. *tək* szőr; takaró v. pelyhes toll; toll | die haare am körper; feder; vö. GOMB. [kazR. *tək* wolle, die haare am körper, die federn der vogel an den füssen, ujb. alt. etc. R. *tük*].

təklə szőrös | haarig.

təgəl-tyra, Ucsebn. 88. *təklə-tyra* poszméh | hummel, шмель [kazR. *töklö tura* id.].

təgəl-tyda halfaj | eine art fisch, ментюкъ = *tšəmərkki*.

təgəl páros szám | gerade zahl, четъ; vö. *iðə* [kazR. *təgəl* ganz, in allem, vollständig, ujb. csagR. *tügəl* ganz, ganz und gar, alle, vollkommen, unschuldig, kirkR. *tügöl* ganz und gar, vollständig, ganz unversehrt, wohlherhalten, richtig der zahl nach].

təgə, Szp. *təgə* támaszték | stütze, strebe, подпорка.

təgəle- megtámasztani | stützen (durch anbringen von streben).

təgən- tönkre jutni | in verfall geraten, *vəl* (*unən purnəzə*) *təgənə šitrə* ő (v. az ő gazdasága) tönkre jutott; *təgənnə viləç* *təknə šinə tet* (közmondás) [oszmR. *tükən-* zu ende gehen].

təgər távcső | fennrohr, fennglas («какъ у землемъровъ»);

vö. GOMB. *təgər* зеркало, tükör [vö. kkirgR. *tögürök* rund; kreis, rad, krmR. *tögäräk* rund].

təkmə, *təkmək* sövény (föfálló karókból v. rudakból) | zaun von aufrecht stehenden pfählen od. stangen; vö. *tšikmək* [kazR. *təkmä* pallisadenzaun, komR. *tikmä* pfahl].

təksəm sötétes, homályos, tompa | dunkel, dunkelfarbig, matt; vö. GOMB.

təksəm-çərlə sötétvörös | dunkelrot.

təl, Szp. *töl* hely; értelem | stelle, platz; sinn; *kaşçıy-ç tələgən tələ şyk* az éjjeli álomnak nincsen értelme | der nächtliche traum hat keinen sinn; *εβə əna təl pəldəm* én találkoztam vele | ich traf mit ihm zusammen [kazR. *təš* ort, zeit, begegnung].

təlzər értelmetlen, képtelen | unverständlich, unsinnig.

tələš; ASM. 222, Máté XXVI, 31. *tələš* miatt | wegen |

ynən tələžəbe manada çənərəš ő miatta engem is megverték | seinetwegen prügelten sie auch mich; *εzir pərzərda man tələžəmən yldalanər* всё вы соблазнитесь о мнѣ, Máté XXVI, 31.; *tən tələžən, bžen* относительно вѣры, о вѣрѣ, ASM. 222.

təllə- czélozni | zielen, цѣлиться.

təlt átellenben | grade gegenüber; *pərən təltre purnat* szemben lakik velünk; *vəzəm tələn, bžə* szemben velük.

tələk, Szp. *tələk* álom | traum; vö. GOMB. *tələk* [vö. kaz, *təš* id.].

təllən- álmodni | träumen.

tələn, Szp. *təllən*- csodálni, csodálkozni | sich wundern.

təllən, *təllənəç* magától | von selbst, aus eigenem antrieb; *εβər əškə-šigə tunə tšyç vəl pərən pəda çəj təllənəç kildə*; vö. MAGN. 148. *түлмән* самъ собою; vö. Razsk. I, 51.

təm 1. bokor | busch; *jəvəš-təmə*; *kurəš-k-təmə*; *çyrləçan-təmə*; 2. öt kévéből álló gabonarakás | getreidehaufen von fünf garben, пятокъ.

təm: t. *çyra* egészen fekete, koromfekete | ganz schwarz od. dunkel, kohlschwarz [kazR. *dəm* ganz, vollständig; *dəm ka-raçğə* ganz dunkel, oszmR. *düm*: *düm düz sija* ganz schwarz].

təmə domb, halom | hügel, anhöhe, бугоръ; vö. MAGN. 150. *түмә вырын яга болдыр* пусть будетъ гладко на томъ мѣстѣ, гдѣ была шипка (болѣзнь)! [kazR. *tünäk* hügelchen; vö. alt. etc. R. *töy* hügel, szag. kojR. *tönäjäk* erde- u. grashügelchen im sumpfe, kirg. kkirg. tarR. *döy* hügel].

təmələ dombos | hügelig.

təmeske gyepes domboeska, hopocrs | erdhügelchen, kleiner rasenhügel, кочка; vö. GOMB.

tən, Szp. id. vallás, hit | religion, glauben [kaz. *dən*, misBug. *din* < ar.].

tənə füstnyílás | rauchloch, obenbefindliche öffnung, durch

die der rauch geht [kazR. *tənlök, tēnnök, misBug. tēndök, tarR. tügnik*].

tənal tengely | achse, ось; vö. GOMB. [oszmR. *dingil* rad-achse].

tən, dže, Szp. *tən, dže világ* | welt; *súttən, dže* id. [kazR. *dönjü*, < ar.].

təp, Szp. *təp fenék, alj; tö* | boden, grund; stammende; *təvə-jəvəvə* alaposan | gründlich, vö. Luk. I, 4; *šyrda təvə gyertyavég* | kerzenstumpf; *təp pül- tönkrejutni* | zu grunde gehen; *ələk pujan purnattša, žalə təp pül, dže*; vö. Máté XII, 25; vö. GOMB. [kazB. *təb*, kazR. *təp*, ujj. ó-tör. etc. R. *tüp*].

təvel, Szp. *tüvel* a szoba hátsó része | der hintere teil der wohnstube; vö. ZOL. 88. *часть избы занимаемая женщинами* [vö. ujj., ó-tör. etc. R. *tüp* grund, boden, kazR. *təp* id.].

təplə gondos, óvatos, vigyázatos | sorgfältig, umsichtig, vorsichtig; *t. tər- cseperatya*, Máté IX, 17 [kazR. *təplə* gründlich, wohlbegründet, einen boden habend].

təp-segaj, Ucsebn. *təp-sagaj* a padló alatti hely | raum unter dem fussboden, unter der diele, подполье.

təp: *t. tattam* egészen sötét | ganz dunkel [csag. kirk. tel. ujjR. *tüp* vorsilbe zur verstärkung der bedeutung von adjektiven auf *tü*].

təvek bóbíta, búb (madaré) | federbusch (der vögel) [kirkR. *tüpek* puschel, quaste].

təvərdet- l. *təvərdat-*.

təpren- morzsolódni, töredezni | sich (zer)krümeln, sich bröckeln.

təpren, džək, Szp. *təpren, džək* morzsa | krume; vö. GOMB.

təpret- (szét)morzsolni | (zer)krümeln, (zer)bröckeln.

təp, tše- alaposan kikérdezni, tudakolni | gründlich ausforschen, befragen; vö. Razsk. I, 41. [vö. ? *təp*].

tərek támasz (függélyes) | (senkrechte) stütze [kazB. *tərək*, csag. komR. *tiräk*].

tərekle-, terele- támasztani | stützen.

tərekle erős, szilárd, szívós | fest, stark, zähe; pl. *t. jə-vəš, pir, təla, vəren, šip*.

təren szántóvas (az *aga-puš* [сабанъ] nevű ekén) | pflug-schar (an dem *aga-puš* [сабанъ] genannten pfluge); = *syxa-timri* id. a *syxa-puš* nevű ekén [kaz. *tərən*].

təren, dže zszindely (vékony, keskeny deszka) | dachschindel [or. *θρανημα*; vö. kazR. *dränčä*].

tərə, Szp. *tərə* hímzés | stickerei [kazR. *tör*, alt. tel. kirk. csagR. *tür*].

tərele- himezni | ausnähen, sticken.

tərəs igaz, igazság; igazságos, becsületes | wahrheit; wahrhaft, redlich; *t. kala!*; *t. sən*; *ku çallap t.*; vö. Máté XII, 25. [kazB. *dörös* < per.].

tərəsl- helyesbíteni, pontosan megvizsgálni, átnézni | berichtigen, die richtigkeit beim zählen bestätigen, **повѣрять, сосчитать.**

tərgə: *puždt-tərgi* háncscsomó, mely egy pár cipőre elég | ein zusammengelegtes bündel lindenbast, soviel als man zu einem paar schuhe braucht [kazR. *tərgä*, *k* rolle, eingerolltes paquet, telR. *türçäk* etwas aufgerolltes, rolle, knäuel].

tərja kiáltás, melylyel birkákat kergetnek | ausruf, womit man die schafe treibt.

tərle- lárμάzni | lärmern [onomat., vö. kazB. *dörlä*- brummen (vom feuer)].

tərle különféle, -féle | verschieden, -lei; *pə. džikkə pi. džəgenən igə-t. səri pyr.* — *səmarða* (tal. mese) kis bocskának két-féle söre van. — tojás [kazR. *törlö*].

tərleç: *sav-tərleç (an çəra)* (ne félj) úgy! | (fürchte dich nicht) so!; vö. Razsk. I, 51.

tərme fogház | gefängnis [or. *тюрма*].

tərt-, Szp. *tərt-* taszítani; szőni | stossen; weben [kazB. *tərt-* stossen].

tərdən- (meg)érinteni | rühren, anrühren.

tərdək fasz (kis fiúé) | das glied (bei einem kleinen knaben); vö. *tšəgə* [vö. ? *tərt*].

təs, Szp. *təs* szín, alak | farbe, form, gestalt; Ucsebn. 72. **цвѣтъ**, Asm. VII. видъ, лицо; vö. Gomb. [kazB. *təs*].

təslə -színű, -alakú | -farbig, -förmig.

təssərten- fakulni, színét hagyni | verschiessen, die farbe verlieren.

təzel csak *uzal* (rossz, gonosz) szóval együtt használják | parallelwort zu *uzal* (böses); *uzaldan təzeldən sıyla* őrizz meg minden rossztól!

təš, Szp. *təš* mag, szem | (frucht)kern, samenkorn, vö. Gomb. [kaz. *təš*].

təžər- (le)taposni | niedertreten; *lažazem tırra təžərnə a* lovak letaposták a gabonát [kazR. *təšər-* herabbringen, herablassen, umwerfen; vö. *təš-* fallen, herabsinken].

təžərter- caus. **потравить.**

tədəm, Szp. *tədēm* füst | rauch; vö. Gomb. [kaz. *tötön*, oszm. etc. R. *tütün*].

tədēmle- Szp. = *tədar-*.

tədar- füstölni | räuchern; *pyr ladynba tədərət* [oszmR. *tüttür-* rauch hervorbringen; vö. *tüt-* rauchen, dampfen].

tətre, Szp. id. köd | nebel.

tatrələ ködös | nebelig.

tattam, Szp. *töttəm* sötét, sötétség | finster, dunkel, finsternis; vö. GOMB.

tattamlə- Ucsebn. 147. *темнить*.

tattamlən- elsötétülni | dunkel werden, sich verfinstern; *χəvel*-, *ujəχ-tattamlənni* nap-, holdfogyatkozás | sonnen-, mondesfinsternis.

təve, Szp. id. *teve* | kamel [kazB. *döjü*, misBug. *däwä*].

təvek: *vak-təvek* apróság, apró áru, lim-lom | kramwaaren, kleinkram, Kleinigkeiten; *vak-təveke* *şudə təvat*; *vak-təvek* *tavar şudagan* kiskereskedő, szatócs | Krämer; *vak-təvek* *kneşsem* kislejedelmek | Kleinfürsten, Razsk. I, 47. [kürR. *tüjäk*: *uak tüjäk* Kleinigkeiten, kazR. *tějək* kleingestossen, fein zerteilt; krümel].

təvə görcs, bog | knoten, узель; vö. GOMB. *tövö*; vö. *tülä*- [jak. *tümük* verknüpfung, vereinigung; vö. kaz. *tějön*, misBug. *tüwən* knoten].

təvələ- Ucsebn. 147. *завязывать узель*; vö. *tüle*-.

təvə höpörsenés | hitzbläschen; vö. az előbbi szót.

təχ- köszörülni (pl. a malomkövet) | schleifen (z. b. den Mühlstein).

təχa csat; csatos övszija | schnalle, spange; mit schnalle versehener gürtelriemen [oszm. csagR. *toka* schnalle, krm. kom. bar. kirgR. *toχa* id.].

təχa-jəppi csat tüje | schnallenzunge, -dorn.

təχəm (távoli) rokon | (entfernt) verwandt; *vəl sana* (*sanən*) t. ő veled rokon [kazR. *tökəm* samen, geschlecht, nachkommenschaft, kirgR. *tukum* samen; art, familie, geschlecht, barR. *tu-γum* nachkommenschaft, verwandtschaft, sippe].

təχən-, Szp. *tərən*- felöltözni, öltözködni | sich anziehen, sich ankleiden; *vəl kərək təχənat*.

təχəndar- felöltöztetni | ankleiden, anziehen.

təχər, *təχχər* kilencz | neun; *təχər-vynnə* kilenczven | neunzig [kaz. *tuχəz*].

təχlan, Szp. *toχlan* ón; ólom | zinn; blei; *şürə t. ón* | zinn; *χürə* t. ólom | blei; vö. GOMB.

təχlə.βəə, Szp. *toχlə.βəə* a nő és férj nővérei és más női rokonai egymás irányában | schwestern und andere weibliche verwandten der frau und des mannes gegenseitig; vö. GOMB.

təχran (Sungut falu) = *tšəmāš*; vö. MAGN. 93. *tuχran* дятель.

təχta- megállani, megszünni | stehen bleiben, aufhören; vö. GOMB. [kazB. *tokta*-, *tukta*-].

təχtat- caus. megállítani | aufhalten, zum stehen bringen; *irtse pīran tivləde təχtatsa par!*

tək-, Szp. *tök*- el-, kiönteni | giessen, ausschütten; vö. GOMB. *tök*- [kaz. *tük*-, oszmR. *dök*-].

tācān- kifolyt, ömleni; kihullani | ausfliessen, rinnen; ausgehen (v. d. haaren).

tāgak a mi kifolyt, kiömlött | ausgeflossenes, ausgeronnenes, ausgegossenes.

tācārīāk keskeny mellékutca | schmale nebengasse, переулокъ = *χutlāχ* [vö. kazR. *tākārāk*].

tāla, Szp. id. posztó | tuch, сукно [kaz. *tula*].

tāla-tāšāya posztóharisnya | strumpf von tuch.

tāla-varri kapca | fussfetzen od. -binden, портянки.

tālā, Szp. id. nyűg | spannstreck, spannkette, fustfesseln (für pferde), путы [vö. kazR. *tāšau*].

tālla-, Szp. id. nyűgözni (a lovat) | den spannstreck anlegen.

tālāχ, Szp. *tolōχ* árva; (Szp.) özvegy ember | waise; (Szp.) wittwer; vö. GOMB. [vö. kazR. *tol* wittwe, ó-tör. oszm. alt. etc. R. *tul* wittwe, verwittwet, jak. *tulajaχ* waise].

tālāχ-arām özvegy | wittwe.

tālāχ-a-pāa árva | waise.

tālāχ-tyrat árvák | waisen; vö. ASM. 115.

tālām üstök, fűrt (gyapjú, haj) | schopf, zotte, büschel (haar od. wolle); *ynān sūza tālāmān tālāmān tērat*. [kazR. *tālām* haarflechte, kirk. bar. komR. *tulum* id.; (kirk.) die haarbüschel über den schläfen].

tālāp bunda | schafpelz; vö. GOMB. *tolap* [or. *mylynz*; vö. kazR. *tolop*].

tālār- l. *tulār-*,

tām, Szp. *tom* agyag | lehm, ton.

tām, Szp. *tom* (éjjeli) fagy | frost [kazR. *tug*].

tāmalan- bozontossá, gubanczossá, borzassá válni (a haj) | zottig, zersaust, struppig werden.

tāmalandar- caus.

tāman hózivatar, förgeteg | schneegestöber, буранъ [kazR. *tomān*, köz-tör. *tuman* nebel].

tāman-kajāk Emberiza nivalis, havasi sármány | schneeammer.

tāmana, Szp. *tomana* bagoly; oktondi | eule; dummköpf [kazR. *tomana* dummköpf].

tāmra l. *tymra*.

tān-tān erős | stark, fest, крепкий; *t.-t. sip* erős ezérna, *t.-t. síχ* kösd szorosan! [tobR. *diy* fest, solide].

tānla- rá-, meghallgatni | aufmerksam zuhören; *ep kalamāne χidā tānla* hallgass jól rá, a mit én mondok! [kazB. *tānna-*].

tānlav halánték | schläfe.

tāngārdat- (onomat.) döngeni, dörögni | einen dumpfen ton von sich geben; *urava tāngārdatsa pirat* [kazR. *dāngārda-* id.].

təŋcārɔdattar- caus. döngetni, dörgetni | einen dumpfen ton verursachen.

-*təBa* l. *ɣladəBa*.

təBa (Szeperkino faluban) folyó v. tó fenekén levő gödör | untiefe, tiefe stelle, grube in einem fluss od. see, *омыт* = *avər* [misBug. *tuba* id.; vö. ?? kazR. *tuɣaj* id., csag. tobR. *toɣaj* wiese, niederung, die mit wald bewachsen ist, barR. *toɣaj* die flusswindungen].

təbala- körmeivel, karmaival megfogni | mit den krallen, od. klauen packen; *kaškər syrəɣa təbalarə*; *ɣəren tsəɣɣa təbalaza jətsa karə* [lebR. *tubala-* jmden erwürgen, tel. sor. kirgR. *tumala-* zusammendrücken, erwürgen].

təBa, ɔʒə cséphadaró | dreschflegel [kazB. *təpəc* id., kazR. *təpəc* der schlegel des dreschflegels].

təBa, ɔʒə-myklaški annak hadarója | dessen schlegel.

təBa, ɔʒə-vulli annak nyele | dessen stiel.

təBəlyə: *alək təBəlyi* Ucsebn. 33. ajtósark | türangel [vö. *tuBəlyə*].

təBər, ɔʒə, Szp. *təBərɩtsə* leszedett, forralt aludttej | abgesahnte, gekochte, geronnene milch; vö. GOMB. [vö. ? kirgR. *topur* volkshaufe, menge, *topurla-* sich sammeln (v. einer volksmenge)].

təBər, ɔʒəslan- megaludni (tejről) | gerinnen.

təpra, Szp. *tepra* por, föld | staub, erde; vö. GOMB. *topra* [kaz. *tuprak*].

təpras a felső padolaton levő töltelékföld | die füllerde, das füllsel von erde auf dem oberen boden.

təpsa ajtósark | türangel [kaz. *tupsa*].

tər-, Szp. *ter-* állani, megállani; élni, lakni | stehen, aufstehen; sich befinden, wohnen; vö. GOMB. [kaz. *ter-*].

tərat- caus.; *šərt t.* szörét felborzolni (pl. kutya, macska) | seine haare sträuben (v. hunde u. a.).

təratma a szövőszék bizonyos része (talapzat) | fustgestell am webstuhl.

təran-, Szp. *tran-* jóllakni | satt werden, sich sättigen [kaz. *tujən-* id.; vö. szag. kojb. etc. R. *tos-* id., ujrR. *tot-*, ó-törR. *tod-* id.].

tərap söret | schrot [or. *ɔpəɔb*].

tərə, Szp. id.: *jəvəš tərrə* fa csúcsa | baumpipfel; *tu tərrə* hegycsúcs | bergpipfel; vö. ASM. 221. [oszmR. *duruk* pipfel, haufen].

tərələ: *šəvər-t.* hegyes, ékalakú | zugespitzt, keilförmig; *šiv, ɔʒə-t.* hegyes | mit scharfer spitze.

tərə meglehetősen átlátszó, tiszta | ungetrübt und deswegen einigermassen durchsichtig, klar; *t. šiv, šəmarə* [oszmR. *duru* flüssigkeit, aus der die trübung sich gesetzt hat, abgestan].

den, klar, durchsichtig, oszmR. *doru* filtrirtes, durchsichtiges wasser].

tārāl- tisztulni | sich klären, abgestanden werden.

tārāχ, Szp. *toroχ* hosszában, mentében | entlang, вдоль, по; vö. ASM. 221; vö. GOMB.

tārāyla hosszúkás | länglich; vö. *tāvatkāl*.

tārāy-sak a tűzhely átellenében az oldalfalnál levő hosszú pad, mely a *kutnik* nevű paddal összefügg | die lange bank an der seitenwand dem herd gegenüber.

tārāy két sövénykaró között levő sövényrész | der zwischenraum zwischen zwei pfählern eines zaunes [kazR. *torok* id., csagR. *turuk* stange].

tārālāχ egészség | gesundheit; *āzes-šivan, ōžen t. par!* [kazB. *toralak* lebendigkeit, leben].

tārān- nekimenni, nekirohanni, beleütközni, ráakadni | losfahren, an den leib gehen, anrennen, aufstossen; *laža χūmenē pirza tārān, ōža*; *parayūt āžāk šāre tārānā*; *kaškār manān šije tārān, ōža*.

tārās nyírfahéjból készült hengeralakú födeles edény (tej s más folyadék hordására) | cylinderförmiges gefäss aus birkenrinde [= kazB., kazR. *tārās*].

tārās- igyekezni, iparkodni | sich bemühen, sich befleissigen, *постараться* [kaz. *tārās-*].

tāriklet- (onomat.) kiabálni (a daru) | rufen (v. dem kranich).

tārcāš hulladék, szemét, söpredék, piszok | unflat, unrat, kehricht; Ucsebn. 94. *пыль* (por | staub).

tārna, Szp. id. daru | kranich; vö. GOMB. *törnē* [kazB. *terna*, köztör. Radl. *turna*].

tārnaška női főveg (*χušpu, tuχja*) csúcsa | die oberste spitze an dem kopfputz der frauen und der mädchen.

tārri, Ucsebn. 63. *tāri*, Szp. *tori* pacsirta | lerche [kazB. *turraj*].

tārriak (onomat.): *t. te-* = *tāriklet-*.

tāržā fejszefok, késfok | der rücken einer axt od. eines messers; vö. Szp. *pyrt-tāršši* késfok.

tās- l. *tšās-*.

tāšman ellenség; boszorkánymester | feind; böser zauberer [kazB. *došman* feind < per.].

tābāš, *tābāžay* egyre, folytonosan | immerfort, unablässig; vö. Razsk. I, 23.

tāvan, Szp. id. testvér; rokon | geschwister; verwandter; *per t. testvér* | geschwister; vö. GOMB. [kazB. *turan*].

tāvar, Szp. id. só | salz; vö. GOMB. [kaz. *toz*].

tāvar-kyrci kis kerek sótartó | kleine runde salzbüchse; vö. *syłañ, ōža*.

- tāvarla-* sózni | salzen.
tāvarlā sós | salzig.
tāvar-, Szp. id. kifogni | ausspannen, losspannen [kazB. *tuvar-*, *tuar-*, misBug. *tuwar-*].
tāvandā, *tāvattā* négy | vier; vö. GOMB. [kaz. *dürt*].
tāvatkāl négyzet(es) | quadrat(isch); *āram-tāvatkāl* azon hely, a hol két utca keresztezi egymást | der platz, wo zwei strassen sich kreuzen; *tārāyla-t.*, *tārāla-t.* derékszög(ű) | rechteck(ig).
tāvāl, Szp. id. szélvész, vihar | sturmwind, sturm [kazB. *dauāl*, misBug. *dawāl*].
tāvān- lélegzetből kifogni, lihegni | ausser atem sein, schwer atmen, задыхаться [kazR. *ton-* verstopft sein, alt. kirk. etc. R. *tun-* verschlossen sein, verstopft sein].
tāvār, Szp. id. szoros, szűk | eng; vö. GOMB. [kaz. *tārāz*].
tāvārla- szorongatni | drängen, тѣснить, Márk V, 24.
tāvārlan- szorossá, szűkké válni | eng werden.
tāvārlat- szűkíteni; szorítani | enger machen; drücken, pressen.
tijε-, Szp. id. megrakni, (terhet) föl- v. berakni | (auf ein fuhrwerk) laden, aufladen; *šyna šine vydē tijεε χadārleš* [kazR. *tajū-*, kirkR. *tijā-*].
tija, Szp. *tjra*, Ucebn. 45. *tjra* csikó | füllen; vö. GOMB. *tjra* [kazB. *ta*].
tigεs egyenletes, sima | eben, glatt, Ucebn. 122. плоский; *t. šar*, *uraj* [kazB. *tigεz* gleich].
tigεsle- egyenliteni, simítani | ebenen, glatt machen.
tigεt nyírkátrány | birkenteer (or. *degomš*).
tigi: *t.-t.-t.* így hívják a ludakat | so ruft man die gänse.
tilε, Szp. id. róka | fuchs; vö. GOMB. [kaz. *tēlkē*].
tilεβε. *tilεεβε.* Szp. *tilεεβε* gyeplő | lenkseil [kazB. *dilbagā*, *dilbügā*, *tilbügā*].
tilmār- könyörögni | flehen, anflehen, inständig bitten; *tilmārε* *ijtrēm.* *pamarε* [kazR. *tilmār-*].
tilB²ren (bot.) *Hyoscyamus niger*, бѣлена («magvai mérgesek, a ki megeszi, megbolondul» | «die samen sind giftig; wer von ihnen isst, wird toll») [vö. kazR. *dilbā* verdreht, dumm, närrisch, uig. csagR. *tālbā* id., csagR. *tālbār-* dummheiten be-gehen, tel. sorR. *tālbi-* id.; anspornen, erregen].
timār, Szp. id. vas | eisen; vö. GOMB. [kaz. *timār*].
timār-kāvaks sötétszürke (a lóról mondva) | schwarzgrau (vom pferde), сивый [kaz. *timār-kük*].
timār-pāž vassalak | eisenschlacke.
timāržε kovács | schmied.
timle- Szp. id. fölizgatni, ingerelni, buzdítani, csábitani |

anreizen, anfeuern, anspornen, antreiben, aufmuntern (zu etwas), verlocken [kazR. *dimnä-* raten, vorschlagen, überreden].

timre az arczbőr megsérülése a csipős (tavaszi) szél által | die verletzung der haut durch die scharfe (frühlings)luft; *man-nän pide timre tyndä* [vö. kazR. *timräü* die flechte (krankheit); oszmR. *tämräji* die flechte (hautkrankheit); das röteln (kinderkrankheit), tobR. *tämräü* id.].

tin az imént. csak (most); majd csak (akkor) | eben, ganz neulich; (dann) erst; толькo что; лишь толькo; vö. ASM. 249. [adR. *tän* bis, bis zu, oszmR. *däjin*, kirgR. *däin* id., csagR. *tägin* id.].

tinäs, Szp. id. tenger | meer; vö. GOMB. [kazB. *dinyaz*, *dinyaz*].

tinger- szemét tágra nyitni | die augen aufsperrn, weit aufreissen, grosse augen machen, *вытаращить глаза*; *tingerze: paxat*.

tingale, Szp. id. szárított zabliszt | gedörktes hafermehl, толокно; vö. GOMB.

tip-, Szp. id. száradni, kiszáradni | trocknen, dürr werden, dörren [kazB. *kib-*].

tibat- szárítani | trocknen (trans.), dörren.

tiba, Szp. id. száraz; böjt | trocken, dürr; fasten; vö. GOMB. [vö. kaz. tobR. *kip-* trocken].

tiba-kun böjti nap | fastentag.

tir, Szp. id. bőr | balg, fell, haut; vö. GOMB. [kaz. *tirä*].

tirüza birkabőrcsesző | schaffellgerber, овчинникъ.

tir-, Szp. id. felfüzni; befüzni (ezérnát) | aufreihen, einfädeln, *продъвать, нанизывать; ковырять (новыя лапти); jerp-kušne sip tir!*; *sip sine šarza tir-* [kaz. *taz-*, oszmR. *diz-*].

tirek nyárfa | pappel [kazR. *tiräk*, alt. etc. R. *täräk*].

tiräk, Ucsebn. *tirgä* tál | schüssel [krmR. *tirki* tisch, ujj. csagR. *tärki* das präsentirt Brett, der tisch mit speisen, telR. *tärgi* gefäss aus birkenrinde].

tiräs Ucsebn. 42. trágya | dünger [kaz. *tiräs*].

tislök trágya | dünger, навозъ: vö. ZOL. 82. *tirslök*, *tislök* мѣсто, куда валяют навозъ.

tislök-kämvi gomba-faj | art pilz, поганка.

tirg-, Szp. id. megfigyelni, megtartani | beobachten, halten; *tiba tirgmešt* a böjtöt nem tartja meg; *tirgazem*, *kurgazem*, *zuranzem*, *teygelzem šunine šumannine pit tirgessä vazem* наблюдать омовение чапъ, кружекъ котловъ и скамей, Márk VII, 4; vö. GOMB. *terru-kon* [kazB. *tirgä-* erfüllen, ausrichten, halten].

tirg- elvetni, megvetni, fitymálni | verwerfen, bracken, verschmähen, abweisen; vö. Máté XXI, 42: *šurt tavaqanzem tirgeze pârâynä šul kajran kades nigaza pulttšä* камень, который

otvergli строители, тотъ самый сдѣлался главою угла [csagR. *tirgä-* verhindern, verbieten, abweisen, kazR. *tirgä-* tadeln, mit strengen worten ermahnen, schimpfen].

tirbej, Szp. id. rend. gondosság, tisztesség | ordnung, anständigkeit [oszmR. *tärbijä* erziehung, kirgR. *terbijä* das auferziehen; vorbild, muster; tarR. *tärbijät* erziehung, aufsicht, pflege < ar.].

tirbejle- rendezni | ordnen [misBug. *tärbijlä-* gut pflegen, besorgen].

tirbejle rendes, tisztességes | ordentlich, anständig [oszmR. *tärbijälä* wohlherzogen, dressirt].

tirbejzar rendetlen | unordentlich.

tisker, Szp. id. ragadozó | raub-; *t.-kajäk* ragadozó állat v. madár | raubtier od. -vogel; vö. Zol. 82. противный, неприязненный, непривѣтливый [kazR. *tiskärä* verkehrt, widerwärtig, eigensinnig, halsstarrig, alt. etc. R. *täskäri* umgekehrt, verkehrt].

tislak l. *tiräs*.

tiv-, Szp. id. érinteni; kerülni valahová | berühren, anrühren; geraten, попадать; vö. Gomb. [kazB. *těj-*, misBug. *tij-*].

tivert- találni, eltalálni | treffen; *tiverdäräm kardana* eltaláltam a czélt | ich traf ins schwarze.

tivert- meggyújtani | anzünden.

tivlet áldás, gazdagság, bőség | segen, reichthum, fülle; *irtse piran tivlede täxtatsa par az elmuló böséget állítsd meg és (nekünk) add!* [kazB. *däülät* < ar.].

tixa Ucesebn. l. *tixa*.

tıla: *t.-pusši* puha, vizes gyepes dombocska | weicher, wässeriger kleiner rasenhügel.

tilä, Szp. id. tiló | hanfbrecher [kaz. *talkä*].

tilla- tilolni | hanf brechen.

timar, Szp. id. gyökér | wurzel [kaz. *tamär*].

timarlan- gyökerezni, gyökeret verni | wurzeln, wurzel fassen.

tin dinnye | melone [or. *дыня*].

tina, Szp. id. kétéves tehén, tinó | (zweijährige) färsé [kaz. *tana*, oszmR. *dana*].

tinaška Ucesebn. 45. = *tina*.

tinas, Szp. id. harisnyakötő | strumpfband; Zol. 87. подвязка.

tirä: *t.-pülä*, Szp. *tirä* gabona | getreide, korn [kazB. *tarä* hirse, oszm. adR. *darä* id.].

tirgas (Adeläkovo faluban) [*tirä*+] pele, ürge | ziesel, zieselmaus, сусликъ = *jämran*.

tüt-, Szp. id. fogni, megfogni, tartani | greifen, ergreifen, halten; vö. Gomb. [kaz. *töt-*, oszm. alt. etc. R. *tut-*].

tīdān-kālā dadogó, hebegő | stotterer; *tīdān-kālā kalas-*
hebegni | stottern.

tītka fogantyú | griff.

tītkala- kezelni | behandeln.

tītтар- tartóztatni, visszatartani | zurückhalten.

tsircū Szp. l. *tšircū*.

tu (gen. *tāvān*) halom, hegy | anhöhe, berg; *tu jarān-* vom
hügel schlitten fahren; vö. GOMB. [kazB. *tau*].

tu-ajkki hegyoldal | berglehne, bergabhang.

tu-puś a hegy felső része | der obere teil eines berges.

tu-tārri hegycsúcs | bergspitze, -gipfel.

tu-, inf. *tāvas*, Szp. id. csinálni, készíteni, tenni | machen,
verfertigen, tun; *tav* t. köszönni | danken; *tšup* t. csókolni, csó-
kolódzni | küssen, sich küssen; vö. GOMB. [kaz. alt. kojB. *tū-*,
csagR. *toγ-* gebären, eier legen].

tuj: *tuj-sālen*, Szp. *tu-sālen* kuszma | blindschleiche; vö.
ZOL. 83. *toj* мѣдъ, *toj-sūlen* мѣдница.

tuj, Szp. id. lakodalom | hochzeit; vö. GOMB. [kaz. *tuj*].

tuj-puś a lakodalom vezetője | der leiter der hochzeit.

tuj- érezni, észrevenni | fühlen, merken [kaz. *toj-*].

tuja bot | stock; vö. *tajan-* [kaz. *tajak* id., oszmR. *dajak*
stab, stütze; vö. oszmR. *daja-* stützen].

tujān- látszani, tetszeni | scheinen, dünken [vö. kazR. *toi-*
fűhlen, ahnen, merken, *tojel-* fűhlbar sein, gefűhlrt werden, be-
merkt werden, oszm. krm. adR. *dui-* hűren, fűhlen, verstehen,
bemerken, ahnen; oszmR. *dujun-* fűhlen].

tyχ-, Szp. id. kijűnni, kimenni; kelni (a nap) | hinausgehen,
herauskommen; aufgehen (v. der sonne); vö. GOMB. [kaz. *čāk-* ;
vö. jak. *tarys* hinausgehen; hervorkommen, hervorgehen; auf-
gehen (von der sonne)].

tyχās: *χavel-tyχāza*, *-tyχās* napkelte, kelet | sonnenaufgang,
osten.

tyχat- varázsolni, bűvűlni | zaubern.

tyχatmās, Szp. *tyratmās* boszorkánymester | bűser zauberer.

tyχār- prűsszűgni | schnauben (v. pferden); vö. *tylχār-*.

tyχja, Szp. id. a leányok fűvege, melyet űvegyűngűkűs
pénzdarabok dűszitenek | der kopfputz der mādchen [kazR. *takja*
der tatarenkapsel, oszmR. *takja* eine frauenműtze (kopfschmuck)
< per.].

tukmak vastag sulyok v. bunkű, egy fábűl valű, hosszű
nyűllel (pl. ruhamosásnál hasznāljk) | ein dicker schlegel mit
langem stiel von demselben holze; vö. űcesebn. 59. *tukmak* волк
(farkas | wolf) [kazB. *tukmak*].

tukmar űcesebn. 66. l. *tšykmar*.

tycun kerűkfal | radfelge, ободъ [kazB. *tyčam*, kazO. *dučam*].

tyl, Szp. id. külső, külső fele vminek, künt való | das äussere, das aussen befindliche; *tyl súdolat* nappalodik, virrad | es tagt; *tylba* künt | draussen; *tylvan* kívülről | von aussen; *tyla* ki | hinaus, heraus; vö. Asm. 220. [kaz. tob. tel. altR. *tšš* das äussere, die aussenseite, ó-tör. ujj. oszm. csag. tar. sorR. *taš* id.].

tylšs vminek külseje | das äussere von etwas, наружность.
tyl-, Szp. id. megtelni | voll werden; vö. GOMB. *tul-* [kaz. *tul-*].

tylli tele | voll; *tšep-t.* telised tele | ganz voll.

tylvar- töltöni | füllen.

tyldarmšs darával és zsírral töltött kolbász-féle | art wurst.
tula- harapni, harapdálni, marczangolni | beissen, zerfleischen [kaz. oszm. ad. kirg. krm. alt. etc. R. *tala-* zerreißen, abreissen, zerstören, vernichten, beissen, etc.].

tulaš- verb. recipr.

tulat- caus.

tylō, Szp. id. búza | weizen; vö. GOMB.

tylök adósság | schuld [or. *θολος*].

tylžar-, Ucsebn. 148. *tšlžar-* prüsszögni | schnauben (von pferden), *фыркать*; vö. *tyžar-*.

tym: *tym-žajarə* merevgöres-féle betegség | art steifkrampf [? sorR. *tuma*, alt. *tumū* seuche, fieber, altV. *tuma* горячка].

tym ruha | kleid, kleidung *iles tezen mylə šyk, kajas tezen tymšm šyk* [kazB. *tun* pelz, mantel, alt. ujj. ó-törR. *ton* das (obere) kleid, (alt.) pelz].

tymlan- öltözni, öltözködni | sich kleiden, sich anziehen.

tymlandar- (föl)öltöztetni | ankleiden.

tymdir, Szp. *tymdir* (*tym* + *tir*) ruha | kleid, одежда.

tymča beleégetett bélyeg, kézjel a ló ágyékán | eingebranntes eigentumszeichen an der lende des pferdes, тавро [kaz. ujj. etc. R. *tamča*].

tymgaba fatóke | baumstumpf, -stummel, пень; Ucsebn. 95. *tungaba* кочка [vö. kazR. *tümgäk* baumstumpf, die gras-hügel, die aus verfaulten baumstämmen entstanden sind, mis-Bug. *tündäk* id.].

tymgaba-kšmvi, Ucsebn. 86. *tungaba-kšmvi* опенокъ (gombafaj | art essbarer pilze, die auf abgehauenen baumstämmen wachsen).

tymla-, Szp. id. csöpögni | tröpfeln, tropfen [csagR. *tamla-* id.; vö. kaz. kom. alt. etc. R. *tam-* id.].

tymlam csepp | tropfen.

tumlaš: *pär-tumlažə* Ucsebn. 72. сосульки (jégcsap | eiszapfen).

tymlat- csöpögtetni | tropfen lassen, tröpfeln.

tymra, Ucesebn. 66. *təmra* négyhúrú czitera | viersaitige zither [kazB. *dumbra* dreisaitige zither, kirgR. *dombra* eine art balalaika].

tyn-, Szp. id. tagadni, megtagadni | läugnen, ab-, verläugnen; *vərā tyn, p̄zə, kalamara* a tolvaj tagadott, nem vallott [kaz. *taŋ-*].

tyna, Szp. id. növény szár | stengel; *kyrək-tyni* id.; *al-tyni* alkar | unterarm; *yra-tyni* lábszár | unterbein; *səl-tyni* iny | zahnfleisch; *vərəm-tyna* szúnyog | mücke.

tynzəχla- vágyódni valami v. valaki után, megkívánni | sich sehnen, lust bekommen (nach etwas); *εβə tynzəχlarəm arəmran* vágyódom a feleségem után; *tynzəχlarəm aš-pəšran* megkívánom a húsételt [kaz. *tansəhla-*].

tundi-kyn hétfő | montag.

typ-, Szp. id. találni, lelni | finden; vö. GOMB. [kazB. *tab-*].

tyba eskü | schwur, eid, Máté V, 33. *клятва*; *tybatu-* esküdni | schwören [kaz. oszm. barR. *täübä* reue < ar.].

tybada istenemre! | bei gott! eü bory! — *tybadatu-* = *tybatu-*.

tyban, Szp. id.: *al-tybanə* tenyér | handfläche; *yra-tybanə* láb talp | fusssohle [kaz. *taban*].

tybə, Szp. id. labda; ágyú | spielball; kanone; *tybala vilani* labdajáték | ballspiel [kazB. *tub*].

tybək-, Szp. id. koporsó | sarg [kazO. *tabut*, oszmR. *tabut*, kūr. tobR. *tabət* < ar.].

tybəlyca, Szp. *tybəlyra* (bot.) *Lonicera xylosteum*; vö. *təbəlyca* [kazR. *tubəlyə* id.; vö. kojb. tel. alt. R. *tabəlyə*, sorR. *tabəyka*, kkirgR. *tabəlyca* *Spiraea altaica*].

typta- élesre kovácsolni, kalapálni | durch hämmern schärfen, dünner schmieden, dengeln (z. b. eine axt, eine sense); Ucesebn. 148. *выбивать (косу)*, 101. *ковать* [kaz. kirg. etc. R. *tapta-*].

tyra, Szp. id. fésű | kamm; Ucesebn. 38. *puš-turi* id. [kaz. etc. *tarak*].

tyra-žəl очищенная кудель.

tyra-, Szp. id. fésülni | kämmen [kaz. *tara-*].

tyra- apróra vagdalni, morzsolni | in kleine stücke schneiden, zerschneiden, zerhacken, zerkrümeln [kaz. *tura-*, oszmR. *doçra-*].

tyram morzsa | krume.

tyrat, Szp. id. ág | ast, zweig [vö. kaz. alt. etc. R. *tara-* auseinandergehen, sich ausbreiten, kaz. kirg. csagR. *tarmak* zweig, schössling, die zähne, zinken (einer hacke)].

tyratlan- el-, szétágazni | sich verzweigen.

tyratlə ágas | ästig.

tyrə, Szp. id. isten; szentkép | gott; heiligenbild; *əns-tyrri*

a teheneket védő isten | der gott, der die kühe beschützt; *ujaradi par tyrā?* (népdalból) kiderül-e az egyetlen ég?; vö. Гомб. [kazB. misBug. *tāḡərə*, kazO. *tāḡərə*, *tāḡrə* gott, kazO. *tāra*, kazR. *tāri* heiligenbild].

tyr(ā)-*palli* anyajegy | muttermal.

tyrā-sula valamely szellem, a ki «az isten kíséretéhez tartozik» | ein geist, der «zum gefolge gottes gehört».

tyrās szekrény, melyben a szentképek vannak | heiligschrank, божница; Ucebn. 36. икона (szentkép | heiligenbild).

tyrās-virāna Ucebn. 36. божница.

tyrā-ymān, *Dže süren* valamely szellem, a ki az isten kíséretéhez tartozik | ein geist, der zum gefolge gottes gehört.

tyrā, Szp. id. pej (ló) braun (v. pferde), гнѣдой [kaz. *turā*].

tyrāḡ, Szp. id. forralt, leszedett savanyított tej | art saure milch [csagR. *torak* käse].

tyrān: ha sorsolással osztják el a község földjeit v. rétjeit, minden család jelenlévő képviselője sorsjelét, melyre saját kézjegye (név-jegye) és a férfi-családtagok száma van rávésvé, fővege dobja, azon családok számára pedig, melyeknek képviselője nincs jelen, olyan sorsjeleket használnak, melyekre csak a férfi-családtagok száma van feljegyezve; a sorsnak *tyrān-sāva*, a sors által mindenkinek eső szántóföld- v. rétrésznek *tyrān-ana*, *tyrān-saran* a neve | wenn die ackerfelder und wiesen der gemeinde verlost werden, wirft der anwesende vertreter jeder familie ein los, woran sein handzeichen und die zahl der männlichen familienmitglieder eingeschnitten ist, in einen hut od. in eine mütze, für diejenigen familien aber, die bei der verrichtung nicht vertreten sind, werden lose, an welchen nur die zahl der männlichen familienmitglieder bezeichnet ist, hineingelegt; das los heisst *tyrān-sāva*, der durch die losung jedem zugefallene teil vom acker-, bzw. wiesenland *tyrān-ana*, *tyrān-saran* [ó-törR. *tarkan* der Tarhan, eine würde, oszm. csagR. *taryan* der privilegirte stand; ein dschagataischer volksstamm; (oszm.) der bestandteil eines eigennamens].

tyrBas, Szp. id. forgács | splitter, span.

tyrt-, Szp. id. húzni, vonni | ziehen; *tšələm t. pipāzni* | pfeife rauchen; *sānār tyrdat* görcsöm van | ich habe krampf [köz-tör. *tart-*].

tyrttar- (kocsin v. szánon) vinni, szállítani | fahren, (auf einem fuhrwerk) führen, *возить, везть*.

tyrda, Szp. id. szekér- v. szánrúd | femerstange, schlittenbaum [kazR. *tärtä*].

tyrda-pājavā (kötél)karika a szántalp elő részén, melyre a rúd kajmóját akasztják | gelenk (aus strick), womit die femerstange am schlittenständer befestigt wird, *завертка*.

tyrdâm távoli rokon | entfernt verwandt; *vâl mana* (*manân*)
t. ő nekem távoli rokonom; vö. ZOL. 84, 120. *tordu, torđâm* племя,
 родъ, происхождение [vö. jak. *törüt* (*tördüm, tördö*) herkunft,
törüö geboren werden, alt. tel. lebR. *törö-* id., tel. alt. etc. R.
töröl geschlecht, verwandtschaft, abstammung].

tyr.đžđga, Szp. id. szénvonó | ofenkrücke, ofengabel, ко-
 черга; vö. GOMB. [kazR. *tärtöskä*, ein brett mit einem stiele
 zum zusammenscharren der körner].

tyryška horonygyalu | kehlhobel, leistenhobel [or. *ђорожка*
 horony | riefe; vö. *ђорожникъ* kehlhobel].

tyryška-jërri horony | riefe.

tys, Szp. id. barát | freund [kaz. *dus* < per.].

tylasá- megbarátkozni | freundschaft schliessen.

tyzan, Szp. id. por | staub [kaz. *tuzan*].

tyzanla- leporolni | abstäuben.

tystar- felforgatni, össze-vissza hányini, fölverni (port) |
 durcheinander werfen, über den haufen werfen, aufwirbeln;
manân a.đža jabalazene tystarza pövernö gyermekem felforgatta
 a holmikát; *i aslê sylên tyzainne, i kil, tystarar par utpa és a*
 nagy út porát, gyere, kettős fogattal verjük föl! (lakodalmi
 énekből).

tyt: *çyra-tyt, sarâ-tyt* szeplő | sommersprosse, sommer-
 flecken [kazR. *tut* rost, alt. kirg. etc. R. *tat* id., tobR. *tat* fleck,
 zeichen, merkmal].

tyda, Szp. id. ajak | lippe [oszm. krmR. *dudak*, csagR.
dudak, komR. *todak*].

tydar, Szp. id. tatár | ein tataré [kazR. *tatar* die umgesie-
 delten tataren des östlichen Russlands (die getauften tataren
 nennen so stets ihre mohammedanischen volksgenossen), ó-tör.
 R. *tatar* der name eines volkes, wahrscheinlich die am Onon
 wohnenden mongolen].

tydar-majri tatár nő | tatarin.

tudâ, Szp. id. íz | geschmack [kaz. *tat*].

tudan- ízlelni, kóstolni | schmecken, kosten.

tutlâ, Szp. id. édes, izletes, jóízú | süß, schmackhaft;

Ucsebn. 117. прѣсный [kaz. *tatlâ*].

tydâ, Szp. id. jóllakott | satt [jak. *tot* satt; sattheit; vö.
 ujrR. *tot-* satt werden, ó-tör. etc. R. *tod-* id.].

tytlâç jóllakottság | der zustand des sattseins.

tydâç-, Szp. id. megrozsdásodni | rostig werden [kazB.
tutâk-].

tydâçtar- caus.

tydâr, Szp. id., (Dva Klyuca faluban) *tyttâr* kendő | tuch;
 vö. GOMB. *tudâr*.

tydâr-tadâga Ucsebn. 19. тряпка (rongy | fetzen).

- tutka* fűtyülő, sip (fából) | pfeife [or. *буџна*].
truba kémény | schornsteinröhre [or. *труба*].
tőga kiáltás, melylyel a teheneket hajtják | ausruf, womit man kühe treibt.
tü-, inf. *taves*, Szp. id. mozsárban zúzni (lent, gabonát, sót) | stossen, zerstampfen (in einem mörser); *süs*, *pári tavet*; vö. *kiv-*; vö. GOMB. *tav-* [kazR. *těj-*, misBug. *tüw-*].
*tüle-*¹ gyarapodni | sich vermehren = *ar.đže-* [szag. kojb. kcs. *töllä-* fruchtbar sein (vom menschen) < *töl* fortpflanzung, fruchtbarkeit].
tület- caus. gyarapítani | vermehren, zuwachsen lassen.
*tüle-*² csomót kötni, csomóval kötni | einen knoten machen, mit einem knoten binden; vö. *tavale-* [vö. alt. etc. *tü-id.*; vö. *tavə*].
tület- caus.
tülem csomó | knoten.
tülen- összecsomósodni | einen knoten bilden.
*tüle-*³, Szp. id. (meg)fizetni | (be)zahlen [kaz. *tülä-*].
tülek, Szp. id. csendes(en), nyugodt(an), szelid(en) | still, ruhig, sanftmütig (adj. u. adv.); *t. šin* csendes, szelid ember; *pajan kyn t.* ma csendes nap van; *t. šjəz* nyugodt álom; *siv t. juxat* a víz csendesen foly [csagR. *tüläk* bescheiden, zurückhaltend].
tüleme mirigy | drüse [misBug. *tüleme* id.; vö. *tüle-*²].
tüme, Szp. id., Ucebn. 22. *tümmə* gomb | knopf [kazB. *töjmä*, misBug. *tümä*].
tümele-, Ucebn. 148. *tümmele-* begombolni | zuknöpfen.
tümek Szp. id. a férfiak | die männliche rüte.
tümay Szp. = *tamesəz* [kazR. *tümyäk*].
tün-, Szp. id. elesni, fölfordulni | umfallen, umstürzen, hinfallen, опрокинуться, свалиться [kazR. *tün-*].
tünder- fölfordítani umstürzen (trans.); vö. Máté XXI, 12. *tünder-jenə* visszája, hátlapja vminek | rück-, kehrseite (z. b. eines gewebes).
tübe, Szp. id. (hegy-, fedél)gerincz | bergkamm; firste, dachfirst; Ucebn. 33. *пoлoкoк*; *pyš-tübi* fejtető scheidet [kaz. *tübä*].
tübemi tetézett mértékkel | mit gehäuften mass.
tübi, *tübijəz* = *tübemi*.
tübele- megverni | prügeln.
tübeleş- verekedni | sich schlagen.
türe bíró | richter [kaz. *türä-*].
türem sík, lapályos | eben; Ucebn. 94. *t. šor* равнина (síkság, róna | ebene); vö. GOMB. [telR. *tüzäm* eben, glatt, vö. telR. *tüzä-* glatt, eben machen (= kaz. *tözä-*)].
türa valamely gonosz szellem | irgend ein böser geist; vö. MAGN. 78., 248.; ASM. BCs. 122. [tel. etc. R. *tös* der geist, der seinen diener, den schamanen verloren hat und wartet bis ein

neuer diener aus dem geschlechte der schamanen erscheint; die seele des verstorbenen schamanen; talismane, die die seelen der verstorbenen schamanen darstellen, mit hülfe derer der schamane wirkt].

türgalli (*türa* + *käl*) = *türa*.

türa, Szp. id. egyenes; igaz, igazságos; igazság | gerade; gerecht, rechtschaffen; gerechtigkeit; *εζα πίε түррибэ сут туза пар* itél] közöttünk az igazság szerint!; vö. GOMB. [kaz. *töz*, oszm. *düz*].

türelax Ucebn. 112. честность (beesületesség | redlichkeit).

türlət- igazítani, kijavítani, gyógyítani | zurecht machen, ausbessern, heilen.

türlət- megfizetni az ígélet szerint | zahlen gemäss einem gegebenen versprechen, исполнить обѣщание уплатою долга; ? = az előbbi szó.

türt Ucebn. 5. спина (hát | rücken); vö. GOMB. *tört*, *türt*.

türdän háttal | mit dem rücken zugekehrt, verkehrt.

türdäs; *alä-t.* a kéz külseje | die aussenseite der hand;

šäbada-t. cipőtalp | die sohle des bastshuheres.

tüs-, Szp. id. eltűrni, kitartani, elszőnedni | dulden, ertragen, leiden [kaz. *tüz-*].

tüzəm türelem | geduld.

tüzəmlə türelmes | geduldig.

tüzəmləx = *tüzəm*.

tüs: *t.-šämmi* kulcsesont | schlüsselbein [kaz. *tüs* bryst].

tüzək, Szp. id. vánkos | polster, bettpfühl [kazR. *tüšäk*, oszmR. *döšäk*].

t's

tšak-, Szp. id. hátrálni, visszahúzódni; kevesbedni, leszállni, (le)apadni | zurückweichen; sich vermindern, abnehmen, sinken, fallen; *šiv tšakrə* a víz apadt [kazB. *cik-* rückwärtsgehen].

tšagar-, Szp. id. visszahúzni, visszavonni, hátráltatni; kevesbiteni, leszállítani | zurückziehen; herablassen; *manān žaga pilək manit tšagar, pžə* bēremet öt rubellel leszállította.

tšagala- l. *tšav-*.

tšagak, Szp. id. szarka | elster; vö. GOMB. *tšagak*.

tšagār, Szp. id. sárgás barna (csak szemről mondva: «mint a bagolyé»), «какъ у филина») | gelblich braun (nur von den augen); vö. Zol. 101. косоу; MAGN. 197. *tšagār koš* косоу глазь [oszmR. *čakār* blau, blaugrau, kirgK. *šarār* имѣющій сѣрѣя глаза (лошадь); szagR. *čegār* der fuchs (pferdefarbe); altV. *šarār*: š.-arə шорпенъ; altV. *šōkur* пестрый, чубарый; бурундукъ].

tsagardat- (onomat.) serczegni, ropogni (pl. hóról) | knistern (z. b. vom schnee), хрустѣть.

tsaklattar- (onomat.) csattantani, csettenteni (nyelvvel) | schmatzen (mit der zunge).

tsakma aczél, melylyel tüzet ütnek feuerstahl = *sylyu* [kazR. *čakma* id.].

tsalās Ucsebn. 44. косуля; Ucsebn. 83., Razsk. I, 245. сажень (öl | faden, klaffer); Zol. 101. сажень печатная.

tsalās ferde, rézsútos; meneteles | schief, schräg, косою, Zol. 101. кривой; geneigt, abschüssig; *ts. larat* ferdén áll | es steht schief; *ts. sár* lejtő | abhang, закатъ [kaz. kmd. kkingR. *čalās* nicht gerade, krumm, gekrümmt].

tsalās-kušla kancsal | schieläugig.

tsalās-szvada (titkos szó | geheimwort) orosz | russe.

tsalās- elferdülni | schief werden, скривиться [telR. *čolās-* sich verbiegen, sich winden].

tsallan- öszülni | grau werden, ergrauen [oszm. tobR. *čallan-* grau werden; vö. kazO., oszm. tel. etc. R. *čal* grau].

tsalvas (folkl.) az a bárány, melyet a meny apósától aján-dékba kap, mikor az új otthonába érkezik | das schaf, welches die neuvermählte bei der ankunft in das neue heim von ihrem schwiegervater als geschenk bekommt.

tsambardat- = *šambaldat-*.

tsan, Szp. id. templomi harang | kirchenglocke; vö. Гомб. [kazO. *čay* id., oszmR. *čan* glocke].

tsana l. *tsavga*.

tsaŋga l. *tsavga*.

tsaŋgdaldat- károgni (a csóka) | krähen (von der dohle) = *tsaŋgdaldat-* [kazR. *čāngildä-*, kazO. *čāngaldä-* id.].

tsaŋgār: *tsaŋgār-tsaŋgār* (onomat.) cseng-bong | klingklang! [oszmR. *čaygār* der klang, das klirren; *čaygār-* klingen, klirren, *čaygārda-* id.].

tsaŋgārdat- csengeni, pengeni | klingeln, bimmeln, klirren, звякать; vö. *tsaŋgārdat-*.

tsaŋgārdattar- caus. csengetni, pengetni klingeln machen.

tsap, Ucsebn. 110. *tsavā* hír, hírnév | ruf, слава [ujg. alt. tel. lebR. *čap* ruhm, ruf].

tsaplā hires | berüchtigt.

tsaplālan- híressé lenni | berüchtigt werden.

tsaplālandar- híressé tenni | berüchtigt machen.

tsavak halfaj | art fisch [kazO. *čabak* мелкая рыба, плотва, misBug. *čabak* сорожка, alt. tel. leb. kazR. *čabak* ein kleiner fisch (tel.); kleine fische, die plötze (kaz.); oszm. krmR. *čapak* ein flacher fisch].

tsavār kakukfű, démutka | thymian, quendel, богородская трава, Thymus serpyllum; vö. MAGN. 96. [= misBug. *čambār*].

tšaplattar- (onomat.) lafatyolni | lecken, leckend trinken (z. b. ein hund).

tšappan kabát | rock [csag. tar. kkingR. *čapan*, or. *чaпaнaв*].

tšar-, Szp. id. visszatarítani, fékezni, megakadályozni | zurückhalten, hemmen, Ucsebn. 149. унимать, остановить, ZOL. 102. удерживать, обуздывать, не допускать, запрещать; vö. Gomb. *tšar-* [kazB. *tšj-*, ujjR. *tšt-*, szagR. *tšs-*].

tšarān- tartózkodni | sich zurückhalten.

tšarulā tartózkodó, önmegtartóztató, mérsékelt | zurückhaltend, enthaltsam, mässig.

tšaruzār féktelen, mérséktelen | unbändig, unmässig.

tšara nagyobb fatál | grössere holzschüssel, schale [altR. *čara* eine grosse schale, or. *чapa* schale].

tšara szórtelen hely az állatok hasa táján | haarlose stelle am bauche bei tieren.

tšarak, Szp. id. támasz, dúcz (ferdén álló, melylyel pl. rossz falat támasztanak) | spreitze, strebe, stützpfahl (womit man z. b. eine schlechte wand stützt) [vö. *tərek*; vö. telR. *čirān-* sich gegen etwas stämmen, altV. *čirē-*, *čirēn-* упираться, опираться (обо что, чѣмъ), нейти, *širēn-*, *širēn-* id.].

tšarakla- megtámasztani (oldalról) | stützen (von der seite, durch anbringen von stützen).

tšarāl. pžžak tárva-nyitva | sperrweit geöffnet; *alāk tš. tšarat* az ajtó tárva-nyitva van. *Silmet kuža iral. pžžak tšarāl. pžžak.* — *tšürε. pžže* (tal. mese).

tšari: *alāga tšari všnā* kitárta az ajtót | er öffnete die tür sperrweit.

tšargaš- l. *tšərgāš-*.

tšarla- (onomat.) korogni (a gyomor) | knurren (vom magen) [vö. oszmR. *čarla-* zirpen, schwatzen, kazR. *čurla-* lärmen, zancken; einen knurrenden ton von sich geben; *anān əčə čurlāi* sein magen knurrt].

tšarlan, Szp. id. ? *Sterna hirundo*, мартышка; Ucsebn. 63. чайка (sirály | möwe); ZOL. 102., ASM. XII. 369. цапля; *Adāl-tšarlanə* kócsag | reihet, цапля; vö. Gomb. *tšarlan* [vö. kazB. *čarlak*: ak č. möwe; altR. *ak-čarlāk* id.].

tšaržav, Szp. id. függöny | vorhang [kazB. *čaršau*, *šaršau* < per.].

tšardak 1. a pogányvallású csuvasoknál (hajdan) gerendaalkotmány a sir fölött | bei den heidnischen tschuwaschen (früher) ein zimmerwerk, balkengefüge auf dem grabe; 2. sirkerítés | umzäunung um das grab [per. *čartag* holzgerüst, ZENK. 340].

tšas, Szp. id. hamar | schnell (adv.) [kaz. oszmR. *tiz* schnell < per.].

tšassanaj kápolna | kapelle [or. *часовня*].

tšassi óra | uhr [or. *часы*].

tšazžk csésze | tasse, schälchen [or. *чарука*].

tšaslattar- (onomat.) zizegni, susogni (pl. a szántalp puha hóban) | zischen, zischeln (z. b. die schlittenkufen in weichem schnee); *šunĭ tšaslattarza šuza pirat tet.*

tšat csitt! | pst! still! [vö. oszmR. *čät* leichtes geräusch, das gemurmel].

tšadār sátor | zelt [kaz. oszmR. *čatār* < per.].

tšav- ásni, vájni; tépdelni (pl. gyapjút) | graben, scharren, (aus)höhlen; zupfen (z. b. wolle); vö. GOMB. *tšav-*.

tšagala- frequ.

tšavga, Szp. id., (Szeperkino, Dva Klyucsa) *tšayga*, Ucesebn. 62. *tšana* csóka | dohle; vö. GOMB. *tšayga* [kazB. *čäikä*, kazR. *čäikä*, misBug. *čawka*. tob. *čükü*, *čöngä*].

tšavga puš Ucesebn. 29. клеверъ (lóhere | klee).

tšavza, Szp. id. könyök | ellenbogen, локоть; vö. GOMB. *tšavza* [vö. altR. *čayčai* id.].

tšej tea | thee [kaz. oszm. tel. alt. etc. R. *čaj*, misBug. *čäj*; or. *чай*].

tšejε ravasz | schlau, хитрый; vö. Márk XII, 15. лукавый, Máté XI, 25. мудрый; *tila pek tš.* ravasz mint a róka [kazR. *čaja* gewandt, schlau, geschickt, gewandt, «aus dem russ. *отчаянный*» (?), misBug. *čäjä* id.].

tšejεlεγ ravaszság | schlaueit; vö. Máté XXVI, 4.

tšem.đžem: *tš.-kyrək* bot. подорожник.

tšemttšyk «мелкий лук».

tšen.đžεε szigony | fischgabel, острога; vö. *šunĭ.đžđga* [kazR. *čänəčkü* heugabel, gabel, kazB. stachel; gabel (essgabel)].

tšeret (forduló) sor | reihe [or. *чередε, очередь*; vö. kazB. *čirat*, kazR. *čarat*].

tšerkkε kis pohár, pálinkás pohár | kleines glas, brandtwein-glas [or. *чарка*].

tšernil (nem lágyított l-lel) ténta | tinte [or. *чернила*].

tšε.đžεk, Szp. id., Ucesebn. 102. *tšettšε*, (Adeläkovo falu) *tšettšü* virág; himlő | blume, blüte; blattern, цвѣтокъ; оспа; *đna tš. tygnā* [vö. *šésškε*].

tšε.đžεk-kazagan, *tšettšü-kazagan* himlőoltó | kuhpocken-impfer.

tšε.đžεklen- odaégni, úgy, hogy a fölszínén fekete foltok támadnak (pl. palacsinta) | angebraunt werden, so dass schwarze flecken an der oberfläche des backwerks gebildet werden.

tšε.đžεn csinos, takaros | nett, niedlich, zierlich, hübsch; *šüret, tymlanat* csinos ruházatban jár, csinosan öltözködik; *tš. uraba* (úri) kocsi | (herrschafts-)wagen; vö. Márk VI, 9. [? csag. alt. etc. R. *čäčän* schönrednerisch, beredt; csagKún. *čēčen* ge-

schickt, geistreich, schnell; ? sor. szag. *caizan* ansehnlich, schön; ? telR. *čarčän* genau, akkurat, delikat; flink, gewandt, lebhaft; modisch, geziert, geckenhaft, prahlerisch].

tšəges, Szp. id. fecske | schwalbe.

tšəgəndər czékla | rote rübe, bete, свекла [kazR. *čəgəndör* id., oszmR. *čərundur* beet root, oszmR. *čükündür* moorrübe, kohlrübe < per. *čükündür* runkelrübe, Zenk. 361.].

tšəgər- fosni, hasmenésben szenvedni | den durchfall haben [oszmR. *čəmkər-* misten (von vögeln); den durchfall haben].

tšəkrə hig szar | dünner kot [vö. *tšəgər-*].

tšəl-, Szp. id. hasitani (faszálkát) | schleissen (holzschleisse), spähne abspalten, шепать (лучину) [kazR. *təl-*, alt. etc. R. *tíl-*].

tšəla kenyérszelet | brotschnitte, ломоть [kirgR. *tílak* ein kleiner einschnitt (in den ohren des viehes); loch, fussspur, spur; vö. kazR. *təlam* ein stück brod].

tšəlam, Szp. id. pipa | tabakspfeife, pfeifenkopf [kazB. *čilam*, *čəlam*, csag. tar. kel.-tör. R. *čilim* <per.].

tšəlyə, Szp. *tšəlrə* nyelv | zunge; vö. Gomb. *tšəlgə* [vö. kaz. *təl*, alt. etc. R. *tíl*].

tšəlyəzar néma | stumm.

tšəlyəzərən- elnémulni | stumm werden.

tšəlgəm rost, szálag | faser, fiber [vö. *tšəl-*].

tšəlgəmlə rostos | faserig; *tš. as*.

tšəlbər, Szp. id. kötőfék, kantár | halfterriemen, поводъ у узды [alt. tel. leb. kazR. *čəlbər* (kel. dial.) leitstrick des pferdes; (kaz.) kette].

tšəm: *tšyn-tšəm* lélek, élet | atem, leben; *tšynə tšəmə syk* nincs benne lélek, élet [csagR. *tin* atem, kaz. ujj. alt. etc. R. *tən* atem, hauch, lebenshauch, leben, seele, geist, jak. *tyn* atem, seele].

tšəməre mirigy (az állatoknál) | drüse (bei tieren), железа; vö. *tšəmə*.

tšəmbər, Szp. id. Симбирскъ város | die stadt Simbirsk.

tšən, Szp. id. szij | riemen. [szag. kojb. kes. küärR. *tin* zügel, halfterstrick].

tšən: *tšən mərdžen* valódi *mərdžen*-koráll | echte *m*-koralle; vö. *tšən* [kazB. *čən* wahr, echt, recht; heilig].

tšən-, Szp. id. hívni, meghívni | einladen, rufen, звать, приглашать.

tšəndər- caus. meghivatni | einladen lassen.

tšəndər minden, a mi rács- v. csipkealakú | alles was die form einer gitter od. einer spitze hat, рѣшетка [kazB. *čəltər* franse, spitze, (kazR.) arabesken zum sticken, die stickmuster, kazR. (Budag.) *čəltar* gitter, netz, franzen].

tšəndərlə рѣшетчатый; *tš. kəbər*.

tšap: *tš. tulli* teliseded tele | ganz voll [vö. oszmR. *cáp* die bedeutung der adjektiva verstärkende vorsilbe; *cáp cävra* rund herum].

tšabə, Szp. id. csibe | küchel, hühnchen; vö. GOMB. *tšaba* [vö. kazR. *čabəs* id., kar. T. *čipčü* id.].

tšəbat-, Szp. id. csipni, újjhegygel érinteni | kneifen, zwicken, fingern; *tšəbatse il-* újjhegygel elvenni, újjai közt eldörzsölni | mit den fingerspitzen etwas nehmen, erwischen; *manən alla valdoren tšəbatra* a csalán megesípte kezemet.

tšəptəm, Szp. id. csipet, csipetnyi | prise, щепоть.

tšər-, *tšər-*: *tšərguəsi*, *tšərguəsi*, Szp. *tšərguəsi* (*tšər+kus*) térd | knie [kaz. *təz* knie].

tšərguəsi-igerttši térdkalács | kniescheibe.

tšərguəlan-, *tšərguəlan-* megtérdelni | knieen.

tšər-sitti kötény | schürze.

tšərzi (*tšər+ši*) öl | schoss; *manən tšərzi sine xur* tedd ölembe! *irə təvanəm Malyna, tšərzəm šin, őzi tšəgestšə* jó nővérem M., te ölemben ülő fecske voltál!

tšər- körmölni, karmolni; szakítani, tépni | krallen, kratzen; reissen (trans.) [oszmR. *čiz*-linien ziehen; austreichen, ausstrecken, kel.-tör. R. *čiz*-linien ziehen].

tšəral- repedni, szakadni | reissen (intr.).

tšəre, Szp. id. szív | herz; vö. GOMB. *tšəre* [kazB. *jöräk*].

tšəre-püləmə rekeszizom | zwerchfell.

tšəres kivájt bődön | ausgehöhltes tönnchen; ZOL. 104. ведерко, бадья; *pət-tšəres* Ucsebn. 52. пудовка.

tšəreslet-: *šəmər tšəresletterze šəval* ömlik, szakad az eső | es giesst; vö. Razsk. I, 36.

tšərə, Szp. id. élő; élénk | lebendig; lebhaft [kazR. *tərə* lebendig, kirk. komR. *tiri* id., ujj. tar. csagR. *tirik* lebendig, lebhaft].

tšəral- fölelevenedni | aufleben, оживиться.

tšəraləx élet | das leben; vö. *tšəraləx*.

tšərə-šu háj, faggyú | fett, talg, сало.

tšəraləx: *viləx-tšəraləx* barom | vied; vö. *tšəraləx*.

tšərt- megeleveníteni, kigyógyítani | zum leben bringen, heilen, оживить, исцѣлить.

tšərək negyed font (фунт) | eine viertel pfund [kazR. *čirək* ein viertel < per.].

tšərap, Szp. id. sündisznó | stachelschwein; vö. GOMB. *tšərap* [kazB. *kirpa*, kazO., kazR. *kərpə*, kom. kirk. oszmR. *kirpi*].

tšəriklet- (onomat.) nyikorogni (pl. az ajtó) | knarren, knirren (z. b. die tür), Ucsebn. 149. пицать, чирикать [vö. kel.-tör. R. *čirilla-* zwitschern, zirpen, oszm. csagR. *čirčir* das geräusch des zirpens].

tšarikletter- caus.

tšorge- begöngyölni, pólyázni | wickeln, winden, einwickeln, umwickeln, завернуть; *a.đžana kipkebe tšorgeřam*; vö. Máté XXVII, 59.; vö. *tšorga-* [krmR. *cärgä-* umwickeln, csagR. *cörgä-* einwickeln, umhüllen].

tšorgeñ- begöngyölni | sich ein- od. umwickeln; vö. Márk XIV, 51.

tšorne, Szp. id. köröm; pata | nagel, kralle; huf; klaue; vö. GOMB. *tšorne* [kazB. *tšrnak* nagel, krallen].

tšatre-, Szp. id. rezsketni, rengeni, ingani | zittern, beben, дрожать [kaz. oszm. etc. R. *titrä-*, misBug. *taträ-*].

tšatret- caus. (Ucsebn. 150. трати [столь]).

tšö.đžö csecsbimbó, csecs | brystwarze, zitze.

tšö.đžöle csecsbimbós, csecses | mit brystwarzen, zitzen versehen; *Adäl ırlä ħərəħ-tšö.đžöle me kazat.* — *šüre* (tal. mese).

tšavö: *sazö-tšavö* hangok, mindenféle hang | allerlei stimmen, laute; vö. ASM. 115. [vö. ? oszmR. *čav* geschrei, schrei, ruf, csagKún. *čau* stimme].

tšövaldet- fecsegni (a fecske) | zwitschern (die schwalbe); *tšöges tšövaldedet.*

tšöħö, Szp. *tšöħö* tyúk | henne; vö. GOMB. *tšöħö* [kazB. *tauħk*, misBug. *tauħk*, kirk. kaz. etc. R. *tauħ*, csagR. *takuk*, *taħuk*].

tšöħ-kušlö a ki éjjel nem lát | tagsichtig, dämmerungsblind, hemeralopisch.

tšöħ-tšöppi csibe | küchel.

tšöċö fasz (felnőtt férfié, állaté) | die männliche rute (bei einem erwachsenen); vö. *tördök* [oszmR. *čük* rute, penis].

tšöċämlla-, Szp. *tšöřämlla-* csökönös lenni (lóról) | stutzig, störrisch sein (v. pferden) [vö. misBug. *čigən-* id., kazR. *čigən-* rückwärts schreiten, пятиться назадъ, oszm. ad. komR. *čäkin-* an sich ziehen, sich zurückziehen].

tšöċämzö, Szp. *tšöřämzö* csökönös (lóról) | stutzig (v. pferden) [vö. *tšöċämlla-*].

tšöċät, Szp. id. sajt-féle: leszedett, forralt aludt tejből (*tšöbör.đžö*) a savót kinyomják, az így nyert túróhoz nyers tojást vegyítenek, e vegyületet tenyér között összegyúriák, hársfakéregből készített öntőformába elhelyezve a kemenczében megsütik és végre a sütőformából kivesszik | art käse [kaz. T. (RADL.) *čäħät* käse].

tšöċät-kyrök bot.

tšöl: *väl tšöl-tšöl an.đžay kyrat* ö csak nehezen lát (mondják rosszul látó emberről, kinek szeme félig csukva van) | er sieht kaum (wird von einem schwachsichtigen gesagt, dessen augen nur halboffen sind); *lamppa tšöl-tšöl an.đžay šynat* a lámpa csak pislog | die lampe brennt sehr schlecht (so dass die flamme kaum sichtbar ist) [vö. kazR. *čöltök* fast blind].

tšalay, Szp. id. félkezű, kinek félkeze elszáradt | einarmig, mit vertrocknetem arme, *сухопыкиū* [kazR. *čulak* vertrocknet (v. den armen), kazO. *čulak* *сухопыкиū*, oszm. krm. adR. *čolak* einarmig, armlos, mit vertrocknetem arme].

tšalan rekesz a szobában | verschlag, abteilung im wohnungszimmer [or. *чуманъ*; vö. kazO. *čolan* *чуманъ*].

tšalya- összekuszálni, összebonyolítani | verwickeln, *запутать* [kazR. *čolġā-* umwickeln, einwickeln, umhüllen, tel. kking. csagR. *čulya-* id.].

tšälġan-, Szp. *tšälġran-* összekuszálódni, összebonyolódni; belebonyolódni, megakadni | sich verwickeln, sich in etwas verstricken; *šip tšälġanġ.đž*, *vəšne turmallā mar*; *kujan tanavana tšälġanġ.đž*.

tšälġa, Szp. *tšälġra* harisnya | strumpf, *чулокъ*; vö. GOMB. *tšälġra* [kazR. *čolġāū* fustlappen, kazB. *čolġau* fetzen zum umwickeln des schienbeines, csagR. *čulġak* windel, lappen, telR. *čulġū* windel, kkingR. *čulġō* fustlappen].

tšälġa-pužo félharisnya | socke, носки.

tšälġbar, Razsk. I, 18. *tšäl-par* szét, széjjel | auseinander; *kaškār syrġsem patne pirzan syrġsem tšälġbar salanza karoš*; Razsk. I, 18.: *lešsem ġula padən.đžen ajakkalla tšäl-par salanza patna*.

tšält l. *šyrō*; vö. *šalt* [vö. kaz. *čalt* sehr; *bögēn č. ajas* heute ist (das wetter) sehr hell, ganz heiter].

tšām kétfülü, fából, ónból vagy pléhből készített csörös korsó, melyben ünnep alkalmával sört hoznak az asztalra | eine art bierkrug [ujgR. *cam* schüssel, kazB. *šam*: *š.-ajak* hölzerne schale < per.].

tšām-, Szp. *tšōm-* alámerülni, vízbe bukni | tauchen, untertauchen, *нырять*; vö. GOMB. *tšām-* [kazR. *čum-*, alt. etc. R. *čom-* untertauchen].

tšāmār gömbölyű, gömbalakú; ököl | rund, kugelförmig; faust; Ucesebn. 66. *šavraga tšāmār* шаръ; vö. *šāmār*; vö. GOMB. *tšāmār* [kazB. *jōmor*, *jōmoro* rund; *jōmruk* faust].

tšāmārda- gömbölyíteni | runden.

tšāmārda- gömbölyödni | sich runden, rund werden.

tšāmārġka: *kanvār-vārri-tšāmārġki* kenderseprű.

tšāmārġki halfaj | art fisch, ментюкъ.

tšāmārda-, Szp. *tšōmārda-* összenyomogatni (két tenyér között) | zusammendrücken.

tšāmāš «fekete madár, mely a méhkast csőrével átluggatja» | «ein schwarzer vogel, der mit dem schnabel die bienenstöcke durchlöchert» = *tšġran*.

tšāmla-, Szp. *tšōmla-* rágni | kauen, жевать.

tšān, Szp. id. igaz, igazi, valóságos; igazság; leg- | wahr,

wahrhaft; wahrheit; *tšän kala* mondj. beszélj igazat | sprich die wahrheit; *ku zallap tšän* ezen mese igaz | diese fabel ist wahr; *tšän lajāy* legjobb | best. der, die, das beste; vö. *tšän* [kaz. *čän*].

tšāygā, Szp. id. meredek | steil. jäh; vö. Márk V, 13.; vö. Zol. 102. *чуже крytoй* [kaz. *tākä*, kirkR. *tik*, oszmR. *dik*].
tšāygāldat = *tšāygāldat*; *tšavga tšāygāldat*.

tšāygārdat (onomat.) pengeni, csörögni | klingen, звенѣть; vö. *tšāygārdat* [kaz. *čāyārda*].

tšāvar, Szp. id. foltos, pettyes | gefleckt, getüpfelt; *ylma-tšāvar* tarka almaalakú foltokkal (ló) | bunt mit apfelrunden flecken (pferd) [kazB. *čūvar*, kazO. *čuar*, kazR. *čuar*, *čūvar*, misBug. *čobar*, csagR. *čubar*].

tšābāk pipaszár; valamely növény (fekete hunyor?), melyből a csuvasok véleménye szerint arsenikum készül | pfeifenrohr; eine pflanze (niesswurz?), von welcher der arsenik bereitet werden soll; vö. GOMB. *tšābāk* [kaz. oszm. alt. etc. R. *čābāk* rute, dünner stock; *tütüm čābāyā* (oszm.) tabakspfeife, pfeifenrohr; vö. or. *чубукъ* id.].

tšāpta, Szp. id. háucsszönyeg bastgewebe, bastmatte, *poroжа* [kazR. *čāpta* id., csagR. (Vámb.) *čifta* schilfmatte, csagKún. *čifta* matre, kissen].

tšār l. *tšār*.

tšārāk (onomat.); *šālabe tš. tudarat* fogát csikorgatja | er knirscht mit den zähnen.

tšārās, Szp. id. Abies excelsa, ель; vö. GOMB. *tšārzā* [kazR. *čāršā*].

tšārga-, Szp. id. burkolni, rácsavarni; pólyázni | wickeln, winden, aufwinden [vö. *tšārga*].

tšārgās-, Razsk. I, 8. *tšārgās*- verekedni, küzdeni | sich schlagen, драться; *pār-pārinve olāyi pek vārssa tšārgašsa pūrānman*. Razsk., I, 8. [vö. ? kirkR. *čārka*- sich schnell bewegen].

tšārmala-, Szp. id. körmölni, karmolni | krallen, kratzen [kirk. oszm. krmR. *tārmala*- harken, eggen; (oszm.) mit den nägeln kratzen; vö. kaz. alt. tel. sorR. *tārma*- mit den krallen kratzen].

tšārman- aggódni | besorgt, bekümmert sein, sich ängstigen, беспокоиться; *a. pžazemžan tšārmanni* Usebn. 114. безпокойство о дѣтяхъ.

tšārmandar- caus. megterhelni, zavarni | beschweren, stören; Márk V, 35. утруждать.

tšārma aggodalom, gond, nyugtalanság | kummer, sorge, unruhe; vö. GOMB.

*tšārma*vzār gondtalan | sorglos, unbekümmert.

tšās- kinyújtani | ausstrecken, Zol. 105. тянуть, Usebn. 149. растягивать; vö. Máté VIII, 3., XII, 13. *tās*- id.

tšəzək szálas, sugar, nyulánk | lang und schwächig; Asm.

153. продолговатый.

tšəst az óra ketyegését utánzó szó | tik-tak: *tšəst tu-ke* tyegni (az óra) | tiken (die uhr) [vö. krmR. *čət-čət* tik tak].

tšət-, Szp. id. tűrni, kitartani, elbírni | dulden, ertragen, aushalten; vö. GOMB. *tšət-* [kaz. *čəda-*].

tšəpəmlə türelmes, kitartó | geduldig, aushaltend.

tšəpənullə Ucsebn. 125. = *tšəpəmlə* (выносливый, терпеливый).

tšəpərdət- (onomat.) Ucsebn. 149. хрустеть [kazB. *čətərda-* id. krachen (beim brechen)].

tšətləx bozót | dickicht, dichtes gebüsch, чаща [vö. kazR. *čətər* reisis, misBug. *čətərman* dickicht; alt. telR. *čət* junges tannenholz, junges gehölz, gestrüpp, gebüsch, buschwerk].

tšəvas, Szp. id. csuvas | ein tschuwasche; tschuwaschisch; vö. GOMB. *tšəvas*.

tšə leg- | dient zur bildung des superlativs; *tšə pizək* legnagyobb | der grösste; *tšə malban* сперва, Márk XVI, 9.

tšəje, Szp. id. meggy | weichsel, вишня [kazB. *čəjä*, csag-Kün. *čije*].

tšəje-jəvəssi meggyfa | weichselbaum.

tšək (élő lénynek) belseje | das innere (eines lebendigen wesens); *tyxtər ədən, pžen tirən, pžen əžen, pžen tšəkkən, pžen!* (ráolvasásból); vö. Máté XXI, 15.

tšək-, Szp. id. szúrni, (be)dugni; temetni | stechen, (ein)stechen, stecken; begraben, уколоть, всунуть; *ynən kəkrəne səzəve tšəknə* késsel mellen szúrta őt; *šəpəge pürəne tšək* dugd ujjadat a lyukba! [kazR. *tək-* stechen, nähén; vö. kaz. tel. alt. etc. R. *tək-* feststopfen, hineinstopfen, hineindrängen, verstecken].

tšəgən szúrás | seitenstechen, колотье.

tšəkkele- iter.

tšəgən czigány | zigeuner [or. *чиганс*; kazO. *чиганс* id.].

tšəge rőf (a könyöktől a középső ujj végéig) | elle (von dem ellenbogen an bis an das ende des mittelfingers).

tšəgə, Szp. id. füvel benőtt határszél két község földjei között | mit gras bewachsene grenzscheide, der rain zwischen den ackerfeldern zweier dorfgemeinden; *šər-tšəkki* id.: *pərre pərəp xəlxu tšəkkən, pžen* egyszer (csak) pofon ütlek | einmal werde ich dir (schon) eine ohrfeige geben [kazB. *čik* rand, grenze, krm. oszmR. *čəki* ein rain, der zwei zan scheidet].

tšəgalən-: *tšəgalənze* kaj- bukfcenzet vetni | einen burzelbaum machen; *tšəgalənmelle* vıla- bukfcenzet hányni, bukfcenzetni | burzeln, burzelbäume schlagen.

tšəgən-: *tšəgənze* ən, pžə ukrə orrára bukott | er fiel vorn hinüber, auf die nase; *tšəgənze* širat előre hajló helyzetben keres, er sucht nach vorn geneigt.

tšikki (3. személyraggal | mit dem poss.-suffix der 3. pers. sing.): *χəj-tšikki* l. *χəjə* [telR. *tik* spalte, nat; vö. csuv. *tšik-*].

tšiklet- (onomat.) czinczogni (pl. eger), csiripelni (pl. kis madárka) | pipen, quieken, zirpen, zwitschern, пищать.

tšikmek sövénykaró | zaunpfahl; Usebn. 33. лѣстница; vö. *təkmə*, *təkmək* [vö. kazR. *təkmə* pallisadenzaun, komR. *tikmä* pfahl].

tšiləklət- (onomat.) csiripelni (veréb) | zwitschern (der spatz).

tšilka szűzhártya [or. *чрлѣка*].

tšillaj (Márk II, 1. *tšilaj*) sokáig | seit lange, lange; *tš. tərzan tin kildəm* sokáig késven (az úton) csak most érkeztem meg; *tšillajramba kilmənttšəχə vəl pirən padə* sokáig nem volt nálunk; vö. Márk II, 1. *tšilaj kun irtsən* черезъ нѣскольکو дней.

tšim, Szp. id. állj! megállj! | halt! стой! постоій! *tšimχə*, id.; plur. *tšimər*! *tšimər-χə*! постойте! — vö. Márk XV, 36.; vö. GOMB. *tšəmaj* [vö. lebR. *cəm* ruhig, still!, tel. komR. *təm* das schweigen, schweigend, *təm pol* (*təm!*) schweig! sei still!].

tšip: *tšip-tšip-tšip-tšip* így hívják a csirkéket | so ruft man die hennen.

tšip: *tš. tšiber* nagyon jó | sehr gut [oszmR. *cäp* die bedeutung der adjektiva verstärkende vorsilbe; *cäp cävra* rund herum].

tšiber, Szp. id. jó, jól, illedelmes | gut, anständig; Usebn. 87. красивый, ZOL. 102. хороший, красивый, хорошо; *tš. əslə* dolgozzál jól; *tš. pyl* légy jó, illedelmes! *tšip tšiber* nagyon jó | sehr gut; — vö. GOMB. *tšibär* szép [kazO. *cibär* красивый, стройный, славный, kar. T. Radl. *cibär* schön, schön gebaut, tüchtig, alt. tel. leb. tar. kmdR. *cäbär* rein, sauber, vorsichtig, sparsam; (tar.) ordentlich].

tšir betegség | krankheit; vö. GOMB. *tšir* [kaz. *cir*].

tširlə- beteg lenni | krank sein.

tširlə beteg | krank.

tšircü, Szp. *tšircü* templom | kirche [or. *цѣрковь*; vö. kazB. *cirkäu*].

tšis, Razsk. I, 22. *tšis* lakoma, vendégtartás; ellátás | schmaus, gastmahl; verpflegung; *šagə šəvən tərššəne aj əsləni*, *šagə tšəvan umnede aj tšis pylvār* (népdalból).

tšisla, Razsk. I, 12. *tšisla*- megvendégetni | bewirten.

tšiš- lökni, taszítani | stossen, knuffen.

tšičən- czikákolni | etwas in die luftröhre bekommen, sich verschlucken, kotzen, поперхнуться; *šəgər-təpren. vžəkpə tšičəndəm* kenyérmorzsá cigányutczára szaladt | eine brodkrume blieb mir in der luftröhre stecken.

tšis l. *tšis*.

tšyχ szegénység | armut; *tšyχəχərandə tšynəm χurlanat* [kazR. *cək* schlecht, untauglich].

tšuyžān. Ucsebn. 126. *tšuyžān* szegény | arm.

tšuyžānlan-, Ucsebn. 150. *tšuyžānlan-* elszegényedni | arm werden, verarmen, Ucsebn. 150. обѣднѣть, ослабѣть.

tšuyžānlāž, Ucsebn. 104. *tšuyžānlāž* szegénység; armut.

tšuyž alig | kaum, mit mühe; *tšuyž jātsa kildəm* alig birtam elhozni; *tšuyž tšuyž sūret* alig tud járni [oszmR. csak genau, gerade].

tšuyž ahá! (káröröm) | (ausruf von schadenfreude) gerade so! es ist dir ganz recht geschehen!; *tšuyž kirlə sana, χu mal-dan vārštardān* ahá, ez kellett neked, te magad kezdted a veszekedést! | gerade so, es ist dir ganz recht geschehen, hast selbst die schlägerei angefangen [altV. čok междометие выражающее злобную радость при несчастии другого (ausruf von schadenfreude)].

tšuyž, Szp. id. idő | zeit; vö. Gomb. *tšuyž* [kaz. alt. etc. R. csak zeit; mass].

tšuyžəm szemmérték szerint | nach mutmasslicher, bei-läufiger abschätzung (ohne zu messen od. wägen), nach augenmass.

tšuyžlə olyan mint —, annyit érő mint —, hasonló, párja | vergleichbar mit —, eben so gut wie —, dergleichen; *vəl man tš. puzan, jyrättšə* ha hozzám fogható volna, jó volna; vö. Máté X, 25.; vö. *tšyul* [kaz. čaklā].

tšuyžla-, Szp. id. megfontolni, megbírálni, becsülni | erwägen, betrachten, beurteilen, Ucsebn. 150 понимать, сме-кать; *χu tšuyžlaza χu par* adj saját becslésed szerint! [kazR. čakla- beurteilen, bedenken].

tšyukmar, Ucsebn. 66. *tukmar* bunkósbot | keule, prügel, дубинка [kazB. čukmar, čumar; vö. kazB. tukmak].

tšugun: *tš. tšülmek* vasfazék | eiserner topf; Ucsebn. 37. *tšugun* id.; vö. Gomb. *tšugun* [or. *чугунъ*; vö. kazB. čujān].

tšyul, Szp. id. kő | stein [kaz. taš].

tšyul -nyi | -viel; *šakkān, šavān tšyul* ennyi, annyi | so viel; *mən tšyul* mennyi? | wie viel? *mən tšyul padān attāna?* mennyit fizettél a csizmáért?; vö. *tšuyžlə*.

tšyman hosszúkás, alacsony, hársfakéregből összevarrt edény, melyben malátát csiráztatnak | länghliches, niedriges gefäss aus lindenrinde (zum malzen), чумань vö. Зош. 103. чикмень кузовь.

tšyman lassú, rest | nachlässig, langsam, träge, мѣшкотный, вялый; *tš. šin, laža* [kazO. čaman лѣнивый, поровистый (о лошади), faul (v. pferde), oszmR. čoman faul, untätig, unintelligent, esagR. čuman faul, nachlässig].

tšyn, Szp. id. lélek | geist, seele; vö. Gomb. *tšon* [kazO., kazB. žan, misBug. jan < per.].

tšyn-pürden tyrə szellem, mely az újszülött gyermek lel-

két megtalálja és azt *tšyn-syuradan tyrē* nevű szellemnek átadja; ez aztán a gyermeknek adja: «*tšyn tupsa paraganni*» | ein geist, welcher bei der geburt die seele des Kindes findet und dieselbe dem *tšyn-syuradan tyrē* genannten geist übergiebt, damit dieser dann die seele dem kinde selbst verleihe.

tšyn-sizlan tyrē szellem, mely az emberi lelket nappal védi (minden embernek van ilyen szelleme) | ein geist, welcher die seele des menschen bei tageszeit beschützt (jeder mensch hat einen besonderen derartigen geist); vö. *ypram*.

tšyn-syuradan tyrē szellem, mely a gyermekágyast segíti és a gyermeknek a lelket adja (ha pedig nem adja, a gyermek halva születik) | ein geist, welcher der wöchnerin behülflich ist und dem kinde die seele verleiht (wenn nicht, so kommt das kind tot zur welt); vö. *tšyn-pürden tyrē*.

tšup. Szp. id.: *tšup tu*- csókolni | küssen; *εβα tšup turēm ana* én csókoltam őt [? (onomat.) vö. csagKún. *επουσ*- sich küssen, oszmB.-M. *chap* bruit produit par les lèvres, clapotement des lèvres.

tšup- futni, szaladni; körülszaladgálni, üzekedni, rühetni, párzani | laufen, brünsten, brünstig od. läufisch sein; *ανε, κασρε, jādā, kyzak* stb. *tšynbaššan* [kazB. *čab*- laufen, kaz. uig. alt. tar. etc. R. *čap*- schnell reiten, galoppieren; (tar.) bespringen (vom hengste die stute)].

tšupkēn kőborló, csatangoló | herumbummler, -bummlerin, der od. die sich nicht zu hause hält [oszmR. *čapkēn* schnell gehend, renner; schelm, betrüger].

tšuptar ló színéről mondják: (?) буланый, fakó | (?) falb (v. pferde) [altR. *čaptar* pferdefarbe: fuchs mit weissem schwanze und weisser mähne, иргений].

tšyrās tüzes, féktelen (ló) | unbändig, wild (v. pferde) [kazR. *čarās* wild, unbändig].

tšys deszkatető | dach von brettern [or. *mečs*].

tšyslax: *tš. -χōma* tetődeszka | dachbrett.

tšysta dagasztott tészta, kovász | teig [or. *mečmo*].

tšysta-tšaressi teknő | backtrog.

tšutla- Ucsebn. 150. тесать.

tšuttšu kis hinta (egy személyre való) | kleine schaukel (für eine person); vö. *tacantšū*.

tšüze-, Szp. *tšüre*- öblögetni | spülen [kazB. *čajka*-].

tšük áldozás, áldozó ünnep; az áldozás szelleme (vö. МАГН. 8. духъ жертвы) | opfer, opferung, opferfest; der geist der opferung; *tš. tu*- áldozni | opfern; *tšük širlax, amin, širlax*! [kazR. *čük* ein volksfeiertag am vorabend der fasten vor pfingsten; altR. *čok* ausruf während der libationen; die libation; die bewirtung der geister mit den ersten drei löffeln der speise, die man geniessen will].

tšüklε- áldozni | opfern.

tšüklεmε áldozó-ünnep | offerfest.

tšüg-ujāχ, *tšügujāχ* (*tšük*+*ujāχ*) tizenegyedik hónap | der elfte monat.

tšülak, Szp. id. sügyelő, melledző, a nyaklőhamot összekötő szíj | kummetriemen, супонь [vö. kazB. *čejödölrök*, misBug. *čüwäldörök*].

tšülmek, Szp. id. (agyagból készített) fazék | irdener topf, горшок; *mājlā tš.* кувшинъ [kaz. *čülmäk*, oszm. krmR. *čölmäk*].

tšübak csepű | werg, пакля [kaz. *čübäk*].

tšüre.đže, Szp. id. ablak | fenster; vö. Gomb. *tšüre.đže* [kaz. bar. tobR. *tärüzä*, kirgR. *terüzä*, kürR. *täräčä* < per.].

tšüre.đže-χyppi ablaktábla | fensterladen, ставень.

tšüre.đže-kuža ablaküveg | fensterscheibe.

u

u-, *äv-* (dohányt) aprítani, kis mozsárban zúzni | (tabak) kleinstossen [kazR. *u-*].

uj (folkl.) mező | feld, поле; vö. *ü.đžük* [kazR. *ui* niedering, thal, vertiefung, schlucht; kkirg. szag. kojb. *oi* loch, grube, niedering, thal, vertiefung, jak. *oi* kleines wäldchen auf einem freien felde].

uja- ünnepelni | (ein fest) feiern, праздновать; vö. Gomb. *ujav* [kazB. *uja-* wachen, wach sein].

ujav ünnep | fest; vö. MAGN. 34.

ujav-kyn ünnepnap | festtag.

ujar, Szp. *ujar* derült (ég, idő), derű | heiter(es wetter); *pajan u.* ma derült az idő; Ucsebn. 88. божья коровка (Coccinella) [kaz. *ajaz*].

ujar-, *ujart-* derülni | hell, heiter werden (vom wetter); *pajan kyn ujarat* v. *ujardat* ma derül | der himmel klärt sich heute auf; *ujaravi pər tyrə?* (népdalból) kiderül-e az egyetlen ég? [kazR. *ajaz-*].

ujāχ, Szp. *ujāχ* hold; hónap | mond; monat; *sənə u.* újhold; *tylnə u.*, *u. tylli* teli hold; vö. Gomb. [vö. kaz. etc. R. *aj*].

ujāχ-kardi a hold udvara | mondhof.

ujāp, Szp. *ujāp* pirók | gimpel, dompfaffe, снигирь.

ujār-, Szp. id. elválasztani, elosztani; rajzani (méhek) | scheiden, verteilen; schwärmen (von bienen); vö. Gomb. s. v. *urāχ* [kaz. *ajār-*].

ujārəm, *ujrəm* külön | gesondert [kaz. *ajārəm*].

ujran, Szp. *ujran* savó; író, köpült tej | molke; buttermilch (Ucsebn. 25. пахтање); *ujran ušla-* köpülni | buttern; vö. Gomb.

[kazR. *airän* ein getränk aus saurer milch, kirk. altR. *airan* ein getränk aus gegohrener kuhmilch].

uγ- (ruhát v. fejet) mosni; (fejével) bólintani, biccenteni | waschen (wäsche, den kopf); (mit dem kopfe) nicken [kaz. barR. *u-* kneten, zerreiben, zerdrücken, mangeln; *katän kir udä* die frau hat wäsche gewaschen; szag. koj. kcsR. *ü-* zerdrücken, zerreiben, csagR. *uγ-* id.].

uγtar- caus. mosatni | waschen lassen.

uγada vadászat | jagd; *uγadana sürεgen* vadász | jäger [or. *oxoma*].

uγä ij a nyíllal együtt | der bogen sammt dem pfeil; *u. pökki* ij | bogen; *u. sänni* nyíl | pfeil (= *sämrel*); vö. *uksü* [kazR. *uk* pfeil].

uγmaz, Szp. id. ostoba, tökfilkó | dumm, dummkopf; vö. Гомв. [kazR. *γmak* < ar.].

uγtar- kaparni, turkálni, kutatni | scharren, durchwühlen, genau untersuchen [kaz. *aktar-*].

uγa paszomány | posament, eine silber- od. goldfarbige tresse [kaz. *uka*].

uγal, bža a falu körül levő kerítés | der zaun, der das dorf umgiebt [or. *околица*].

uγal, bža-γapçi falu kapuja | dorfthor.

uksaz, Szp. id. sánta | hinkend [kaz. *aksak*].

uksazla- sántikálni | hinken.

uksäm bot. vad foghagyma | art wilder knoblauch [alt. sor. leb. telR. *uksäm* zwiebel, *jär uksämä* knoblauch, sorR. *oksum* zwiebel].

uksü, Szp. id. pénz | geld [kaz. etc. R. *akča*].

uksü-sünni bolygótűz, lidércz | irrlicht.

uksalä: *u. süγa* nyakdísz leányoknál | ein halsschmuck bei den mädchen.

uksü gyapjúverő (szerszám) | wollschläger (werkzeug), *перестобитный лукъ* (Ucsebn. 92. *лукъ*); vö. *uγä* [*uk-* = kaz. *uk* pfeil, *-sü* = kazR. *jäjä* der bogen, der bogen zum baumwolle (wolle) zerpufen, krmR. *jaj* bogen, alt. tel. komR. *ja* id.].

ula, Szp. id. tarka, csikolt | bunt, scheckig; vö. Гомв. [kaz. *ala*].

u.-katka tarka harkály, fakopáncs | buntspecht.

ulalat- tarkítani | bunt machen.

ula- ordítani | heulen; vö. Гомв. [kazB. *ula-*].

ulu ordítás | geheul.

uγaygä sügér | barsch; [vö. *ula*: vö. kaz. etc. R. *ala-buγa* id.].

uγadäva örvös galamb | ringeltaube, *вяхирь* [vö. *ula*].

ula, bža tarkacsíkos vászon | buntgestreifte leinwand, *пестрядь* [kazR. *alača*].

ylāχ cserjés rét a folyó partján | eine mit gesträuch bewachsene wiese am flussufer (Ücsebn. 94. лугъ).

ylām, Szp. id. szalma | stroh [? kaz. *salam*].

ylām-pār.đži szalmaszál | strohhalm.

ylāp óriás | riese [kazB. *alāb*].

ylāš., Szp. id. cserélni | wechseln, tauschen [kaz. *alāš.*].

ylāzān- meg-, elváltozni | sich verändern [kazR. *alāšān.*].

ylāžu csere | tausch, wechsel [barR. *alāšū*].

yllax 1. magányos | einsam; 2. a leányok és legények esti gyűlése | eine abendgesellschaft der jungen leute; Магн. 236. [kazR. *aulak*].

ylma, Szp. id. burgonya | kartoffel; *šar-ulmi* Ücsebn. 54. id.; *pan-ylmi* alma | apfel; vö. Гомб. [kaz. etc. R. *alma*].

ylma-šürbi burgonyaleves | kartoffelsuppe.

ylbut, Szp. id. úr, úriember | herr, баринъ; vö. Гомб. [kaz. komR. *alpaut*, kazO., misBug. *alput*, tobR. *alpaχāt*].

ylbut-χšvi akácza | akazie.

ylbala-, Szp. *udala-* csalni | betrügen [kaz. *alda-*, kazB. *aldala-*].

yldav csalás | betrug [kazR. *aldau*].

ylvā, ylttā, Szp. id. hat | sechs; vö. *ylmāl* [kaz. *altā*].

ym, Szp. id. elülvaló, eleje, a mi vmi előtt van | das vorn gelegene; *kuš ymān.đže* szem előtt | vor den augen; vö. ASM. 222. [ujg. csag. etc. R. *ōy* die vorderseite, das antlitz].

ynlā: *y-χišlā* egymás után | nacheinander.

yna- gyürni | kneten [vö. ? kazB. *annat-* wälzen, rollen]. *yn-* vö. *vāl*.

ynā, Szp. id. ott; oda | dort, da; dorthin, dahin [kaz. *anda*].

ynān, Szp. id. onnan; azután | von da; nachher; *yvara* azután | nachher [kaz. *annan*].

ynzārān máskülömben | sonst, andernfalls, a to; vö. Razsk. I, 27.

ychā, Szp. id. karika | ring, кольцо; vö. Гомб.

uva medve | bär [szag. kojb. kcs. R. *aba* bär; tel. sor. szagR. *aba* vater; oszm. csagR. *aba* vorfahr; csagR. *aba* onkel von vatersseite; kcsR. *aba* älterer bruder; a jelentésváltozásra nézve vö. alt. *apšājak* alter man, (sor.) bär, sor. *ulda* der ältere bruder des vaters; bär].

yvalēn-, Szp. *übelēn-* mászni | kriechen [vö. ? szagR. *ümāk* das kriechen, *ümäktä-* (*ümāk+lä*) auf dem bauche, auf allen vieren kriechen].

ubāldāk: ezt mondja a lakodalmon az, a ki kiürítette a csészéjét | ausruf bei der hochzeit, wenn einer die schale ausgetrunken hat; *u. tu-* kiüríteni a csészéjét | seine schale austrinken.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Heinrich Gusztáv* főtktár. Tizenhatodik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizemelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15 én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XV. köt-t még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archæologiai Értesítő. Új folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archæologiai és műtörténelmi mozzanatokot a közönséggel megismertetni, és kisebb archæologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenæum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-tktár. Tizennegyedik évfolyam.

Az «Athenæum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti, *Szilády Áron*, bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XXIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczötödik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimmey József* r. tag.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata a magyarral hason alkotású ural-altaji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földterítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak; továbbá más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik évenként háromszor vagy négyszer. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új folyam. 1905. VI. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*.

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is jelenik meg, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházát nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők
a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában
Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.